

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI TOPLUMUN
BOSNA-HERSEK'İ YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİ
VE MODELİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Pınar YÜRÜR**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Türel YILMAZ**

Ankara - 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Pınar YÜRÜR'e ait "Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek'i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)
Başkan
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Uluslararası İlişkiler alanında başlamış olduğum akademik hayatımda Balkanlar bölgesini çalışma alanı olarak seçmemdeki en büyük pay, 1998 yılında asistanı olarak Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde çalışmaya başladığım hocam Sayın Prof. Dr Refet YİNANÇ'a aittir. Yüksek Lisans tezimi Kosova üzerine yazdıktan sonra Doktora çalışması için Balkanlar'ın Avrupa'ya açılan kapısı ve aynı zamanda en hassas ülkesi olan Bosna-Hersek'i seçtim.

Balkanlar bölgesini tanımak maksadıyla iki dönem Milli Eğitim Bakanlığı'nca verilen burs ile Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de araştırmacı olarak bulundum. Zagreb Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirdiğim araştırmaların yanı sıra, Slovenya ve Bosna-Hersek'i de görme imkanım oldu. Bu çalışma dönemlerinde tez konuyla ilgili bölge uzmanlarıyla görüştüm, kaynak taraması yaptım. Söz konusu bursun bana Balkanlar coğrafyasını tanımam, bu bölgelerde kendi kültürümüzün mirasını görme şansını yakalamam ve yerel kaynaklara ulaşabilmem açısından büyük katkı getirdiğine inanmaktayım.

Bosna-Hersek devleti tarihin eski devirlerinden beri dünya sahnesinde olan ancak, 1992'de bağımsız bir cumhuriyet olarak tanınmasının ardından savaşa sürüklenen ve 1995'te Dayton Barış Antlaşmasının imzalanması ile uluslararası himaye altına alınarak yönetilen kendine özgü bir ülkedir. Bu bağlamda Bosna-Hersek'ten bugünkü anlamda bağımsız bir devlet olarak söz etmek mümkün değildir. Çünkü ülkedeki en yetkili makam seçimlerle belirlenen demokratik kurumlar değil, uluslararası yüksek temsilcilik makamıdır. Bosna-Hersek'teki devlet yapısı, uluslararası toplumun Soğuk savaş sonrası istikrara kavuşturmak istediği ülkeler için tasarladığı modelin en kapsamlı örneğidir. Ancak oldukça karmaşık bir modelidir. Bu tez çalışmasında bu yapının incelenmesi, olumlu ve olumsuz yanlarının ortaya

konulması ve benzer bir modelin başka istikrarsız bölgelerde de uygulanabilirliğinin sorgulanması amaçlanmıştır. Tez hazırlanırken bölgedeki yerel medya kaynakları, akademisyen ve analizcilerin görüşlerinden faydalanırken tarafsız olan kaynakların seçilmesine ve karşıt görüşlere de yer verilmesine çalışılmıştır.

Bu çalışmada sıkça söz konusu edilen bazı terimlerin açıklanmasında fayda görülmektedir. Bosna-Hersek devletini oluşturan üç kurucu halk, Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlardır. Boşnak kelimesi genellikle Müslümanlığı çağrıştırırken, Hırvatlar Katolik, Sırlar ise Ortodoks dini ile bütünleştirilmektedir. Bosna-Hersek'te "Bosnalı" ve "Boşnak" terimleri zaman zaman karışabilmektedir. Bosna Hersek'te yaşayan Müslümanlar tarafından 1993 tarihinde bir Müslüman Entelektüel Kongresinde Boşnak ismi benimsenmiştir. Bu bağlamda 1993 öncesi söz konusu halk Müslümanlar olarak ifade edilirken, 1993 sonrası Boşnak kelimesi ile tanımlanması daha uygun görülmektedir.

Bosna örneğinde Müslümanlar sadece bir dini grup olarak değil bir ulus olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu grubun içine Ortodoks olmayan Sırlar ve Katolik olmayan Hırvatlar da girmektedir. Zaten uzun yıllar birlikte ve iç içe yaşayan, Slav soyundan gelen ve lehçe ayrımı dışında ortak bir dil kullanan bu üç halkı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak çok zordur. Din bir anlamda bu halkları ayırıcı bir unsur haline gelmiştir. Bosnalı terimi ise Boşnak teriminden farklı olarak Bosna-Hersek topraklarında yaşayan halkların tümünü ifade eden bir anlam taşımaktadır.

Bosna-Hersek Devleti'ni oluşturan iki yönetim birimi (entite), ağırlıklı olarak Boşnak ve Hırvatların yaşadığı Bosna-Hersek Federasyonu (FBIH) ve Sırların yaşadığı Sırp Cumhuriyeti (RS)'dir. Tez çalışması boyunca entitelerin FBIH ve RS şeklinde kullanılması, ilkinin birleşik Bosna-Hersek Devleti ile ikincisinin de eskiden Yugoslavya devletinin bir parçası, şimdi ise

Sırbistan Cumhuriyeti olarak bilinen devlet ile karışmasını önlemek için tercih edilmiştir.

Buna ilaveten tez de Sırpça, Hırvatça ve Boşnakça asıllı özel isimlerin orjinlerinin kullanılması tercih edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu dillerde Türkçe'den farklı olarak yer alan č ve ć harfleri ç, ś ve š harfleri ŝ, dj harfi c, ž harfi j ve j harfi ise y olarak okunmaktadır.

Tezimin, Bosna-Hersek ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olması en büyük dileğimdir. Bütün akademik çalışmalarında bana yol gösteren hocam Sayın Prof.Dr. Refet YİNANÇ'a, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve tezimi sabırla okuyan hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Türel YILMAZ'a ve benimle fikirlerini paylaşan tüm meslektaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim

İÇİNDEKİLER

| | |
|-------------|------|
| ÖNSÖZ | i |
| İÇİNDEKİLER | iv |
| KISALTMALAR | viii |
| GİRİŞ | 1 |

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HİMAYE YÖNETİMİ KAVRAMI VE BOSNA HERSEK'İN TARİHİ GELİŞİMİ

| | |
|--|----|
| I. Uluslararası Himaye'nin Kavramsal Çerçevesi | 6 |
| A. Uluslararası İlişkilerde Manda ve Himaye | 6 |
| 1. Sömürgeciliğin Ortaya Çıkışı | 6 |
| 2. Terminolojide Manda'nın Tanımı | 7 |
| 3. Manda Rejiminin Temelleri | 9 |
| 4. Manda Rejiminin Hukuki Niteliği | 12 |
| 5. Himaye Kavramı | 14 |
| 6. Himaye Rejiminin Tarihsel Gelişimi | 15 |
| 7. Uluslar arası Hukukta Himaye | 17 |
| B. Manda ve Himaye Arasındaki Farklar | 19 |
| C. Yeni Dünya Düzeni ve Uluslararası Himaye Sistemi | 21 |
| II. Tarihi Süreç İçerisinden Bosna Hersek | 28 |
| A. Bosna Hersek'in Jeostratejik Konumu | 28 |
| B. İlkçağlarda Bosna | 30 |
| C. Ortaçağ Bosna Krallığı | 31 |
| D. Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek | 35 |
| 1. Bosna Eyaleti ve Boşnaklar | 35 |
| 2. Gerileme ve İsyanlar Dönemi | 38 |
| 3. Bosna-Hersek'in İşgali ve İlhaki | 40 |
| E. Avusturya Macaristan İmparatorluğu İdaresi Dönemi | 44 |

| | |
|---|----|
| F. Yugoslavya Devleti'nin Kurulması ve Bosna Hersek | 47 |
| 1. Yugoslavya Krallığı Dönemi | 47 |
| 2. Savaş Yılları ve İkinci Yugoslavya Dönemi | 51 |
| 3. Kimlik Olarak Bosna Müslümanlığı | 56 |
| 4. Yugoslavya Federasyonu'nun Dağılma Süreci | 58 |

İKİNCİ BÖLÜM
BOSNA-HERSEK'İN YENİDEN YAPILANDIRILMASI
DAYTON ANTLAŞMASI

| | |
|--|-----|
| I. Bosna'yı Uluslararası Himayeye Götüren Ortam | 60 |
| A. Bosna'da Hersek'in Bağımsızlık Kararı | 60 |
| B. Bosna'da Savaş Yılları | 65 |
| C. Uluslararası Toplumun Barış Çabaları | 67 |
| 1. Lizbon Görüşmeleri ve Londra Konferansı | 67 |
| 2. Vance-Owen ve Owen-Stoltenberg Barış Planları | 70 |
| 3. Güvenli Bölgeler Planı | 75 |
| D. Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun Kurulması | 76 |
| E. Temas Grubu Planı ve Güvenli Bölgelerin Elden Çıkması | 78 |
| F. NATO'nun Müdahalesi | 80 |
| G. Cenevre ve New York Kararları | 81 |
| H. Barış Uygulama Gücü'nün Kurulması | 85 |
| İ. Ateşkes Anlaşması | 86 |
| J. Dayton Görüşmeleri ve Barış Antlaşması | 89 |
| II. Dayton Antlaşması ve Yeniden Yapılandırma | 93 |
| A. Askeri Konular ve Sınırların Sorunları | 93 |
| 1. NATO'nun Güvenliği Devralması ve Toprak Paylaşımı | 93 |
| 2. Brčko Şehrinin Özel Statüsü | 97 |
| B. Siyasi Konular ve Devlet Yapısı | 100 |
| 1. Siyasi Yapılandırma | 100 |

| | |
|--|-----|
| 2. Bosna Hersek Devleti Ortak Kurumları | 102 |
| a) Cumhurbaşkanlığı Konseyi | 103 |
| b) Parlamento | 103 |
| c) Bakanlar Kurulu | 104 |
| d) Anayasa Mahkemesi | 105 |
| 3. Entiteler Düzeyindeki Yönetim Kurumları | 105 |
| a) Devlet Başkanlıkları | 105 |
| b) Yasama Organları | 106 |
| c) Yürütme Organları | 107 |
| d) Yargı Organları | 107 |
| 4. Uluslar arası Himaye Rejiminin Kurumları | 107 |
| a) Barışı Uygulama Konseyi ve Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilciliği | 107 |
| b) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı | 110 |
| c) İstikrar Sağlama Güçleri | 111 |
| d) Avrupa Birliği Polis Misyonu | 114 |
| e) Mülteciler Yüksek Komiserliği | 114 |
| C. Ekonomik Durum | 115 |
| 1. Savaş Sonrası Ekonomi ve Yeniden Yapılandırma | 115 |
| 2. Yabancı Yatırımlar | 119 |
| 3. Özelleştirme | 120 |
| 4. Dış Ticaret | 121 |

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK'İN ULUSLARARASI HİMAYE ALTINDA

DEVLETLEŞME ÇABALARI VE SORUNLAR

| | |
|-------------------------------|-----|
| I. Savaş Sonrası Siyasi Tablo | 123 |
| A. İlk Bağımsız Seçimler | 123 |
| B. Başlıca Siyasi Partiler | 125 |

| | |
|--|-----|
| 1. Demokratik Eylem Partisi | 125 |
| 2. Sırp Demokrat Partisi | 126 |
| 3. Hırvat Demokratik Birliği | 127 |
| 4. Bosna Siyasetine Yön Veren Diğer Partiler ve Seçimler | 129 |
| II. Devletleşme Süreci ve Mevcut Sorunlar Engeller | 132 |
| A. Anlaşmanın Doğasından Kaynaklanan Sorunlar | 132 |
| B. Yüksek Temsilcilik Makamı ve Yetkileri | 136 |
| C. Mülteciler ve Mülkiyet Sorunu | 140 |
| D. Savaş Suçluları Uluslararası Mahkeme | 145 |
| E. Bosna Hersek Halkları ve Eşitlik Konusu | 151 |
| 1. Dayton Antlaşmasında Bosna Halkları | 151 |
| 2. Halkların Eşitliği | 154 |
| F. Ortak Güvenlik Sorunu ve Savunma Reformu | 157 |
| III. Dayton Antlaşması'nın Yenilenmesi Tartışmaları | 164 |
| IV. Dayton Antlaşması Sonrası Bosna-Hersek'in Dış İlişkileri | 174 |
| A. Bosna Hersek ve Komşuları | 174 |
| B. Dayton'dan NATO ve AB'ye Giden Yol | 176 |
| | |
| SONUÇ | 181 |
| KAYNAKÇA | 185 |
| EKLER | 206 |
| ÖZET | 244 |
| ABSTRACT | 246 |

KISALTMALAR

| | |
|--------|---|
| AB | : Avrupa Birliği |
| ABD | : Amerika Birleşik Devletleri |
| a.g.e | : Adı Geçen Eser |
| AGİT | : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı |
| a.g.m. | : Adı Geçen Makale |
| a.g.t. | : Adı Geçen Tez |
| AVNOJ | : Yugoslav Ulusal Kurtuluş Antifaşist Konseyi |
| BİO | : Barış İçin Ortaklık |
| bkz. | : Bakınız |
| BM | : Birleşmiş Milletler |
| c. | : Cilt |
| CARD | : İstikrar, Kalkınma, Gelişme ve Yeniden İnşa Yardımı |
| Çev. | : Çeviren |
| DB | : Dünya Bankası |
| Der. | : Derleyen |
| DEİK | : Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu |
| Dip. | : dipnot |
| ed. | : Editör |
| er. | : erişim tarihi |
| EBRD | : Avrupa Yeniden Yapılanma ve Gelişme Bankası |
| EC | : Avrupa Komisyonu |
| ESI | : European Stability Initiative |
| EUFOR | : Avrupa Birliği Gücü |
| EUMP | : Avrupa Birliği Polis Misyonu |
| FBIH | : Bosna Hersek Federasyonu |
| FIPA | : Dış Yatırım Tanıtım Ajansı |
| FOSS | : FBIH İstihbarat Örgütü |
| FRY | : Yugoslavya Federal Cumhuriyeti |

| | |
|--------|---|
| GFA | : Genel Çerçeve Antlaşması |
| Haz. | : Hazırlayan |
| HDZ | : Hırvat Demokratik Birliği |
| ICG | : Uluslararası Kriz Grubu |
| IFIMES | : Uluslararası Ortadoğu ve Balkan Çalışmaları Enstitüsü |
| IFOR | : Uygulama Gücü |
| IMF | : Uluslararası Para Fonu |
| IPTF | : Uluslararası Polis Gücü |
| JIRD | : Journal of International Relations and Developments |
| JNA | : Yugoslav Ulusal Ordusu |
| KFOR | : Kosova Gücü |
| KM | : Konvertibil Mark |
| NATO | : Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü |
| No. | : Numara |
| OBS | : RS İstihbarat Örgütü |
| OED | : Operation Evoluotion Department (Dünya Bankası) |
| OGSP | : Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası |
| OHR | : Bosna-Hersek Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcilik Ofisi |
| OSA | : Bosna Hersek İstihbarat ve Güvenlik Servisi |
| p. | : Page |
| PIC | : Barışı Uygulama Konseyi |
| RFE/RL | : Radio Free Europe/Radio Liberty |
| RS | : Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti |
| S. | : Sayı |
| SAA | : İstikrar ve Ortaklık Anlaşması |
| SAP | : İstikrar ve Ortaklık Süreci |
| SBE | : Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| SBF | : Siyasal Bilgiler Fakültesi |
| SDA | : Demokratik Eylem Partisi |
| SDS | : Sırp Demokratik Partisi |
| SFOR | : Bosna Hersek İstikrar Gücü |
| TİKA | : Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı |
| TTK | : Türk Tarih Kurumu |

| | |
|----------|---|
| UNDP | : Birleşmiş Milletler Kalınma Programı |
| UNHCR | : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği |
| UNMIK | : Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Misyonu |
| UNPROFOR | : Birleşmiş Milletler Barış Uygulama Gücü |
| USAID | : ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı |
| Vol. | : Volume |
| WEU | : Batı Avrupa Birliği |

GİRİŞ

Balkanlar Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının Doğu Akdeniz’de kesiştiği bir bölgede yer alması sebebiyle jeostratejik bir öneme sahiptir. Bölge; tarihsel gelişmeler sonucu oldukça karmaşık bir etnik çoğulculuğu, dil ve din farklılıklarını içeren bir konuma sahip olmuştur. Balkanlarda tarih boyunca İslam, Hıristiyan ve Yahudi dünyalarının birleştiği farklı kültürler bir arada yaşamıştır.

Balkanlar coğrafyası her iki dünya savaşının çıkışında kıvılcımın ilk ateşlendiği yer olması ile tarihte olduğu kadar günümüzde ve gelecekte de önemini sürdürecektir. Özellikler taşımaktadır. Son on yıl içinde Balkanlarda yaşanan gelişmeler Avrupa kıtasının istikrarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bölge istikrarını etkileyen en önemli unsurlardan birisi olan etnik milliyetçiliğin tarihte hoşgörünün hâkim olduğu bir ülkeyi nerelere getirebileceğinin ve Batılı devletlerin bölgeye istikrar getirme maksadıyla dikte ettikleri politikaları anlamamanın en somut yolu Bosna-Hersek’i incelemektir.

Bosna-Hersek’i 20. yüzyıldaki etnik çatışmalara sürükleyen nedenler Batılı ülkelerin Osmanlı Devleti’ni milliyetçilik unsurunu kullanarak parçalamaya çalıştığı yıllara uzanmaktadır. Balkan ülkelerinde milliyetçilik hareketleri 19 yüzyılda ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma döneminde başlamıştır. Bu hareketlerin temelinde dış devletlerin emperyalist emelleri yatmakta idi. Bunun başını ilk çeken ülke Rusya olmuştur¹. Rusya’nın Panslavizm akınımdan en fazla etkilenen iki ulus Rusya gibi Ortodoksluğu benimsemiş olan Sırlar ve Yunanlılar idi.

Osmanlı İmparatorluğu içinde ilk ayaklanan toplum Sırlar olmakla birlikte ilk bağımsız olan ulus Yunanlılar olmuştur. Her iki toplumun da büyük

¹ Barbara JELAVIC: **Russia’s Balkan Enlargement: 1806–1914**, (U.K:Cambridge University Press, 1991), 24–42.

Yunanistan ve büyük Sırbistan emelleri bu yıllarda yayılcı güçler tarafından teşvik edilmiştir. Bu güçler 19. yüzyıla kadar iç içe ve barış içinde yaşayan Balkan uluslarını milliyetçi söylemlerle ve vaatlerle kışkırtma politikası izlemişlerdir.

1877–78 Osmanlı-Rus Savaşları'nın sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarında büyük devletlerin çıkar hesapları Balkan topraklarının büyük bir kısmını Osmanlı Devleti'nden kopardığı gibi, Balkan ülkelerini kendi aralarında da ihtilafa sürüklemiştir. Berlin Antlaşması ile Karadağ, Romanya ve Sırbistan bağımsızlıklarını kazanırken Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olmuş, Bosna-Hersek, ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresi altına bırakılmıştır².

Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakına en büyük tepki Sırbistan'dan gelmiştir ve 1990'lı yıllarda Balkanlar'ı kâbusa çeviren Sırp milliyetçiliğinin ve Büyük Sırbistan hayallerinin temelleri bu olay ile atılmıştır. Sırbistan, Bosna-Hersek topraklarını 19.yüzyılda kaybetmeyi kabullenemediği gibi 1990'larda Yugoslavya'nın dağılması sonunda Bosna-Hersek'in bağımsızlığını da aynı şekilde kabul etmemiştir. Bunda yıllar boyunca aynı topraklarda bir arada yaşayan Sırp, Hırvat ve Boşnak halkın milliyetçi duyguları yayılcı ülkeler tarafından istismar edilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona erip, sosyalist yönetim modelinin başarısızlığa uğraması ile Balkan ülkelerinde sırasıyla demokratik yönetimler iş başına gelmiştir. Bu ülkeler içinde geçmişte Batı'ya daha yakın ülkelerin geçişleri daha kolay olmuştur. Tarihte büyük ulusların bölge üzerindeki emelleri sonucu parçalanmış durumda bırakılan uluslar arasında doğan nefret ve milliyetçilik duyguları geçiş dönemi sancıları içinde yeniden dirilmiş ve

² Enver Ziya KARAL: **Osmanlı Tarihi** (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri, (1876–1907), TTK Yayını, (Ankara, 1983), 76-77

uluslararası toplumun başarısız politikaları sebebiyle bölge uzun yıllar sürecek savaflara terkedilmiştir.

Eski Yugoslavya Federasyonu'nu oluşturan topraklardan önce Hırvatistan ardından Bosna ve Kosova'da, en son olarak da Makedonya'da yaşanan olayların gerisinde geçmişin tatmin edilemeyen ulusları ki-bunların başını Sırp ve Arnavut ulusu çekmektedir- arasındaki ihtilafın büyük devletler tarafından istediklere yöne çekilmeye çalışılması yatmaktadır. Olaylara Batılı dünya zamanında müdahale etmemiş ve bu bölgeler önce aralarındaki mücadeleler ve sonra Batı'nın müdahaleleri ile yıkılıp tahrip olmuş ekonomileri sıfıra inmiştir. Batı bu topraklarda önce yık sonra kendi istediğın doğrultuda inşa et politikasının örneklerini vermektedir.

Balkanlardaki çatışmaların başlangıcında savafla dâhil olmamak için bölgeye müdahale etmez görünen ABD ve Avrupa ülkeleri sonradan bölgeye operasyon düzenleyerek ateşkes sağlama yoluna gitmişler, bu yolla geliştirdikleri savaş teknolojisini bizzat bir ülke üzerine uygulama fırsatını yakalamışlardır. Bu da Batı'nın 21.yüzyılda da yayılmacı politikalarını devam ettireceğinin işareti şeklinde değerlendirilmektedir.

Bosna-Hersek'te halen devam eden uluslararası himaye (international protectorate) yönetimi Soğuk Savaş sonrası Batılı toplumların, uluslararası sistemde yeniden yapılandırma, yeniden kurumsallaştırma modelinin ilk örneğı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapı günümüzde ulus-devlet olarak tanımladığımız devletlerdeki yönetimlerden farklı bir yönetim şeklidir. 1995 yılında Bosna'daki savaşı bitiren Dayton Barış Antlaşması on yıldır uluslar arası himaye altında bulunan altında bulunan Bosna-Hersek devletinin anayasası niteliğindedir. Diğer bir değışle Bosna-Hersek devleti'nde anayasa halkın temsilcileri ve meclisi tarafından değil uluslararası toplum tarafından oluşturulmuştur. Aynı şekilde ülkedeki kurumsallaştırma da uluslar arası toplumun eliyle ve baskısıyla gerçekleştirilmektedir.

“Uluslararası toplumun Bosna-Hersek’i yeniden yapılandırma süreci ve modeli” başlıklı tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm teze konu teşkil eden kavramların açıklanması ile başlamaktadır. Bu kavramlar Uluslar arası himaye yönetiminin temelini oluşturan manda ve himaye rejimlerdir. Bu bölümde manda ve himaye yönetimlerinin tarihçeleri ele alınmış, iki yönetim şeklinin karşılaştırılması yapılmış ve 20 yüzyıldaki örnekleri ile benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir.

Birinci bölümün devamında tarihsel olarak Bosna-Hersek’in devletleşme süreci ele alınmıştır. Bu bağlamda Ortaçağ Bosna Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki Bosna eyaleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yönetimi, Yugoslavya Krallığı ve Yugoslavya Federasyonu dönemleri, Yugoslavya’nın dağılma süreci ve Bosna’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan iç savaş neticesinde uluslar arası toplumun bölgeye müdahalesi ile sağlanabilen barış ortamına kadar uzanan dönemde Boşnak kimliği ve Bosnalılık kavramının gelişimi incelenmiştir

Tezin ikinci bölümü “Bosna-Hersek’in yeniden yapılandırılması ve Dayton Antlaşması” başlığı altında ele alınmıştır. Bosna Hersek devletini oluşturan yapı; devletin Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki entiteye bölünmesi ve bu entitelerin de üzerinde merkezi Bosna Hersek devletinin kurumlarının olması bakımından özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu bölümde Bosna-Hersek’i Dayton Antlaşmasına götüren süreç ve söz konusu antlaşma çerçevesinde düzenlenen bir anayasa ile oluşturulan devlet yapısının ayrıntıları konu incelenmiş ve bu bağlamda uluslararası himaye yönetiminin nitelikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm, tezin ana temasını teşkil eden uluslararası himaye yönetiminin sorgulanmasını ve dolayısıyla ülkenin geleceğinin ile ilgili ortaya atılan tartışmaları kapsamaktadır. Bu bölümde Uluslararası toplumun Bosna Hersek devletini yeniden yapılandırma projesi olan uluslararası

himaye rejiminin 10 yıl boyunca geldiği aşama ve ülkenin asıl amaç olan üniter bir devlet yapısının şartlarına ne kadar ulaşılabildiği irdelenmiştir. Bosna-Hersek'in üniter bir devlet ya da başka bir deyişle birleşik bir Bosna olması yolunda ilerlemesi ülkenin Avrupa ile bütünleşmesi yolundaki temel kriterdir. Uluslar arası toplum Bosna-Hersek'teki halkları birbirleriyle yakınlaştırmak ve dolayısıyla birleşik bir Bosna yaratabilmek için bir Avrupa perspektifi sunmuştur.

Bosna Hersek devletinin gündemini Avrupa Birliği'ne uyum çabaları bağlamında gerçekleştirilmeye çalışılan ancak ülkenin kurucu halkları olan Boşnak, Hırvat ve Sırp halklarının farklı bakış açıları nedeniyle güçlükle devam eden siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik reform çabaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda Bosna-Hersek'i yeniden inşa eden Dayton Antlaşmasının da kaldırılması ya da yeniden düzenlenmesi tartışmaları sıkça yapılmaktadır. Tezin son bölümünde bu tartışmalar da incelenmiştir. Buna ilaveten son bölümde Bosna-Hersek'in bölge ülkeleri ile ilişkileri ele alınarak bölgedeki barış ve istikrar ortamının yeniden bozulabilmesine neden olabilecek dinamikler de incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HİMAYE YÖNETİMİ KAVRAMI

VE BOSNA HERSEK'İN TARİHÇESİ

I. Uluslararası Himaye'nin Kavramsal Çerçevesi

A. Uluslararası İlişkilerde Manda ve Himaye

1. Sömürgeciliğin Ortaya Çıkışı

Modern çağda manda ve himaye rejimleri olarak ortaya çıkan başka devletleri yönetme politikasının temelinde sömürgecilik anlayışı yatmaktadır³. Başlangıcı MÖ 4000 yıllarına kadar götürülen sömürgeciliğin etkin bir biçimde ortaya çıkışı Rönesans ile olmuştur. Teknik, bilimsel ve siyasi gelişmeler sonucu Avrupa krallıkları diğer kıta ülkelerine üstünlük kurmaya başlamış ve kendi uygarlıklarını tek uygarlık olarak gören Avrupalılar, yeni tekniklerle donatılmış olan ticareti genişletmek, yeni pazarlar elde etmek, altın ve hammadde kaynaklarına sahip olmak amacıyla dünyanın geri kalan kısımlarına da göz dikmişlerdir⁴.

Ekonomisi tarıma ve zanaata dayanan, teknik bakımdan geri kalmış milletlerin, daha ileri tekniğe sahip milletler tarafından boyunduruk altına alınmaları ile modern sömürgecilik doğmuştur. Zamanla sadece ekonomik alanla sınırlı kalmayan sömürgecilik, çeşitli alanlara yayılırken ülkenin tüm

³ Sömürgecilik ile emperyalizm deyimleri arasında kesin bir ayrım yapılamamıştır. Günümüzde sömürgecilik deyimini yerine emperyalizm deyimini daha fazla kullanılır hale gelmiştir. Bunun nedeni dünyadaki sömürge alanlarının az olmasıdır. Emperyalizm en genel tanımı ile "Bir devletin diğer bir devlet üzerinde maddi ya da manevi bir kontrol, nüfuz kurması veya üstünlük sağlaması demektir. Bu konuda çeşitli yazarların görüşleri için bkz. Fahir ARMAOĞLU: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, (1914-1990), C.I, 8.B (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992), 79–81.

⁴ Raimondo LURAGHI: **Sömürgecilik Tarihi**, Çev. Halim İNAL, (İstanbul, 2000), 2.B, 13-19.

faaliyetlerini de kapsamaya başladı. Dünyayı uygarlaştırma inancı, sömürgeciliğin yayılmasını hızlandırırken, bağımsızlığın yitilmesi, boyunduruk altına girilmesiyle halkları da sefaletle itmiştir.

Sömürgeciliğin en çok güçlendiği dönem 19.yüzyılda olmuş ve İngiltere öncü olmak üzere, İspanyollar, Portekizliler, Hollandalılar, Fransızlar, Belçikalılar ve diğer sömürgeci devletler bu yüzyılda sahneye çıkmışlardır. 20. yüzyılda ise özellikle topraklarını genişletmek isteyen Rusya, Almanya, İtalya bu konuda etkin bir biçimde rol almışlardır. 20.yüzyılın başında milliyetçi ve kapitalist bir emperyalizm dünyaya egemen olurken, Avrupalı sömürgecilerin karşısına Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi sömürge devi çıkmıştır⁵. Birinci Dünya Savaşı'na girildiği günlerde ve savaş sırasında ABD kuvvet dengesini tamamen ele geçirmişti. ABD'nin "Toplumsal Darvencilik" politikasına göre "uluslar ve ırklar hayatta kalmak için savaşır, yetenekli ırklar diğerlerini ezdikleri zaman, özür dilemeleri gerekmez" idi⁶. Bu tarihten sonra ortaya atılan manda ve himaye sistemlerinin temelinde de bu bakış açısının yattığını söylemek mümkündür.

2. Terminolojide Mandanın Tanımı

Dünya siyasi tarihinde, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmaya başlayan manda terimi kelime anlamı olarak Lâtincede "Mandatium", Fransızca "Mandat" kelimelerinden gelmekte olup özellikle "Vekâlet" anlamında kullanılmakta idi⁷.

⁵ Huberth DESCHAMPS: **Sömürge İmparatorlarının Çöküşü**, Çev.Oktay AKBAL, (İstanbul 1996), 14-15.

⁶ Türkaya ATAÖV: **Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu**, (Ankara, 1968), 7.

⁷ Edip ÇELİK: "Manda ve Vesayet Rejimleri Hakkında Milletlerarası Adalet Divanı'nın İstişari Mütalaası", **M.Raşit Sevig'e Armağan**, (İstanbul, 1956), 264-265.

İngilizce “mandate”, Almanca “mandat” olarak yazılan manda sözcüğünün değişik dillerdeki anlamları arasında fazla bir fark yoktur ve genellikle harekete geçecek olan bir otoriteyi ifade etmektedir. Ancak bu terimin anlatmak istediği şeyler politik, idari ve kanuni çerçevede kullanıldığında farklı anlamlara gelmektedir. Politik olarak manda, değiştirme yetkisine sahip bir otoritenin, seçilmiş olan temsilcilerine veya seçim sonuçlarına göre millet meclisine verilmiş olan bir direktiftir⁸.

Roma hukukunda manda, göreve uygun rıza sözleşmesi idi⁹. Bu sözleşme ile görevlendirilen vekil, görevi kendisine veren müvekkil tarafından yüklenen işi bu kişi adına ücretsiz olarak ifa etmeyi üstlenirdi. Devletler hukukunda ise manda kavramı, genel anlamı ile yetkiyi verenin uhdesindeki sorumlulukların icrası yetkisi iken özel anlamda manda, milletvekilinin seçim ile gerekçelendirilen makamıdır.

Manda kavramı ile ilgili çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere yer vermekle birlikte bu tezde söz konusu edeceğimiz manda, devletler hukukuna göre ifade edilen ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi tarih literatüründe kullanılan terimdir. Devletler hukukuna göre manda altında bulunan devlet, bağımsızlığı kısıtlı olan bir devlettir.

Manda altına alınacak ülke halkının henüz kendilerini yönetebilme kapasitesine sahip olmadığı noktasından hareket edilerek, bu toplumların gelişmesini sağlamak amacıyla bu tarz bir yönetim şekli geliştirilmiştir. Mandater devletin görevi Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında, manda

⁸ Harold William Vazeille TEMPERLEY: **A History of the Peace Conference of Paris**, VI, (London, 1924), 500.

⁹ Salvatore DI MARZO: **Roma Hukuku** 5.Baskıdan Çev.Ziya Umur, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954), 337.

yönetimine konulan ülke halkının çeşitli yönlerden ilerlemesine çalışmak ve bu halkı kendi kendilerini yönetebilecek bir düzeye getirmektir”¹⁰.

3. Manda Rejiminin Temelleri

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra devletlerin barışı korumak yolundaki en önemli adımları Milletler Cemiyetinin kurulması olmuştur¹¹. 28 Nisan 1919 ‘da Misak’ı kabul edilen bu kurum Wilson’un 8 Ocak 1918’de Amerikan Kongresi’nde söylediği iki temel esasa dayanıyordu. Bu esasların ilki büyük ve küçük devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak amacıyla bir milletlerarası teşkilat kurmak, diğeri de milletlerin kendi geleceklerine hâkim olmaları ya da başka bir deyişle toprak sınırlarının milliyetler ilkesine göre düzenlenmesi idi¹².

Wilson’un dünya siyasi tarihine “Wilson Prensipleri” olarak geçen ondört maddelik bildirisi gelecekte kurulacak barışın temellerini atma amacın taşımaktaydı¹³. Ancak esas amacını adalet ve şeref temelleri üzerinde ilişkiler kurarak gelecekteki savaşları önlemek ve dünya ulusları arasında iş birliğini geliştirmek olarak ilan eden bu uluslararası kurum, kuruluşunun hemen sonrasında büyük devletlerin sömürgeci isteklerine uyararak amacının dışına çıkmıştır¹⁴.

Manda sisteminin ortaya çıkışı da kaynağını Wilson Prensipleri’nden almıştır. Wilson’un ondört maddesinin beşincisinde savaştan sonra sömürge meselelerinin çözülmesinde sömürgeci devletler gibi sömürge halklarının

¹⁰ Edip ÇELİK: **Milletlerarası Hukuk**, C. I, (İstanbul), 424

¹¹ Milletler Cemiyetinin kurulması ve Misak’ın tam metni için bkz. Aslan GÜNDÜZ: **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, Beta , Basım Yayım, (İstanbul 1994), 3-14; Mehmet GÖNLÜBOL: **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, 2.B, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, (Ankara 1968), 295-407.

¹² Mehmet GÖNLÜBOL: a.g.e., 89-90.

¹³ Coşkun ÜÇÖK: **Siyasal Tarih, 1789-1960**, (Ankara 1980),3.B, 226-228.

¹⁴ Kadir KASALAK: **Milli Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi**, Genel Kurmay Basımevi, (Ankara 1993), 22.

çıkarlarının da göz önünde bulundurulacağı belirtilmekte idi. ABD savaştan sonra ülke kazanımında bulunmak istememekte idi. Gerçekte de 1898 tarihli İspanya ile yaptığı savaştan galip çıktıktan sonra İspanya'dan ayırdığı Filipin adaları ve Küba'yı ilhak etmemiş, bu ülkeler üzerinde bir nevi "vesayet" sistemi kurmuştur.

Wilson I. Dünya Savaşı'nda yenilen devletlerden ayrılacak ülkelere buna benzer bir rejimin uygulanmasını istiyordu. Ancak Wilson'un bu görüşü savaştan sonra ülke kazanmak isteyen İngiltere, Fransa, Belçika, Japonya gibi galip devletleri dünya kamuoyu önünde zor durumda bırakmıştır. Çünkü ABD hariç, savaş galibi Müttefik devletlerin yenilen devletlerden ayrılacak ülkeler üzerindeki emelleri daha savaş içinde yapılan 1916 tarihli Sykest-Picot¹⁵ gibi gizli antlaşmalarda ve bu devletlerin 1919 tarihli Paris Barış Konferansı¹⁶'ndaki tutumlarından açıkça görülmekte idi.

Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına ilişkin çalışmalar sırasında Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri bu şartlar içinde savaş sonrası kazançlarının ne olacağını düşünmekte ve düşüncelerine Wilson prensipleri arasından bir çıkar yol aramakta idiler¹⁷. Galip devletlerin arayışlarına Güney Afrika devlet adamlarından General Smuts bir çare buldu. Smuts 1918 yılının aralık ayında yayımladığı bir kitapçıkta¹⁸ ülkelerin vekâleten idare edilmelerini öngören "Manda Yönetimi"nden bahsetmekte idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Araplarla meskûn bazı bölgeleri ve Almanya sömürgeleri Sevres, Lausanne ve Vesailles antlaşmalarına göre, galip devletlere verilmiş, bunlar da haklarını Milletler Cemiyeti'ne bırakmışlardır. Smuts'a göre bu yeni planla Milletler Cemiyeti de bu

¹⁵ Fahir ARMAOĞLU: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi...** a.g.e., 126.

¹⁶ a.g.e., 145-146.

¹⁷ Alvin LeRoy BENNETT & James K. OLIVER: **International Organizations, : Principles and Issues**, , (Prentice Hall: New Jersey, 2002), 29.

¹⁸ Jan C. SMUTS: **The League of Nations: a Practical Suggestion**, Hodder and Stoughton: London, 1918)

bölgelerin yönetimi için bazı devletlere vekâlet verecek ve böylece her devlet istediği toprakları ele geçirmiş olacaktı. Ancak Milletler Cemiyeti bu yerleri geçici olarak bu devletlere bıraktığından geri almak hakkı da olacaktı. Smuts'un bu önerisi galip devletlerce kabul edilmiş ve Manda Yönetimleri de bu sayede ortaya çıkmıştır¹⁹.

Galip devletler, mandaları belirlemek üzere bir komisyon seçilmesine karar vermiş ve bu komisyonda ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya başta olmak üzere 15 galip ülke yer almıştır. Manda komisyonu 28 Nisan 1919'da önemli kararlar almış, söz konusu kararlar Milletler Cemiyeti Misakı'nın Manda yönetimine ilişkin hükümlerini düzenleyen 22. maddesinde de yer almıştır.²⁰ Buna göre;

1. Savaştan sonra daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğinden çıkan ve modern dünyanın güç şartlarında kendi ayakları üzerinde duramayan halkların yaşadığı sömürgelere ve ülkelere bu halkların refah ve gelişmesinin medeniyet için kutsal bir emanet teşkil ettiği prensibi uygulanacaktır ve bu emaneti yerine getirme garantileri Misak'a verilecektir.
2. Bu prensibi uygulamanın en iyi yolu bu halkların vesayetini, servet kaynakları, tecrübeleri ve coğrafi durumları bakımından bu sorumluluğu en iyi şekilde üstlenebilecek ve bunu kabule istekli olan ülkelere bırakılması ve bu vesayetin söz konusu devletlerce Cemiyet adına Mandater olarak yerine getirilmesidir.
3. Mandanın niteliği, halkın gelişme ve derecesine, ülkenin coğrafi durumuna, ekonomik şartlarına ve diğer benzeri durumlarına göre farklı olmak zorundadır.

¹⁹ Coşkun ÜÇÖK: a.g.e., 243.

²⁰ 22 nci madde hükümlerinin tamamı için bkz Aslan GÜNDÜZ: a.g.e.,12-13.

4. Daha önce Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olan bazı topluluklar, tek başlarına ayakta duracakları bir tarihe kadar bir mandaterin tavsiyeleri ve yardımını rehber olmak şartıyla bağımsız milletler olarak varlıklarının geçici olarak tanınabileceği bir gelişme düzeyine erişmişlerdir, şeklinde hükümler konulmuştur.

Manda sisteminin Savaştan yenik çıkan bütün ülkelere uygulanması esası Müttefik devletlerin hepsi tarafından esas itibarıyla kabul edilmiş olmakla birlikte, uluslararası alanda örneğine rastlanmayacak bu idare şekli sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve Almanya'dan ayrılan sömürgelere uygulanmıştır²¹.

4. Manda Rejiminin Hukuki Niteliği

Manda rejimi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük devletlerin, henüz kendilerini idare etme gücüne sahip olmayan halklara sahip ülkelerin geleceği üzerindeki kararları fiilen uygulayabilmek için Milletler Cemiyeti Misakı ile birlikte oluşturulmuştur. Bu yolla ülkelerin idaresi, mandater sıfatıyla Milletler Cemiyeti adına hareket eden bazı güçlü devletlere verilmiştir. Mandalar halkın gelişme derecesine, coğrafi durumuna iktisadi şartlarına ve benzer hallere göre üç sınıfa ayrılmakta idi²². Bunlar;

A Sınıfı Mandalar: Mandater devlet, mandasını üzerine aldığı devlete kendisini idare edebilecek seviyeye gelinceye kadar yardım edecekti. Osmanlı topraklarından ayrılacak olan bölgeler bu gruba girmektedir. Bu bölgeler Mandater devleti Fransa olan Suriye ve Lübnan, Mandater devleti İngiltere olan Ürdün, Irak ve Filistin'dir. Irak'ın 1932'de, Suriye'nin 1936'da,

²¹ Mehmet GÖNLÜBOL: a.g.e.,108.

²² Coşkun ÜÇÖK: a.g.e.,244, Paul C. HELMREICH, **From Paris to Serves, The Partition of the Otoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920**, (Ohio,1974), 26.

Lübnan'ın 1941'de, Ürdün'ün 1946'da, bağımsızlığı tanınınca ve 1947 yılında da taksim kararı Filistin ortaya çıkınca bu manda yönetimleri sona ermiştir.

B Sınıfı Mandalar: Bu sınıf Manda yönetimi altına giren bölgelerde Mandater devlet bu bölgenin yönetimini de üzerine almakta idi. Alman Güney-Batı Afrika dışında, Afrika'daki bütün Alman sömürgeleri B Sınıfı Manda altına konulmuş ve buraların çoğunluğu İngiltere'ye olmak üzere, Belçika ve Fransa arasında paylaştırılmıştır.

C Sınıfı Mandalar: Mandacı devletin yasalarına göre ve onun kendi toprağı gibi yönetilen mandalar bu sınıfa girmektedir²³. Alman Güney-Batı Afrika, Güney Afrika Birliği'nin, Samoa ülkesi Yeni Zelanda'nın; Karolin, Marian, Palau ve Marşal adaları Japonya'nın, Yeni Gine'nin Alman bölümü ve Ekvator güneyindeki diğer Alman Pasifik adaları, Avustralya'nın mandası altına konulurken, Nauru ülkesi, beş yılda bir sırayla değişmek üzere İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya verilmiştir²⁴.

B ve C Manda'larında köle, silah ve alkol ticareti yasak olacak, kara ve deniz askeri üsleri kurulmayacak, ülke savunmasına yetecek dereceyi aşan bir askeri hizmet kabul edilmeyecek, vicdan ve din özgürlüğü tanınacak ve ekonomik bakımdan bütün Milletler Cemiyeti üyeleri eşit haklara sahip olacaklardı. Milletler Cemiyeti Misakı ile Mandater ülkenin kendi yönetimine bırakılan ülke hakkında Konsey'e yıllık rapor vermesi de hükme bağlanmıştır²⁵.

Almanya Milletler Cemiyeti'ne girerken yayımlamış olduğu demeçte aktif olarak Manda yönetimine katılmak istediğini ifade etmiş ancak bu isteğı hiçbir karşılık görmemiş ve dolayısıyla bütün Milletler Cemiyeti üyelerinin

²³ Coşkun ÜÇÖK: a.g.e., s.244, H.W.V TEMPERLEY:a.g.e., 502

²⁴ Edip ÇELİK: **Milletlerarası Hukuk..** a.g.e, 392, BENNETT & OLIVER, a.g.e.,386.

²⁵ Aslan GÜNDÜZ: a.g.e.,13.

Manda bölgelerindeki ekonomik eşitliği de kâğıt üzerinde kalmıştır. Böylece Almanya'dan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan toprakların çoğu da "toprak katılmayacak" ilkesine karşın galip devletlerin eline geçmiştir. Galip devletlerden ABD Avrupa devletlerinin dikte ettirdikleri barış antlaşmalarını onaylamadığından ve Milletler Cemiyeti'ne de girmediğinden Manda sisteminin uygulanmasına da katılmamıştır. Sovyet Rusya kendi iç karışıklıkları ile uğraşmakta idi. İngiltere, Etiyopya'nın güneyinde 90 bin km² genişliğindeki Cuba ülkesini ve Fransa da Tunus sınırındaki ufak bir parçayı İtalya'ya vererek onu avutmayı ve Manda yönetiminden uzak tutmayı başarmışlardır²⁶.

Milletler Cemiyeti Misakı'na göre Manda Sistemi hukuki bir statüye oturtulmuş olmasına rağmen sömürgeciliğin devamını sağlayacak yeni bir yöntem idi. Savaş galibi devletler yayılmacı fikirlerini, Milletler Cemiyeti kılıfına sığınarak uygulama alanı bulmuşlardır.

5. Himaye Kavramı

Himaye, en genel anlamı ile "koruma" anlamında kullanılmaktadır. Türk Hukuk sözlüğünde himaye²⁷ zayıf bir devletin kuvvetli bir devletin himayesi altına girmesini ancak bununla birlikte uluslararası varlığını muhafaza etmesini ifade etmektedir²⁸. Himaye altına giren devletler yarı-müstakil devlet olarak da tanımlanabilmektedir²⁹.

Himaye sözcüğü en geniş biçimde, tarihten örneklerle Ansiklopedi Britannica'da açıklanmıştır. Ansiklopedide, "Himaye" birinin diğeri üzerinde kontrol uyguladığı iki ülke arasındaki ilişkiyi açıklayan uluslararası hukukta

²⁶ Coşkun ÜÇÖK, a.g.e.,244.

²⁷ Almanca Protektorat, Fransızca Protectorat, İngilizce Protectorate olarak ifade edilmektedir.

²⁸ Türk Hukuk Sözlüğü, (Ankara 1974), 128

²⁹ Kadir KASALAK, a.g.e.,29

kullanılan bir terimdir. Bir ülkenin diğerini kontrolünün her derecesi için kullanılır³⁰.

Başka bir kaynak Almanların ünlü Brockhaus'un da ise "Himaye" (Protektorat) şöyle ifade ediliyordu: "Milletlerarası hukukta bir devletin ya da devletler çoğunluğunun bir başka devlet üzerindeki koruyucu egemenliği olan protektorat kelimesi, sadece koruma ve bağımlılık ilişkisini değil aynı zamanda bağımlı devleti de ifade eder. Koruyucu güç himaye edilen (Protektor) devletin üye devletlerinden farklı olarak bir milletlerarası hukuk nesnesi olarak kalır ve onun üstünde koruyucu devletin belirli bir ölçütte denetimi ve etkisi vardır. Bu sistem genellikle bir sözleşmeye dayanır ama tek yönlü olarak da kurulabilir. Mısır üzerinde Büyük Britanya koruyucu gücü buna örnektir. Sözleşme ile kurulan himaye örneği ise; Fransa'nın Tunus üzerindeki 1881–1883 sözleşmeleri ve Cezayir üzerindeki 1912 sözleşmesidir³¹.

Özetle; himaye, koruma, koruyuculuk görevi, saygınlık anlamlarıyla birlikte, hukuki olarak bir devletin başka bir devleti arada sözleşme olsun ya da olmasın koruyuculuğu altına alması şeklindedir. Siyasi anlamda özellikle sömürgeci devletlerin sömürgeci niyetlerini gizlemek için buldukları bir sistemdir.

6. Himaye Rejiminin Tarihsel Gelişimi

Himaye kelimesi, bir terim olarak geçmiş devirlerde yaygın olarak kullanılmamış olsa bile himaye sisteminin eskiden de var olduğu veya himaye sistemine benzer uygulamaların yapıldığı bilinmektedir. M.Ö 467'de olduğu gibi Atina'nın hegemonyasına maruz kalan ülkeler müttelikler olarak adlandırılıyorsa da tüm önemli kanuni meselelerinde Atina'ya danışmak

³⁰ Meydan Larousse, "Himaye kavramı" C.V, 861

³¹ Brochaus, XV, (Wiesbaden 1972),189'dan aktaran Kadir KASALAK, a.g.e.,30.

zorunda kaldıklarından, bir çeşit himaye durumundan bahsedilebilir. Bu uygulamanın bir başka örneğini Roma'da görmek mümkündür. Nitekim boyun eğenlerin ve bağımlıların “dommant” güçle olan ilişkilerine “cliente to patronus” denilirdi. Bu gibi kentler “civitates feoderatae” (müttefik komiteler) veya “civitates liberae” (hür komiteler) olarak adlandırılırlardı ki Makedonya, Suriye ve Bergama krallıkları da bu çeşit himaye edilen ülkelerdendi³².

Himaye terimi ortaçağda da kullanılmıştır. Jean Bodin “himaye altında olanlar” veya Latince metinde olduğu gibi “d patrocínio et clientela” yı “De la Republique” (Cumhuriyet) 1576 adlı eserinde ele almıştır. Bodin “himaye kelimesi özeldir ve bu sistemin ikilisinin himaye edilen tarafı üstünde hiçbir yönetim hakkı (tabilik) uygulanmaz” demektedir. Bodin burada “seigneur”(feodal lord) ve “vassa” (tabi) ilişkisini “protecteur” (koruyucu) ve “adherent” (iltihak) etmenin ilişkisinden ayırmaktadır³³.

18. yüzyılda Avrupa'da milli devletlerin yükselişi, özellikle Fransa tarafından başka ülkeler veya toprakları sahiplenmenin başlamasına neden olan himaye sisteminin kullanılmasının artmasına yol açmıştır. Bu yöntem 19.yüzyılda koloniyel yayılmanın aracı olarak geliştirilmiştir. Bununla beraber Napolyon savaşlarından sonra himaye sisteminin kurulması büyük güçler tarafından güç dengesi sağlayan araçlar olarak kullanılmıştır. Nitekim 1815'de Paris Antlaşması ile Avusturya'nın Adriyatik denizini tam olarak kontrol altına almasını önlemek için Yunan adaları İngiltere'nin himayesine girdi. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan bazı ülkelerin de isyan sonucu başka ülkelerin himayesi altına girdikleri görülmektedir³⁴.

Her ne kadar himayelerin bazılarında, 1914'te İngiltere'nin Mısır'ı ilgilendiren bir açıklaması gibi, himaye zor kullanılarak yapılırsa bile, çoğu zayıf bir devletin en önemli uluslararası ilişkilerini diğerine devrettiğini belirten

³² Britannica, C. XVIII, 608.

³³ Kadir KASALAK., a.g.e., 31.

³⁴ a.g.e., 31-32.

şartlarını içeren bir antlaşmayla kuruluyordu. Himaye ilişkisi, zayıf ülkenin halkının milliyetlerini etkilememektedir ancak bu halkın, himaye eden ülkenin milliyetine girmesi için daimi bir faaliyet vardır ve yine bu halk koruyucu ülkeye tam olarak sınırları belirtilmemiş kesin bir sadakat borçludur. Nitekim 1948'de İngiliz Milliyet Kanunu, İngiltere tarafından korunan kişilerin kendi milliyetine geçmesi için bazı tedbirlere başvurdu. Bu milliyet değiştirmiş kişilere daha az külfet yükliyordu. Kısaca, himaye edilen topraklar himaye edenin bir parçası oluyordu³⁵.

7. Uluslararası Hukukta Himaye

Uluslararası hukukta bağımsızlığı kısıtlı devletler kategorisinin başında himaye altında bulunan devletler yer almaktadır. Himaye, iki devlet arasındaki hukuksal ilişkidir. Bu ilişkinin taraflarından birisi koruyucu devlet (hami devlet, himaye eden devlet), diğeri korunan devlettir (mahmi devlet, himaye edilen devlet). Himaye ilişkisi bu iki devlet arasında akdedilen bir anlaşma ile kurulur. Fransa ile Fas arasındaki 30 Mart 1912 tarihli himaye antlaşması buna örnek olarak verilebilir³⁶.

Uluslararası hukuk himaye konusunda, manda sisteminde olduğu gibi genel prensip ve kurallar koymamıştır. Himayede korunan devlet, uluslararası bütün ilişkilerinin idaresini hami devlete verdiği gibi, bazı içişlerinde de yetkiler tanır. Buna karşılık da hami devlet himayesi altındaki devletin toprak bütünlüğünü korur³⁷. Himaye, himaye altındaki devletin milletlerarası kişiliğini yitirmesi sonucunu doğurmaz. Böyle olsaydı örneğin;

³⁵ Britannica, C. XVIII, 609

³⁶ İki ülke arasında imzalanan Fas Anlaşması ile (Treaty of Fes) Fas Fransa'nın himayesi altına girerken, aynı antlaşma da İspanya Fas'ın kuzey sahilindeki topraklarındaki Tangrian, İfri, 1934 yılında da Rif bölgelerini himayesi altına almıştır. Bkz. Harold D. NELSON, "Morocco, a country study " **Foreign Area Studies**, The American University, DA Pam No.550-49 (Washington, DC: GPO, 1985), 43., <<http://.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Said.htm>> (er.Şubat 2005) <<http://www.1sımaroc.com/cultureuk/history4.html>>; (er: Şubat 2005)

³⁷ Yılmaz ALTUĞ-Engin NOMER, **Devletler Hukuku**, (İstanbul, 1977), 35.

iki devlet arasında çıkacak bir savaş iç savaş sayılırdı. Oysa bu tür bir savaş milletlerarası savaş sayılmaktadır³⁸.

Himaye altındaki devlet himaye eden devletin bir parçası sayılmaz. Hami devlet yetkilerini ancak aralarındaki anlaşma hükümlerine göre kullanır. Ülke üzerinde prensip olarak himaye edilen devletin kanunları yürürlükte dir. Himaye altındaki devletin vatandaşları, hami devlet vatandaşı olamazlar. Fakat hami devletin diplomatik himayesinden faydalanırlar. Hami devletin üçüncü devletle savaşa girmesi, bu savaşa himayesi altındaki devleti de sürüklemek sonucunu doğurmaz. Hami devletin üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmalar da yine himaye altındaki devleti bağlamaz. Ancak hami devlet bu devlet adına anlaşma yapmak yetkisine sahiptir. Bu tür anlaşmalar himaye altındaki devleti bağlar ve ülkesi üzerinde uygulanır³⁹.

Tarihsel örneklere bakıldığında pek çok himaye anlaşması sona ermiş ve himaye atındaki devletler bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. En uzun süren himaye antlaşmalarından birisi Monako ile Fransa arasında Temmuz 1918 de yapılan ve 2002 yılına kadar süren himaye anlaşmasıdır⁴⁰.

Himaye her ne kadar iki devlet arasındaki hukuki bir ilişki ise de, uluslararası hukuka göre birçok kurala bağlıdır. Bu kuralların uygulanması ise büyük ölçüde himaye eden konumdaki ülkenin niyetine bağlıdır. Himaye sistemi tarih boyunca çoğunlukla anlaşmalara bağlı değil, güçlü devletlerin zayıf devletlere karşı baskıları sonucunda kurdukları bir sistem olmuştur. Bu

³⁸ Edip ÇELİK, **Milletlerarası Hukuk..** a.g.e.,373

³⁹ a.g.e.,609

⁴⁰ 1993 tarihinde Birleşmiş Milletler'de sandalye hakkına sahip olan Monaco ile Fransa arasında 2002 tarihinde yeni bir antlaşma yapılmış ve Monaco Prensiği'nin bağımsız bir devlet olarak devamına karar verilmiştir. Bununla birlikte Monaco'nun askeri savunması halen Fransa'nın sorumluluğu altındadır. Bkz. "Monaco Signs New Treaty With France: Historic Document Replaces Franco-Monégasque Treaty of 1918", <http://www.monaco-consulate.com/news_1024.htm>

duruma İngilizlerin Mısır'ı işgali sonucunda kurulan himaye sistemi önemli bir örnektir⁴¹.

B. Manda ve Himaye Arasındaki Farklar

En basit tanımıyla bir devletin diğerinin üzerinde hâkimiyet kurarak onu yönetmesi şeklinde ifade edilebilen Manda ve Himaye sistemleri arasında önemli farklılıklar vardır. Her ikisinin de temelde ABD'nin ve Avrupa'nın sömürgeci emellerinden hareketle ortaya çıktığı bir gerçektir. Günümüzde de bu hareketlerin hukuksal bazı kılıflara uydurularak kimi coğrafyalardan devam ettiğini söylemek mümkündür. Ana hatları ile iki sistem arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir⁴²;

1. Manda da vekâlet söz konusudur, himayede doğrudan koruyuculuk vardır.
2. Manda da Milletler Cemiyeti adına hareket edilmiştir. Himaye de ise doğrudan koruyuculuktan söz edilmektedir. Yani bir aracı yoktur.
3. Manda da Milletler Cemiyeti Misakı'na göre hareket edildiği görülür, yani koyulmuş kuralları ve hukuki bir dayanağı vardır. Himayede böyle bir dayanak yoktur ve daha keyfidir.
4. Milletler Cemiyeti Misak'ına göre manda da çeşitli kategoriler vardır. Himayede ise böyle bir ayırım yoktur.
5. Misak'tan hareketle mandanın hangi ülkelere uygulanacağı belirtilmiştir. Himayede bu yoktur.

⁴¹ Kadir KASALAK, a.g.e.,32-33; İngilizler'in Mısır'ı işgali ve himaye altına alması için bkz. "Egypt." **Encyclopedia Britannica** from Encyclopedia Britannica Premium Service. <http://<.britannica.com/eb/article-22394>> (Accessed January 5, 2006)

⁴² Kadir KASALAK, a.g.e.,33-34

6. Manda da ülkelerin eğitilmesi söz konusudur, himayede ise daha çok dışarıya karşı fiziki bir koruma daha önemlidir.

7. Manda sistemi 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve ortadan kalkmış olmasına karşın himaye çok eskilere dayanmaktadır.

8. Manda sisteminde mandaterin mandası altında bulundurduğu ülkeyi kendi toprağı gibi yönetmesi söz konusudur. Himayede ise himaye altındaki devlet ayrı bir devlettir, koruyucu devletin kendi toprağı değildir ve kendi hukuku önem taşımaktadır.

9. Manda da vekâletin mahiyeti halkın gelişme derecesine, coğrafi ve ekonomik durumuna göre değişmesi yanında himayede bu durum şartlara bağlı değildir. Daha keyfidir ve iki tarafın karşılıklı anlaşması geçerlidir.

11. Manda rejiminde mandaterin faaliyetleri hakkında Milletler Cemiyeti'ne yıllık rapor vermesi söz konusudur, himaye de ise böyle bir hesap verme yoktur⁴³.

12. Manda da direkt bir denetim vardır, himayede ise bu yoktur.

13. Manda rejimine tabi devletler içerisindeki bağımsızlık hareketinin başlaması, himaye altındaki devlete göre daha zordur. Fakat himaye altındaki devletin bağımsız olması bazen duruma göre manda altındaki devletten daha zor olabilmektedir.⁴⁴

⁴³ Kadir KASALAK, a.g.e.,34.

⁴⁴ a.g.e., 35.

C. Yeni Dünya Düzeni ve Uluslararası Himaye Sistemi

Günümüzde, önce Balkan ülkelerinde başlayan (en somut olarak Bosna –Hersek ve Kosova’da) ve ardından da Afganistan ve Irak’taki farklı versyonları ile şekillendirilen uluslararası himaye (international protectorate) modelinin ortaya çıkması hem 1990’larda Balkanlar’daki dinamiklerde hem de uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişimlerin ortak sonucudur.⁴⁵

Yayılmacı ve sömürgeci bakış açısının dünyayı sürüklediği iki büyük savaşın ardından, Soğuk Savaş olarak tanımlanan ve doğu-batı güç dengesine dayanan başka bir süreç yaşanmıştır. Bu süreç 1990’lı yılların başlarında Sovyetler Birliği’nin dağılması ve dünya üzerinde komünist sistemin çökerek, kapitalizmin hâkimiyet kazanmasıyla sona ermiştir. Soğuk Savaştan askeri ve ekonomik olarak en güçlü çıkan ülke ABD olmuştur.

ABD, bu üstünlüğüne dayanarak ve eski Sovyetler Birliği ve etkisi altındaki ülkelerde doğan hâkimiyet boşluğundan faydalanarak bu bölgeleri hegemonyası altına almak amacıyla harekete geçmiştir. Bu dönemi karakterize eden “Yeni Dünya Düzeni⁴⁶” ve “Tarihin Sonu⁴⁷” gibi yeni teoriler

⁴⁵ Alexandros YANNIS, “The Creation and Politics of International Protectorates in Balkans: Bridges Over Troubled Waters”, *JIRD*, 5 (3), (September 2002), 258.

⁴⁶ Yeni Dünya Düzeni Kavramı, Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini ve uluslararası ilişkileri yönlendiren unsurları ortaya koymayı amaçlayan bir yaklaşım olarak ortaya atılmıştır. Söz konusu kavram Harvard Üniversitesi Profesörü Samuel Huntington’un yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan “*Medeniyetlerin Çöküşü*” isimli makalesi ile popülerlik kazanmıştır. Huntington söz konusu makalede farklı olan medeniyete karşı duyulan nefretin yeni Dünya Düzeninin geleceğini belirleyeceğini ve özellikle yeni yüzyılda savaşların İslam ve Hıristiyan dünyası arasında ortaya çıkabileceği tezini öne sürmüştür. Samuel P. HUNTINGTON, “The Clash of Civilization” *Foreign Affairs*. (Summer 1993), V.72, No: 3, 22-28.

⁴⁷ Tarihin Sonu tezi ile Soğuk savaş sonrası döneme damgasını vuran Japon kökenli siyaset bilimci Francis Fukuyama; hukukun gözetiminde özgürlük ve eşitlik içinde demokratik ulus-devlette yaşayan fertlerin oluşturduğu liberal demokrasi sisteminin artık zaferini ilan ettiği ve Batının bundan sonra kendisinin dışında herhangi bir meydan okumayla karşılaşmayacağı veya diğer medeniyetlerin başka bir alternatif oluşturamayacağı görüşünü dile getirmektedir. **The End of History and the Last Man**. (New York:Free Press, 1992); Aslında tarih boyunca İslam dahil birçok dinde, Hegel ve onun takipçisi

ortaya atılmıştır. Bunun akabinde uluslararası literatüre “Küreselleşme⁴⁸” olarak giren ve temelde dünyanın Batı’nın çıkarlarına ve politikalarına uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesi anlamına gelen bir süreç başlamıştır. Bu sürecin özü, Batı’nın, altyapı (kapitalizm) ve üstyapısıyla (rasyonalizm, liberalizm, demokrasi, insan hakları v.b) temel değerlerinin tüm dünyaya yayılmasını işaret etmektedir⁴⁹. Bu bağlamda küreselleşme ABD’nin kendi ulusal çıkarlarını ve üstünlüğünü iletmesinde kullandığı bir araç olmuştur.

Yeni dünya düzeni ABD hâkimiyetindeki uluslararası örgüt ve ittifakların da tabiatıyla kendisini yenilemesini zorunlu kılmıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) Soğuk Savaş sonrası, ortak güvenlik mekanizmasının canlandırılmasına yeniden ihtiyaç duyulduğu tezinden hareketle 1992’de 21. yüzyılda barış ve kalkınmaya yönelik olarak ifade ettiği “Barış Gündemi” stratejisini ortaya koymuştur⁵⁰.

Marx’ta da tarihin sonu ile ilgili görüşler bulmak mümkündür. Ama Fukuyama’daki tarihin sonu daha çok “özgürlüğün tamamlanması, mükemmel erişmesi şeklinde olup Hegelci teoriye dayanmaktadır. Fukuyama aynı görüşü 11 Eylül saldırılarından sonra da Wall Street Journal’da yayınladığı bir makalede tekrar etmiştir: Fukuyama’ya göre; bundan sonra da savaşlar, kargaşa, siyasi çekişmeler, çözümü zor sosyal problemler veya terör saldırıları meydana gelecektir ama Berlin Duvarı’nın yıkılmasından ve komünizm ile nasyonal sosyalizmin yenilgiye uğramasından sonra evrensel anlamda bir başka ideolojinin ortaya çıkarak Batılı liberal demokrasinin idealleri ve değerlerine karşı çıkamayacağı kesindir.

Francis FUKUYAMA, “History is Still Going Our Way: Liberal Democracy Will Inevitably Prevail,” **Wall Street Journal**, (5 Ekim 2001).

⁴⁸ Küreselleşme (globalization) 1980’li yıllarda hukuki, ekonomik ve teknolojik değişimlerin karmaşık etkileşimi sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Kimilerine göre kurulan yeni dünya düzeninin adıdır. Kimilerine göre insanlığın gelişme sürecinde yaşamaya gereken kaçınılmaz bir olgudur. Küreselleşme kendiliğinden ve bir anda başlamamış, bilişim teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak ve onun hızlandırma ve zorlamasıyla, ticaretin ve özellikle çok uluslu şirketlerin küresel boyutta yaygınlaşması, Rusya ve Çin’in kapalı ekonomik yapılarının çözülmesi ile ivme kazanmıştır. Günümüzde bu ivmenin yönünü belirleyen ve kural koyucusu ABD ve genel deyimini ile Batı’dır. Küreselleşme ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sûha ATATÜRE, **2015 Yılında Dünya ve Türkiye**, ed. Mustafa Sezen, (Ankara: Başkent Üniv.Stratejik Araştırmalar Merkezi 2005), 13-21.; Küreselleşmenin boyutları ve ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Arjun APPADURAI (ed.), **Globalization**, (Duke University Pres, 2001).

⁴⁹ Baskın ORAN (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.I, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2002), 41

⁵⁰ Bkz. UN Doc. S/24111-UN Doc. A/47/277 (1992); Barış Gündemi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Canan ATEŞ, **Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış Ve Güvenliğin Korumasındaki Rolü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, (Ankara

31 Ocak 1992 BM Güvenlik Konseyi'nin devlet ve hükümet başkanları düzeyindeki toplantısında, katılımcılar, yeni uluslararası şartların ortaya çıktığını ve Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğin devamını sağlama yolundaki başlıca sorumluluğunu daha etkili bir biçimde yerine getirmesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır⁵¹. Böylelikle BM insani nedenleri ve insan hakları ihlallerini barışı ve güvenliği bozucu sebepler olarak değerlendirmeye başlamıştır.

Bunun akabinde ABD önderliğindeki uluslararası toplumun çatışma bölgelerine daha fazla müdahil olması anlayışı önem kazanmıştır. Soğuk Savaş öncesinde yaşanan çatışmalarda zorlayıcı müdahale yöntemini tercih etmeyen global güç dengesi ortadan kalkarken onun yerine ABD önderliğindeki Batı dünyasının siyasi ve askeri üstünlüğünün giderek arttığı bir uluslararası düzen doğmuştur. Bu düzende uluslararası toplumu ilgilendiren çatışmalara kesin bir cevap verilmesi fikri benimsenmiştir⁵².

20. yüzyılın sonlarından itibaren tekrar canlandırılan yeni tip sömürgecilik kavramı⁵³ "uluslararası himayecilik olarak" formüle edilmiş, "insani müdahale"⁵⁴ teziyle meşrulaştırılmış ve çok taraflı ve zorlayıcı barış operasyonlarıyla şekillendirilmiştir. Uluslararası toplum, Kamboçya, Bosna-Hersek, Somali, Ruanda, Kosova, Doğu Timor ve Afganistan'daki krizlere

1997), 539-582

⁵¹ **UN Documents**, "An Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping", Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, (17 June 1992), <<http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>> (er: Mart 2005)

⁵² Elinor C. SLOAN, **Bosnia and New Collective Security**, (Westport: Praeger Publishers, 1998), 4-8.

⁵³ Bosna'nın yeni tarzda sömürgecilik anlayışına model teşkil etmesine ilişkin bir inceleme için bkz. Paul D'AMATO, "Bosnia: Model for a New Colonialism?", **International Socialist Review**, Issue 8, (Summer 1999).

⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şaban KARDAŞ, **Humanitarian Intervention: The evolution of the idea and practice** (İnsani müdahale: Kavram ve uygulamanın gelişimi), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara 2001); James MAYALL, "The concept of humanitarian intervention is revisited", **Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention**, Ed. Albrecht SCHNABEL, Ramesh Chandra THAKUR, (The United Nations University, 2000)

müdahale etmek suretiyle yeni hareket tarzını ortaya koymuştur. Bu operasyonların hemen hepsinde ABD'nin başrolü oynadığı görülmektedir.

Her ne kadar BM'nin odağında yer aldığı uluslararası sistem, temel olarak kuvvet kullanmayı ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklamakla⁵⁵ birlikte uluslararası hukuk kurallarının kesin yaptırımların uygulanmasında yetersiz kalmasının yarattığı boşluklar, hukuksal olmayan kuvvet kullanımına fırsat verebilmektedir. Bu yasağı da bugüne kadar en fazla delen ülke ABD olmuştur. ABD, BM'nin bütçesindeki ağırlığını kendi çıkarları çerçevesinde kullanmaktan çekinmemektedir. Zira ABD'ye karşı BM Güvenlik Konseyi'nde denge unsuru olabilecek devlet ya da devletler topluluğu mevcut değildir; çünkü güç merkezli olan uluslararası düzende güç görelisi olarak ABD'nin elindedir⁵⁶. Bu durumda, BM Soğuk savaş sonrası ABD'nin küresel çıkarlarını hukuki bir zeminde müdafaa edebileceği bir platform olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır⁵⁷.

BM örgütündekine benzer yaklaşımlar yine ABD'nin lider rol üstlendiği NATO (Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü-North Atlantic Treaty Organization) ittifakında da ortaya çıkmıştır. NATO'nun kuruluş sözleşmesine göre örgüt ancak üye ülkelerden birisine karşı bir saldırı durumu olduğunda harekete geçmekle yükümlü idi⁵⁸. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra NATO'nun işlevini yitirdiği tartışmaları sıkça konuşulur hale gelmiştir. Bu tartışmaların yapıldığı zamanlarda toplanan NATO zirvelerinin ana gündem maddesini "NATO'nun gerçekleştireceği yeni yapılanma ve görev sahası" konuları

⁵⁵ BM sisteminde kuvvet kullanma yasağı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Arif BAĞBAŞLIOĞLU, **ABD'nin Afganistan'a Düzenlediği Askeri Müdahalenin Hukuki Dayanaklarının Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., SBE, Ankara, 2004, 35-56., ayrıca bkz. Funda KESİN, **Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ü. SBE, (Ankara 1996)

⁵⁶ Canan ATEŞ, a.g.t, 591

⁵⁷ Berdal ARAL: "Soğuk Savaş Sonrasında Siyasallaşan Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları", **Ankara Ü. SBF D**, C. 53, S.1-4, (1998), 40.

⁵⁸ NATO'nun Kuruluş Sözleşmesi için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, Cilt II (1945-1990), (Ankara: TTK Yayını 2000), 409-412.

oluşturmuştur. Bu görev sahasına Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan krizlerin de yardımıyla "alan dışı görev" adı konulmuştur. Böylece NATO, kendi alanı dışındaki bölgelere de bir takım gerekçelerle operasyon düzenleyebilecekti.

NATO'nun 1991 tarihli Londra Deklarasyonu ile açıklanan ve "Yeni Stratejik Konsept" olarak tanımladığı kavram BM ile güvence altına alınan "ulusal egemenlik" kavramını dünya düzeninin dayandığı bir temel olmaktan çıkarıyordu⁵⁹. NATO'ya göre Avrupa güvenliği açısından risk oluşturan yepyeni unsurlar belirmişti: Etnik çatışmalar, toprak anlaşmazlıkları, sosyo - ekonomik kaynaklı gerginlikler, kitle imha silahlarının ve füzelerin yayılması gibi gerekçelerle Avrupa'yı koruma görevi çerçevesinde egemen devletlere askeri müdahale edebilme yolu açılıyordu. NATO'nun bu yeni kavramının ilk somut uygulama sahası Bosna-Hersek olmuştur⁶⁰. Soğuk savaş sonrası NATO'nun Avrupa-Atlantik güvenliğindeki merkezi rolü ancak Bosna ve Hersek'e müdahale ettiği zaman garantiye alınmıştır⁶¹.

NATO'nun önce Bosna ardından da Kosova'ya benzer gerekçelerle müdahalesi akabinde bu bölgelerde ittifaka üye ülke birliklerinden oluşturulan barış güçleri olan Bosna Hersek İstikrar Gücü (SFOR) ve Kosova Gücü (KFOR)'un gelmesiyle devam etmiş ve NATO Balkanlar'da oluşturulan himaye (protektora) yönetimlerinin başlıca güvenlik gücü konumuna gelmiştir. NATO İttifakı'nın 50. yılı olan 1999'da Washington'da yapılan zirvede Yeni Stratejik Konsept, yeni şartlara göre güncellenirken İttifak artık ortak

⁵⁹ Michael LEGGE, "The Making of Nato's New Strategy", **NATO Review**, (Web Edition), No. 6, V. 39, (Aralık 1991), 9-14

⁶⁰ Gregory L. SCHULTE, "Bringing peace to Bosnia and change to the Alliance", **NATO Review** (Web Edition) No.2,V.45 , (Mart 1997), 22-25

⁶¹ Espen Barth EIDE ve Fredric BOZO, "Tartışma: NATO Daha Siyasi Bir Rol Oynamalı mı? **NATO Dergisi**,(İlkbahar 2005).

savunma yapan örgüt olma vasfının yanına küresel çapta güvenlik sağlama misyonunu da eklemiştir⁶².

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ortaya çıkan çatışma bölgelerine uluslararası toplumun yaklaşımı bölgesel özelliklere göre farklılıklar göstermiştir. Sınır ihtilafı ve etnik çatışmaların yaşandığı Hırvatistan'ın Doğu Slavonya bölgesi⁶³ ve Makedonya'nın Etnik Arnavutlar ile yaşadığı krizlerde bölgeye gelen⁶⁴ uluslararası mevcudiyetler, süresi ve kapsamı itibarıyla ve daha kısa ömürlü olmaları sebebiyle Bosna ve Kosova'daki yönetimlerden daha farklı olmuştur.

Bosna ve Kosova yönetiminde en yetkili organlar BM tarafından oluşturulmuş Yüksek temsilcilik makamları (Bosna Hersek Yüksek Temsilciliği-Office of High Representative-OHR) ve Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Misyonu (United Nations Mission Interim Kosova-UNMIK)'dur. Bu makamların başına seçilen kişi uluslararası himaye makamının temsilcisi

⁶² Söz konusu zirvenin ayrıntıları için bkz. **NATO Pres Release NAC-S(99)65** 24 Apr. 1999, "The Alliance's Strategic Concept" <<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>>

⁶³ Slavonya, bugünkü Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'in doğusu ile Macaristan, Romanya ve Sırbistan arasında kalan Hırvat topraklarıdır. Hırvatistan'ın Haziran 1991 tarihinde Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Mart 1991'de ülkenin Sırp nüfusunun ağırlıklı yaşadığı Batı Srem, Doğu, Slavonia ve Baranja bölgelerinde Krajina Sırp Cumhuriyetini (Vojna Krajina) ilan ederek ayrılıkçı bir politika gütmüşlerdir. Bosna savaşı sürdüğü 1995 yılında Hırvat ve Sırp uluslara arasında önemli ihtilafların şiddetlenmesi üzerine Hırvat askeri güçleri söz konusu bölgeye iki operasyon düzenleyerek Krajina Sırp Cumhuriyetine son vermiştir. Birleşmiş Milletler Batı Srem, Doğu Slavonia ve Baranja'da UNTAES (BM Geçici Yönetimi) kurmuştur ve bu yönetim 1998 yılına kadar görev yapmıştır. UNTAES misyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/untaes_b.htm>

⁶⁴ Makedonya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmesini takiben bölgede artan tansiyon sebebiyle ve Makedon hükümetinin talebiyle BM Güvenlik Konseyi 11 Aralık 1992 tarihli ve 795 Sayılı Kararı ile Makedonya'ya bir BM Koruma Gücü (UNPROFOR) gönderilmesine karar verilmiştir. BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 1995'te Makedonya'daki bu barış gücünü diğer UNPROFOR'lardan ayırmış ve ismini BM Önleyici Güç(UNPREDEP) olarak değiştirmiştir. UNPREDEP'in tüm BM operasyonları içindeki tek caydırıcı barış gücü olarak misyonunu tamamladığına karar verilmesiyle Makedonya'daki varlığı Mart 1999'da sona erdirilmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Alice ACKERMANN, ve Antonio PALLA, " From Peacekeeping to Preventive Deployment: A Study of the United Nations in the Former Yugoslav Republic of Macedonia," **European Security**, 5/1 (Spring 1996), 90-91; Fiorenza, NICHOLAS. "Macedonia Force: After IFOR, SFOR, and KFOR, Are You Ready for MFOR?" **Armed Forces Journal International**, (19 August 2001), 139

olarak görev yapmaktadır. Dikkat edildiğinde gerek Bosna gerekse Kosova güçlü bir merkezi yapıya sahip olamayıp etnik unsurlar arasında bölünmüştür. Bu bağlamda Batılı güçlerin bu ülkelerde idareyi ele geçirmeleri daha kolay olmuştur.

Daha fazla ulus devlet özelliği göstererek krizi daha kolay atlatan Hırvatistan ve Makedonya'da böyle bir idare kurulamamış, yalnızca uluslararası barış gücü yani askeri olarak çatışmaları önleme güçleri⁶⁵ ile bölgede sınırlı bir söz sahipliği elde edilmiştir.

Balkanlar'da formüle edilen uluslararası himaye yönetimleri Eski Yugoslavya'nın şiddet içeren dağılmasına uluslararası toplum tarafından bir insani müdahalenin gerekli görülmesiyle meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Uluslararası yeni tip yayılcı politikanın Balkanlar'daki uygulamaları ABD ve Avrupa Birliği (AB) ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır⁶⁶. Dünyayı Batılı anlamda küreselleştirme hedefiyle hareket eden ABD ve AB arasındaki işbirliği iki taraf arasındaki rekabeti de beraberinde getirmiştir. Nitekim askeri ve ekonomik anlamda güçlü ABD, Balkanlar'da AB'nin yetersiz kaldığı durumlarda devreye girerek Avrupa kıtasının her zaman kendisine ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Kendi çıkarları için gerekli üsleri kontrolü altına aldıktan sonra da maddi ve askeri harcamalarını hafifletmek için bu bölgeleri yeniden yapılandırma ve kalkınma yükünü AB'ye bırakmıştır.

Uluslararası himaye yönetiminin en kapsamlı uygulama sahası olan Bosna-Hersek'teki modeli incelemeyen önce ülkenin siyasi ve etnik tarihçesine değinmekte fayda görülmektedir.

⁶⁵ Eli STAMNES, "Critical Security Studies and the United Nations Preventive Deployment in Macedonia", **International Peacekeeping** S. 11: (Spring 2004), 161-182.

⁶⁶ Paul F. DIEHL, "After The Blues: Post-Peacekeeping Effects and Concerns in the Balkans", **Journal of International Relations and Development**, S.3, (September 2002), 234-239.

II. Tarihi Süreç İçerisinde Bosna-Hersek

A. Bosna-Hersek'in Jeostratejik Konumu

Avrupa kıtasının güneydoğu, Balkan yarımadasının ise kuzeybatı köşesinde yer alan Bosna Hersek, toprakları üçgen biçiminde dağlık bir araziden oluşmaktadır. Neretva nehrinin denize döküldüğü mevkide 20 km.lik bir toprak parçası ile denize ulaşan Bosna'nın limanı yoktur. Kuzeyde ve batıda Hırvatistan, güneydoğuda Karadağ, doğuda Sırbistan toprakları ile çevrilidir⁶⁷.

Bosna adının ülkeyi kuzeyden boydan boya geçen ve önce Hırvatistan daha sonra da Sırbistan ile sınır teşkil eden Sava Nehri'nin önemli bir kolu olan Bosna nehrinden (eski çağdaki adı Bosante nehri) geldiği ileri sürülmektedir. Hersek ise, gerçekte Bosna eyaletinin güneydoğu bölgesini meydana getirmekte olup, adını Ortaçağ'da bu bölgede kurulmuş olan Hersek (Herzegovina, Herseg= dük ovin=toprak) Dukalığından almıştır⁶⁸.

Ülkenin başkenti Osmanlı hâkimiyetinden sonra bölgenin kültür ve mimaride sayılı yerlerinden biri olmuş olan Bosna Irmağı'nın Mijlaçka suyu ile birleştiği yerde ve doğuya doğru ülkede merkezi bir konumda bulunan, Yugoslavya zamanında dördüncü büyük şehir olan Saraybosna'dır. Eski dilde Bosna-Saray ifadesi kullanılmışken, batılı terminoloji de Sarajevo olarak ifade edilir. Ülkenin diğer önemli şehirleri Banja Luka, Tuzla (Bijeljina) ve Hersek'in merkezi olarak bilinen Mostar'dır.

Bosna-Hersek'in stratejik önemi; sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle, Balkan yarımadasının stratejik değeri ile birlikte

⁶⁷ İsmet GÖRGÜLÜ, Veli YILMAZ ve Ali ERDİNÇ, **Bosna-Hersek**, (İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları: 1992), 3.

⁶⁸ Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), No: 7, c.XXVIII, (Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivi Daire Bşk. Yayını, 1992), 3

değerlendirilmelidir. Ancak ülke dağlık ve engebeli olan coğrafi özellikleri itibarıyla yarımada'nın diğer bölgelerine nazaran daha az önem arz eden bir konumdadır. Balkan yarımadasının Batı ucu niteliğinde olan Bosna-Hersek, Güney Avrupa ve Balkan karakterinin birbiriyle kaynaştığı karma bir kültür ve sosyal yapı sergilemektedir.

Bosna-Hersek'in stratejik önemi, mevcut coğrafi konumundan ziyade, sahip olduğu yeraltı ve yerüstü doğal zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Bosna ilk ve ortaçağlarda bir maden ülkesi olarak tanınırdı. Dinar Dağları iç sıralarından birisine bugün de Bosna Maden Dağları denilmesinin sebebi budur⁶⁹. Sırp Kralları 13.yüzyılda Saksonyalı madencileri memleketine çağırıp iskân etmişler ve bu kaynaklardan yararlanmaya çalışmışlardır. Evliya Çelebi ünlü Seyahatnamesinde Bosna eyaletinin maden zenginliklerinden bahsederek, 1643'de Saraybosna güneyinde bulunan Vares maden ocaklarından 1200 ton demir elde edildiğini yazmaktadır⁷⁰.

Nitekim Yugoslavya Federasyonu'nun madenlerinin büyük bölümü Bosna-Hersek'den elde edilmekte idi. Nitekim 1950'lerin başında hazırlanmış bir hükümet kitapçığında, "Bosna'nın dağları'nın maden cevheri ve bakır açısından zengin, kömür ve tuz ocakları açısından ise dünyanın en iyileri arasında olduğu, ayrıca işletilmeyi bekleyen zengin uranyum yataklarını olduğu belirtilmektedir⁷¹. Çinko, kurşun, manganit, krom, gümüş maden rezervlerinin de oldukça yüksek seviyede olduğu Bosna-Hersek, sahip olduğu yeraltı zenginliklerinin yanı sıra çok yüksek oranda Hidro-Elektrik gücünü de barındırmaktadır⁷².

⁶⁹ İsmet GÖRGÜLÜ, a.g.e.,3.

⁷⁰ İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati; c.2, (İstanbul: Milli eğitim Basımevi,1979), 725.

⁷¹ Anthony RHODES: **Where the Turk Trod-A Journey to Sarajevo with Slavonic Mussulman**, (London, 1956), 87.

⁷² **Facts About Yugoslavia**, Belgrad, 1984, 83.

Bosna-Hersek'in stratejik önemini arttıran diğer bir neden de ülkede üç ayrı dini ve etnik özellikteki Sırp, Hırvat ve Boşnak milletlerinden meydana gelen karma bir toplumu bünyesinde barındırmasıdır⁷³. Bu gruplardan Boşnaklar hariç, Sırp'ların ve Hırvatların Bosna-Hersek'e komşu bağımsız birer devletleri vardır. Buna ilaveten her üç toplumun da farklı dinleri ağırlıklı olarak benimsemeleri (Ortodoks, Katolik ve Müslüman), ülkede dinsel çeşitliliğe de damgasını vuran bir faktör durumundadır.

B. İlk Çağlarda Bosna

Saraybosna yolundaki Butimir'de yapılan kazılarda bulunan bazı eserlerden daha Taş Devri'nde meskûn olduğu anlaşılan Bosna, çok eskiden beri kavimlerin geçit yeri olmuştur.⁷⁴ Balkan yarımadasının kuzeybatı bölgesi olan Bosna, özellikle güneydoğudan gelip batıya giden veya kuzeyden gelip güneye inen muhtelif kavimlerin geçtikleri bir köprübaşı vazifesi görmüştür⁷⁵.

Antik çağlarda Balkanlar bölgesinin bilinen ilk yerleşik sahibi İlliryalılar'dır (İ.Ö.1300-İ.S.9)⁷⁶. Eski Yugoslavya devletinin ve Arnavutluk'un büyük bölümünü kaplayan ve bugünkü Arnavutça ile bağlantısı olduğu bilinen bir Hint-Avrupa dili konuşan kavimler topluluğu olan İlliryalılar en eski Bosna halkı olarak kabul edilmektedir⁷⁷. Eski çağ tarihçilerinin çoğunluğu, sahil

⁷³ Bosna-Hersek'te yaşayan etnik grupları tamamen birbirinden ayıran bir sınır çizmek mümkün değildir. Ülkenin karmaşık etnik yapısının oluşumunda Bosna'nın pek çok kez farklı güçlerin egemenliğinde kalmış olmasının ve bu nedenle nüfus hareketlerinin yoğun olarak yaşanmış olmasının da etkisi büyüktür. Bosna-Hersek'in etnik yapısının tarih içerisindeki değişimi konusunda bkz. Milana SPASOVSKI, Dragica ZIVKOVIC ve Milomir STEPIC, "The Ethnic Structure of the Population in Bosnia Herzegovina", The Serbian Question in The Balkans, <http://<.ratsko.org.yu/istorija/srbi-balkan/spasovski-zivkovic-stepic-bosnia.htm>l> (er. 20.12.2002)

⁷⁴ İslam Ansiklopedisi, c.2, 725.

⁷⁵ İsmet GÖRGÜLÜ ve a.g.e., 6

⁷⁶ İlliryalı'lar hakkında günümüzdeki en kapsamlı araştırma için çin bkz. John WILKES, **The Illyrians**, (Blackwell Publishers: Oxford UK&Cambridge USA, 1992)

⁷⁷ Noel MALCOM, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkım Karadağlı, (Om Yayınevi: İstanbul, 1999), 30.

kesiminde yani Dalmaçya kıyılarında⁷⁸ oturan bu kabileleri korsan, iç kesimlerde oturanları da eşkiya olarak nitelendirmişlerdir. Romalılar uzun mücadeleler sonrası bu kavimleri hâkimiyetleri altına alabilmişlerdir. Roma döneminde Bosna-Hersek Dalmaçya adı altında Adriyatik denizinin kıyı bölgeleri ile birleştirilmiştir⁷⁹.

İllirya toprakları ve dolayısıyla Bosna'nın büyük bir bölümü yaklaşık dört yüzyıl kadar Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır⁸⁰. Romalılar Bosna'nın madenlerinden ve doğal yeraltı zenginliklerinden istifa etmişler ve madenlerini işletmişlerdir. Roma İmparatoru Diocletion zamanında (M.S II ve III. yüzyıl) Bosna bölgesi ve Dalmaçya eyaleti imparatorun özel ilgi ve yardımları sayesinde altın bir çağ yaşamıştır⁸¹.

C. Ortaçağ Bosna Krallığı

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle İllirya arazisi de sonuçları günümüze yansiyacak şekilde bölünmüştür. Bu bölgenin tam ortasında yer alan Bosna'nın batısı-yukarısı Roma'nın (Latin-Katolik medeniyetinin), doğusu-aşağısı ise İstanbul'un (Rum-Ortodoks medeniyeti) etkisine girmiştir.

6. yüzyıldan itibaren Doğu Avrupa'dan gelen Slavlar bugünkü Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan bölgesine yerleşerek buraları tamamen Slav toprağı haline getirmişlerdir. Aynı yüzyıllarda Balkanlara yönelik akınlar gerçekleştiren Avarlar Slav kabilelerini hâkimiyeti altına

⁷⁸ Dalmaçya; Hırvatistan'ın Adriyatik kıyıları ile Bosna Hersek sınırına kadar olan topraklara verilen addır.

⁷⁹ İslam Ansiklopedisi, c.2, 729.

⁸⁰ Romalılar, İmparator Augustus zamanında Tuna Nehri'ne kadar bütün Balkan yarımadasını ve dolayısıyla Bosna'yı topraklarına katmışlardır. İsmet GÖRGÜLÜ, a.g.e., 5, Jhon WILKES., a.g.e., 205-213.

⁸¹ İslam Ansiklopedisi, c.2, 729.

almıştır. Avarlar Bosna'yı kendi atadıkları, çoğunlukla Avar veya Bulgar asıllı kimselerle yönetmişlerdir⁸².

M.S 626–640 yılları arasında Avarlar'dan kurtulan Slavlar Balkan yarımadasının güneybatısını istila etmişlerdir⁸³. 6.yüzyılın ikinci çeyreğinde Hırvatlar, daha sonraları kendilerinin olduğunu iddia ettikleri Bosna ve Hırvatistan'ın bulunduğu topraklar işgal etmişlerdir. Bosna'nın doğusundaki ve güneyindeki bölgede ise Sırp'lar üstünlük kurmuşlardır.

Güney Slavların Doğu'daki büyük kolu Sırbistan'daki krallar, Doğu Roma İmparatorluğu'nun mirasını sürdürme görevini üstlenmişler ve Ortodoksluğu seçmişlerdir. Güney Slavlarının doğudaki kolu Hırvatlar⁸⁴ ise 10. yüzyılda Roma'daki Katolik kilisesine bağlanmışlardır. Hırvat ulusu, 9. yüzyılda oluşan ve 11. yüzyılda bugünkü sınırlarına oldukça yakın olan ve Dalmaçya, Slavonya, İstria ve Bosna-Hersek'in batısını kapsayan sınırlara ulaşan bağımsız krallıklarını kurmuşlardır. Ancak bu sınırları uzun süre koruyamamışlar ve 12. yüzyıl başlarında Dalmaçya-Hırvatistan-Slavonya Üçlü Krallığı olarak Macar Krallığı'na bağlanmışlardır.⁸⁵. Böylece aynı dili konuştukları halde farklı mezheplere girmiş olan bu Slav kavimlerinin ortasında kalan ve her iki mezhebi de tam olarak benimseyememiş olan Bosna toplumu zamanla iki tarafa da karşı bir tutum geliştirerek bağımsız krallıklarını ve beraberinde de kendi özgün milli-dini-siyasi kimliğini

⁸² Osman KARATAY, "Bosna Krallık Soyu Kotromanik'lerin Aslı Hakkındaki Tartışmalar", **Bilig**: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.23, Güz 2003.

⁸³ Francis DVORNIK, **The Slavs in European History and Civilization**. (New Brunswick, N.J., Rutgers University Press , 1962), 205-206

⁸⁴ Nada KLAIĆ, **Povijest Hrvata u Srednjem Vijeku**, Zagreb, 1990, 18-19., Hırvat tarihçileri Hırvatların Slav olup olmadığı konusunda ikiye bölünmüşlerdir. Bu yazarlardan Hırvat Tarihçi Ivo Omrčanin Hırvatların Dalmaçya ve Sava nehri etrafına sonradan gelip orada Slavlarla buluştuklarını ve karıştıklarını belirtmektedir. Ivo OMRČANIN, **Diplomatic and Political History of Croatia**, Philadelphia, Pensilvanya:Dorrance, 1972, 5-6

⁸⁵ 1102 yılında Macaristan ile imzalanan Pacta Conventa için bkz.Eva MOLNÁR (ed.), **Hungary: Essential Facts, Figures ana Pictures**, MTÍ Media Data Bank, 1994, 64

oluşturmuştur. Bu bölge Avar Türklerinden kalma bir teşkilat olan Banlıklara⁸⁶ bölünmüştür.

Bosna Hersek 1137 yılına kadar Bizanslıların ve bağımsız bir devlet kurmak için zaman zaman Bizans'a karşı ayaklanan Sırp'ların kontrolüne girmiştir. Bosna'nın doğu bölümü 927 yılından 1018 yılına kadar Bulgar Çarı Simeon zamanında Bulgaristan yönetiminde kalmış sonra yeniden Bizans kontrolüne geçmiştir⁸⁷. Ancak 12. yüzyıl başlarından itibaren Macarların giderek güçlenmelerine bağlı olarak Bosna-Hersek halkı bu devletin hâkimiyetini kabul etmiştir. Macar Kralı Koloman zamanında (1096–1116) Macarlar, Dalmaçya sahillerine kadar ulaşarak Bosna'yı kısmen işgal etmişlerdir. 1137 yılında ise Macar Kralı Bela II, Bosna'yı tamamen Macaristan topraklarına katmış ve oğlu Ladislas'ı "Bosna Dukası" yapmıştır⁸⁸.

Bosna-Hersek'in Macar nüfuzu altına girdiği 1137 yılından Osmanlı hâkimiyeti altına girdiği 1463 yılına kadar Ortaçağ Bosna tarihinde üç büyük hükümdar göze çarpmaktadır. Ban Kulin (1180–1204), Ban Sthepan Kotromanić (1522–1553) ve Kral Stephen Tvrtko (1353–1591). Büyük Sırp İmparatorluğu'nun Osmanlı tehdidi atına girmesiyle birlikte Sırp ve Bosna kralları arasında fazla kalıcı olmayan bir dizi ittifaklar yapılmıştır. Hatta 1389'da Sırp İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti karşısında tarihi yenilgisini yaşadığı Kosova Meydan Muharebesinde Sırp ordusu saflarında Bosna

⁸⁶ Macar kralları adına Hırvatistan'ı idare eden yüksek rütbe ünvanı anlamında olan "Ban" Avarca Bağan kelimesinden gelmektedir. Bu rütbe adının kökü, Batı-Türkçesi Bağa ve eski Bulgarca Bağan kelimesinde görülmektedir. Muzaffer TURAN, "Balkanlar'da Osmanlı-Öncesi Türk İzleri", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Haz. Azize AKTAŞ Yasa-Sevay OKAY ATILGAN, (Ankara: AKM Yayınları, 4-7 Eylül 1989), 61., "Hırvat dilinde bey, prens, veya başkomutan anlamına gelmektedir." Ömer BOSNAVİ, **Bosna Tarihi**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1979), 24.

⁸⁷ Mark PINSON, Roy P. MOTTAHEDEH (ed.) **The Muslims of Bosnia-Herzegovina, Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia**, 2.B, (Cambridge:Harvard University Press), 1994, VII

⁸⁸ Mark PINSON, a.g.e., VII **Moslems in Yugoslavia**, Review of International Affairs, (Belgrad 1985), 15

kralının gönderdiği kuvvetler de çarpışmıştır⁸⁹. Ancak Sırp İmparatorluğu'nun yenilgisi, Bosna Kralı Tvrtko'nun lehine olmuştur. Tvrtko egemenliği'ni Hırvatistan ve Dalmaçya'ya kadar genişletmiş ve Bosna Tvrtko zamanında Balkanlar'ın en güçlü devleti haline gelmiştir⁹⁰. Ancak Tvrtko'nun 1391 de ölmesi ve Macar krallarının Hırvatistan ile Dalmaçya'yı ele geçirmesi Bosna Krallığı'nı zayıflatmıştır.

15. yüzyılın ortalarında Saraybosna ve Doğu Bosna topraklarında Osmanlı akıncıları görünmeye başlamıştır. Sırp prenslerin egemenliğinde bulunan son toprak parçalarını da ele geçiren Osmanlı Devleti bundan sonra Bosna'ya yönelmiştir ve bu toprakları 1461 yılında ele geçirmiştir. Fatih Sultan Mehmed, Bosna'yı fethettiği zaman Osmanlı devlet politikasının bir sonucu olarak bölge halkına dini serbestlik getirmiştir⁹¹.

Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını koruyan son bölge, Bosna'nın güneyindeki Mostar civarındaki Hersek⁹² Dukalığı oldu. Prens Vuksiç 1448 yılında Avusturya İmparatorluğu'ndan Almanca dük anlamına gelen "Herzog" unvanını almıştır. Bu sözcükten Herzegovina sözcüğü türetilmiş ve Bosna'nın güney kesimi o tarihten itibaren bu adla anılmaya başlamıştır.

Osmanlıca Türkçesine "Hersek" olarak geçen Hersek Dukalığı 1467 yılında Vezir-i Azam Mahmud Paşa tarafından ele geçirilmiştir. Duka Stephan Kassariç bağılılık bildirdiğinden dolayı yerinde bırakılmıştır. Osmanlı tarihinde vezir-i azamlığa kadar yükselen Hersekzade Ahmed Paşa, Stephan Kassariç'in oğludur. Stephan Kassariç'in ölümünden sonra dukalık ikiye

⁸⁹ Bosna üzerine ilk Osmanlı akını 1386'da olmuştur. 1389'da Sırp Kralı Lazar'ın komutasındaki Bosna askerleri Kosova savaşına katılmışlardır. Savaşı Osmanlıların kazanmasıyla Sırp Osmanlı hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Tarihi**, C.I, (Ankara: TTK Basımevi, 1982), 267.

⁹⁰ Stephen CLISSOLD (ed.), **A Short History of Yugoslavia from Early Times to 1966**, (Cambridge, 1968), 60-62.; Noel MALCOM, a.g.e., 45.

⁹¹ Fatih'in Bosna'daki Latin papazlara verdiği fermanın metni için bkz. Osman ERGİN, **Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı**, (İstanbul: Cumhuriyet, 1936), 93- 94

⁹² "Hersek Bosna vilayetine bağlı sancaklardan biri olu sancak merkezi Mosar idi". Ömer BOSNAVİ, a.g.e, 134.

ayrılmış ve Kassariç'in diğer iki oğlunun Hersek'i ele geçirmeye kalkışmaları üzerine 1480'de tamamen ortadan kaldırılmıştır⁹³. Hersek de 1483'de ele geçirilerek Osmanlı'ya bağlanmış, 1501'de Kulin, Vakuf, 1503'te Prozor ve daha sonra İzvornik feth edilmiştir. Bütün Bosna'nın fethi 1521'de Belgrad'ın fethi ve özellikle 1526 Mohaç zaferinden sonra tamamlanabilmiştir. 1528'de de Yayçe (Jajce), Banaluka gibi Bosna'nın önemli kale ve şehirleri Türklerin eline geçerken, 1537'de Pozega, Dubica, 1565'de Krupa, 1570'de Novi ve 1582'de Bihaç'ın fethi ile bugünkü Bosna sınırları tamamen Osmanlı'ya bağlanmıştır⁹⁴.

D. Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna

1. Bosna Eyaleti ve Boşnaklar

Bosna idari açıdan ilk örgütlenmede Rumeli eyaletine bağlı bir sancak iken I. Süleyman Döneminde (1520–1566) Macaristan'da kalan kuzey toprakları da fethedildikten sonra 1583 yılından itibaren yeni düzenlemeyle statüsü eyalete çevrilmiştir⁹⁵. Osmanlı Devleti, Bosna'da, Kıla-i Hakaniye Kaptanları adı verilen idarî bir sistem kurmuştur. İlk kaptanlık 1558'de Gradiçka'da en son kaptanlık da 1802'de Hutovo'da kurulmuş ve toplam kaptanlık sayısı otuz dokuzu bulmuştur.

Her kaptanlık belirli bir araziye sahipti ve arazi, dahilinde bulunduğu en büyük kale adına göre adlandırılırdı. Kaptanların vazifeleri arasında, hudutları muhafaza etmek, bölge çevresindeki yolları emniyet altında bulundurmak, kalelere silâh ve cephe temin etmek sayılabilirdi. Bosna'da görülen diğer

⁹³ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., 9.

⁹⁴ Ahmed Cevat EREN, **Mahmud II Zamanında Bosna-Hersek**, (İstanbul:Nurgök Matbaası,1965), 16-17.

⁹⁵ Bosna eyaleti yaklaşık olarak Slavonya'nın güneyinden Drina, Vrabas, Una nehirlerinin geçtiği bölgeyi kapsamakta ve bütün Hersek ve Karadağ'ın bazı kısımları dahil olmak üzere Dalmaçya kıyılarına kadar uzanan geniş ve zengin bir bölgeyi içine almakta idi. Ahmet Cevat EREN., a.g.e.,17; Avdo SUÇESKA, "Bosna Eyaletinde Mütessesimlik", **V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri**, (23-28 Eylül 1985), İstanbul,592

bir özellik tımar ve zeamet usulünün veraset yoluyla intikali idi. Bosna'nın ticareti gelişmiş olsa da iktisadî yönden ziraatın önemi daha büyüktü⁹⁶. Bosna Eyaletine atanan ilk beylerbeyi Gazi Ferhat Paşa idi. Bosna,16. yüzyılın sonlarında 389 tımar ve zeameti olan, savaşlarda padişaha 10 bin asker verebilen önemli bir eyalet konumuna ulaşmıştır⁹⁷.

19. yüzyılın başlarında Bosna eyaleti; Saraybosna, Travnik, İsvornik, Banjaluka (Banaluka), Hersek, Bihaç ve Yeni Pazar olmak üzere yedi sancaktan ibaret idi. Bosna bir beylik olarak idare edildiği 1463 tarihinden 1550 yılına kadar sancak merkezi Saraybosna şehri idi. 1550'de Travnik yeni merkez olmuş, 1583'te Bosna eyalet haline getirilince merkezin Banjaluka⁹⁸ olması kabul edildi ancak tekrar Travnik'e alındı.1648'den 1850 yılına kadar Travnik eyaletin merkezi olarak kalırken Tanzimat devrinde yapılan teşkilatta ise Saraybosna merkez kabul edilmiş ve 1878 Avusturya işgaline kadar da merkez olarak kalmıştır⁹⁹.

Bosnalılar hem Katolik ve Ortodoks uygulamalarını reddeden Bogomil mezhebini benimsemeleri yüzünden baskı altında kalmaları hem de tek tanrılı inançlarının İslam ile uyuşmasının etkisiyle çoğunluğu Osmanlı yönetimi sırasında Müslüman olmuştur. Osmanlı'da Slav kökenli Müslüman Bosnalılara "Boşnak" denilmekteydi¹⁰⁰. Onların yanı sıra Sancak'taki, Karadağ'daki ve kısmen Kosova'daki Müslümanlar da Osmanlı döneminde "Boşnak¹⁰¹" olarak bilinirdi. Boşnaklar eski kültürlerinin İslam-Osmanlı kültürüyle karışması sonucunda özgün bir topluluk yapısına bürünmüşlerdir.

⁹⁶ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., 9

⁹⁷ Tanıl BORA, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası/ Bosna Hersek**, 2.B, (İstanbul: Birikim Yayınları, 1999), 22.

⁹⁸ Banjaluka (Osmanlı Devleti sınırlarındaki ismi Banaluka olarak geçer), bugünkü Bosna-Hersek devletini oluşturan iki entiteden birisi olan Sırp Cumhuriyeti' (Republika Srpska)'nin başkentidir.

⁹⁹ Ahmet Cevat EREN., a.g.e.,18

¹⁰⁰ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e.,2.

¹⁰¹ Boşnaklar, Boşnakça denilen ve Sırpça-Hırvatça'nın Ştovak lehçesi yanında Boşnak Türkçesi denen ikinci bir dil kullanmışlardır. Boşnak Türkçesi Ştovak lehçesi ile

Boşnaklar, savaş kabiliyetleri, Macarları iyi tanımaları ve Papalığa karşı derin bir kin beslemeleri sebebiyle Macaristan ile yapılan savaşlarda etkin bir rol oynamışlardır. Boşnaklar her zaman Osmanlı Devleti'nin kuzeybatı hududunu yalnız başlarına müdafaa etmişlerdir¹⁰². Serdarların kumandasındaki sipahilik teşkilâtına bağlı bulunan kıtalar, Türk hâkimiyeti devam ettiği müddetçe sadakat ve fedakârlıkla vilâyet makamına tâbi kalmış ve Bosna, Osmanlı Devleti'nin bir kalesi olmuştur¹⁰³.

Boşnaklar, İslâmiyet'i kabul etmeleri, devlete bağlılık ve güvenilirliklerini ispat etmeleri sayesinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev yapmışlar, hatta defterdar, kaptan-ı derya ve sadrazam bile olmuşlardır. Osmanlı tarihini incelediğimizde beş kez sadrazamlığa getirilen Hersekzade Ahmed Paşa (1497–1516), yine üç kez sadrazamlık yapan Damad İbrahim Paşa (1596–1601) ve bir devre imzasını atmış Sokullu Mehmed Paşa¹⁰⁴'nın Boşnak asıllı olduklarını görüyoruz.

Bunlar haricinde muhtelif tarihlerde sadrazamlık yapan diğer Boşnak sadrazamlar şunlardır: Lala Mustafa Paşa (1580–1580), Malkoç Ali Paşa (1603–1604), Lala Mehmet Paşa (1604–1606), Derviş Mehmet Paşa (1606–1606), Kara Davud Paşa (1622–1622), Hüsrev Paşa (1628–1631), Topal Recep Paşa (1632–1632), Salih Paşa (1645–1647), Sarı Süleyman Paşa (1685–1687), Damad Melek Mehmed Paşa (1792–1794)¹⁰⁵.

Türkçe'nin Rumeli ağzının bir karışımıdır.

¹⁰² Colin HEJWOOD, "Bosnia under Ottoman rule (1463-1800)", **The Muslims of Bosnia Herzegovina; Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia** (ed.Mark PINSON), (USA: Harvard University Press, 1993),33-36.

¹⁰³ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., 10.

¹⁰⁴ Snjezana Buzov GLAQUAD, "Osmanlı Döneminde Bosna'ya Kısa bir Bakış", **Yedi İklim**, S.1, (Nisan 1982), 74.

¹⁰⁵ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., 10-11.

2. Gerileme ve İsyanlar Dönemi

Bosna'nın bir dönem Osmanlı'nın elinden çıkması 17.yüzyılda İmparatorluğun askeri olarak zayıflamaya başladığı sürecin sonunda gerçekleşmiştir. 1718 yılında Morava'nın Tuna nehrine karıştığı Pasarofça mevkiinde Avusturyalılar ile imzalanan anlaşma ile Bosna'nın Sava nehri aşağı mecrasındaki kısmı bu devlete terk edildi. Venediklilere ise Hersek'te işgal ettikleri bazı yerler verildi. 1737 yılında Hekimoğlu Ali Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Banaluka (Banjaluka)'da Avusturya Ordusu'na karşı kesin bir zafer kazanmıştır. Bunun neticesinde 18 Eylül 1739'da Belgrad'da Rusya ve Avusturya devletleriyle yapılan anlaşma neticesi ve 1718'de kaybedilen topraklar tekrar geri alınmıştır.

18.yüzyılın başından itibaren, diğer imparatorluklarda olduğu gibi Osmanlı Devleti de milliyetçilik cereyanlarından olumsuz olarak etkilenmeye başlamıştır. Bu etkilenmenin çıkış noktası da Balkanlar olmuştur. İlk olarak Dalmaçya sahillerinin Fransızların eline geçmesiyle bölgede Fransız İhtilâli'nin sonucu olan milliyetçilik cereyanları etkisini göstermeye başlamıştı. Fransızlar Dalmaçya'daki şehirlerde 25 okul ve kız talebe için 25 lise açmışlar, hatta bir üniversite dahi kurmuşlardı. Bunun neticesi olarak bu bölgedeki Hırvatlar ile Hersek bölgesindeki Hırvatlar birleşip Büyük Hırvatistan İdeali'nin gerçekleşmesi emeline düşmüşlerdi¹⁰⁶. Ayrıca Napolyon, Dalmaçya'da Bosna'ya giden yolları tespit ettirmiş ve Mostar, Saraybosna gibi merkezlerde özel haber alma teşkilâtı bile kurdu muştur¹⁰⁷. Napolyon Bonaparte'ın niyeti isyanlar çıkararak Bosna'yı içten ele geçirmektir. Fakat Bosna kaptanları Napolyon'un bu istilâ niyetlerinin gerçekleşmesine engel olmuşlardır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Ahmet Cevat EREN: a.g.e.,35-36.

¹⁰⁷ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e.,12.

¹⁰⁸ Enver Ziya KARAL: **Osmanlı Tarihi**, C.V, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1876-1907), , 4.B, (Ankara: TTK Yayını, 1983), 45.

Bosnalılar, Napolyon'un muhtemel istilâsına karşı memleketlerini savunmakla meşgul iken Sırbistan'da Kara Yorgi önderliğinde çıkan isyan daha büyük tehlike oluşturmaya başlamıştı (1804)¹⁰⁹. Kara Yorgi'nin düşüncesi Bosna-Hersek'teki Hıristiyanları ihtilâle katılmaları için ayaklandırmak ve Karadağ ile birleşip büyük bir Sırbistan kurmaktı. Bu isyan daha bastırılmadan 1806–1812 Osmanlı-Rus savaşları başlamış, 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile Ruslarla olan savaş bitince Sırp isyanları da bastırılarak, Belgrad ve diğer kaleler geri alınmıştı. Bu isyan hareketleri sırasında Boşnaklar genel olarak devlet tarafında yer alarak eyaletlerini savunmuşlardı. Sırpclar Osmanlı Devleti'ne karşı savaştıkları gibi Bosna içindeki Ortodoksları da isyana teşvik ediyorlardı. Fakat Bosna kaptan ve askerleri eyaletin asayişini muhafaza ederek buna izin vermemişlerdir¹¹⁰.

II. Mahmud dönemi içinde, 1826'da Yeniçeri Ocağı merkezde kolayca kaldırılmasına rağmen diğer eyaletlerde o kadar kolay kaldırılamamış ve Bosna'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılma meselesi yıllarca devam etmiştir. Devletin 1831'de bazı yenilikleri uygulamaya koyma ve orduyu yeniden düzenleme teşebbüsleri karşısında Boşnaklar 1830–31 yıllarında Gradaçatslı Hüseyin Kaptan önderliğinde özerklik mücadelesi başlattılar¹¹¹. Bununla birlikte bağımsızlık isteği kendilerini dört taraftan saran Hıristiyan dünya içinde emin hissetmeyen Boşnaklar arasında pek rağbet bulmamıştır. Osmanlı isyana sert cevap vermiş ve isyancılar ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır. 1832 yılında isyan bastırıldıktan sonra kaptanlık müessesesi ortadan kaldırılmıştır¹¹².

Bosna-Herek'te çıkan isyanların en önemlisi 1875 Hersek İsyanıdır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da, Avusturya-Macaristan, Rusya ve

¹⁰⁹ Stefanos YERASIMOS: **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, (İstanbul: İletişimi 1995), s.55;

¹¹⁰ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., 12.

¹¹¹ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması meselesi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ahmet Cevat EREN: a.g.e.,71-83

¹¹² Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri a.g.e, 13

Almanya devletleri belli başlı güç odakları durumundaydılar. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek üzerinde uzun süredir emelleri bulunmaktaydı ve bu devletin esas amacı Selanik'e ulaşmaktı¹¹³. 1875 yılında Bosna-Hersek'te yeni bir isyanın çıkmasında kuşkusuz Avusturya'nın rolü çok büyüktür. Bosna-Hersek'in Sırbistan ve Karadağ gibi iki Slav ülkesi ile Avusturya arasında yer alması burayı propaganda için uygun bir duruma getiriyordu. Ayrıca 1856 Paris Antlaşmasından sonra Karadağ, Sırbistan ve Girit gibi yerlerin, çıkan isyanlarla muhtariyet kazanmış olmaları da Bosna-Hersek'in Hıristiyan halkını heveslendirmiştir¹¹⁴.

Hersek isyanı, Nevesin kazası Hıristiyan ahalisinden bir kaç yüz kişilik bir grubun Karadağ'a geçerek Prens Nicola'ya Osmanlı vergilerinin ağırlığından bahsederek, jandarmanın yaptığı zulümlerden şikâyet etmesi ve prensin de bu durumu İstanbul'daki Rus Elçisi İgnatıyef'e bildirmesinden sonra mültecilerin cezalandırılmamak şartıyla geri dönmelerine izin verilmesini takiben 1875 yılı Nisan ayında başlamıştır¹¹⁵.

3. Bosna-Hersek'in İşgali ve İlhakı

Doğu Hersek'te Sırp'ların başlattığı Boşnakların da kısmen katıldığı isyan hem Bosna, hem de Osmanlı tarihinin dönemeci oldu. Bosna-Hersek'in coğrafi konumunun uygunsuzluğu, Sırbistan, Karadağ, Avusturya ve Rusya'dan sürekli olarak yardım gelmesi, ayrıca Hıristiyanların, Müslüman-Türk zulmü altında kaldıkları şeklindeki görüşlerinin, İngiltere ve Fransa'da yayılması Osmanlı Devleti'ni iyice güç durumda bırakmıştır. Devamlı dış destek bulan Hersek isyanı, Hersek sancağını kısa sürede Osmanlı Devleti

¹¹³ İsyenlar sırasında Avrupa devletlerinin politikaları ve 1875 isyanı ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe ÖZKAN: **Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan Tarafından İlhakı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, (Ankara 2002), 14-33.

¹¹⁴ Enver Ziya KARAL: **Osmanlı Tarihi**, C.VII, İslahat Fermanı Devri,(1861-1876), (Ankara: TTK Yayını, 1954),73-83,

¹¹⁵ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri: a.g.e., 19.; Noel MALCOLM: a.g.e., 201-220.

ile yerli Hıristiyanlar, Karadağlılar ve Sırlar arasındaki bir savaş meydanı durumuna getirmiştir.

Bosna ayaklanmasını bastırmak isteyen Osmanlı askerine karşı Bosna'daki Sırp milliyetçi komitelerin ve Karadağ ile Sırbistan'dan gelen gönüllülerin müdahalesi Osmanlı'ya karşı milli bir isyana dönüşmüştür. Bu olaylardan heyecanlanması neticesinde Bosna isyanı ile aynı yıl başlayan Bulgaristan milli ayaklanması ve 1877'de Rusya ile girilen savaş Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'nu çökertmiştir. Savaş sonunda imzalan 1878 Berlin Antlaşması¹¹⁶ ile Sırbistan ve Romanya özerk yönetimleri tam bağımsız oluyor, Bosna-Hersek geçici olarak Avusturya idaresine bırakılıyordu. Antlaşma ayrıca Avusturya'ya Yeni Pazar Sancağı'nda¹¹⁷ asker bulundurma hakkı da veriliyordu¹¹⁸. Osmanlı devleti ile Avusturya arasında 1879'da yapılan bir antlaşma yapılması ile Bosna-Hersek'in Avusturya idaresine bırakılması kabul edilmiştir¹¹⁹.

Berlin antlaşması uyarınca Bosna resmi ve mülki olarak Osmanlı toprağı kalmakla birlikte yönetim hakkı geçici olarak Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na geçmiştir. Antlaşmanın ardından Avusturya –Macaristan

¹¹⁶ Berlin antlaşması ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Enver Ziya KARAL: **Osmanlı Tarihi** (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri, a.g.e, 76-77, Nihat ERİM: **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.I (Ankara, 1953), 440.

¹¹⁷ Nüfusunun yüzde 55'ini Boşnakların oluşturduğu (1991), Sancak bölgesi Sırp tarihinde 11. yüzyılda kurulan bir Sırp krallığının adı olan "Raşka" ile anılmaktadır. Sırlar bölgeyi güneybatı Sırbistan olarak da isimlendirmektedirler. Sancak'ın Osmanlılarca fethi Bosna ve Hersek'in fethinden öncedir. Sancak bölgesi, Osmanlı Devleti içinde Bosna eyaletine bağlı olan toplam altı sancaktan biri olup, ikinci dereceden idari bölge statüsünü taşımaktaydı. Sancak" kelimesi, Osmanlı döneminde bu bölgedeki idari yapının adı iken daha sonra bölgenin siyasi adı olarak kullanılmış olup bütün tarihi ve diplomatik belgelere bu şekilde girmiştir. Berlin Kongresi ile Avusturya-Macaristan Sancak'ın yönetimini ele geçirmiş Bosna-Hersek 'in ilhaki ettikten sonra Sancak'tan çekilmiştir. 1912 balkan savaşı sırasında Sancak Sırbistan tarafından işgal edilmiş ve ardından Karadağ ile bölüşülmüştür. Halen Sancak'ın altı belediyesi Sırbistan'ın, beşi ise Karadağ'ın sınırları içinde yer almaktadır "Yeni Pazar" şehri bu bölgenin başkenti konumundadır. Christopher CVIIC: **Remarking The Balkans**, (London: Royal Institute of International Affairs: 1995) ,2.B, 74-75.

¹¹⁸ Fahir ARMAOĞLU: **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**,1789-1914, (Ankara:TTK Yayını, 1997), 526.

¹¹⁹ Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 21 Nisan 1879'da yapılan antlaşmanın metni için bkz. Nihat ERİM:a.g.e.,448.

Bosna'yı işgal etmeye başlamıştır. Bu duruma Boşnaklar şiddetle karşı çıkmış, önce Hersek'in merkezi olan Mostar, sonra da Saraybosna, büyük bir direniş göstermiştir. İşgal 29 Temmuz'da başlamış 28 Ekim 1878'de tamamlamıştır¹²⁰. İşgalden sonra bölge bir askerî vali tarafından idare edilmeye başlanmıştır.

Avusturya yönetimi büyük harcamalar yaparak, stratejik açıdan son derece önemli olan bu bölgeyi geliştirmeye ve İmparatorluğa bağlamaya çalışmıştır. Çünkü Bosna-Hersek vasıtasıyla bu yolla geniş bir alanda Adriyatik denizine çıkabilecekti. Ayrıca Avusturya, Saraybosna, Üsküp-Selanik demiryolu projesi ile Makedonya'da yayılmaya çalışmakta idi ve Bosna-Hersek'te bu politika için kilit konumda bir bölge idi. Bu bağlamda Avusturya Bosna'daki kontrolünün geçici statüde olmasından rahatsızlık duymakta idi. Bununla beraber Avusturya, Sırbistan'ın varlığını ve Bosna – Hersek'i de içine alan Büyük Sırbistan¹²¹ ihtimalini kendisi için büyük bir tehdit olarak görmekteydi¹²².

1881 yılında Avusturya Rusya ve Almanya ile birlikte Üç İmparator İttifakı'na katıldığında Rusya ve Almanya, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i istediği zaman ilhak etme hakkını tanımışlardır¹²³. Nitekim Temmuz 1908'de İstanbul'da II. Meşrutiyet ilan edilip reform programı yürürlüğe konulunca, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a ilhakı ilân edilmiştir. Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak etmekle birlikte Yeni Pazar Sancağını Osmanlı Devletine iade etmiştir¹²⁴.

¹²⁰ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., 23.

¹²¹ "Büyük Sırbistan ideali, coğrafi olarak bugünkü sırbistan, Karadağ, Bosna'nın büyük bir bölümü ile Slovenya'nın tamamı, Dalmaçya'nın büyük bir bölümü ve Kosva ve eski Sırbistan olarak nitelendirilen Kosova'yı kapsamaktaydı. Vidosav STEVANOVIC: **Halkın Tiranı: Miloseviç**, Çev.(İngilizce'ye:Zlata FILIPOVIC; Türkçe'ye Hasan YÜKSEL), İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 57. (40.dip.)

¹²² Fahir ARMAOĞLU: **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi...** a.g.e., 613.

¹²³ Noel MALCOLM: a.g.e., s.227; M. Smith ANDERSON: **Doğu Sorunu**, Çev. İdil ESER, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001)

¹²⁴ Enver Ziya KARAL: **Osmanlı Tarihi** (II. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, (1908-1918),

Osmanlı Devleti Bosna-Hersek'in ilhakını Bulgaristan'ın bölgedeki politik-askeri konumunu güçlendirme tehlikesi ve Doğu Rumeli sorununa etkileri açısından değerlendirmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi, Avusturya ile yapılan müzakerelerde Bosna-Hersek'e Avusturya-Macaristan yönetimi altında özerk bir devlet statüsü verilmesine razı olacaklarını belirtmişlerdir¹²⁵. Buna karşın halk Avusturya mallarını boycot ederek ilhak kararını protesto etmiştir.¹²⁶

Bosna'nın ilhakı Avusturya-Macaristan'ın Rusya ve Sırbistan ile ilişkilerini olağanüstü gerginleştirmiş ve bölgede Birinci Dünya Savaşı'nın adeta bir provası yaşanmıştır¹²⁷. Birinci Dünya Savaşı'nın ünlü kıvılcımı olarak kabul edilen Avusturya-Macaristan Veliahdı Ferdinand'ın bir Bosnalı Sırp tarafından öldürülmesi olayı¹²⁸, ilhak sonrası Bosna'da eylemleri artan komiteci hareketleri neticesinde gerçekleşmiştir.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı özellikle Sırbistan'da büyük tepki ve öfke ile karşılanmıştır¹²⁹. Bunun yanı sıra söz konusu ilhak Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya yayılmasına karşı koymaya sevk ettiği kadarı Balkanlar'ın Slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları

C.IX, (Ankara: TTK Yayını, 1996), 218-219.

¹²⁵ Hasan ÜNAL, **Otoman Foreign Policy During the Bosnian Annexation Crisis**, 1908-1909, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Manchester, Faculty of Arts, Department of Middle East Studies, (Kasım 1992)'den aktaran Tanıl Bora, a.g.e., 34.

¹²⁶ Enver Ziya KARAL: C.IX., a.g.e., 222

¹²⁷ Fahir ARMAOĞLU: **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, a.g.e.,623. Bosna-Hersek bunalımı devam ettiği süre boyunca Avrupa'da büyük bir gerginlik ve savaş tehlikesi doğurdu. Fakat İngiltere ve Fransa Rusya'yı desteklemeyince bu devlet te fazla ileri gidemedi ve Sırbistan'ı anlaşmaya zorladı. Oysa 1914 yılında patlak veren bunalımda Rusya Sırbistan'ı, Fransa da Rusya'yı Avusturya ve Almanya karşısında sonuna kadar desteklemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda bu şekilde çıkmıştır.1908'deki bunalımın Birinci Dünya Savaşı'nın provası olarak adlandırılmasının sebebi bu benzer durumdur. Haluk ÜLMAN: **Birinci Dünya Savaş'na Giden Yol**, (Ankara: Ankara Üniversitesi,SBF Yayını, 1973), 187.

¹²⁸ Bu olay ile ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz.Lavander CASSEL: **The Archduke and the Assassin**, (London:Frederick Muller, 1984).

¹²⁹ Bosna-Hersek Sırp siyasetinde çok önem taşımakta idi. Hem tarihçiler hem coğrafyacılar burayı Sırp için doğal hak olarak görüyorlardı. Sırp'ların "Büyük Sırbistan" ideali için Bosna-hersek kilit unsur idi. Bkz. Christopher CVIIC., a.ge., s83-85.; Dusan T BATAKOVIC, "The Serbs of Bosnia & Herzegovina History and Politics", <http://.rastko.org.yu/rastko-bl/istorija/batakovic/batakovic-serbs_bih_uvod_en.html>

gidererek birleşmeye ve Avusturya'nın yayılmasını önlemeye ve Balkanlar'da geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür¹³⁰.

E. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu İdaresi Dönemi

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Adriyatik denizine egemen olmak ve İtalyan Birliği'nin kurulması ile bölgede oluşan yeni gücü dengelemek amacıyla Bosna-Hersek'in yönetimini ele geçirmiştir. Ayrıca Doğu'da giderek güçlenen Sırbistan İmparatorluğu ile arasında bir tampon bölge oluşmasını da düşünmüştür¹³¹. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki Hırvatlar, Bosna-Hersek'in denetime alınmasının en büyük destekçileri idi. Tarihsel olarak Bağımsız Hırvatistan'ın bir parçası saydıkları Bosna'nın, Habsburg¹³² hanedanının yönettiği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bünyesinde Hırvatistan toprakları ile aynı çatı altına girmesini, hedeflerini gerçekleştirmenin başlangıcı olarak değerlendirmekteydiler. Bu bağlamda Hırvat milliyetçileri Bosna-Hersek'in Hırvat Krallığı'na bağlanmasını talep etmişlerdir. İmparatorluk içindeki Slav unsurun güçlenmesini istemeyen yönetim ise bu talebe sıcak bakmamıştır¹³³.

Bosna'nın Avusturya'ya mı yoksa Macaristan'a mı bağlanacağı tartışma konusu olmuş, sonunda Bosna-Hersek'in uzaktan yönetilmesi formülü seçilmiştir. Buna göre İmparatorluğun Ortak Maliye Bakanı (Avusturyalı ve Macar), Bosna-Hersek'in yönetiminden sorumlu olacak, onu Saraybosna'da doğrudan kendisine bağlı askeri vali temsil edecekti¹³⁴.

¹³⁰ Fahir ARMAOĞLU: **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, a.g.e.,624

¹³¹ Tanıl BORA: a.g.e.,29

¹³² Habsburg Hanedanlığı ile ilgili bilgi için bkz. Wikipedia, The Free Enclyopedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/Habsburg>; Robert A KANN: A History of the Habsburg Empire.,(Berkeley: University of California Press), 1974; F.R BRIDGE: The Habsburg Monarchy and The Great Powers, (New York:Berg, 1990); A.J.P TAYLOR: The Habsburg Monarchy,1809-1918, (London:Penguin Books, 1990); Jean BERENGER: A History of the Habsburg Empire 1273-1700.(London &New York; Longman), 1994

¹³³ Barbara JELAVIC: **History of the Balkans**, Twentieth Century, Vol. 2 (Cambridge, 1983), 60.

¹³⁴ M. Smith ANDERSON: a.g.e., s.236; Stanford J SHAW- Ezel KURAL: **Osmanlı**

Osmanlı kanunları da yürürlükten kaldırılarak Avusturya-Macaristan kanunları ve Bosna için özel olarak oluşturulan kanunlar kademeli olarak yürürlüğe sokulmuştur.¹³⁵

Avusturya yönetimi doğu sınırlarında büyüyen Sırbistan tehdidine karşı güçlü bir Bosna-Hersek tasarladığından Hırvat unsuru desteklemiştir. Hırvatlar yönetimde ağırlıklı olmuş, verimli ovalara yerleştirilmiş ve Katoliklik Bosna-Hersek'in resmi dini gibi gösterilmiştir Hatta 1899'da inşa edilen büyü Saraybosna Katedrali, bu politikanın simgesidir¹³⁶. Bu durum Sırp milliyetçilerinin tepkilerini körüklerken Bosna üzerinde emelleri olan Sırp komitelerin ülkedeki faaliyetlerini tırmandırmıştır.

Avusturya-Macaristan yönetimi Bosna-Hersek'in gelişmesi için birçok yatırımı teşvik etmiştir. Bu bağlamda Bosna hem ekonomide hem de toplumsal alanda modernleşme göstermiştir. Söz konusu dönemde yönetim kadrolarında Hırvatların etkinliği fazla olmakla birlikte, Müslüman toplumuna hitap eden politikaların da geliştiği görülür¹³⁷.

1882 ve 1903 döneminde Ortak Maliye Bakanı olması sıfatıyla İmparatorluğun Bosna politikasının yürütücüsü olan Macar Benjamin Von Kallay, Boşnak milli kimliğinin oluşumunu teşvik etmiştir¹³⁸. Kallay'ın amacı Bosna-Hersek'te rekabet halinde olan Sırp ve Hırvat milliyetçiliklerini, bir

İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev. Mehmet HARMANCI, V.II, (E Yayınları:İstanbul, 2000), 245

¹³⁵ Osmanlı idari yapısının kullanılabilir olarak kabul edildiği yerlerde düzene dokunulmamış; kurum, yalnızca isim ve görevlileri bakımından, Avusturya-Macaristan biçimini almıştır. Sancaklar "Kreise" (bölgeler olarak yeniden adlandırılmış, her biri "Bezirksvorster" (mıntika amiri) sorumluluğundaki alt gruplara, kazalar ve kadıliklar ise "Bezirke"(mıntika) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca İslam hukukuna bağlı şeriat mahkemeleri de Müslümanların çeşitli kişisel davalarına bakılması amacıyla olduğu gibi bırakılmıştır. Bkz.Noel MALCOLM, a.g.e., s. 227-228. George CASTELLAN: **Balkanlar'ın Tarihi**, Çev.Ayşegül YARAMAN, (İstanbul:Milliyet Yayınları,1993), 62

¹³⁶ Tanıl BORA: a.g.e, 30

¹³⁷ Peter F. SUGAR: **Industrialization of Bosnia-Herzegovina**, 1878–1918, (University of Washington Press, 1963), 8, 26-32.

¹³⁸ George CASTELLAN: a.g.e., 64

üçüncü güç ile dengelemektir¹³⁹. Bu milliyetçilik anlayışı, doğrudan doğruya Müslüman kimliğine dayanmayan, fakat çok dinli, çok kültürlü bir Bosnalılık kimliğini hedefliyordu¹⁴⁰. Ancak Hırvat ve Sırp milliyetçileri, Bosnalı Katolikler ve Ortodokslar arasında yayıldıkça bu politika başarısızlığa mahkûm olmuştur¹⁴¹.

Bosnalı Müslümanlar dinlerinin gereklerini yerine getirmelerine yönelik birçok hususta kendilerine izin veren Avusturya-Macaristan yönetimine yakınlaştılar. Ancak zamanla başta Von Kallay olmak üzere Müslümanların yeniden Hıristiyanlaştırılması düşüncesinin ve örneklerinin yayılması bu halkın yönetime bağlılığını zedelemiştir. Habsburg hâkimiyeti döneminde ülkeden kitleler halinde Müslümanların göç ettiği belirtilmektedir¹⁴². Göç eden Boşnakların çoğunluğu Anadolu, bir kısmı ise Arnavutluk, Makedonya, Filistin, Tunus ve Cezayir yönüne gitmişlerdir. Müslümanların terk ettiği yerlere Sırpların yerleşmesiyle Bosna'nın etnik yapısında değişim yaşanmıştır.

Avusturya idaresinde Bosna'nın ayrı bir yönetim birimi olarak tutulması bir anlamda siyasi kimliğini korumasını sağlamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde merkezîyetçi ve baskıcı uygulamalar altında Osmanlı ile özdeşleşmesini yitiren Boşnak halkın yaşadığı kimlik bunalımı Avusturya-Macaristan idaresinde daha da artmıştır¹⁴³. Boşnaklarda milli kimlik inşasına yönelik çabalar ağırlıklı olarak İslam üzerinden yürümüştür. Çünkü Boşnak toplumunu etnik, kültürel, tarihsel, toplumsal, sınıfsal vb açılardan ayırt eden tek nokta Müslüman olmaları ile bağlantılı idi. Bosna'da 20.yüzyılın ilk çeyreğinde İslâmi bir modern kimlik oluşumuna

¹³⁹ Misha GLENNY: **Balkanlar 1804-1999**, Çev.Mehmet HARMANCI, (İstanbul, 2001), 234.

¹⁴⁰ Noel MALCOLM: a.g.e., 241-242

¹⁴¹ a.g.e, 244.

¹⁴² a.g.e, 230; Kemal BAŞIÇ: **Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek Müslümanlarıyla Dini İlişkileri (ayrılış'tan 1914'e)** Ankara Üniversitesi, SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999, 35.

¹⁴³ Tanıl BORA: a.g.e.,32.

dönük hareketler görülür. Bununla beraber kentli Müslüman elit kesimin bir bölümü de milli kimlik olarak Hırvatlığı ve daha küçük bir kesim de Sırplığı benimsemiştir¹⁴⁴.

Bosna-Hersek'teki Hırvat milliyetçiliğinin Sırp milliyetçiliğine göre daha yumuşak, Bosnalılık kimliğine daha saygılı olması ve Hırvat ve Boşnak lehçelerinin birbirine daha yakın olması, Boşnak aydınların Hırvatlara yaklaşımlarını sağlamıştır¹⁴⁵. 1908'de Avusturya-Macaristan'ın kurduğu yerel parlamentoda Hırvat ve Müslüman temsilciler daha da yakınlaşmışlar ve Sırp toplumunu azınlık gibi görüp dışlama eğilimine girmişlerdir. Bu da tabiatıyla Sırp milliyetçiliğini şiddetlendiren bir unsur olmuştur.

Genel itibariyle Bosnalı Müslümanların ulusal ve siyasi gelişiminde Avusturya-Macaristan dönemi özel bir önem taşımaktadır. İlk kez bu dönemde Müslümanlar modern anlamda siyasi ve ekonomik taleplerle ortaya çıkmışlar ve 1906 yılından itibaren siyasi parti ve örgütler kurmaya başlamışlardır. Bosna-Hersek'in Katolik bir orta Avrupa ülkesi tarafından işgal edilmesi, ülkenin siyasi konumunu değiştiren askeri bir olay olmanın ötesinde, Bosnalı Müslümanların ulusal gelişimini de derinden etkilemiştir¹⁴⁶.

F. Yugoslavya Devleti'nin Kurulması ve Bosna-Hersek

1. Yugoslavya Krallığı Dönemi

Bosna-Hersek Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresinde kalmıştır. Sırbistan, 1914 yılında başlayan savaş sırasında Güney Slavlarını birleştirmek için büyük çaba

¹⁴⁴ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims: Denial of a Nation**, (Westview Pres: Colorado 1996), 61-73.

¹⁴⁵ Ivo BANAC: **The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics**" (Cornell University Press: New York 1984), 365-366.

¹⁴⁶ Aydın BABUNA: **Geçmişten Günümüze Boşnaklar**: Bir Ulusun Doğuşu, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000), 209.

harcamıştır. 1918 Haziranında, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın güney Slav eyaletleri temsilcileri Corfu Paktı'nı imzalayarak Karayorgiyeviç ailesinin hükümdarlığı altında bir birlik kurmaya karar vermişlerdir¹⁴⁷.

Avusturya-Macaristan Parlamentosundaki Güney Slav milletvekilleri, Avusturya-Macaristan'ın savaştaki durumu zayıflayınca 1918 Ekim ayında Zagreb'de toplanarak "Sloven-Hırvat ve Sırp Milli Komitesi"ni kurmuşlardır. Amacı Slav milletlerini bağımsız bir devlet altında toplamak olan Komite, bağımsızlık ilan ederek, Sırbistan ile temasa geçmiştir. Kasım 1918'de Karadağ Milli Meclisi de, kurulacak olan krallığa katılma kararı almış ve Kral Nicola'yı tasfiye etmiştir. Bunun ardından 1 Aralık 1918 tarihinde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Sırp Karayorgiyeviç Hanedanlığından Peter'in idaresi altında bir monarşi olarak kurulmuştur¹⁴⁸.

Bosna Hersek 24 Kasım 1918'de Sırbistan Krallığı'na ilhakı ilân edilirken, 1 Aralık 1918'de de yeni kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırbistan'ın bir parçası olarak geçmiş ve bu durum 1919'daki St. Germain ve Trianon barış antlaşmalarıyla tasdik edilmiştir¹⁴⁹.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın toprakları Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan-Slovenya, Dalmaçya ve Bosna-Hersek'ten meydana gelmekteydi. Krallık, her ne kadar Sırp, Hırvat ve Sloven milletlerinin eşit haklarının olduğu bir devlet olarak kurulmuşsa da Sırp idareciler, devleti Sırpların devleti olarak yönetme eğilimine girmişlerdir¹⁵⁰. Bu durum öncelikle Habsburg topraklarında

¹⁴⁷ Jhon R. LAMPE: **Yugoslavia As A History: Twice There Was a Country**, Cambridge University Press, 1996., 102-104., Fahir ARMAOĞLU, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, a.g.e.,182-183

¹⁴⁸ Stephen CLISSOD: a.g.e.,s.164., Türel YILMAZ, "Balkan Tarihinden Bir Kesit: XIX'uncu Yüzyılda Balkanlarda Bağımsızlık Hareketleri" **Kamu Hukuku Arşivi**, Dicle Üniv.Hukuk Fak. Yayını, S.3, (Şubat 1999).

¹⁴⁹ Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., 24.

¹⁵⁰ Sırp hegemonyası ile ilgili bir inceleme için bkz.Alex N. DRAGNICH, "The Anatomy of A Myth: Serbian Hegemony" **Slavic Review**, (Fall, 1991), 659-662.

olduğu gibi bir muhtariyet isteyen Hırvatların tepkisine yol açmış ve daha devletin ilk yıllarında Sırp-Hırvat anlaşmazlıkları baş göstermiştir. 1928 tarihinden itibaren Sırp-Hırvat-Sloven milliyetçilik hareketleri ve komita örgütlenmelerinin ortaya çıkmasına paralel olarak Kosova'da da Arnavutlar yönetime karşı çeteler oluşturmuşlardır¹⁵¹.

1929 yılında başa geçen Kral Alexander Karayorgieviç¹⁵², bu milliyetçi çıkışlara engel olmak için 6 Ocak 1929 tarihinde parlamentoyu ve 1921 Anayasasını¹⁵³ feshederek yönetime el koymuş ve diktatörlüğünü ilan etmiştir. Devlet ismi "Yugoslavya Krallığına" dönüştürülürken 3 Eylül 1931'de Sırp egemenliğini pekiştiren yeni bir anayasa yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁴ Bu anayasa ile dini ya da etnik açıdan kimlik belirleyen tüm siyasi partiler kapatılmış, Yugoslav kelimesi dışında etnik bir kimlik ifade etmek yasaklanmıştır. Tek kral, tek devlet, tek millet anlayışı benimsenen ülkede eyaletlerin tarihi sınırları kaldırılmış ve ülke nehirlere göre ad alan ve hepsinde Sırp nüfusunun çoğunluk olacağı, dokuz ile bölünmüştür.¹⁵⁵

Bosna- Hersek'li siyasi güçlerin Yugoslavya'nın oluşmasında fazla bir etkisi olmamıştır. 1931 tarihli Yugoslavya anayasasında Boşnaklara da Karadağlılar, Makedonlar, Arnavutlar, Macarlar gibi kurucu millet statüsü tanınmamıştır¹⁵⁶. Bu uluslar milli-kültürel kimlikleri tanınmayan, ikinci sınıf

¹⁵¹ Osman KARATAY: **Kosova: Kanlı Ova**, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 72.

¹⁵² Kral Alexandr 1934 Ekim ayında fransa ziyareti sırasında Marsilya'da Hırvat tedhişçileri tarafından öldürülmüştür. Kral Alexandr zamanında özellikle Fransa ile iyi ilişkiler geliştirilmişken onun ölümünden sonra Yugoslavya'nın başına gelen Milan Stoyadinoviç'in diktatör yönetimi sırasında Nazi Almanyası ve Faşist İtalya ile ilişkiler kurulmuş, Bulgaristan ile de daimi dostluk antlaşması imzalamıştır. Fahir ARMAOĞLU: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, a.g.e.,183-184.

¹⁵³ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ilk anayasası 1921 tarihli Vidovdan anayasasıdır.Vidovdan Sırp Ortadoks takviminde 28 Ocak'ı işaret eden dini bir gün olmakla birlikte Sırp siyasi tarihindeki önemli olaylar anlamına da gelen bir kelimedir. Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Vidovdan>;

¹⁵⁴ Fahir ARMAOĞLU: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi...** a.g.e., 183.

¹⁵⁵ Sina AKŞİN ve Melek FIRAT: "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar (1919-1939)", **Balkanlar**, (İstanbul: OBİV Yayınları, 1993), 103.

¹⁵⁶ Anayasanın tam metni için bkz. "The Constitution of the Kingdom of Yugoslavia", <<http://geocities.com/dagtho/yugconst19310903h.html>> ; <<http://www.royalfamily.org/exhibits/hist-doc/constitution.html>> (er. Mart 2005)

vatandaş konumunda idiler. Özellikle Boşnakların statüsü fiilen Hıristiyan topluluklardan da düşüktü. Slav-Sırp resmi ideolojisi Müslümanlara Balkanlar'daki Osmanlı işgalcilerinin varisleri gözüyle bakıyordu¹⁵⁷. Bu sebeple Yugoslavya Krallığı döneminde Boşnaklar üzerinde resmi ve toplumsal bir baskı kurulmuştur. Bu baskıya en fazla maruz kalan kesim ise Bosna-Hersek'in Güneydoğu sınırı ile Karadağ ve Sırbistan arasında bulunan Sancak bölgesindeki Boşnaklar oldu. Yine Müslüman Boşnaklar, bürokrasiden neredeyse tamamen dışlandılar. Buna karşılık dini kurumlara ve vakıf mülklere dokunulmadı. Evlilik, aile, miras işlerinde ve vakıflara ilişkin sorunlarda İslam hukuku geçerli kaldı¹⁵⁸.

20 Ağustos 1939'da Yugoslavya hükümeti ve güçlü muhalefet Hırvat Köylü Partisi arasında imzalanan anlaşma (Sporazum) ile Yugoslavya'ya bağlı özerk bir Hırvatistan (Croatian Banovina) kuruldu¹⁵⁹. Yugoslavya topraklarının ve nüfusunun yaklaşık yüzde 30'unu kapsayacak olan özerk Hırvatistan, Posovina bölgesini, Batı Hersek'i ve merkez Bosna topraklarının bölümünü de içeriyordu. Doğu Bosna ve Saraybosna ise Yugoslavya'ya ait kalıyordu. Bu anlaşma Müslüman politikacılar içinde ihtilafa yol açmış ve çoğu Bosna'nın bölünmesine karşı çıkmıştır. Aynı şekilde Bosna Sırp toplumunun önderleri de Sırp'ların Hırvatistan içerisinde kalacağına dikkat çekerek anlaşmaya muhalefet etmişlerdir¹⁶⁰.

¹⁵⁷ Tanıl BORA: a.g.e., 36.

¹⁵⁸ Şeriat mahkemeleri 1919 tarihli St.Germain Antlaşması ile güvence altına alınmıştı. Bkz. Nijaz DURAKOVIĆ: "National Question of Moslems in Yugoslavia." **Moslems in Yugoslavia**, Ed.Ranko Petkovic (Belgrade: Review of International Affairs, 1985), 21-46; S.T Germain Antlaşmasının metni için bkz. <<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>> (er. Mart 2005)

¹⁵⁹ Antlaşma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Marcus TANNER: **Croatia: Anation Forged in War**, (London: Yale University Press, 1997), 127-140.; Jill A. IRVINE: **The Croat Question**, (Oxford:Westview Press,1993), 48-53.; Ivo GOLDSTEIN: **Croatia; A History**, (C.Hurst &Company: London, 1999),128-129.

¹⁶⁰ Steven L. BURG-Paul S. SHOUP: **The War in Bosnia-Herzegovina, Ethnic Conflict and International Intervention**, (London, M.E. Sharpe: 2000), 21-22.

2. Savaş Yılları ve İkinci Yugoslavya Dönemi

Yugoslavya, 25 Mart 1942'de Almanya'nın baskılarının artması üzerine faşist Mihvere¹⁶¹ katılmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmadan iki gün sonra Havacı General Duşan Simoviç önderliğindeki cunta, Yugoslavya'daki Kralı ve Tsvetkoviç-Maçek hükümetini devirerek yönetime el koymuştur. Bunun üzerine, Almanya ordusu 6 Nisan'da Belgrad'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girmiştir. 17 Nisan 1942'de Yugoslavya koşulsuz teslim olmuştur¹⁶².

Ordunun Kralı devirerek yönetime el koymasıyla iptal edilen Özerk Hırvatistan projesi yeniden canlandı ve işgalin ardından Almanya desteği ile bu kez 8 Nisan 1941 tarihinde "Bağımsız Hırvatistan"ın (Nezavisna Država Hrvatska-NDH) kuruluşu ilan edildi¹⁶³. Almanya bu girişiminde faşist Ustaşa¹⁶⁴ Hırvatlarını kullanmıştır. Boşnakların aslen Hırvat, vatanlarının da Hırvatistan olduğu teziyle hareket eden Ustaşa hareketi¹⁶⁵ İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sı Slovenya'yı Almanya'ya, Hırvatistan'ı İtalya'ya ve Makedonya'yı Bulgaristan'a bağlayarak özellikle Yahudi ve çingenelere karşı bir etnik temizlik hareketine girişmiştir.

¹⁶¹ Birinci Dünya Savaşından sonra revizyonist ülkelerden Nazi Almanyası ve Faşist İtalya arasında ittifak yapılarak 1936'da Berlin-Roma Mihveri kurulmuştur. Burada Mihver: isteyen devletin etrafında toplanabileceği anlamına gelmektedir. Aynı yıl Almanya ile Japonya arasında bu kez de Berlin-Tokyo Mihveri kurulmuştur. Söz konusu Mihvere 1937 yılında İtalya'nın da katılmasıyla Berlin-Roma-Tokyo Mihveri oluşmuştur. Bu üç ülke İkinci Dünya Savaşı'nın Mihver devletleridir. Bkz.Fahir ARMAOĞLU: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi...** a.g.e.,160-262.,Faruk SÖNMEZOĞLU: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, (İstanbul: Der Yayınları,2000), 512-513.

¹⁶² Fahir ARMAOĞLU: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi...** ,a.g.e., 374.

¹⁶³ Ivo GOLDSTEIN: a.g.e.,133.

¹⁶⁴ Hırvatistan'da yeraltında örgütlenen ve Hitler Almanya'sını örnek alan ve onlarla işbirliği yapan Ustaşa hareketinin amacı Hırvat ve Müslüman gençleri çatısı altında toplayarak Bağımsız Hırvat Devletinin ordusuna katmak ve bu devleti Sırp azınlıktan temizlemektir. Bkz. Barbara JELAVIC: **History of the Balkans** a.g.e., s.263. Ustaşa hareketinin kökenleri ve bu dönemdeki politikalarla ilgili daha ayrıntılı bir çalışma için bkz Marcus TANNER: a.g.e., 141-167.

¹⁶⁵ Jozo TOMASEVICH: **War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetnicks**, (Stanford University Press, Stannford, 1975), 105.

Bosna-Hersek topraklarının büyük bölümüne de sahip olan Ustaşa rejiminde 1941–45 yılları arasında başta Sırp olmak üzere, Yahudi, Çingene ve Müslümanlardan oluşan yaklaşık beş yüz bin civarında insana yönelik katliam hareketleri gerçekleşmiştir¹⁶⁶.

Yugoslavya'da işgale karşı mücadeleye önderlik eden ve bağımsızlık yanlısı Partizan hareketi¹⁶⁷ Bosna'da şekillenmiştir. Partizan kuvvetleri içerisinde Bosnalı Sırplar önemli bir oran oluşturmakta idiler. Yugoslavya Komünist Partisi önderliğindeki Yugoslav Ulusal Kurtuluş Antifaşist Konseyi (AVNOJ) ilk kongresini Kasım 1942'de Bosna'nın Bihaç kentinde yaparken ikinci kongre Kasım 1943'de yine Bosna'nın Jajce kentinde toplanmıştır. Bu kongrede Bosna-Hersek'in kurulacak Federal Yugoslavya'nın cumhuriyetlerinden biri olması kabul edilmiştir.¹⁶⁸

Tito önderliğindeki Partizan güçlerinin ülkenin büyük bölümünü işgalden kurtarmasının ardından 7 Mart 1945'te Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Bu yeni Yugoslavya devleti 6 Cumhuriyet (Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Bosna Hersek) ve Sırbistan'a bağlı 2 özerk bölgeden (kuzeyde Voyvodina güneyde Kosova) oluşturulmuştur¹⁶⁹. Avusturya- Macaristan dönemindeki coğrafya

¹⁶⁶ Marcus TANNER: a.g.e., s. 152. Susan HEADDEN, Dana HAWKINS and Jason VEST, "A Vow of Silence: Did Gold Stolen by Croatian Fascists Reach the Vatican", **US News and World Report**, (March 30 1998),

<<http://www.pavelicpapers.com/documents/vatican/va0010.html>>, (er.Mart 2005);

¹⁶⁷ Partizan hareketi, ikinci dünya savaşında mihver devletlerin Nisan 1941'de işgal etmesinin ardından, bu işgale direnmek amacıyla Josip Broz Tito tarafından oluşturulmuş ve Mart 1945'de düzenli Yugoslav ordusuna dönüştürülmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. <<http://www.answers.com/topic/partisans>>

¹⁶⁸ Ivo GOLDSTEIN: a.g.e., s.147-150.

¹⁶⁹ Yugoslavya Federasyonu 1992 yılında, federasyonu oluşturan 4 cumhuriyetin bağımsızlık ilan etmesinin ardından Sırbistan (Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleri ile birlikte) ve Karadağ cumhuriyetlerinden ibaret olarak 2003 yılına kadar varlığını sürdürmüş, 4 Şubat 2003'te Yugoslavya ismi tarihe karışarak devlet Sırbistan-Karadağ ismini benimsemiştir. 21 Mayıs 2006 tarihinde Karadağ'da yapılan bağımsızlık referandumunun ardından 3 Haziran 2006 günü Karadağ ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur. Ardından Sırbistan Parlamentosu da 5 Haziran 2006 tarihli oturumunda bağımsızlığını ilan etmiş ve böylece Sırbistan ve Karadağ iki ayrı devlet olarak varlığını sürdürmeye başlamışlardır. Bkz. Söz konusu tarihlerdeki medya kaynakları.

esas alınarak sınırları çizilen Bosna-Hersek, Yugoslavya'nın yaklaşık beşte biri büyüklüğüne denk gelen 51.129 kilometrekarelik topraklarıyla, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin altı cumhuriyetinden biri olmuştur.

İkinci kez oluşturulan Yugoslavya Devleti'nin başkanlığına gelen Tito, 4 Mayıs 1980 yılında ölümüne kadar, ülkedeki farklı etnik grupları barış içinde bir arada yaşamaya zorlamıştır. Tito ayrıca, Sırp, Hırvat ve Boşnak etnik farklılıkları yerine Yugoslav kimliğini öne çıkarmış, etnik grupları geleneksel olarak yaşadıkları bölgelerden göçe teşvik etmiş, endüstriyel üretimi tüm federasyon içinde yaymıştır¹⁷⁰.

Yugoslavya devletinde gerek Müslüman toplumu gerekse İslamiyet üzerinde 1960'lara dek baskı vardı. 1945–50 döneminde, Yugoslavya'nın başka bölgelerinde ve başka milletlerinde de olduğu gibi, Nazilerle ve Ustaşalarla işbirliği yapan Müslüman önderler öldürülmüş ve hapsedilmişlerdir. Savaşın bitimini izleyen ayların kargaşası içinde saldırılar yoğun olmuştur. Saraybosna'daki pek çok tarihi vakıf dükkânları yıkılmış çeşitli sivil örgütleri, yayın organları kapatılmaya zorlanmıştır¹⁷¹.

1948 yılında yapılan nüfus sayımında Müslümanların önüne sunulan seçenekler, kendilerini ancak Müslüman Hırvat ya da Müslüman Sırp ya da ulus beyan etmemiş olarak tanımlayabilecekleri şeklinde idi. 72 bin Müslüman kendisini Sırp olarak tanımlarken, 25 bini Hırvat olarak tanımlamış, fakat 778 bin Müslüman kendisini "ulus beyan etmemiş" olarak kayıtlara geçmiştir. 1953 yılında yapılan başka bir sayımda da benzer bir politika izlenmiştir. Hatta bu sayımda Müslüman seçeneği tamamen kategori olmaktan çıkartılmıştır¹⁷². Bütünyle otoriter bir yönetimin hâkim olduğu

¹⁷⁰ Stephen CLISSOLD (ed.): a.g.e., 210-211.

¹⁷¹ Bu dönemde Müslümanlara uygulanan politikalar için bkz Noel MALCOLM: a.g.e., 306-309.

¹⁷² a.g.e. 311-312.

1950'li yıllarda Yugoslavya'dan Türkiye'ye 70 bin kadar Müslüman'ın göç ettiği sanılmaktadır¹⁷³.

Müslümanlara, Yugoslavya'nın ilk anayasasında azınlık statüsü ve hakları verilmişti. Yugoslavya Komünistler Birliği önderliği, Müslümanların iktisadi ve sosyal gelişme seyri içinde Sırp ve Hırvat kimliğini benimseyeceklerini varsaymaktaydı. Ancak tam tersine ülkenin hızlı iktisadi ve toplumsal gelişmesi, Müslüman Boşnak milli kimliğinin daha belirginleşmesine neden olmuştur. 1946'da Saraybosna Üniversitesi'nin kurulması, ülkede Bosna odaklı bir kültürel-entelektüel ortamın oluşması bakımından önemli bir adım oldu. Söz konusu Müslüman entelektüelleri Federal ve yerel Komünistler Birliği içinde etkili bir lobi oluşturmuştur¹⁷⁴.

7 Nisan 1963 yılında yürürlüğe giren yeni Anayasada ülkenin adı Yugoslavya "Sosyalist" Federe Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş ve Yugoslavya'nın güney Slavların ulusal devleti olmadığı belirtilmiştir¹⁷⁵. Anayasada Yugoslavya Federasyonu'ndaki ulusal haklar üçlü bir sistem halinde tanımlanmıştır.

a. Yugoslavya Ulusları: Anavatanları Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden biri olan ve Yugoslavya dışında bir devletleri olmayan uluslardı. Bu kategoriye giren ve Federasyondan ayrılma hakları tanınan uluslar şunlardı: Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve Müslümanlar¹⁷⁶

¹⁷³ Tanıl BORA: a.g.e., 48.

¹⁷⁴ Zachary IRWIN: "The Islamic Revival and the Muslims of Bosnia and Herzegovina," **East European Quarterly**, vol.17, (1983), 450.

¹⁷⁵ Sabrina P. RAMET: **Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991**, 2B (Bloomington, University of Indiana, 1991), 63.

¹⁷⁶ Richard F. NYROP (ed.): **Yugoslavia, A Country Study**, Area Handbook Series, 2.B, The American University, Foreign Are Studies (Washington, 1982), 60.

b. Yugoslavya'daki Uluslar: Bu kategoriye giren on etnik grup vardı ve en büyükleri de Kosova Arnavutları idi. Bu etnik grupların hepsinin Yugoslavya dışında bir anavatanları, kendi adlarıyla kurulmuş devletleri vardı. Yeni Federasyon bu grupların tümünün kendi dillerini ve kültürlerini kullanıp geliştirme haklarını tanıdı. Bu grubun Arnavutlar dışındaki üyeleri Macarlar, Bulgarlar, Çekler, Çingenerler, İtalyanlar, Romenler, Slovaklar ve Türklerdi.

c. Diğer Milliyetler ve Etnik Gruplar: Bu kategoride nüfusları çok daha küçük olan ve yukarıdaki 2 grup içinde de yer almayan unsurlar bulunmaktaydı; Yahudiler, Almanlar, Polonyalılar, Ruslar gibi...

1960'ların ortasına doğru, rejimin her düzeyde yumuşamasına bağlı olarak, Müslümanlar üzerindeki baskı da gevşemeye başladı. 1964'te Bosna-Hersek Komünistler Birliği kongresi sonuç bildirgesinde, Müslümanların da kendi kaderlerini tayin hakkına sahip bulunduğu ilan edilmiştir¹⁷⁷. 1968'de Zagreb ve Belgrad gibi Saraybosna'da da demokratikleşme talep eden öğrenci gösterileri yapılmıştır. 1968 yılında Federal Parti, Boşnakların "milli anlamda Müslüman" olduklarını kabul etmiştir¹⁷⁸.

1971'de Müslüman politikacılar, Müslüman kimliğinin giderek tırmanmakta olan Sırp ve Hırvat milliyetçilikleri arasında tampon işlevi göreceği savıyla hareket ettiler ve bu tutumlarını Tito yönetimine benimsetmeyi başardılar. 1974'de yeniden düzenlenen Yugoslav Anayasasında Müslümanlar; Sırlar, Hırvatlar, Karadağlılar, Slovenler ve Makedonlar ile birlikte altı kurucu milletten birisi olma statüsünü kazandılar¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Nijaz DURAKOVIĆ., "National Question of Moslems in Yugoslavia." **Moslems in Yugoslavia**, Ed. Dusan BLAGOJEVIĆ- Dragoljub VUJICA, (Belgrade: Review of International Relations, 1985). 20.

¹⁷⁸ Steven L. BURG-Paul S. SHOUP: a.g.e.,41.

¹⁷⁹ Sabrina RAMET: a.g.e, 72-74.

Müslüman kimliğinin Yugoslavya'daki diğer milli kimliklerle eşit hale gelmesi, Müslümanların partide ve teknokrasideki konumunu daha da güçlendirdi. 1980'lerin sonlarına doğru Yugoslav Komünistler Birliğinde Müslümanların oranı nüfustaki paylarına oldukça yakın bir değere gelmiştir. Daha da çarpıcı bir nokta ise 1991 verilerinin Yugoslav Ulusal Ordusunun (Jugoslovenska Narodna Armija: JNA)¹⁸⁰ subay kadrosunda Müslümanların Sırp'lardan sonra yüzde 21 oranı ile ikinci büyük grubu oluşturduklarını göstermesiydi¹⁸¹.

Yugoslavya'da Müslüman kimliğinin belirginleşmesi Sırp ve Hırvat milliyetçiliklerini beslemiştir. Özellikle Sırp'lar dinsel bir grubun millileştirilmesine tepki duyuyorlar ve bunu Tito'nun dış politika kaygılarıyla icat ettiğini öne sürüyorlardı¹⁸².

3. Kimlik Olarak Bosna Müslümanlığı

Bosna'ya Müslümanlık 15.yüzyılın ortalarında Osmanlı Türkleriyle gelmiştir. Sadece Bosnalılar değil, tüm Yugoslav Müslümanları Balkanlar'da beş yüz yılı aşkın Osmanlı hâkimiyetini yaşamışlardır. Bosna Müslümanlığı milli kimliğin dini kimlik üzerine inşa edilmesinin modern örneklerinden birisidir. Çünkü Müslümanlık Bosna'da dini olmanın yanında, hatta ondan daha fazla bir kimlik olmuştur. Eski Yugoslavya'da Arnavutlar ya da Türkler gibi küçük Müslüman gruplar küçük "m" harfiyle "muslimani" diye adlandırılırken, İslam dini Bosna Müslümanları için "etnik bir kimlik" olduğundan büyük "M" ile Muslimani" diye anılırlardı¹⁸³.

¹⁸⁰ Yugoslav Ulusal Ordusu'nun oluşumu ve tarihsel değişimleri ilgili daha geniş bilgi için bkz. Milos VASIC:"The Yugoslav Army and Post Yugoslav Armies"., Ed.David A. DYKER and Ivan VEJVODA: **Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth**, (London & New York: Longman Publishers, 1996), 116-137.

¹⁸¹ Nijaz DURAKOVIĆ: a.g.e., 22-23.,

¹⁸² Nedim FILIPOVIĆ: "Forming of Moslem Ethnicon in Bosnia and Hercegovina." **Moslems in Yugoslavia**, a.g.e.,11.

¹⁸³ Zachary IRWIN: a.g.m.,452.

Aslı Slav olan Bosna halkını öteki iki güney Slavlarından dinleri ayırmakta idi. Sırlar Ortodoks Hıristiyan, Hırvatlar Katolik, Boşnaklar ise Müslüman'dı. Kimi Yugoslav kaynakları Boşnakların beceriksiz, ikiyüzlü, hayalci v.b gibi olumsuz niteliklerle tanımlamakta, bu halkı İslam'dan kurtarmanın en iyi yolunun Sırlarla evlendirmek, gerekirse onları eritmek için başka yollar gerektiği üzerinde duruyordu¹⁸⁴. Buradan hareketle diğer Yugoslavya Slavlarını Boşnakları Müslüman oldukları için benimseyemedikleri sonucu çıkmaktadır.

Bosna Müslümanlığı genellikle dinsel içeriği ve uygulamaları ile çok kültürlü toplum yapısına uygun özellikler taşımakta idi. Müslümanların başka hiçbir Müslüman toplumda görülemeyeceği üzere, gayri-Müslimlerle evlenme oranı yüzde 10 idi. Camiler, medreseler, Yugoslavya'ya gelen Batılı ziyaretçilerin gözünde kebabı, Türk kahvesi gibi turistik motifler taşıyordu¹⁸⁵. Bosna'da Müslümanlığın bir kimlik olarak daha fazla ön plana çıkması, İslam'ın kamusal alandaki varlığını yok etmemiştir. Çünkü Bosna Müslümanlığı sadece Müslüman cemaatin değil, bütün Bosna toplumunun töresine ve ahlak kültürüne damgasını vurmuştur.

Bosna'daki düşünce yapısı İslam'ı, dini toplulukları, aidiyetleri ve ibadet pratikleri aşan evrensel bir ahlak olarak benimsemekteydi. Bu bağlamda bayramlarda Müslüman çocukların okullarına baklava, Hıristiyan çocukların da Paskalya'da yumurta götürmeleri bu modern anlayış ve kültürün bir sonucu idi. Bosnalılık gelişmiş bir uygarlık örneği olarak benimseniyordu ve sahipleniliyordu. Bosna'daki İslam Müslüman olmayanların da paylaşabildiği bir kültürel kimlik unsuru haline gelmişti¹⁸⁶.

Benzer düşünce yapısı Bosna'daki diğer Ortodoks ve Katolik kültürlerde de mevcuttu. Ülkede dini kültürler arası ilişki dinler üstü bir

¹⁸⁴ Ivo BANAC: a.g.e.,372.

¹⁸⁵ Tanıl BORA. a.g.e.,52

¹⁸⁶ Nijaz DURAKOVIĆ: a.g.m.,24.

yakınlık üretmiştir. Her üç kültürde de iyi komşuluk, sıkı çalışmak, kan kardeşliği gibi ortak değerler dini modernleştirmişti. Bu modern dini-kültürel kimlik oluşumunda Yugoslav toplumunun eğitim seviyesinin yüksek olmasının da önemli bir payı olduğu göz ardı edilmemelidir. 1980'lere dek süren bu ılımlı ortam, bu tarihten sonra dünya çapında yaşanan İslami diriliş ile paralel olarak değişmeye başlamıştır. 80'li yılların başındaki baskılar, artan milliyetçilikler Müslümanlar üzerindeki baskıyı arttırmış ve Müslümanlar arasında da tepkisel eğilimler ve radikal akımların etkisi güçlenmiştir¹⁸⁷.

4. Yugoslavya Federasyonu'nun Dağılma Süreci

Yugoslavya'nın kurulmasından on beş yıl sonra yani 1960'lı yıllara gelindiğinde, ülkede ayrılıkçı - milliyetçi eğilimler ciddi bir sorun olmaya başlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren giderek âdemi merkeziyetçi bir özyönetim anlayışı ile yönetilmeye başlayan Federasyonda, geniş ölçüde haklara sahip Cumhuriyetler doğmuştur. Bu birimler kendi geliştirdikleri planları, kendi ekonomik kuralları ve kendi yönetimleri ile merkezden ayrı birer güç haline gelmişlerdir. Tito, özerk bölgeler de dâhil olmak üzere bütün etnik gruplara federal yapı içerisinde kendi devlet yönetimlerini kurma, ulusal kültürlerini ve ulusal dinlerini yaşatma hakkını vermiştir

1970'li yıllara gelindiğinde ise Yugoslavya Devleti hem siyasi hem de ekonomik sorunların getirdiği baskı ile dağılma sürecine girmiştir. 4 Mayıs 1980'de Yugoslavya Devleti'nin kurucusu olan ve devleti uluslararası alanda saygın bir konuma getiren Tito'nun ölmesi ile ülkede birleştirici rol oynayan unsurlar ve istikrar tamamen ortadan kalkmıştır: Tito'dan sonra da etnik unsurları gözetecek bir lider ortaya çıkmamıştır¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Bosna Hersek'te Müslüman milliyetçiliğinin hızlanması ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims**, a.g.e., 192-198.

¹⁸⁸ Lenard J. COHEN: **Broken Bonds: The Disintegration of Yugoslavia**, 2.B, (Oxford, Westview Press: 1995). 45-47.

1990 yılından itibaren çok partili siyasi düzenlerin kurulduğu ve birçok ülkede milliyetçilerin iktidara geldiği yenedünya düzeni altı Cumhuriyetli Yugoslavya Federasyonu'nun da dağılmasını büyük çapta etkilemiştir. Slovenya ve Hırvatistan'daki yeni yönetimler ilk iş olarak bağımsızlık için halk oylamasına gitmişlerdir. İki ülke Slovenya ve Hırvatistan Temmuz 1990'da bağımsızlıklarını ilan etme kararı almışlar, 26 Haziran 1991'de de bu kararı uygulamaya geçirmişlerdir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarının Aralık 1991'de Almanya 15 Ocak 1992'de de diğer Avrupa Topluluğu (AT) üyeleri tarafından tanınmıştır¹⁸⁹. Yugoslavya'nın dağılmasında önemli bir kilometre taşı olmuştur. Slovenya ve Hırvatistan'ı sırasıyla Makedonya ve Bosna-Hersek takip etmiş ve Cumhuriyetler teker teker Yugoslavya Devleti'nden kopmuşlardır.

Bosna-Hersek yöneticileri önceleri Yugoslavya Sosyalist Federe Cumhuriyeti'nin dağılmasına taraftar olmamışlar; daha gevşek bir yapı olan konfederasyon fikrini desteklemişlerdir. Ancak bunun uygulanamayacağını anladıktan sonra bağımsızlık yolunu seçmişlerdir. Altı Cumhuriyetli Yugoslavya'dan geriye Sırbistan ve Karadağ devletleri ile otonom vilayetler Kosova ve Vojvodina'dan ibaret olan yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti kalmıştır. Özellikle Sırbistan'ın bu küçülmeyi kabullenemeyişi Balkanları tarihe geçecek geniş çaplı bir savaşa sürüklemiştir.

¹⁸⁹ Bu ülkelerin AT tarafından tanınması süreci için bkz. Ivo GOLDSTEIN, a.g.e.: 236-238

II.BÖLÜM

BOSNA-HERSEK'İN YENİDEN YAPILANDIRILMASI:

DAYTON ANTLAŞMASI

I. Bosna'yı Uluslararası Himaye'ye Götüren Ortam

A. Bosna-Hersek'in Bağımsızlık Kararı

Etnik bakımdan Yugoslavya'nın küçük bir örneği olan Bosna Hersek'te bağımsızlık süreci, Federasyonun diğer Cumhuriyetlerindeki gelişmelere paralel bir seyir izlemiştir. 1990 Kasım'ında Bosna Hersek' de yapılan seçimler ülkedeki gerginliği tırmandırmıştır. Seçimlerde liderliğini Alija İzzetbegović'in yaptığı Müslümanların Demokratik Eylem Partisi (SDA), 240 üyeli parlamentoda 86 sandalye kazanırken. Sırpaları temsil eden Sırp Demokratik Partisi (SDS) 72 ve Bosna Hersek Hırvatları Demokratik Birliği (HDZ) 44 sandalye elde etmiş, reformcu Güçler Birliği 13 ve eski komünistler 19 milletvekili çıkarmayı başarmışlardır¹⁹⁰. Bu partilerden Komünist Parti ve Reformcu Güçler Birliği' nin dışında kalanlar etnik temelde örgütlenen partilerdi¹⁹¹. Söz konusu partilerin siyasi liderleri seçim öncesinde taraftarlarını yanlarına çekebilmek için seçim konuşmalarında milliyetçi söylemleri gündeme getirerek etnik gruplar arası gerginlikleri körüklemiştir¹⁹².

Seçimleri kazanan her üç etnik parti arasında Yugoslavya'nın geleceğine yönelik yapılan görüşmelerde, Bosna-Hersek'in gelecekteki

¹⁹⁰ Susan L. WOODWORD: **Balkan Tragedy Chaos and Dissolution Ater War**, (Washington: The Brookings Instituton), 1995, 190.

¹⁹¹ Seçim sonuçlarının ayrıntıları için bkz. **Oslobodjenje**, (November 20, 1990) 3; Steven L. BURG-Paul S. SHOUP: a.g.e.,52-55.

¹⁹² Xavier BOUGAREL: "Bosnia and Herzegovina-State and Communitarianism" Ed.David A. DYKER and Ivan VEJVODA: a.g.e., 98.

yapısına ilişkin görüş ayrılıkları su yüzüne çıkmıştır. SDS, Sırbistan ve Karadağ tarafından desteklenen “merkezi federal öneriden” yana tavır almıştır. HDZ ve SDA, Hırvatistan ve Slovenya tarafından önerilen bağımsız devletlerin gevşek konfederasyonundan yana olduklarını açıklamışlardır¹⁹³.

Seçimlerin ardından Yugoslavya içinde Sırp, Hırvat ve Müslümanları temsil eden üç parti arasında koalisyon kurulmuş ve kolektif başkanlık sistemi gereğince seçimlerde en fazla oyu alan SDA lideri Alija İzzetbegović, 20 Aralık'ta Cumhurbaşkanı olarak ilan edilmiştir. HDZ lideri Jure Pelivan Başbakan, SDS lideri Momčilo Krajišnik ise Parlamento Başkanı olurken, İçişleri Bakanı SDA'dan, Savunma Bakanı HDZ'den ve Ulaştırma Bakanı SDS'den seçilmiştir¹⁹⁴. Bununla birlikte bu üç partinin arasında program birliği olmaması nedeniyle üç partinin üyeleri tarafından hükümet kurumlarında rekabet yaşanmaya ve devlet kurumları fonksiyonlarını yerine getirmeme başlamıştır¹⁹⁵.

25 Haziran 1991' de Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilan etmesinden iki gün sonra 27 Haziran'da JNA önce Slovenya'ya ardından da Hırvatistan'a yönelik saldırılar başlatmıştır. Slovenya'da 62 kişinin hayatını kaybetmesine neden olan ve tarihe “On Gün Savaşı” olarak geçen çatışmalar yaşanmıştır¹⁹⁶. Slovenya'yı destekleyen Almanya ve Avusturya'nın baskısıyla AT, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne silah ve ekonomik ambargo koymuştur.

Yugoslavya ordusu Hırvatistan'dan çekilmezken, 18 Temmuz 1991'de Slovenya'yı boşaltmıştır. 3 Temmuz 1992 tarihinden itibaren Hırvatistan'ın Sırp nüfusunun ağırlıkta yaşadığı Krajina bölgesinde çatışmalar giderek

¹⁹³ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims.**, a.g.e.,216.

¹⁹⁴ Susan L. WOODWORD: a.g e., 190.

¹⁹⁵ Xavier BOUGAREL: a.g.e., 99.

¹⁹⁶ “On Gün Savaşları” hakkında bkz. James GOW and Catherina CARMICHAEL: **Slovenia and the Slovenes: Small State, and the New Europe**, London : Hurst & Company, 2000. 174-202.

yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Boşnak ve Makedon yöneticiler birlikte Yugoslavya' da çok merkezli gevşek bir federasyon oluşturulması önerisini ortaya atmıştır¹⁹⁷. Sırp partisi SDS ise Bosna Hersek'in küçülmüş Yugoslavya'nın içinde kalmasını ve etnik temele dayalı olarak bölünmesini isteyen açıklamalarla ortaya çıkmıştır¹⁹⁸. Ardından 27 Haziran 1991' de Bosna Krajinası (Bosanska Krajina) Sırp Topluluğu egemenliğini ilan etmiş ve Hırvatistan Krajinası ile birleştiğini açıklamıştır¹⁹⁹.

Eylül 1991'de altı Sırp özerk bölgesi (Srpska Autonomme Oblasti: SAO) ilan edilmiş²⁰⁰, SDS bu özerk bölge içinde ayrı ekonomik, siyasal ve askeri yapılanma sağlamış ve Sırp olmayan vatandaşlara karşı ayrımcılık ve terör politikası izlemeye başlamıştır. Sırbistan tarafından da bu otonom bölge giderek silahlandırılmıştır. Sırpların bu girişimini Hırvatlar ve Müslümanlar, JNA desteği ile "Büyük Sırbistan" oluşturma çabası olarak değerlendirmişler ve Bosna hükümeti tek tarafı olarak ilan edilen bu kararı tanımadığını ve Yugoslavya'nın iç sınırlarının değiştirilemeyeceğini açıklamıştır²⁰¹

Eylül ayında Bosna-Hersek'in Mostar kentini kontrol altına alan JNA, buradan Hırvatistan'ın Dubrovnik kentine yönelik yoğun bir saldırı başlatmıştır²⁰². Çatışmaların büyümesi üzerine Cumhurbaşkanı Alija İzzetbegović, Meclis'e bağımsızlık ilan edilmesi çağrısında bulunmuştur. Eylül 1991'de Makedonya'nın da bağımsızlık ilan etmesi ve JNA'nın açık bir

¹⁹⁷ Misha GLENNY: *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*, (London: Penguin Books, 1992), 153. Vidosav STEVANOVIC: a.g.e., 104.

¹⁹⁸ Sabrina P. RAMET: a.g.e., 177-180

¹⁹⁹ Hırvatistan'da Sırp halkın ağırlıkta olarak yaşadığı bölge güneyde Bosna-Hersek ve doğu'da Sırbistan ile sınır olan Krajina olarak adlandırılır. Merkezi "Knin" olan bölgeye Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Osmanlı devleti ile sınır ve tampon olması bakımından Sırp halk iskan ettirilmiş ve askeri bölge olarak nitelendirilmiştir. Benzer Sırp iskânını Osmanlı Devleti'de Bosna'nın Avusturya- Macaristan sınırına yapmıştır ki bu bölge de "Bosna Krajinası" olarak adlandırılır. Krajina Sırpları, Hırvatistan'ın bağımsızlık çabaları ortaya çıktığında Mart 1991'de kendilerini Sırbistan'ın bir parçası olarak ilan etmişlerdir. Christopher CVIIC: a.g.e.,s.74.

²⁰⁰ Xavier BOUGAREL: a.g. e., 100.

²⁰¹ Sabrina P. RAMET: a.g.e.,185.

²⁰² Detaylı bilgi için bkz. James GOW: "One Year of War in Bosnia Herzegovina" **RFE/RL Research Report**, Vol.2, No:23, (4 June 1994)., Ivo GOLDSTEIN: a.g.e., 235-236

biçimde Sırpı desteklemesi, Bosnalı Hırvatları da bağımsızlık yanlısı çizgiye taşımıştır. Parlamento uzun tartışmaların ardından, Bosna Hersek'in Sırbistan ve Hırvatistan ile eşit düzeyde ilişki sürdürmesi kaydıyla bağımsızlık lehine tavır almıştır. 14 Ekim'de yapılan görüşmelerde SDS ve bu parti dışında kalan Sırpıların bir bölümünün, bağımsızlığa karşı çıkmalarına karşın, 15 Ekim 1991'de Sırp temsilcilerin boykot ettiği parlamento oturumunda, mevcut sınırlar içinde Bosna Hersek'in egemenliği ilan edilmiştir²⁰³.

Bosnalı Sırp parlamenterler ve Bosnalı Sırpıların otonom bölge temsilcileri, kararı tanımadıklarını ve Bosna Hersek sınırları içinde Federal yasaların ve anayasanın dışında hiçbir gücü kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bosnalı Sırpıların lideri Radovan Karadžić yaptığı açıklamada, Hırvat ve Müslümanları suçlarken Bosnalı Sırpıların bu karara sonuna kadar direneceklerini duyurmuştur. 24 Ekim 1991'de parlamentoyu boykot eden Sırp milletvekilleri "Sırp Ulusal Parlamentosu" adıyla yeni bir meclis oluşturdu. Aynı gün Sırpılar Deboj kentinde de otonomi ilan etmişlerdir²⁰⁴.

Bosna Sırp toplumundaki bu tutumlar daha önce Bosna-Hersek'in bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü desteklediklerini açıklayan HDZ liderini de tepki olarak harekete geçirmiş ve Kasım 1991'de iki Hırvat özerk bölgesi olan Herceg-Bosna (Batı Hersek ve Orta Bosna) ve Posavina (Kuzey Bosna) oluşturulmuştur²⁰⁵.

Bosnalı Sırpıların 9–10 Kasım 1991'de bağımsızlık kararına ilişkin yaptıkları halk oylamasında oylamaya katılanların çoğunluğunun tercihi Yugoslavya içinde kalma yönünde olmuştur. Bunun üzerine Bosnalı Sırpılar 21 Aralık 1991'de Avrupa Komisyonu'ndan bu kararı tanımalarını talep etmiş, özerk bölgeleri birleştirmek suretiyle yakın zamanda Bosna içerisinde bir Sırp

²⁰³ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims.**, a.g.e., 216.

²⁰⁴ Branka MAGAS: **Destruction of Yugoslavia: Tracking the Breakup**, (1980-1992), (London, 1993), xv.

²⁰⁵ Xavier BOUGAREL. a.g.e., 101, Ivo GOLDSTEIN, a.g.e., 244.

Cumhuriyeti oluşturarak Yugoslavya'ya bağlanmak istediklerini resmen ilan etmişlerdir.²⁰⁶

Eski Sovyetler Birliği'nden ve Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerinin diplomatik olarak tanınması amacıyla oluşturulan Badinter Komisyonu²⁰⁷, Bosnalı Sırp'ların tepkileri nedeniyle genel bir referandum yapılması gerektiğini belirtmiş ve 29 Şubat–1 Mart 1992' de bütün etnik grupların katılımına açık yeni bir referandum yapılmıştır. Bosnalı Sırp'ların boykot ettiği referanduma halkın yüzde 63'ü katılmış ve katılımcıların yüzde 99,4'ü tercihinin bağımsızlık lehine kullanmıştır²⁰⁸. Cumhurbaşkanı İzzetbegović sonuçların açıklanması üzerine 3 Mart 1992' de Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmiştir. Cumhuriyetin resmi adından "sosyalist" terimi çıkarılmıştır.

6 Nisan 1992'de AT'nin²⁰⁹ ve 7 Nisan'da ABD'nin Bosna Hersek'i tanımamasını²¹⁰ takiben ülke 20 Mayıs 1992 tarihinde BM'ye üye olmuştur²¹¹. Bosna'nın uluslararası toplumca tanınmasına tepki olarak Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu Saraybosna'nın Pale köyünde 7 Nisan 1992'de, Sırp özerk bölgelerinde "Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) kurduklarını ilan etmiş ve Bosna Hersek Cumhuriyeti'nden ayrılarak

²⁰⁶ Xavier BOUGAREL: a.g.e., 100.

²⁰⁷ Tahkim komisyonu, başına Fransız hukukçu Robert Badinter başkan olarak seçildikten sonra onun ismi ile anılmaya başlanmıştır. Roland RICH, "Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union", **European Journal of International Law**, Vol.4, No. 1 (1993), 36, Steve TERRETT, **The Dissolution of Yugoslavia and the Badinter commission: A contextual study of peace-making efforts in the post-cold war world**, (Burlington: Ashgate, 2000)

²⁰⁸ Branka MAGAS: a.g.e., s.xviii; M MAZOWER: **War in Bosnia: An Analysis**, (London, 1992), 7

²⁰⁹ AT'nin Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni tanıma kararı için bkz. "Recognition of States: Annex 3; opinions no: 4-10 of the Arbitration Commission of the International Conference of Yugoslavia, Opinion no: 4 on International Recognition of the Socialist Republic of Bosnia-Herzegovina by European Community and Its Member States" **European Journal of International Law**, Vol 4. No:1

²¹⁰ Robert J.DONIA and Jhon V.A FINE. **Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed**, (London: C. Hurst & Co.Publisher, 1994), 229-231

²¹¹ Söz konusu üyelik kararı BM Güvenlik Konseyi'nin 755 numaralı kararı ile gerçekleştirilmiştir. Bkz. UN Security Council Resolution 755 (1992) of 20 May 1992.

Yugoslavya'ya katılma kararı almıştır²¹². Bosna-Hersek'te Mart 1992'den itibaren yer yer çatışmalar görülmekle birlikte, Sırp Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'ya bağlanma kararının ardından olaylar büyük çaplı çatışmalara dönüşmüş ve Sırp askerleri ile JNA birlikleri Bosna kentlerini bombalamaya başlamışlardır. Bunun sonunda da Bosna topraklarının yüzde 70'ini işgal etmişlerdir²¹³.

B. Bosna'da Savaş Yılları

Hırvatistan ve Slovenya'nın 25 Haziran 1991, Makedonya'nın 9 Eylül 1991 ve Bosna Hersek'in de 3 Mart 1992'de bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ve bu ülkelerin uluslar arası toplumca tanınmasının ardından²¹⁴ Yugoslavya'dan geriye yalnızca Sırbistan ve Karadağ kalmıştır²¹⁵. İki cumhuriyet de 27 Nisan 1992'de kabul edilen yeni anayasa" ile yeni Yugoslavya devletini; Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Savezna Republika Jugoslavija) adı ile kurduklarını ilan etmişlerdir²¹⁶. Anayasaya göre yeni oluşturulan Federasyon, "Cumhuriyetlerin eşitliği" temeline dayanacak, aynı anda görev yapacak olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan farklı cumhuriyetlerden olacaktı²¹⁷.

Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesinden sonra etnik gruplar arasında mücadele başlamış, her grup daha fazla toprağı denetimi altına almaya çalışmıştır. Bosnalı Sırp, Sırbistan ile birleşip tarihi emelleri olan "Büyük Sırbistan"ı kurma çabasına girişmişler ve bu çabaları Sırbistan'daki

²¹² Xavier BOUGAREL: a.g.e.,103.

²¹³ Tanıl BORA: a.g.e, 88-89.

²¹⁴ Richard CAPLAN: **Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia**, (Cambridge University Press, 2005), 35-36.

²¹⁵ Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyetleri, 21 Mayıs 2006 tarihinde Karadağ'ın bağımsızlık referandumuna gitmesinden sonra ayrılarak iki ayrı devlet olmuştur. Karadağ aynı yıl 3 Haziran, Sırbistan da 5 Haziran da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bkz. Söz konusu tarihli gazeteler

²¹⁶ Statement of 30 April 1993 by the Government of the Federal Republic of Yugoslavia, **32 International Legal Materials**, 1993, 1581.

²¹⁷ İrfan Kaya ÜLGER: **Yugoslavya Nasıl Parçalandı: Balkan Dramının Perde Arkası**, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2003), 135

bazı çevreler tarafından da desteklenmiştir²¹⁸ Hırvatlar ise Hırvatistan ile birleşerek "Büyük Hırvatistan"ı kurma amacı gütmüşlerdir²¹⁹. Müslüman toplum ise çok etnikli bir Bosna'nın bölünmeden kalmasından yana tavır sergilemiştir. Çünkü ancak bütün bir Bosna Hersek içerisinde Müslüman toplum varlığını sürdürebilmesi mümkündür. Müslüman toplumun Bosnalı Sırp ve Hırvatların sahip olduğu gibi komşu bir vatanları yoktu²²⁰.

Bosna-Hersek'te çatışmaların başladığı tarihlerde Hırvatistan'ın Sırp çoğunluğun yaşadığı toprakları da işgal ve çatışma altında bulunmakta idi. Bağımsızlık ilanının ardından ayrılmayı kabullenmeyen Sırbistan aynı dönemde Hırvatistan topraklarında yürüttüğü savaşı daha iyi takip edebilmek için JNA birliklerini Bosna-Hersek'e yöneltmiştir²²¹.

BM Güvenlik Konseyi, 19 Mayıs 1991 tarihinde JNA'nın uluslararası toplum tarafından tanınmış olan Bosna-Hersek'ten resmen çekilmesini istemiştir. Bunun üzerine JNA birlikleri, Sırp Özerk Bölgesi birlikleri ve yerel milislerin biraraya getirilmesi ile Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Ordusu (Vojska Republika Srpska: VRS) oluşturulmuştur. 8 Nisan 1992'de ise Hırvat Savunma Konseyi (Hrvatska Vijeće Odbrane: HVO) oluşturulmuş ve 3 Temmuz 1992'de Hırvat-Herseg Bosna Toplumunu, HVO'nun kontrolü altındaki toprakları birleştirmiştir.

HVO'nun Bosna'nın yerel ordusu ile birleşme önerisini reddetmesinin

²¹⁸ Obrad KESIC: "Defeating "Greater Serbia", Bulding Greater Milosevic," **Crises in the Balkans**, Ed. Constantine P. DANOPOULOS-Kostas G.MESSAS, (Colordo: Westview, 1997), 47-73

²¹⁹ Hırvatistan'ın politikaları için bkz. Marko PRELEC:" Franjo Tudjman's Croatia and the Balkans", **Crisis in Balkans**, a.g.e.,76-89.

²²⁰ Catherine SAMARY: **Yugoslavia Dismembered**, Fransızca'dan çev.Peter DRUCKER, (New York: Monthly Review Press, 1995), 98-99.

²²¹ Yugoslav ordusu Hırvatistan'ın bağımsızlığının ardından önce Ağustos 1991'de önce ülkenin Sırbistan sınırındaki doğu şehri Vukovar'ı üç hafta süren bir top ateşine tutmuş Eylül ayına kadar Hırvat topraklarının yüzde 30'unu işgal etmiştir. Ekim ayında ise Hırvatistan'ın tarihi kıyı şehri Dubrovnik bombalanmıştır. Aralık 1991'de BM barışı korum birlikleri bölgeye gelerek geçici bir ateşkes sağlamışlardır. Leo TINDEMANS (..et all), a.g.e., 38., Christopher CVIIC: a.g.e.,74.

ardından 5 Temmuz 1992'de kollektif başkanlık tarafından bu kez yeni Bosna Cumhuriyeti'nin kendi ordusunun (Armija Bosne i Hercegovine: ABH) kurulduğu ilan edilmiştir²²².

JNA'nın 19 Mayıs 1992'de BM Güvenlik Konseyi kararı ile Bosna'dan çekilirken, Sırlara diğer taraflarda olmayan önemli miktarda silah ve mühimmat bırakması Sırları askeri bakımdan üstün kılmıştır²²³. İyi silahlanmamış Boşnaklar ve Hırvatlar, Sırlar karşısında sürekli gerilemişlerdir. Nitekim kısa süre sonra Bosna-Hersek topraklarının büyük çoğunluğu Sırların denetimine geçmiştir. Savaştan en çok zararı kaçınılmaz olarak siviller görmüştür. Yerleşim alanlarının bombalanması, insanların yerlerinden edilmesi, etnik arındırmanın göstergeleri olarak tarihe geçmiştir.

C. Uluslararası Toplumun Barış Çabaları

1. Lizbon Görüşmeleri ve Londra Konferansı

Bosna-Hersek'te etnik gruplar arasındaki ilişkilerin iyice gerginleştiği dönemde Avrupa Topluluğu'nun girişimi ile bir uzlaşma teşebbüsünde bulunulmuştur. Şubat-Mart 1992'de Bosna-Hersek'teki üç etnik partinin temsilcileri "kantonsal bir konfederasyon modelini" görüşmek üzere Lizbon'da bir araya gelmişlerdir. Ortaya sunulan tasarı öncelikle Hırvat tarafınca kabul edilmemiştir çünkü Bosna topraklarının yüzde 17'si onlara verilirken, yüzde 59'u ise Hırvat olmayan kantonlarda bırakılmıştır. Hırvatların ardından Boşnak lider Alija Izetbegović'in partisi SDA da öneriyi reddetmiştir²²⁴.

Kantonal konfederasyon modelinin kabul edilmesi durumunda, 600 bin Sırp, 500 bin Müslüman ve 200–300 bin Hırvat, yabancı kantonlarda azınlık

²²² Xavier BOUGAREL: a.g.e.,103.

²²³ Robert J.DONIA and Jhon V.A FINE, Jr: a.g.e., 234-244.

²²⁴ Robert.M HAYDEN, "The Partition of Bosnia Herzegovina 1990-1993" **RFERL Research Report**, V.2, no.22, (28 May 1993), 1-14.

statüsünde olacaklardı. Bosna-Hersek'te yaşayan üç etnik grubun vatandaşları çoğunluğu oluşturdukları devletlerde vatandaşlık elde edebilecek, sivil ve siyasal haklardan yararlanabilecekti. Aynı etnik gruba mensup kişiler, diğer devletlerde azınlık konumunda olacaklardı. Söz konusu plan milli esasa dayalı üç bölgenin kesin sınırlarını belirleyebilmek için etnik arındırmayı teşvik edici bir nitelik taşımakta idi.²²⁵

Gerçekte planın reddedilmesinde her üç tarafın liderinin ileri aşamada kendi etnik grubunun yararına daha kârlı gelişmeler sağlayabileceklerini düşünmeleri yatmaktadır. Çünkü Boşnak lider Izetbegović, Bosna'nın bölünmesine Avrupa'nın izin vermeyeceğine inanmaktayken, Bosnalı Sırp ve Hırvat liderler, savaş alanında bu planda önerilenden daha fazlasını kazanabileceklerini düşünüyorlardı²²⁶. Nitekim Lizbon görüşmeleri sonrası Hırvat ve Müslüman liderler kantonlaştırma antlaşmasını imzalamalarına rağmen sadece iki hafta sonra Sırp'ların etnik arındırma hedefli harekâtları başlamıştır²²⁷.

Bosna savaşının başlarında bir Hırvat-Müslüman ittifakı kurulmuş ve Sırp'lara karşı mücadele başlamıştır. 15 Haziran 1992'de Boşnak lider Alija Izetbegović ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman bir askeri ittifak imzalayarak hem Hırvatistan ordusu birliklerinin hem de Bosna'daki Hırvat Savunma Konseyi birliklerinin savaşta kullanılmasını yasal hale getirmişlerdir²²⁸. Hırvatlar önce Yugoslav ordusu birlikleri Mostar'dan çıkartmışlar, ardından da Kuzey Bosna'nın bazı kesimlerinde özellikle de Hırvatistan sınırına yakın olan Posavina bölgesinde, Sırp ilerlemesini durdurmuşlardır²²⁹. Sırp'lara karşı önemli başarılar elde etmesine rağmen

²²⁵ Zoran PAJIC, "Bosnia-Herzegovina: From Multiethnic Coexistence to "Apartheid and Back", Ed. Payam AKHAVAN and Robert HOWSE, **Yugoslavia From Former and Future**, (Cevenvre, UN Research Institute for Social Development- UNRISD, 1995), 157.

²²⁶ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims.**, a.g.e., 218.

²²⁷ Hasret ÇOMAK-Nesrin KENAR: "Bosna Hersek Cumhuriyeti ve İç Savaş", **Stratejik Öngörü**, Yıl:2, S. 6, 2005, 12.

²²⁸ James GOW: a.g.m., 7-8.

²²⁹ Noel MALCOLM: a.g.e., 372.

Hırvat-Müslüman ittifakı uzun süreli olamamıştır.

Bosnalı Hırvatlarını temsil eden HDZ BiH²³⁰ partisinin lideri Mate Boban devamlı olarak Alija Izetbegović'i Bosna ve Hırvatistan'dan oluşan bir konfederasyon ilan etmesi için zorlamıştır. Buna karşın Izetbegović bu teklife Sırp unsuru göz ardı etmemek için yanaşmamıştır.²³¹ Bunun üzerine Bosnalı Hırvatlar Mostar ve Travnik kentlerini de kapsayan bölgeyi ele geçirerek Bosna-Hersek'in yüzde 20'sinde hâkim duruma gelmişlerdir

Mate Boban²³² liderliğindeki Bosnalı Hırvatlar, 3 Temmuz 1992 tarihinde Hırvatistan Cumhuriyeti'nin de desteği ile Bosna-Hersek'in güneyinde "Hersek-Bosna Cumhuriyeti"ni ilan ettiklerini açıklamışlardır²³³. Bir tür Hırvat özerk bölgesi gibi olan bu sınırlar içerisinde Hırvatistan para birimi ve bayrağı kullanılmaya başlamıştır²³⁴. Bu tarihten itibaren Hırvat-Müslüman ittifakı bozulmuş ve iki taraf arasında 1993 ilkbaharında başlayan şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

Lizbon Konferansı'nda olumlu bir sonuç elde edilememesi ve üç etnik halk arasındaki çatışmaların devam etmesi üzerine 26–27 Ağustos 1992

²³⁰ HDZ BiH partisi Hırvatistan'da bağımsızlık ilanından itibaren iktidarda bulunan milliyetçi Hırvat Demokratik Birliği (HDZ)'nin Bosna Hersek'teki kolu ve Bosnalı Hırvatları temsil eden parti olarak aynı isimle kurulmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz HDZ BiH resmi web sitesi <<http://www.hdzbih.org>>

²³¹ Susan L. WOODWARD: a.g.e., 233-234.

²³² Haziran 1992'de Bosna-Hersek ve Hırvatistan yönetimleri arasında askeri işbirliği antlaşması yapılmış ve Hırvatistan ordusu (HVO) ve Hırvat milisler güçler de Bosna'da mücadeleye başlamıştır. Ancak Hırvatistan'ın etkisi, Bosna'daki Hırvat milliyetçiliğini ve Hırvat halkın ayrılıkçı hareketlerini körüklemiştir. Bu duruma karşı çıkarak çok uluslu bütün bir Bosna-Hersek'ten yana tavır olan HDZ-BiH partisinin ilk lideri Stjepan Kljuic, Hırvatistan devlet başkanı ve HDZ lideri Franjo Tuğman'ın yönetiminin müdahalesiyle 5 Şubat 1992 tarihinde görevden aldırılmış, yerine Bosna- Hersek'in Hırvatistan'a bağlanmasını savunan Mate Boban getirilmiştir. Jasmina UDOVICKI and Ejup STITKOVAC: "Bosnia and Hercegovina: The Secon War", **Burn This House:The Making and Unmaking Yugoslavia**, Ed. Jasmina UDOVICKI and James RIDGEWAY: Durham&London: duke University Press, 1997), 189.

²³³ Hırvatistan'daki milliyetçilerin temel hedefi Bosna-Hersek'in güneyine yani Batı Hersek'e hakim olmaktır. Bu bölgenin Hırvatistan için önemi burada bulunan Hırvat toplumunun yanı sıra, Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyı şeridini güvenceye almak isteğinden de kaynaklanmakta idi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.Marcus TANNER: a.g.e., 275-298.

²³⁴ Noel MALCOLM: a.g.e.,240-241., Marcus TANNER: a.g.e., 287

tarihinde Londra Konferansı toplanmıştır. Bu konferansın en önemli yanı, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün tanınmış olması, zora başvuru olarak elde edilecek toprak kazanımlarının ödüllendirilemeyeceğinin belirtilmesi ve Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya'nın saldırgan olarak tanımlanması olmuştur²³⁵. Buna karşın Uluslararası toplum olaylar karşısında bölgeye müdahale konusunda tereddütler yaşamıştır. Çünkü saldırgan tarafın cezalandırılması yönünde somut bir eylem kararı alınamamış ve Sırp'ların Bosna topraklarının yüzde 70'ini işgal altında tutmasına, binlerce insanın mülteci statüsüne düşmesine engel olunamamıştır.

2. Vance-Owen ve Owen-Stoltenberg Barış Planları

Uluslararası toplumun barış çabalarının yetersiz kalması ve JNA'nın desteği ile Sırp güçleri Bosna'daki stratejik bölgeleri ele geçirmiştir. Aralık 1992'de Sırbistan'ın kontrolü altına aldığı bölgelerin en geniş olduğu dönemdir. Bu dönemde gerek Bosna'da gerekse Hırvatistan'daki Krajina bölgesine hâkim olarak Büyük Sırbistan idealine ulaşmış ve bu konumu kaybetmemek için barış görüşmelerine geçilmesi yönünde bir tavır sergilemiştir. Bosnalı Sırp lider Radovan Karadžić'in BM askeri güçlerini tampon bölge oluşturmaları maksadıyla ülkeye çağırması bir anlamda işgal ettiği toprakları teyit ettirme amacı taşımakta idi²³⁶. BM'nin tampon bölge oluşturması durumunda, askeri güçlerini giderek arttıran Müslümanların Sırp'ları geri püskürtme ya da yenilgiye uğratma şansları ortadan kalkacaktı.

2 Ocak 1993 tarihinde AB temsilcisi Lord Owen ile BM'in Yugoslavya özel temsilcisi Cyrus Vance yeni bir barış planı tasarısını sunmak üzere tarafları bir araya topladı. Cenevre'de gerçekleştirilen toplantıya Bosnalı Hırvatların lideri Boban, Bosnalı Müslümanların lideri Alija İzetbegović, Bosnalı Sırp'ların lideri Radovan Karadžić'in yanı sıra Hırvatistan devlet

²³⁵ Robert J.DONIA and Jhon V.A FINE: a.g.e.,260.; Leo TINDEMANS: a.g.e., 48

²³⁶ Robert J.DONIA and Jhon V.A FINE: a.g.e., 260-261.

başkanı Franjo Tudjman ile Yugoslavya devlet başkanı Dobrica Ćosić de katılmıştır²³⁷

Vance –Owan Barış Planı²³⁸ olarak tarihe geçen tasarıda; Bosna-Hersek'in on eyaletten oluşan (9 eyalet+Saraybosna), âdemi merkezîyetçi bir devlet olması ve dokuz birimin her birinin bir ulusal grubun çoğunluğuna dayanacak şekilde oluşturulmasını öngörmekte idi²³⁹. Plan uyarınca haritadaki dağılım Sırp, Müslüman ve Hırvat unsurların üçer eyalete sahip olması yönünde tasarlanmış, buna göre de toprakların yüzde 43'ünü Bosnalı Sırlara yüzde 31'ini Bosnalı Müslümanlara ve yüzde 26'sını da Bosnalı Hırvatlara bırakmakta idi. Saraybosna'nın açık bir şehir olarak düzenlenmesi ve üç toplumlu bir statüye sahip olması önerilmiştir. Plana göre Merkezi hükümet yalnızca dış ilişkilerden ve ülke savunmasından sorumlu olacaktı²⁴⁰.

“On mini eyaleti kaplayan himaye²⁴¹” olarak formüle edilen Vance Owen planında en büyük haksızlığın Müslüman Boşnaklara yapıldığı görülmektedir. Müslümanların Bosna'daki nüfus oranları 1991 sayımına göre yüzde 43,74 olmasına rağmen, Bosna topraklarının sadece yüzde 26,36'sının Boşnakların kontrolüne bırakılması öngörülmüştür²⁴². Izetbegović, Bosna-Hersek'in on eyalete bölünmesi planının kabul etmekte beraber, haritadaki paylaşımı kabul edilemez bulmuştur çünkü planda kantonlara yasama, yürütme ve yargı konularında tam yetki tanınması, Müslüman mültecilerin Bosnalı Sırların kontrolündeki topraklara geri dönüşlerini imkânsız kılar nitelikte idi²⁴³. Ayrıca Müslümanlara göre plan Sırp saldırganlığını ödüllendirmiş ve etnik milliyetçi yaklaşımı sağlamlaştırmıştı.

²³⁷ David OWEN: **Balkan Odyssey**, (London:Indigo Publishers, 1996), 94., Söz konusu kitap ile ilgili detaylı bir analiz için bkz. Hasan ÜNAL, “Balkan Odyssey”, The National Interest, Spring, 1996.

²³⁸ Planın tam metni ve haritası için bkz. David OWEN: a.g.e., 94-96;

²³⁹ Lenard J. COHEN: a.g.e., 253-254.

²⁴⁰ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims.**, a.g.e.,218; Leo TINDEMANS: a.g.e., 48-49. UN Documents S/25429, Annex I,II,III,IV (1993).

²⁴¹ Robert.M HAYDEN, a.g.m.,9.

²⁴² Alija IZETBEGOVIĆ: **Tarihe Tanıklığı**m, Çev.Alev ERKİLET-Ahmet DEMİRHAN-Hanife ÖZ, (İstanbul:Klasik, 2003), 277.

²⁴³ Noel MACOLM: a.g.e.,382.

ABD'nin Bosna'ya bir askeri müdahale söylemlerinden umutlanan Bosnalı Müslümanlar ABD'nin bu tutumunu yumuşatması üzerine, ülkeye barış gelmesi için planı imzalamışlardır.

Planda en karlı olan taraf Hırvatlar olmuştur. Müslümanlar açısından tarihi öneme sahip Mostar ve Travnik ve sanayi potansiyeli bakımından önem taşıyan Bosanski Posavina şehirleri Hırvatlara bırakılmaktaydı. Bu tasarımı önemli bir kazanım olarak gören Hırvat tarafı planı kısa sürede kabul etmiştir²⁴⁴. Sırp tarafı ise plana olumsuz bakmıştır. Çünkü Bosna'nın yüzde 70'ini işgal ettiklerinden plan ile önerilen yüzde 43'lük oran karşısında yüzde 38 civarında toprağı geri vereceklerdi²⁴⁵. Bosna'da yaklaşık yüzde 40 civarında bulunan Sırp uluslararası toplumun ambargo baskıları karşısında Planı usulen imzalamak zorunda kalmış ancak plan daha önce Karadziç'in şart koştuğı gibi Bosna Sırp parlamentosunda oya sunulmuş ancak 25 Mart 1993 tarihinde reddedilmiştir²⁴⁶.

Uluslararası toplum daha önceki Londra Konferansı'nda Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni ve Sırpı saldırgan olarak tanımlamalarına karşın Vance-Owen Planı'nda taraflara eşit muamele yapmıştır. Müslümanların da çatışan taraflara arasında gösterilmesi ve çatışmaların nedeninin salt etnik düşmanlığa indirgenerek savaşın bir iç savaş olarak gösterilmesi de bu çabaların gerçek bir barış sağlama olasılığından uzak olduğunu ortaya koymaktaydı. Yine plan ile Bosna topraklarının büyük kısmının Sırpıya verilmesi onları savaş ile toprak kazandırmaya teşvik edici nitelikte idi²⁴⁷.

Plan taraflar üzerinde yeni baştan toprak mücadelesini hareket geçirme etkisi yaratmıştır. Nitekim Sırpılar 1993 yılı baharında, doğu

²⁴⁴ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims.**, a.g.e.,218.

²⁴⁵ David OWEN: a.g.e., 97.

²⁴⁶ Nuşin ATEŞOĞLU GÜNEY, "Bosna Hersek Sorunu ve Barış Görüşmeleri Süreci", Yeni **Balkanlar Eski Sorunlar**, Der.Kemali SAYIBAŞILI,Gencer ÖZCAN, (İstanbul: Bağlam Yayınları,1997), 271.

²⁴⁷ Nuşin ATEŞOĞLU GÜNEY, a.g.m., 269.

Bosna'da büyük saldırılara girişmişler ve Srebrenica, Saraybosna, Zepa ve Gorajde 'de katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Hırvatlar da benzer biçim de bu plandan sonra başlattıkları saldırılarla ülkenin yüzde 20'sini işgal etmişlerdir.

Planın en önemli etkilerinden birisi de Sırlara karşı yapılan Müslüman-Hırvat İttifakı üzerinde gerçekleşmiştir. Giderek anlaşmazlığa düşen Hırvat ve Müslüman yönetimler arasındaki ilişkiler plan ile birlikte kopmaya başlamış ve Nisan 1993'ten itibaren de Hırvat ve Müslümanlar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır²⁴⁸. Böylelikle ülke üç etnik halkın birbiriyle çatıştığı bir savaş alanına dönüşmüştür. Silah ambargosu²⁴⁹ ve Vance Owen planının yarattığı etkiler Sırlara karşı gerçekleştirilen direnişi güçsüz bırakmıştır²⁵⁰. Nisan 1993 sonunda tarafların denetimleri altındaki topraklar Vance –Owen planı ile ilgisiz hale gelmiş Müslümanlara verilmesi öngörülen kantonlarda Müslüman dahi kalmamıştır²⁵¹.

Crus Vance'nin BM temsilciliğinden çekilmesinin ardından yerine Norveç eski Dışişleri Bakanı Thorvald Stoltenberg'in atanmasıyla bu kez Üç Bölge Barış Planı olarak da bilinen Owen –Stoltenberg Planı gündeme gelmiştir. 15–16 Haziran 1993 tarihinde Owen ve Stoltenberg arabuluculuğunda biraya gelen taraflara Hırvatistan devlet başkanı Tudjman ve Sırbistan devlet başkanı Miloseviç'in de onay verdiği yeni bir plan sunulmuştur²⁵². Buna göre; Bosna Hersek'in etnik hatlar boyunca çoğunluk esasına göre, üç bölgeye ayrılması ve bu devletlerin birliği şeklinde bir yapı oluşturulması kararlaştırılmıştır. Merkezi gücün hemen hemen hiçbir kontrol

²⁴⁸ Lenard J. COHEN: a.g.e., 275-282.

²⁴⁹ JNA birlikleri Hırvatistan topraklarına girmesi ve çatışmaların başlaması üzerine BM Güvenlik Konseyi Eylül 1991 tarihinde 713 sayılı karar ile tüm eski Yugoslavya devleti sınırları içerisindeki ülkeleri kapsayan bir silah ambargosu uygulanması kararı almıştır. Bosnalı Sırlar ve Hırvatlar sınır komşusu oldukları Sırbistan ve Hırvatistan'dan destek görürken, Müslümanlar bu ambargodan en olumsuz etkilenen taraf olmuştur. Robert J.DONIA and Jhon V.A FINE, Jr: a.g.e., 239-240. Aambargo kararı için bkz. UN Security Council Resoulution 713 (1991), of 25 September 1991: Canan ATEŞ: a.g.t., 199. <<http://www.un.org/Docs/scres/1991/scres91.htm>>

²⁵⁰ Noel MALCOLM: a.g.e, 383-384.

²⁵¹ Tanıl BORA., a.g.e.,121-122.

²⁵² David OWEN: a.g.e., 204-211.

gücüne sahip olmayacağı bu gevşek konfederasyon modeline göre karar verme üç uluslu temsilcilerden oluşan eyaletlerde olacaktı²⁵³.

Owen- Stoltenberg planı uyarınca haritada Bosna topraklarının yüzde 52'sinin Bosnalı Sırlara, yüzde 30'nun Bosnalı Müslümanlara ve yüzde 18'sinin de Bosnalı Hırvatlara bırakılması düşünülmüştür²⁵⁴. Plana göre Müslümanların yaşadığı topraklar birbiri ile bağlantısız iki bölgeden; Saraybosna-Tuzla-Zenica üçgeni ile kuzeybatıdaki Bihaç bölgesi'nden oluşacaktı²⁵⁵. Bunun dışında planda Saraybosna'nın statüsünden bahsedilmemekte idi. Bu plan Bosna'daki Bosna Sırp Cumhuriyetini ve Herceg-Bosna Cumhuriyetini yasallaştırarak sınırdaki ana vatanlarına bağlanabilecekleri bir statüye kavuşturmaktaydı.

Owen- Stoltenberg planının da önceki planlar gibi uygulanma şansı olmamıştır. Zira plan uygulanmış olsaydı Bosna etnik olarak üçe bölünecek ve Sırların zor kullanarak elde etmiş oldukları yüzde 52'lik toprak kazanımı meşrulaştırılmış olacaktı. Bu da zaten parçalanmış olan Bosna'nın toprak bütünlüğünün tamamen kaybedilmesi anlamına gelmekteydi.

Zaman içerisinde Owen- Stoltenberg planında bazı değişiklikler yapılarak 1993 yılı sonunda Avrupa Eylem Birliği Planı ortaya çıkmıştır. Bu plana Bosna-Hersek topraklarında Müslümanlara yüzde 3 daha fazla toprak verilmesi, ayrıca Yugoslavya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılmasını yönünde yeni öneriler eklenmiştir. Ancak Avrupa Eylem Planı da yine daha önceki planlar gibi sonuçsuz kalmıştır²⁵⁶.

²⁵³ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims**, a.g.e.,219.

²⁵⁴ Leo TINDEMANS: a.g.e.,52.

²⁵⁵ Robert.M HAYDEN, a.g.m., 9-10. Plan için bkz. UN Documents: S/26233, Annex (1993).

²⁵⁶ Richard HOLBROKE, **Bir Savaşı Bitirmek**, Çev. Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, (İstanbul: İş Bankası KültürYayınları, 1999), 129.

3. Güvenli Bölgeler Planı

Uluslararası toplumun Bosna'daki sorunu bir dizi planlar ortaya atarak çözüme girişimlerinin sonuçsuz kalmasının ardından ülkede yaşanan kaos ve çatışmalar büyük boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Mart 1993'te Bosnalı Sırp güçlerin Srebrenica dâhil birçok şehir saldırı düzenlemesi bir yandan bölgede can ve mal kaybına neden olurken diğer yandan da çatışmalar BM'nin insani yardım çalışmalarına ciddi bir şekilde mani olmakta idi²⁵⁷.

25 Nisan 1993'te Bosna'da barışın sağlanması yolunda Avrupa ve ABD'nin arabuluculuk çalışmalarını uyumlu hale getirmek amacıyla bir Temas Grubu (Contact Group) kuruldu²⁵⁸. Temas Grubu tarafından "Ortak Hareket Planı" gereğince "Güvenli Bölgeler Planı" önerilmiştir. Bu plana göre Bosna-Hersek'in altı büyük şehri olan Saraybosna, Gorajde, Tuzla, Srebrenica, Zepa ve Bihaç'ın BM koruması altına alınması öngörülmüştür.²⁵⁹

BM Güvenlik Konseyi önce 16 Nisan 1993'te 819 sayılı kararı kabul etmiştir. Kararda bütün tarafların Srebrenica ve civarını "güvenli bölge" olarak görmeleri ve Bosna Sırp kuvvetlerinin buradan derhal çekilmeleri istenmiştir. Ayrıca kararda bölgeye bir gözlemci heyetinin gönderilmesi talep edilmiştir²⁶⁰. Güvenlik heyetinin raporunu göz önüne alarak 6 Mayıs 1993'te 824 Sayılı Kararı alarak Srebrenica'ya ilaveten yukarıda bahse konu diğer beş büyük şehri ve çevrelerini Güvenli Bölgeler (Security Zones) ilan etmiştir²⁶¹. BM 4 Haziran'da aldığı 836 sayılı ve 18 Ağustos'ta aldığı 844 sayılı kararlar ile de

²⁵⁷ **Birleşmiş Milletler Kararlarında Eski Yugoslavya ve Bosna-Hersek**, Çev. Nejat ÖZDEMIROĞLU, (İstanbul: Dayanışma Vakfı Yayınları, 1996), 31.

²⁵⁸ Temas Grubu, ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Rusya dışişleri bakanları, AT dış olaylar komisyonerleri ve Uluslararası Eski Yugoslavya Konferansı eş başkanlarından oluşmaktaydı. Canan ATEŞ: a.g.t., 213 (dip.201).

²⁵⁹ Francine FRIEDMAN: **The Bosnian Muslims**, a.g.e.,219

²⁶⁰ Söz konusu gözlemci heyeti Fransız, Macar, Yeni Zelanda, Pakistan, Rusya ve Venezuela temsilcilerinden oluşturulmuş ve 22-27 Nisan 1993 tarihlerinde bölgeyi ziyaret ederek bir rapor hazırlamıştır. **Birleşmiş Milletler Kararlarında Eski Yugoslavya ve Bosna-Hersek**, a.g.e., 32.

²⁶¹ **UN Security Council Resolution: S/RS/824 (1993) 6 May 1993**, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/262/07/IMG/N9326207.pdf?OpenElement>

söz konusu güvenli bölgeleri yeniden teyit etmiş ve buradaki askeri gücü takviye etmiştir.

Güvenli Bölgeler Planı bir barış planı olmaktan çok Bosnalı Müslümanların diğer etnik gruplar tarafından saldırıya uğramaları ve zarar görmüş olmaları nedeniyle söz konusu şehirleri Müslümanlar için yaşanabilir hale getirmek için koruma altına almayı amaçlamaktaydı. Ancak burada güvenliğin ne derece olduğu konusu tartışmalıdır. Çünkü bu şehirlerin korumalarını üstelenecek BM kuvvetlerinin elindeki yetki, Müslümanlara ateş edildiğinde değil, ancak kendilerine yani BM askerlerine bir saldırıda bulunulduğunda ateş ederek karşılık verme hakkından ibaretti²⁶².

Uluslararası toplumun bu planı Müslüman yönetimi tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Devlet başkanı Izetbegović ve Bosna-Hersek BM temsilcisi Sacirbey, bu planı Sırp işgallerinin açıkça meşrulaştırılması olarak nitelendirmiştir. Izetbegović bundan böyle Müslüman tarafının müzakerelerle vakit geçirmeyeceklerini belirterek halkı bağımsız Bosna Hersek'in savunulması için bütün imkânlarını seferber etmeye çağırmıştır²⁶³.

D. Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun Kurulması

BM Güvenlik Konseyi tarafından altı Müslüman bölgenin "Güvenli Bölgeler" ilan edilmesi Sırp birlikler için caydırıcı olmamıştır. 1994 başlarına kadar Bosna'daki çatışmalar dünya basınında rutin haberler olarak yer alırken, bu tarihten itibaren bölgede dünya kamuoyunun dikkatini çekecek olaylar ve çok daha ciddi saldırılar yaşanmaya başlanmıştır. 5 Şubat 1994 tarihinde Boşnakların kontrol ettiği Saraybosna'daki pazaryerine yapılan saldırı sonucunda 68 kişinin ölmesi ve yüzlerce kişinin yaralanması Amerika'nın Bosna Savaşı karşısında daha aktif rol almaya karar vermesine

²⁶² Noel MALCOLM: a.g.e., 386

²⁶³ Izetbegović'in halka yönelik yaptığı çağırının metni için bkz. Alija IZETBEOVIC, a.g.e., 278-279.

yol açmıştır²⁶⁴. Bosna’da yaşanan bu trajedi BM ve NATO zirvelerinin de gündemin ana maddelerinden birisi haline gelmiş, NATO içerisinde Bosnalı Sırp'lara yönelik bir hava harekâtı gerçekleştirilmesi senaryoları tartışılmaya başlanmıştır²⁶⁵.

ABD öncelikle 1994 tarihinde Bosna-Hersek’e yönelik uygulanan silah ambargosundan tek tarafı olarak çıkma kararı almıştır²⁶⁶. Ardından ABD önderliğindeki Temas Grubunun bir süredir sürdürdüğü Boşnak ve Hırvat yöneticiler arasındaki arabuluculuk çabaları sonuç vermiş ve iki taraf karşılıklı çatışmayı durdurmuştur. Bu uzlaşının sağlanmasında yeni kurulan Hırvat Köylü Partisi’nin başkanı olan Ivo Komsic öncülüğündeki “ Bosna-Hersek Hırvatlar Konseyi ”nin 6 Şubat 1994 tarihinde Saraybosna’daki toplantısında “ancak idari kantonlardan oluşan merkezîyetçilikten uzak bir sitem dâhilinde, Bosna’nın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu” açıklamıştır²⁶⁷.

Bu girişimin arkasından Bosna hükümeti ile Hırvatistan hükümeti bakanları arasında bu konuyla ilgili yoğun müzakereler gerçekleşmiştir. Sonuçta ABD’nin arabuluculuğu ile 18 Mart 1994 Washington’da düzenlenen bir törenle, Bosna-Hersek topraklarında bir Boşnak-Hırvat Federasyonu’nun (Federacije Bosne i Hercegovine-FBIH) kurulmasına ilişkin antlaşma imzalanmıştır²⁶⁸.

Federasyonu kuran antlaşmaya göre; FBIH iki topluluk arasındaki siyasi gücün eşit olarak paylaşılması ilkesine dayandırılacak, bu bağlamda Federasyon içindeki cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerinin Boşnaklar ve Hırvatlar arasında dönüşümlü olarak sürdürülecektir. Federal hükümet

²⁶⁴ Robert J.DONIA and Jhon V.A FINE, Jr: a.g.e., 268.; Lenard J. COHEN., a.g.e.,299.

²⁶⁵ Francine FRIEDMAN: **Bosnia and Herzegovina: A Polity on the Brink**, (London: Routledge Publisher, 2004), 54.

²⁶⁶ a.g.e., 55

²⁶⁷ Noel MALCOLM: a.g.e., 395.

²⁶⁸ **Birleşmiş Milletler Kararlarında Eski Yugoslavya ve Bosna-Hersek..**a.g.e., 63.

savunma, dış politika ve ekonomi gibi alanlardan sorumlu olacaktır²⁶⁹. Bu tarihten sonra Boşnak ve Hırvat gruplar Sırlara karşı birlikte mücadele etmeye başlamışlardır.

E. Temas Grubu Planı ve Güvenli Bölgelerin Elden Çıkması

Sırların, Federasyonu kuran Washington Antlaşması taraf olmayı reddetmelerinden sonra Temas Grubu, barış görüşmeleri sürecini yeniden canlandırmak için 26 Nisan 1994'te yeni bir plan hazırlamıştır. Söz konusu plan Bosna-Hersek'in yüzde 51'ini FBİH'e verirken yüzde 49'unun da Bosnalı Sırlara verilmesini öngörmekteydi²⁷⁰.

Uluslararası toplum, Sırbistan Devlet Başkanı Slobadan Miloseviç, Bosnalı Sırları bu öneriye ikna etmesi durumunda Sırbistan'a yönelik ekonomik yaptırımların kaldırılmasını önermiştir. Bunun üzerine Sırbistan ekonomik olarak toparlanmak ve askeri üstünlüğünü devam ettirebilmek amacıyla Bosnalı Sırp liderlere Temas Grubu tarafından önerilen planı kabul etmeleri için baskı yapmıştır. Miloseviç, Sırp tarafın amaçlarını gerçekleştirdiğini ve savaşa devam etmelerine gerek olmadığını düşünmekte idi²⁷¹. Ancak bir ay sonra planın Radovan Karadžić tarafından reddedilmesinin ardından Miloseviç, Sırbistan ile Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin ilişkilerini kestiğini, lojistik ve mali yardımları durdurduğunu açıklamıştır²⁷².

Sırbistan ayrıca Bosna-Hersek ile olan sınırına Sırları denetlemek için uluslararası gözlemcilerin yerleştirilmesini de kabul etmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi de Belgrad' uygulanan ambargonun bir

²⁶⁹ Boşnak-Hırvat Federasyonu Çerçeve Antlaşması için bkz. İsmail SOYSAL ve Şule KUT: **Dağılan Yugoslavya ve Bosna Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler**, 1990-1996, (İstanbul: OBİV, 1997), 147-163.

²⁷⁰ Xavier BOUGAREL: a.g.e., 111; Planın ayrıntıları ile ilgili olarak ayrıca bkz. David OWEN: a.g.e., 274-315.

²⁷¹ Xavier BOUGAREL: a.g.e., 111; Christopher CVIIC: a.g.e., 86-87.

²⁷² New York Times: (December 14, 1994).

kısımının (sivil, kültürel, trafik ve spor alanlarında) kaldırılması kararı almıştır²⁷³. Rusya bu tarihten sonra Miloseviç rejimine destek vermeye ve onu barıştan yana olan taraf olarak nitelendirmeye başlamıştır²⁷⁴.

Müslümanlar Temas Grubu'nun planına hem Sırp etnik temizliğinin onayladığı hem de zora başvurarak elde edilen yüzde 49'luk bir oranı bululan toprak kazanımlarını meşrulaştığı için karşı çıkmışlardır. Ancak Batılıların artan baskıları sonucunda, önceki planda olduğu gibi, yeni planı da 17 Temmuz 1994 tarihinde kabul etmek zorunda kalmıştır²⁷⁵.

Dayton Antlaşması'na giden yolda ilk adımlar Temmuz 1995' deki Srebrenica katliamlarından sonra atılmaya başlandı. Srebrenica "güvenli bölge" olarak ilan edilmiş olmasına rağmen, BM Koruma Gücü (United Nations Protection Force: UNPROFOR²⁷⁶) bünyesinde görev yapan Hollandalı askerlerin buradan geri çekilmesiyle, kent 11 Temmuz'da Bosna Sırp ordusu komutanı Ratko Mladiç'in silahlı kuvvetlerinin eline geçmiş ve yaklaşık iki hafta içinde 8 bin üzerinde sivil Boşnak öldürülmüştür²⁷⁷. Bu katliam İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'da eşi görülmemeyen bir soykırım olarak nitelendirilmiştir²⁷⁸.

BM güçlerinin güvenli bölgeleri ve buradaki sivilleri koruyamamış olması uluslararası kamuoyunun tepkisini çekerken BM'nin itibarı da sarsılmıştır. Gelen yoğun tepkiler Sırp lar üzerindeki baskının artırılması ve

²⁷³ Xavier BOUGAREL: a.g.e., 111

²⁷⁴ Mike BOWKER: "The Wars in Yugoslavia: Russia and the International Community" **Europe-Asia Studies** V. 50 No:7, (November 1998), 1253.

²⁷⁵ Xavier BOUGAREL: a.g.e., 111

²⁷⁶ UNPROFOR Şubat 1992-Mart 1995 tarihleri arasında Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te görev yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_p.htm>

²⁷⁷ Richard J CRAMPTON: **The Balkans: Since The Second World War**, (New York: Longman, 2002), 265-266.

²⁷⁸ 18 Nisan 2004'te, Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan BM'nin eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, Srebrenica katliamının soykırım olduğunu teyit etmiştir. Gerekçeler ve kararın detayları için bkz. <<http://www.un.org/icty/krstic/Appeal/judgement/krs-aj040419e.pdf>>

savaşa son vermeye yönelik girişimlerin hızlandırılması sonucunu doğurmuştur. Nitekim aynı ay Londra'da yapılan toplantıda ABD ve NATO müttefikleri bundan sonra güvenli bölgelere yapılacak saldırılara NATO gücüyle karşı konulması konusunda anlaşmışlardır²⁷⁹.

Bosna-Hersek'teki UNPROFOR'da asker bulunduran devletler, özellikle de Avrupalılar hava saldırıları konusunda çekingen davranmışlardır. Bunun nedeni öncelikle Sırpların onların askerlerini rehin alabilme ve kalkan olarak kullanabilme tehlikesi idi. Bunu önlemek için Bosna-Hersek'e Acil Müdahale Gücü (Rapid Reaction Force) gönderilmesi kararlaştırılmıştır²⁸⁰.

F. NATO'nun Müdahalesi

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke Temmuz 1995'ten itibaren AB ve BM arabulucularının yerine geçerek barış planlarını geliştirmiş ve tarafları ikna edebilmek için yoğun bir mekik diplomasisine²⁸¹ (chuttle diplomacy) başlamıştır. Uluslararası toplumun bu çabalarına karşın Sırp saldırıları hız kesmemiştir. 28 Ağustos 1995 tarihinde Saraybosna'daki bir pazaryerine Sırp tarafından düzenlenen havan saldırısı sonucu 37 kişinin hayatını kaybetmesi ve yüzlerce kişinin yaralanması dünya kamuoyunda büyük tepki uyandırmış ve bu trajedinin durdurulmasına ilişkin baskılar artmıştır. Boşnak Hükümeti, Saraybosna'ya yönelik Sırp saldırıları durdurulmadığı takdirde barış görüşmelerine katılmayacağını açıkladı. Batılı Güçler bir önceki ay Londra'da almış oldukları karar uyarınca Bosnalı Sırpla-

²⁷⁹ Lenard J. COHEN, "Bosnia and Herzegovina: Fragile Peace in a Segmented State", **Current History**, March 1996.

²⁸⁰ Richard J CRAMPTON: a.g.e., 265.

²⁸¹ Mekik diplomasisi; genellikle bölgesel sorunların tırmanarak genel bir çatışmaya dönüşmesinin mümkün olduğunca hızlı bir biçimde önlenmesi gerektiğinde, taraflar üzerinde belirli bir etkisi bulunan bir ülke veya bir kurumun temsilcisinin klasik diplomasi protokol kurallarını aşarak uzlaştırıcı görüşmeler yapmasını ifade etmektedir. Bu yöntemi en belirgin bir biçimde kullanan eski ABD dışişleri Bakanı Henry Kissenger olmuştur. Bkz. Faruk SÖNMEZOĞLU: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, a.g.e., 505

ra karşı askeri önlemler uygulama kararı almışlardır²⁸².

30 Ağustos günü NATO savaş uçakları Bosna-Hersek'teki Sırp hedeflerine karşı hava saldırılarına başladı. Karada da Acil Müdahale Gücü'ne bağlı İngiliz, Fransız ve Hollandalı topçular Sırlara ait top ve havan mevzilerini bombaladılar. Bu sırada Dayton antlaşması yolunda bir adım daha kat edilmiş ve Bosnalı Sırlar barış görüşmelerine kendi adlarına Sırbistan devlet başkanı Slobodan Miloseviç'in katılmasını kabul etmişlerdir²⁸³.

1 Eylül'de NATO hava saldırıları, Sırların barış için adım atmalarına fırsat tanımak amacıyla durduruldu. Boşnakların barış görüşmelerinden çekilmesini engellemek için hava saldırıları düzenleyen NATO, Sırları da kaybetmemek için kısa bir süre sonra saldırıları durdurmuştu. Bu, diplomatik alanda ilerleme sağlamak için askeri gücün nasıl planlı kullanıldığını göstermekte idi²⁸⁴.

3 Eylül'de NATO Sırlara Saraybosna civarındaki ağır silahlarını çekmeleri için ultimatome verdi. Sırların ağır silahlarını çekmemeleri üzerine hava saldırıları 5 Eylül'de yeniden başladı. Bu dönemde askeri güç kullanımı ile varılmak istenen amaç; barış planını öneren ABD ve müttefiklerinin kararlılığını göstermek ve Bosnalı Sırları barış sürecine katılmaya ikna etmektir.

G. Cenevre ve New York Kararları

NATO operasyonunun devam etmesi Sırların askeri altyapısında önemli hasarlara yol açmıştır. Bu da Sırp liderlerin barışın imzalanması yolunda olumlu adım atmalarını sağlamıştır. Dayton Barış Antlaşması'na

²⁸² International Herald Tribune (İHT), (August 30,1995.)

²⁸³ İHT, (August 31, 1995)

²⁸⁴ Richard HOOLBROKE: a.g.e., 177-180.

giden yolda en önemli iki adım 8 Eylül Cenevre (İtalya) ve 26 Eylül New York toplantılarında alınan kararlardır. 8 Eylül 1995 tarihinde Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Hırvatistan ve Bosna-Hersek dışişleri bakanları Cenevre'de biraraya gelerek barış antlaşmasına temel olacak kararlara imza atmışlardır.²⁸⁵

Üzerinde uzlaşma sağlanan kararlar ana hatlarıyla; Bosna-Hersek'in müstakil bir egemen devlet olarak tanınmasını, söz konusu egemen devletin FBİH ve Sırp Cumhuriyeti(Republika Srpska-RS) olarak demokratik ve kendi kendini yöneten (self-governing) iki ayrı birim (entity) den oluşmasını, Bosna-Hersek topraklarının yüzde 51'inin FBİH'e, yüzde 49'unun RS'ye bırakılmasını ve her iki birimin Bosna'nın toprak bütünlüğü ile bağdaşmak koşuluyla komşu ülkelerle özel ilişkiler kurmalarına izin verilmesini öngörmekteydi. Arabulucu Richard Holbrooke 8 Eylül tarihli Üzerine antlaşmaya varılmış ortak ilkeleri barışa doğru atılmış ilk adım olarak değerlendirmiştir²⁸⁶.

ABD'nin ve diğer Batılı Güçlerin zorlamasıyla taraflar arasında prensipte uzlaşma sağlanmış ancak Bosna'da savaş durumu bir süre daha devam etmiştir. Buna karşın Bosna-Hersek'in var olan sınırları ile bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanınması "Büyük Sırbistan" hedefinin hukuken sona erdiğini gösteriyordu. Taraflar arasında sağlanan uzlaşıda Bosna-Hersek'in egemen bir devlet olarak varlığı teyit edilerek bir ölçüde Boşnakların istekleri karşılanıyordu. Ayrıca uluslararası kamuoyuna güç kullanarak devletleri bölmeye yönelik hareketlerin tasvip edilmediği mesajı veriliyordu.

Bağımsızlık peşinde koşan Sırpların istekleri de bir ölçüde karşılanıyordu. RS, yeniden şekillenen Bosna Devleti içinde kendi kendini

²⁸⁵ **Ayin Tarihi**, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü (Eylül 1995)
<<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1995/eylul1995.htm>>

²⁸⁶ Richard HOLBROOKE: a.g.e., 175.

yöneten bir birim olarak yer alıyordu. Ayrıca RS'ye Sırbistan'la özel ilişkiler kurma olanağı tanınmıştı. Bu "Büyük Sırbistan" hevesinden vazgeçmeleri karşılığında Bosnalı Sırlara verilmiş teselli edici bir ödül niteliğindedir²⁸⁷. Dengeleri sağlayabilmek için de FBİH'in Hırvatistan ile özel ilişkiler kurmasına izin veriliyordu. Ancak genel olarak bakıldığında bir yandan da Bosna'nın etnik gruplar arasında fiilen bölünmesini diğer yandan da ülke sınırlarının meşru olarak korunmasını teşvik eden çelişkili düzenlemeler gerek barış görüşmeleri boyunca gerekse Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra tartışmalı olarak kalacak bir durumdu²⁸⁸.

14 Eylül 1995'te Sırlar Saraybosna civarındaki ağır silahlarını şehrin 12,5 mil uzağına çekmeyi kabul etmişler ancak bunun karşılığında Saraybosna'daki Boşnak güçlerin ağır silahlarını BM Barış Gücü gözetimine bırakmasını şart koşmuşlardır. Çünkü Sırlar, Boşnakların bir karşı saldırı düzenlemesinden çekinmekte idiler. Sırların Saraybosna civarındaki ağır silahlarını geri çekmeyi kabul etmeleri üzerine NATO 5 Eylül'den beri devam eden hava saldırılarını durdurmuştur. 16 Eylül'de BM gözlemcileri Sırlara ait 43 ağır silahın BM'nin ilan ettiği güvenlik bölgesinin 12,5 mil uzağına çekildiğini bildirmişlerdir²⁸⁹.

Sırlar bütün ağır silahlarını çekmemişler ancak en azından bir kısmının geri çekilmesi uluslararası toplumca bir iyi niyet gösterisi olarak kabul edilmiş ve bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi Yugoslavya'ya uygulanan yaptırımları hafifletme kararı almıştır. Bu bağlamda ülkeye spor ve kültür alanında dış ülkelerle ilişki kurabilme hakkı verilirken uluslararası hava taşımacılığı bakımından getirilen kısıtlama da kaldırılmıştır²⁹⁰.

21 Eylül'de Bosna-Hersek'teki BM güçleri komutanı General Bernard

²⁸⁷ Steven L. BURG-Paul S. SHOUP: a.g.e.,362-364.

²⁸⁸ Noel MALCOLM: a.g.e., 412.

²⁸⁹ İHT, (September 17, 1995)

²⁹⁰ Xavier BOUGAREL: a.g.e., 112.

Janvier ile NATO Güçleri komutanı Amiral Leighton Smith'in Sırp'ların Saraybosna civarındaki ağır silahlarını geri çektiklerini söylemeleri ve bir daha Saraybosna'ya saldırı düzenlenmemesi için Sırp'ları uyardıklarını ifade etmelerinin ardından çatışmalar kuzey-batı Bosna'da özellikle Banjaluka kenti çevresinde yoğunlaşmıştır. Burada birlikte hareket eden Boşnak ve Hırvat güçler Sırp'ların elinden daha fazla toprak ele geçirmeye çalışmışlardır. Amaçları yakında başlayacağına inandıkları barış görüşmelerine daha fazla toprağı ellerinde tutmanın avantajıyla gitmek idi²⁹¹.

26 Eylül 1995 tarihinde New York'ta bir araya gelen Sırbistan, Bosna-Hersek ve Hırvatistan dışişleri bakanları savaşa son verecek nihai bir barış antlaşması için müzakerelere başlama kararı almışlardır. Barış antlaşması müzakerelerinde 8 Eylül'de Cenevre'de kabul edilen ilkelerin temel alınması kararlaştırıldı. Ayrıca taraflar yeniden şekillenecek Bosna Devleti'nin yapısı üzerinde de anlaşmaya vardılar.

Bosna'daki her iki birimin de temsil edileceği ortak bir parlamento kurulacaktı. Parlamento üyelerinin 213'ü FBİH'den, 113'ü RS'den olacaktı. Parlamento üyeliklerinin belirlenmesi için her iki birimde uluslararası gözlemcilerin denetiminde demokratik ve serbest seçimlerin yapılması öngörülüyordu. Taraflar ayrıca ortak başkanlık konseyi ve ortak bir anayasa mahkemesinin kurulması konularında da anlaşmışlardı²⁹².

Cenevre ve New York toplantılarında yeni oluşturulacak Bosna-Hersek devletinin kurumsal ve toprak antlaşmalarına zemin hazırlanmış ve Dayton Antlaşması'na giden yolda önemli mesafeler alınmıştır. Ancak henüz Bosna-Hersek topraklarının yüzde 51 ve yüzde 49 olarak öngörülen oranlara göre nasıl bölüşüleceği diğer bir deyişle antlaşmanın nasıl uygulanacağı üzerinde bir uzlaşma sağlanamamıştır.

²⁹¹ Richard HOLBROOKE: a.g.e.,

²⁹² The New York Times, (September 27, 1995)

H. Barış Uygulama Gücü'nün Kurulması

ABD yönetimi barış antlaşmasının uygulanmasını sağlamak için bir barış gücünün oluşturulması konusunda NATO'ya çağrıda bulunmuştur. 29 Eylül 1995 tarihinde NATO, Bosna'daki BM Barış Gücü'nün (UNPROFOR) yerini alacak ABD öncülüğünde bir güç oluşturulmasını kararlaştırdı²⁹³. Bu güce hava desteği de sağlanacak ve bu güç barış antlaşmasından sonra bölgede bir yıl görev yapacaktı. Oluşturulacak güç; mültecilerin dönüşü, Bosna'nın yeniden inşası ve serbest seçimlerin düzenlenmesi konusunda BM'ye ve diğer sivil otoritelere yardımcı olacaktı²⁹⁴.

Uygulama Gücü (Implementation Force: IFOR) adı altında kurulacak askeri gücün 50.000 civarında askerden oluşması ve içinde Rusya ve diğer NATO üyesi olmayan devletlerin de askerlerinin bulunması kararlaştırılmıştır. Rusya bu gücün komutasını NATO ile Rusya tarafından ortaklaşa yürütülmesini istemişse de bu istek ABD tarafından reddedilmiştir²⁹⁵. IFOR içindeki Rus askerlerin statüsü ve bu gücün komuta mekanizmasının düzenlenmesi Rusya ile NATO arasında bir süre sorun olarak kalmıştır. Soruna ancak 8 Kasım 1995 tarihinde soruna bir çözüm bulunabilmiş ve IFOR'daki Rus askerlerinin ABD'li bir generalin komutası altında olması ancak prensipte NATO'nun komutası altında sayılmaması kararlaştırılmıştır²⁹⁶.

Rusya'nın IFOR'a dahil edilmesinin temelinde varılacak bir barış antlaşmasının uygulanmasına Rusya'nın itirazlarını önleme amacı taşımakta idi. Bu uygulamanın ikinci önemi de Bosnalı Sırplar açısından değerlendirilmektedir. Bosnalı Sırplar zaman zaman kendilerine karşı güç kullanan NATO'nun tarafsızlığını kabul etmiyorlardı. Sırplar'ın IFOR'un yer-

²⁹³ Dick A LEURDIJK: "Before and after Dayton: the UN and NATO in the Former Yugoslavia", **Third World Quarterly**, V.18, No:3 (September 1997), 464.

²⁹⁴ Dick A LEURDIJK: a.g.m 465.

²⁹⁵ Independent, (September 28, 1995).

²⁹⁶ New York Times (November 9, 1995)

leştirilmesine itirazlarını önlemek için bu güç içinde kendilerine yakın hissettikleri Rus askerlerine de yer verilmesi planlanmıştır²⁹⁷.

Bosna operasyonu ile NATO tarihinde ilk defa sorumluluk alanı dışında bir operasyona katılmış ve yine ilk defa NATO askerleri, NATO üyesi olmayan ülkelerin askerleri ile aynı operasyonda yer almıştır²⁹⁸. Joint Endeavour olarak bilinen operasyon NATO'nun gündeminde olan Barış İçin Ortaklık²⁹⁹ (BIO-Partnership for Peace) ve NATO'nun genişlemesi konularına yeni boyutlar kazandırmıştır³⁰⁰.

Eski Varşova Paktı ülkelerinin de katılımına açık olan bu operasyon bir ölçüde Barış için Ortaklığın nasıl işlediğini göstermesi bakımından önemliydi. Diğer yandan bu operasyon NATO'ya girmek isteyen Doğu Avrupa devletlerine kararlılıklarını ve yeteneklerini ispatlamaları için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir³⁰¹.

I. Ateşkes Antlaşması

Bosna-Hersek'te savaşın başlamasından sonra, taraflar arasında ateşkesin ve barışın sağlanması için uluslararası toplum tarafından gerçekleştirilen başarısız barış görüşmelerinin ardından, diplomatik çabaların askeri yaptırımlarla desteklenmesi zorunluluğu ortaya çıktığından NATO operasyonu düzenlenmiştir. Bu gelişme bölgedeki güç dengesini Sırp aleyhine değiştirmiştir. Hırvatistan'da Cumhurbaşkanı Tudjman'ın emriyle

²⁹⁷ Ivo H DAALDER **Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy**, (Brookings Institution Press, 2000), 28.

²⁹⁸ Javier SOLANA, "NATO's Role in Bosnia: Charting a New Course for the Alliance" **NATO Review**, (March 1996), Dick A LEURDIJK: a.g.m., 459- 460.

²⁹⁹ 1994 yılında NATO'nun Brüksel Zirvesi'nde başlatılan Barış İçin Ortaklık programı, ittifaka üye olmayan ülkelere NATO'yla askeri ve siyasi işbirliği yapma olanağı sağlamaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. <<http://www.nato.int/issues/pfp/index.html>> (er.Ocak 2005)

³⁰⁰ George A Joulwan, "SHAPE and IFOR: adapting to the needs of tomorrow" , **NATO Review**, Vol 2, (March 1996)

³⁰¹ Charles KING, "A World Waits for Signals from Bosnia", **The World Today**, (February 1996).

Nisan 1995 tarihli Şimşek (Biljesak) ve Ağustos 1995 tarihli Fırtına (Oluja) isimli iki büyük operasyon ile işgal altında bulunan Slavonya ve Krajina bölgeleri geri alınmış³⁰², Bosna-Hersek'te düzenlenen ortak Boşnak-Hırvat saldırısı ile Sırp'ların kontrolündeki topraklar yüzde 70'den yüzde 50'ye gerilemiştir. Bu şartlar altında ABD barışı sağlama çabalarına hız vererek bir plan taslağı hazırlamıştır³⁰³.

4 Ekim 1995 tarihinde Bosna-Hersek Hükümeti Saraybosna'da arabulucu Richard Holbrooke'a bir ateşkes önerisi sunmuştur. Bunu ciddi bir öneri olarak değerlendiren Holbrooke, konuyu Sırbistan devlet başkanı Miloseviç'le de görüşmüştür. Holbrooke'un bu çabaları sonuç vermiş ve bir gün sonra 5 Ekim 1995'te Bosna trajedisine son veren ateşkes konusunda uzlaşma sağlanmıştır³⁰⁴. Ateşkes şartlarına göre;

— Ateşkes 60 gün veya Bosna barış görüşmeleri tamamlanıncaya kadar sürecektir.

— Taraflar ateşkestten sonra saldırı düzenlemekten, her türlü silahın ateşlenmesinden, mayın döşenmesinden ve yeni mevziler oturtulmasından kaçınacaklardır.

— Taraflar bütün sivillere ve esirlere insanca muamele edecekler ve bütün savaş esirlerini değiştirecekler.

— Taraflar Saraybosna-Gorazde arasında bütün siviller ve BM Koruma Gücü için dolaşım serbestliği ve yollarda engelsiz trafik akışı sağlayacaklardır.

³⁰² Marcus TANNER: a.g.e., 296-298, Richard J CRAMPTON: a.g.e., 266, Ivo GOLDSTEIN: a.g.e.,252-254.

³⁰³ John JEFFER: "U.S and the Former Yugoslavia: Improving on Dayton" **Foreign Policy in Focus**, V.1, No:18, (December 1996).

³⁰⁴ Richard HOLBROOKE, a.g.e., 240-242.

Ayrıca taraflar bir barış antlaşmasının genel prensiplerini belirlemek için ABD önderliğinde Temas Grubu tarafından hazırlanan haritayı temel alınarak müzakerelere başlamayı ve toprak bölüşümü sorununu görüşmeyi kabul etmişlerdir.³⁰⁵ Ateşkesin kabul edildiği 5 Ekim ile yürürlüğe giriş tarihi olan 10 Ekim günleri arasında taraflar denetimlerindeki toprakları genişletmek için saldırılar düzenlediler. Ateşkes kısa süreli bir gecikme ile 11 Ekim 1995'te yürürlüğe girmiştir³⁰⁶.

Aynı gün NATO Bosna operasyonu için 5 aşamalı planını kabul etmiştir. Buna göre NATO askerleri, ilk aşamada çatışan tarafları birbirinden ayıran yaklaşık 1000 km uzunluğundaki ara bölge (zone of separation)'ye yerleştirilecekti. Basında bir yıl sürmesi beklenen operasyonun maliyetinin, yaklaşık 6 milyar dolar olduğu ifade edilmekteydi³⁰⁷.

Ateşkesin yürürlüğe girmesinden sonra da bir süre Kuzey-batı Bosna'da Banja Luka çevresinde Boşnak ve Hırvat güçler Sırp'lar'a karşı saldırılar düzenlemeye devam etmişler ve çok sayıda Sırbın oturduğu yeri terk edip Sırbistan'a kaçmasına yol açmışlardır. Belgrad Yönetiminin bu duruma seyirci kalamayacağını açıklaması ve Sırbistan Ordusu'nun çatışmalara müdahale edeceği yönünde işaretlerin belirmesi üzerine Boşnak Hükümeti bölgedeki askeri operasyonların durdurulduğunu açıklamıştır³⁰⁸. Çünkü Sırbistan Ordusu'nun müdahalesi ile çatışmalar yayılabilir; barış umutları suya düşebilirdi. Bu tehlikeli durumun ardından artık bütün dikkatler müzakere masasına çevrilmiştir.

ABD'nin gözetiminde üç tarafın temsilcisi 1–21 Ekim 1995 tarihlerinde Dayton ve Ohio'da müzakerelerde bulundular. İlk olarak 24 Ekim 1995 tarihinde Bosna-Hersek'teki Boşnak ve Hırvat liderler ortak Federasyon

³⁰⁵ İHT, (October 6, 1995).

³⁰⁶ Richard HOLBROOKE: a.g.e., 249.

³⁰⁷ İHT (October 12, 1995)

³⁰⁸ The New York Time, (October 15, 1995)

Hükümeti kurulması konusunda anlaşmışlardır.

J. Dayton Görüşmeleri ve Barış Antlaşması

Dayton Barış Görüşmeleri 1 Kasım 1995'te ABD'nin Ohio eyaletinin Dayton kenti yakınlarındaki Wright Patterson hava üstünde başlamıştır. Görüşmelerde Bosnalı Sırp Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç, Boşnak - Hırvat Federasyonu'nu Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Alija Izetbegović ve Hırvatistan'ı da bu ülkenin Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman temsil ediyordu. Görüşmelere ayrıca ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, yardımcısı Richard Holbrooke ve Avrupa Birliği'ni temsilen Carl Bildt katılıyordu.

7 Kasım'da Bosna Sırplarının lideri ve milliyetçi SRS partisi başkanı Radovan Karadžić'in bir daha seçilmesini önleyecek ve BM Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılanmasına olanak tanıyacak Bosna'nın yeni anayasa taslağı taraflara sunuldu. Önerilen taslağa göre seçilme niteliği olan her seçmen Bosna Başkanlık Konseyi ve Parlamentosu'na aday olabilecekti. Ancak Savaş Suçları Mahkemesi'nin suçladığı ya da mahkûm ettiği kişiler aday olamayacaktı. Bu yolla Bosna trajedisinde rolü olan kişiler yeniden şekillenen Bosna'nın siyasi arenasından tasfiye edilmek isteniyordu³⁰⁹.

16 Kasım'da Lahey'deki Savaş Suçları Mahkemesi Bosnalı Sırp'ın lideri Radovan Karadžić ile askeri komutanları General Ratko Mladić'i soykırım ve insanlığa karşı suç işlemekle suçladı³¹⁰. Her iki lider de özellikle Srebrenica'da yapılan katliamlardaki rolleri nedeniyle suçlanmışlardı. Bosna'da 43 ay süren çatışmalarda 250.000 insanın öldüğü veya kaybolduğu

³⁰⁹ Roger COHEN "Draft Charter For Bosnia Bars Leader Of the Serbs", The New York Times, (6 (November, 1995)

³¹⁰ UN ICTY Pres Release, "Radovan Karadzic and Ratko Mladic Accused Of Genocide Following The Take-Over Of Srebrenica" (16 November 1995), <<http://www.un.org/icty/pressreal/1995.htm>>

tahmin edilmektedir³¹¹.

20 Kasım'da BM Güvenlik Konseyi Dayton görüşmelerinden bir barış antlaşması çıktığı takdirde eski Yugoslavya'daki bütün taraflara uygulanan yaptırımları kaldırmaya hazır olduğunu açıkladı. Güvenlik Konseyi'nin bu manevrası etkili oldu ve sorunlar aşılmaya başladı. 21 Kasım 1995 tarihinde 21 gün süren müzakerelerden sonra 43 aylık savaşa son veren Bosna-Hersek'te Barış İçin Genel Çerçeve Antlaşması kabul edildi.³¹² “

Bütün taraflar savaş sırasındaki insan hakları ihlallerini soruşturan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi ile tam işbirliği içinde bulunmayı kabul ettiler. Antlaşmanın imzalanmasından sonra 6 veya 9 ay içinde kolektif başkanlık ve ortak parlamento için özgür ve demokratik seçimler yapılması kararlaştırılmıştır. NATO'nun öncülüğündeki IFOR güçleri kendini korumak için ülkenin her yerinde güç bulundurma ve bunları serbestçe hareket ettirme yetkisine sahip bulunmaktaydı.

BM Güvenlik Konseyi 22 Kasım 1995'de 1021 sayılı karar ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne 713 sayılı karar uyarınca uygulanan ekonomik ve askeri yaptırımları aşamalı olarak kaldırmayı kararlaştırmıştır.³¹³ Bu karara göre İlk olarak 1991 yılından beri eski Yugoslavya'nın 6 cumhuriyetine uygulanan silah ambargosu aşamalı bir şekilde, daha sonra 1992 yılından beri Sırbistan ve Karadağ'a uygulanan ekonomik yaptırımlar kaldırılacaktı. Bu kararlar Bosnalı Sırplar için askeri güçlerini barış antlaşmasında belirtilen yerlere çektikten sonra yürürlüğe girecekti³¹⁴.

Bosnalı Sırlardan önce itirazlar yükselmiş özellikle Boşnak-Hırvat

³¹¹ İHT, November 22, 1995.

³¹² Antlaşma için bkz. **UN Documents: S/1995/1021, Annex (1995)**

³¹³ **UN Documents: Security Council Resolution 1021 (1995)**

³¹⁴ <<http://un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>>

³¹⁴ Canan ATEŞ: a.g.t., 218-220

Federasyonu'na bırakılacak topraklarda oturan Sırlar bu antlaşmaya karşı çıkmışlardır. 9 Aralık 1995 tarihinde Londra'da 52 ülkenin ve yardım kuruluşlarının temsilcilerinin katılımıyla Barış Uygulama Konferansı (Peace Implementation Conference) yapıldı. Söz konusu konferansta barışın uygulanması için kısa ve uzun vadeli ihtiyaçlar gözden geçirilmiş, mültecilerin dönüş takvimi, binlerce kayıp insanın bulunması, barınak, gıda ve ilaç ihtiyacının sağlanması, bozulan yolların onarılması, polis gücü ve mahkemelerin kurulması ve demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesi için teknik yardım yapılması konuları görüşülmüştür.

14 Aralık 1995 tarihinde tarihe "Dayton Barış Antlaşması" olarak geçen metin Paris'te resmen imzalandı. Antlaşmayı Bosna Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin yanı sıra AB, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere ve ABD temsilcileri gözlemci olarak imzalamışlardır. Bosna'ya barışı getiren antlaşma bir Genel Çerçeve Antlaşması (General Framework Agreement for Peace in BiH) ve buna bağlı 11 ekten oluşmaktadır. Antlaşmanın ekleri ile BH'de Barış antlaşmasının ekleri ve sivil yönlerinin nasıl uygulanacağı ve BH Devleti'nin yapısı belirlenmektedir. Bu ekler ve düzenleme getirdiği alanlar şu şekildedir³¹⁵:

Ek 1-A: Barışın Askeri Yönlerini İçeren Antlaşma

Ek 1-B: Bölgesel İstikrar Antlaşması

Ek 2: Birimler arası Sınır Hattı ve İlgili Konular Antlaşması

Ek 3: Seçimler Antlaşması

³¹⁵ David CHANDLER: **Bosnia: Faking Democracy After Dayton**, 2nd edition (London: Pluto Press), 2000, 45. Antlaşma metni ve eklerinin Türkçe çeviris için bkz. Osman KARATAY: *Bosna-Hersek Barış Süreci*, (Ankara: Karam Yayınları, 2002), İrfan Kaya ÜLGER: a.g.e., 162-213

Ek 4: Bosna-Hersek Anayasası

Ek 5: Tahkim Antlaşması

Ek 6: İnsan Hakları Antlaşması

Ek 7: Mülteciler ve Yerlerinden Olanlar Antlaşması

Ek 8: Milli Anıtları Koruma Kurulu Antlaşması

Ek 9: Kamu Teşebbüsleri Kurulması Antlaşması

Ek 10: Barış Sürecinin Sivil Uygulaması Antlaşması

Ek 11: Uluslararası Polis Görev Gücü Antlaşması

Dayton Barış Antlaşması "sivil" ve "askeri" olmak üzere başlıca iki alanda düzenlemeler içermektedir. Antlaşmanın askeri yönlerinin uygulanması ilk aşamada NATO ve NATO dışı ülkelerin sağladığı birliklerle oluşturulan bir kuvvetin sorumluluğuna verilmiştir. Antlaşmanın sivil yönlerinin uygulanması ise Saraybosna'da oluşturulan Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcilik (Office of the High Representative-OHR) sorumluluğuna verilmiştir.³¹⁶

³¹⁶ Roberto. BELLONI, "Civil Society and Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina" **Journal of Peace Research**, vol:38 no:2, 163-180. (March 2001)

II. DAYTON ANTLAŞMASI VE YENİDEN YAPILANDIRMA

A. ASKERİ KONULAR VE SINIR SORUNLARI

1. NATO'nun Güvenliği Devralması ve Toprak Paylaşımı

Dayton Antlaşması'nın akabinde NATO, Bosna-Hersek'i koruma görevini BM'den devralmıştır. NATO birlikleri, (Başta ABD ve İtalyan birlikleri olmak üzere), daha Paris Antlaşması imzalanmadan ülkeye gelmeye başlamışlardır. BM barış gücü UNPROFOR döneminden kalıp, yeni dönemde de Bosna'da çalışacak birlikler de (Başta İngiliz, Fransız ve Türk birlikleri) yeni komuta kademesi içinde şekillenmişlerdir³¹⁷. Antlaşmadan yaklaşık iki ay sonra belirlenen tüm NATO birlikleri ve NATO komutasında çalışacak diğer ülkelerin birlikleri (Ruslar, Polonyalılar, Macarlar vb.) Bosna'ya gelmiş ve toplamda 60 bin kişilik ağır silahlarla donatılmış bir muharebe birliği (Implementation Force - IFOR) oluşturarak göreve başlamışlardır. IFOR komutanlığına görevi UNPROFOR komutanından 19 Aralık 1995'de devralan Amerikalı Amiral Leighton Smith atanmıştır³¹⁸.

NATO'nun yanında Bosna'ya yeni gelen bir güç de Uluslar arası Özel Polis Gücü (IPTF) polisleri idi. Silah taşımayan, tutuklama ve sorgulama yetkisi olmayan yaklaşık 40 ülkeden 27'si Türk 1721 adet polis Bosna'nın tamamına dağılarak göreve başladı³¹⁹.

³¹⁷ Stuart GORDON: "Icarus Rising and Falling: The Evolution of UN Command and Control Structures", **Aspect of Peacekeeping**, S. Gordon and F. H Toase (Ed.), (London: Frank Cass Publisher, 2001), 33-34

³¹⁸ Pierce ROBINSON: "Misperception in Foreign Policy Making: Operation 'Deliberate Force' and the Ending of War in Bosnia", **Civil Wars**, Vol.4, No.4 (Winter 2001), pp.115-126

³¹⁹ Adem Yavuz ARSLAN: "Dondurulmuş Sorunlar Ülkesi" **Aksiyon Dergisi**, S: 448 – (7 Temmuz 2003)

IFOR'un bölgesel örgütlenmesinde bakıldığında ülkenin Saraybosna'daki karargâha bağlı üç sorumluluk bölgesine bölündüğü görülür. Saraybosna'yı da içine alan güney bölümünde Fransız, Banja Luka merkezli kuzeybatıda İngiliz ve Tuzla merkezli kuzeydoğuda Amerikan "etki bölgeleri" oluşturuldu. Diğer tüm ülkelerin birlikleri, bölgelerinin dahil olduğu etki alanı komutanlığının yönetimine girdi. Nitekim Türk birliğinin bulunduğu Zenica Amerikan, Malezyalıların bulunduğu Livno ve etrafı İngiliz, İspanyolların bulunduğu Mostar Fransız komutası altında idi. Saraybosna'daki ana karargâh ise doğrudan Müttefik Avrupa Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmıştır³²⁰.

Antlaşmaya göre el değiştirecek yerler konusunda en karlı tarafın Boşnaklar olduğu söylenebilir. Saraybosna etrafındaki banliyöler-şehirler Sırp tarafından alınarak Federasyon'a (Boşnak bölgesine) verilmiştir. Batıdaki Ilıca, kuzeydeki Hadjzici, Vogorsa ve Ilijas kentleriyle etraflarındaki köyler ve doğuda birkaç köy Federasyon idaresine dahil olmuştur.

Hersek bölgesindeki Mostar ve Konjic kentlerinin hemen güneyinde Sırpların elinde bulunan arazi de Federasyon'a devredilerek Sırplar buralardan uzaklaştırıldı. Doğu Bosna'da Boşnaklarda kalan tek şehir Gorajde, bir koridorla Federal bölgeye bağlandı. Koridor arazisinin yanında Türklerin Bosna'da ilk camiye yaptıkları Foça'nın 6km. yakınındaki tarihi Ustikolina kasabası ve bazı köyler de Federasyon'a verilmiş ve Boşnakların denetimine geçmiştir³²¹.

Kuzeydeki Ocak kenti ve çevresi de Federasyon'a verilmişti, ancak nüfus çoğunluğunu ellerinde bulundurdukları için burası Hırvatların elinde kalmıştır. Ateşkes anında Federasyon Bosna'nın yüzde 52'sini denetlediği

³²⁰ NATO's Role in the Implementation of the Bosnian Peace Agreement, **NATO Fact Sheet** No.11,Eylül 1996, Haldun YALÇINKAYA: "Geleneksel Barışı Koruma Kavramının Yugoslavya'nın Dağılıma Sürecinde NATO Harekâtı ile Uğradığı Değişim" **Bilim Dergisi**, Kara Harp Okulu Yayını, Şubat 2002.

³²¹ Osman KARATAY: Bosna-Hersek...a.g.e., 20.

için, bu kazanımların yanında vermesi gerekenler de olmuştur. 1995 güz taarruzunda Hırvatların Sırlardan aldıkları Mirkonjiç Grad ve Şipovo etrafındaki geniş ve dağlık bölge Federasyon'dan RS 'ye geçmiş ve böylece 51- 49 oranına ulaşılmıştır³²².

Sınır değişimi konusunda en büyük problem, Saraybosna etrafında yaşandı. Sırlardan alınacak yerler NATO tarafından iyice denetime alındıktan ve tüm askeri birlikler uzaklaştırıldıktan sonra her bir şehirde-mahallede önce 90 ila 100 civarında BM Polis Gücü (IPTF), bölgeleri Sırp polislerinden almış, ardından Federal polislere teslim etmiştir³²³. Sırlar üç buçuk yıl boyunca Saraybosna'ya bütün güçleriyle yüklenip alamadıkları gibi, şimdi ellerinde tuttıkları Saraybosna parçalarını da kaybediyorlardı. Bu yüzden Saraybosna'dan çekilmek Sırlara çok ağır geldi. Boşnaklara bırakacakları yerleri terk etmeden önce ateşe verdiler ve buralardan götürebildikleri her şeyi kendi bölgelerine taşıdılar. Sırların tezi, 9. yy' dan beri yerleşik olduklarını iddia ettikleri Saraybosna'dan, uluslararası camianın Boşnak ve Hırvatlara verdiği destek sayesinde kovuldukları idi. Onlara göre bu durum 120 bin Sırp'ı içeren bir etnik temizlik anlamına geliyordu³²⁴.

Durumu yakından takip eden uluslararası camianın temsilcileri bu konuda Bosna hükümetini haklı buldu. Hükümet sürekli olarak Sırlara yerlerinde kalmaları çağrısında bulunuyor ve hiçbir şeylerine dokunulmayacağı güvencesini veriyordu. Ancak hiçbir çağrı başarılı olmadı ve sonradan Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin üç üyesinden biri olacak Momcilo Krajsnik'in kışkırtmalarıyla Saraybosna etrafında yaşayan Sırların tamamına yakını buraları terk etti. Böylece, daha önce Saraybosna'da oranları yüzde 38'i bulan Sırlar azınlığa düşmüşlerdir.

³²² Richard HOOLBROKE: a.g.e., 374-375.

³²³ Heinz VETSCHERA, "The Negotiations on Regional Arms Control under Annex 1-B, Art. V of the Dayton Agreement –A Preliminary Post-Mortem", **Helsinki Monitor**,no. 3/2001, pp. 177-184

³²⁴ Osman KARATAY: Bosna-Hersek..a.g.e., 21

Sırp'ların kendi çıkardıkları savaş boyunca büyük sıkıntılar yaşamalarına ek olarak, Saraybosna banliyölerini terk ederek mülteci konumuna düşen 60 bin kişinin sebep olduğu sıkıntılar Bosna-Sırp bölgesini büyük bir sosyo-ekonomik çöküntünün eşğine getirdi. Bu insanları kışkırtarak evlerini terk ettiren Sırp hükümeti ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Sırp mültecilerin yerleşimi ve beslenmesi konusunda çok zor durumda kaldı. Sırp'lar ele geçirdikleri bölgelerde bulunan Müslüman evlerini hemen tamamen tahrip ettikleri için, mültecilerine mesken bulmakta zorlandılar. 60 bin kişi başta Brčko, Zvornik, Vişegrad, Bijeljina ve Bratunac olmak üzere Sırp bölgesindeki şehir ve köylerde boş kalan evlere, hatta yarı yıkık binalara geçici olarak yerleştirilmişlerdir³²⁵. 23 Şubat 1996'da başlayan el değiştirme faaliyetleri, IFOR ve BM gözetiminde, antlaşmaya göre son gün olan 19 Mart'ta Saraybosna'nın karnı konumundaki Grbavica mahallesinin Boşnaklara geçmesiyle son bulmuştur³²⁶.

Nisan 1992 - Ekim 1995 arasında süren ve resmi rakamlara göre toplam 156.826 Boşnak (Bu sayının yüzde 80'i 1992 yılına ait, yüzde 14'ü çocuklardan oluşuyor), yaklaşık 70 bin Sırp ve 37 bin Hırvat'ın ölümüyle sonuçlanan kanlı savaştan sonra üç taraf kâğıt üzerinde; biri federasyon, diğeri cumhuriyet, iki bölge tek bir devletin çatısı altında yeniden birleşmiş ve sınırları düzenlemiş oldu³²⁷.

Dayton antlaşması sonrası toprak düzenlemesi savaşın en fazla mağduru olan Boşnaklar için pek de adil değildi. Sayı ilişkilerinde Sırp ve Federal taraflar arasında ikiye bir nispeti hep korunurken, toprak bölüşümünde nüfusun yüzde 33'ünü oluşturan Sırp'lara ülkenin yarısının bırakılması, adaletsizliğin yanında soykırım ve etnik temizliğe dayalı savaşın sonuçlarının da tescilli olarak değerlendirilmekteydi. Ancak barışın baş

³²⁵ a.g.e., 22.

³²⁶ "Bosnians embrace during tearful homecoming", (March 19, 1996), <<http://www.corpuschristischoolno.com/WORLD/Bosnia/updates/9603/19/index.html>>

³²⁷ Osman KARATAY: Bosna-Hersek...a.g.e., 22

arabulucusu Richard Holbrooke; mevcut şartlarda daha iyisinin olamayacağını ifade etmiştir.³²⁸ Bu ifadeye göre Dayton bir nokta değil, ülkenin yeniden bütünleşmesi sürecinde atılmış önemli bir adım idi. Ancak, öte yandan, savaş yorgunu her üç halkın da Boşnak lider Izetbegović'in "En kötü barış savaştan iyidir"³²⁹ sözünü kabullenmekten başka seçenekleri kalmamıştır.

2. Brčko Şehrinin Özel Statüsü

Bosna-Hersek'in kuzeydoğusunda Sava nehrinin güneyindeki 493 kilometrekare'lik Brčko kenti Boşnak, Sırp ve Hırvat etnik coğrafyalarının kesiştiği bir noktada Doğu ve Batı Bosna'yı birbirine bağlayan çok stratejik bir konumda bulunmaktadır. Brčko bir yandan Bosna'daki iki Sırp bölgesini birbirine bağlayarak önemli bir koridor görevi üstlenirken diğer yandan Müslüman ve Hırvatlar için de Bosna ile Hırvatistan arasında bir köprü konumundadır³³⁰.

Brčko'nun bu stratejik önemi pek çok tarihi olaya sahne olmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Hırvatlar ve Sırlar arasında bu bölgede büyük çatışmalar yaşanmıştır. Yugoslavya döneminde Brčko üç halkın tekrar barıştığı ve Yugoslav kimliğinin oluşma yoluna girdiği bir simge şehir haline gelmişti. Ancak Yugoslav kimliğinin oluşmadan dağılışını en acı hisseden şehirlerden biri de Brčko olmuştur³³¹.

Nüfusun ezici çoğunluğu Hırvat ve Boşnaklardan oluşan şehir, 1992'de savaşın hemen başında Sırbistan'dan gelen düzenli ordu birliklerince ele

³²⁸ TIME, (4 Aralık 1995)

³²⁹ Alija IZETBEGOVIĆ, a.g.e. 301.

³³⁰ Alex JEFFREY, "Building state capacity in post-conflict Bosnia and Herzegovina: The case of Brcko", **Political Geography**, Vol. 25, N.2, (February 2006), pp. 203-227.

³³¹ ICG Reports: "Brcko: What Bosnia Could Be", **Balkan Report**, No.31 (10 February 1998),

geçirilmiştir. Bundan sonra başta Sırp Birlik Partisi Başkanı Jeljko Rajnatović (Arkan) ile Sırp Radikal Partisi Başkanı Vojislav Sešel'je bağlı gönüllüler ve yerli çetecilerin soykırım etkinlikleri başlamıştır. Bu süreç boyunca şehir toplam yedi bin Boşnak ve Hırvat'ın hayatına mal olmuştur. Şehrin sekiz km. güneyinden itibaren kırsal kesimi ise büyük ölçüde Boşnaklar ve Hırvatların elinde kalmıştır³³².

Savaş sırasında Hırvatistan devlet başkanı Franjo Tudjman ile Sırbistan devlet başkanı Slobodan Miloseviç arasında gizlice imzalanan ve Bosna'nın bölüşülmesini öngören Karayorgi Antlaşması'na göre Brčko Sırlara bırakılıyordu. Hırvatlar savaş zamanındaki kayıtsızlıklarını Dayton dönemindeki siyasi savaşta da göstermişler ve federal ortak olarak bu şehri almak için önemli bir gayrete girmemişlerdir³³³.

Dayton Antlaşması'nda çözümü zamana bırakılan bölgelerden bir tanesi de Brčko idi. Brčko jeopolitik öneminin yanı sıra savaştan önceki ticari ve ekonomik bakımdan da tarafların özel önem verdiği bir konumda bulunmakta idi. Taraflar arasındaki gerçekleştirilen müzakerelerden sonra Brčko'nun milletler arası Brčko'nun milletlerarası bir hakemin kararına bırakılmasına karar verilmiştir³³⁴.

Uluslararası tahkim prosedürünü yürütme görevine 1996'da Amerikan Roberts Owen getirilmiş ve nihai kararın Dayton Antlaşması'nın yürürlüğe gireceği 14 Aralık 1996'da bir yıl sonra verilmesi kararlaştırılmıştır.³³⁵ Fakat tarafların bu bölgeye verdikleri önemden dolayı nihai kararın verilmesinde tereddütlü davranılmış ve her yıl daha sonraya ertelenmiştir. Nüfus olarak

³³² Osman KARATAY: Bosna-Hersek...a.g.e., 24

³³³ Francine FRIEDMAN: **Bosnia and Herzegovina : A Polity On the Brink**, (New York, NY : Routledge, 2004), 83.

³³⁴ Laura SILBER and Allan LITTLE, **The Death of Yugoslavia**, (London: Penguin Books, 1996). 376.

³³⁵ David CHANDLER: a.g.e., 84-85.

çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu³³⁶ Brčko'nun Sırlara bırakılması halinde Bosna-Hersek'in etnik olarak homojen üç bölgeye ayrılması sağlanabileceği, düşünülmüştür. Böylesi bir kararı gerek Boşnaklar gerekse Hırvatlar kabulü imkânsız olarak nitelendirmişlerdir.

Antlaşmada belirtilen tarihte nihai kararını açıklayamayan Owen, her iki tarafın razı olmak zorunda olduğu bir tasarıyı 14 Şubat 1997'de açıklamıştır. Tasarıya göre, Brčko şehrinde BM Brčko Özel Temsilcisi (Brčko Supervisor) adı altında bir birim oluşturulması kararlaştırılmıştır. Özel Temsilci aynı zamanda Yüksek Temsilcinin yardımcılığı görevine de haiz olacaktı. Söz konusu birim Dayton Antlaşması'nın Brčko'da uygulanıp uygulanmadığını kontrol edecek, yerel demokratik müesseseleri kuvvetlendirecek, demokratik ve çok milletli bir yönetim oluşturacak, mültecilerin serbestçe geri dönmelerini sağlayacak, hareket serbestliği garanti edecek, gümrüklerin kontrolünü sağlayacak ve ekonominin yeniden canlandırılması için çaba sarf edecektir. Bu göreve ilk olarak 11 Nisan 1997'de Amerikalı büyükelçi Robert W. Farrand getirilmiştir³³⁷.

Brčko'nun anayasal statüsü, bir dizi ara kararları takiben³³⁸ 5 Mart 1999 tarihinde Hakemlik Mahkemesince nihai karara bağlanmıştır³³⁹. Bu karara göre Brčko özel bir bölge haline getirilecek (Brčko District) ve her iki entiteye de ait olacaktır. Brčko'da çok etnikli tek bir idare yapısı, yine çok uluslu birleşik bir polis gücü ve bağımsız yargı idaresi bulunacaktır. Ayrıca Brčko'nun askerden arındırılmasına da karar verilmiştir. Bu yapıyı

³³⁶ 1991 sayımına göre 87 627 olarak belirlenen Brčko belediyesi içindeki nüfusun 38 771'i Boşnak, 22 163'ü Hırvat ve 18 133'ü Sırp idi. 5 521 de Yugoslav vardı. Çoğunlukla Boşnakların Yugoslav olarak yazıldıkları göz önüne alınca nüfusun yüzde 44'ü Boşnak, yüzde 27'si Hırvat, yüzde 24'ü Sırlardan oluşuyordu. Bkz. J. KADRIĆ, **Brcko: Genocide and Testimony**, (Sarajevo: Institute for the Research of Crimes Against Humanity and International Law:1998),21.

³³⁷ David CHANDLER: a.g.e., 84-85,

³³⁸ Brcko'nun statüsünün belirlenmesi için 1997-1999 yılları arasında alınan kararlar hakkında daha fazla bilgi için bkz.

<http://www.ohr.int/ohroffices/brcko/history/default.asp?content_id=5531>

³³⁹ Brcko'nun Statüsü'nün tam metni için bkz. Statute Of The Brcko District of Bosnia and Herzegovina: <<http://.ohr.int/ohr-dept/legal/const/>> (er.Nisan 2005)

denetleme görevini de OHR tarafından atanan bir Brčko özel temsilcisi yürütecektir³⁴⁰. Söz konusu nihai kararın uygulamaya geçmesini takiben 8 Mart 2000 tarihinde özel temsilcinin aldığı bir karar ile Brčko'yu kendi idaresi olan özel bir bölge olarak resmen ilan edilmiştir.³⁴¹.

UNHCR'nin verilerine göre, çok uluslu bir yönetimle idare edilmeye başlayan Brčko'ya 2000–2004 yılları arasında 19 bin 418 kişinin geri döndüğü ifade edilmekte ve bu rakamın Bosna'nın genelindeki geri dönüşlere oranla iki kat daha fazla olduğu belirtilmektedir³⁴². Brčko'daki ilk seçimler; ülke genelinde en son yapılan 1997 yerel seçimlerinden sonraki ilk yerel seçim zamanında (Ekim 2004) ve Bosna-Hersek seçimleri ile paralel olarak yapılmıştır³⁴³.

B. SİYASİ KONULAR VE DEVLET YAPISI

1. Siyasi Yapılandırma

Dayton Barış Antlaşması'nın 4 no'lu eki Bosna Hersek Anayasası'ndan oluşmaktadır. Anayasanın giriş bölümünde; Bosna Hersek'in “demokratik bir cumhuriyet olduğu, yönetimin demokratik seçimlerle halk tarafından seçileceği” belirtilmekte ve fertlerin temel hak ve özgürlükleri sıralanmaktadır³⁴⁴. Anayasa'nın diğer bölümlerinde ise barış antlaşması ile belirlenen ortak devlet kurumlarının yapısına, görev ve yetkilerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

³⁴⁰ ICG Report: “Republika Srpska: Poplacen, Brcko and Kosovo – Three Crises and Out?” **Balkans Report** No.62, (6 April 1999)

³⁴¹ Alex JEFFREY: a.g.m.,220-221.

³⁴² **UNHCR Report 2005** United Nations High Commission for Refugees, Return statistics 1996– 2006 <http://www.unhcr.ba/return/pdf%202006/SP_01_2006.pdf> , (er. Mart 2006).

³⁴³ Alex JEFFREY: a.g.m., 223.

³⁴⁴ GFA: General Framework Agreement for Peace in Bosnia (1995): <http://.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380>(er.Nisan 2005), David CHANDLER: a.g.e., 46.

Bosna Hersek'te ülke, devletin ortak yönetim kuruluşları ile birlikte Dayton Antlaşması ile tanımlanan iki entitenin yönetim bölümünden oluşan bir Federasyon yapısına sahiptir. Bu yönetimler Boşnaklar ve Hırvatlar'dan oluşan Bosna Hersek Federasyonu (Federacije Bosne i Hercegovine-FBIH) ile Bosna Hersek'li Sırp'lardan oluşan Bosna Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska-RS) dir. Entiteler birbirinden hukuken gerçek bir sınır niteliği taşımayan ve Uluslar arası güç IFOR tarafından denetlenen yaklaşık 1400 km uzunluğundaki bir sınır ve ayırım hattı ile ayrılmışlardır.

FBIH'in siyasi yapısı üç düzeyden oluşmaktadır; Entite düzeyi, kantonlar düzeyi ve belediyeler düzeyi. Entite düzeyinde iki kanatlı bir parlamento, bir başkan ve iki başkan yardımcısı bulunmaktadır³⁴⁵.

FBIH içerisinde kanton bölgeler oluşturulmuştur. 10 kanton nüfus yapılarına göre "Hırvat yoğun (H)", "Boşnak yoğun (B)" veya "etnik olarak karışık (K)" kantonlar olarak ayrılmışlardır. Buna göre Federasyon bünyesinde 5 Boşnak yoğun, 3 Hırvat yoğun ve 2 karışık kanton bulunmaktadır. Bu kantonlar³⁴⁶;

1. Una-Sana Kantonu (B)
2. Posavina Kantonu (H)
3. Tuzla Kantonu (B)
4. Zenica-Doboj Kantonu (B)
5. Bosna-Podrinje Kantonu (B)

³⁴⁵ Bkz. Bosna Hersek Federasyonu Anayasası, (Ek1)
<<http://.FBIHvlada.gov.ba/engleski/bosna/index.html> ve <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/>> (er.Nisan 2005)

³⁴⁶ Florain BIEBER: **Post-War Bosnia Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance**. (UK:Palgrave Macmillan, 2005), 62-63., Steven L. BURG-Paul S. SHOUP: a.g.e., 376

6. Merkez Bosna Kantonu (K)
7. Hersek-Neretva Kantonu (K)
8. Batı Hersek Kantonu (H)
9. Saraybosna Kantonu (B)
10. Livno Kantonu (H)

Sırların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu diğer entite RS ise yedi yönetim bölgesine (municipalities) ayrılmıştır. Bu bölgeler Banja Luka, Bijeljina, Doboş, Foca, Sarajevo-Romanija (veya Sokolac) Trebinje ve Vlasenica'dır³⁴⁷.

BH'in kuzeydoğusunda yer alan ihtilafli Brčko vilayeti ise Bosna Hersek Devleti'nin egemenliğinde özerk bir yönetimdir ve her iki entiteye de eşit olarak bağlanmıştır. Devletin başkenti Saraybosna olarak kabul edilmiştir.

Dayton Antlaşması ile uzlaşmaya varılan BH devlet modelinde ortak kurumlarının yanı sıra her entitenin kendine özgü, farklı siyasi ve ekonomik yapılanması mevcuttur.

2. Bosna-Hersek Devleti Ortak Kurumları

BH devletinde için beş adet ortak kurum bulunmaktadır. Bunlar Cumhurbaşkanlığı Konseyi, Parlamento (Temsilciler Meclisi ve Halklar Meclisi) Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Merkez Bankası'dır³⁴⁸.

³⁴⁷ Florian BIEBER: Post-War Bosnia Ethnicity....a.g.e., 80-81.

³⁴⁸ a.g.e., 47.

a) Cumhurbaşkanlığı Konseyi

Bosna Hersek devletinin başında üç etnik grup tarafından (Boşnak, Hırvat ve Sırp) doğrudan halk oylaması ile ayrı ayrı seçilen ve dört yılda bir yenilenecek bir Başkanlık Konseyi (predsjedništvo) bulunmaktadır³⁴⁹. Üçlü başkanlık sisteminin başkanlığı üyeler arasında sekiz ayda bir değişmektedir. Bu üçlünün başkanı yani seçimlerde en fazla oyu almış olan başkan devletin de başı konumundadır³⁵⁰.

Kararlarını oy birliği ile alan Konseyin başlıca görevleri BH'nin dış politikasını yürütmek, büyükelçileri ve diğer temsilcileri atamak, uluslar arası antlaşmaları imzalamak, parlamento tarafından alınan kararları yürürlüğe koymak, uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütleri ile eşgüdüm sağlamak konularından ibarettir³⁵¹. 14 Eylül 1996'de düzenlenen ilk seçimlerle belirlenen Konsey ilk resmi toplantısını 22 Ekim 1996 tarihinde gerçekleştirmiştir.

b) Parlamento

Ülkenin yasama gücü, iki bölümden oluşan Bosna Hersek Parlamentosu Meclisi'nce yürütülmektedir³⁵². Her bir bölümün bir başkanı ve iki başkan yardımcısı bulunmaktadır. (Sırp, Hırvat ve Boşnak dönüşümlü olarak). Parlamento oturumlarını başkent Saraybosna'da gerçekleştirmektedir.

Temsilciler Meclisi (Predstavnicki dom) iki yıllık bir dönem için yönetim bölümlerindeki parti listelerinden seçilen 42 üyeden (28 üye FBİH'den, 14 üye RS'den) oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi açılış toplantısı 5 Ekim 1996

³⁴⁹ <<http://www.predsjeidnistvobih.ba/>> (Bosna Hersek Devlet başkanlığı resmi web sitesi)

³⁵⁰ David CHANDLER: a.g.e., 62.

³⁵¹ GFA, Annex 4, Art.V bkz. <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372>

³⁵² <<http://www.parlament.ba/>> (Bosna Hersek Parlamentosu resmi web sitesi)

tarihinde yapılmış ancak, güvenlik sorunları nedeniyle Meclis tüm tarafların katılımı ile ilk kez 3 Ocak 1997'de toplanabilmiştir³⁵³.

Halklar Meclisi (Dom Naroda) ise entite meclislerince yani FBİH'in Halklar Kurulu ile RS'nin Ulusal Meclisi tarafından iki yıllığına seçilen 15 üyeden (5 Sırp, 5 Boşnak ve 5 Hırvat) oluşmaktadır³⁵⁴. Halklar Meclisi de yine ilk toplantısını 3 Ocak 1997'de gerçekleştirmiştir.

c) Bakanlar Kurulu

Bosna Hersek hükümeti diğer bir deyişle Bakanlar Kurulu (Vijeće Ministara), Bosna Hersek devletinin yürütme organıdır³⁵⁵. Dışişleri, ekonomik işler ve mali politikalarından sorumlu bir bakanlar kurulu hükümeti temsil eder. Bu kurulun başkanı yani başbakan cumhurbaşkanı tarafından atanır ve bu atamanın temsilciler meclisi tarafından onaylanması gerekir. Bakanlar ve yardımcılar başbakan tarafından belirlenir ve bu atamaların da yine temsilciler meclisi tarafından onaylanması gerekir³⁵⁶.

Anayasaya göre, bütün bakanların en fazla 2/3'si FBİH'den olabilir. Diğerleri RS'den olmak zorundadır. Her bakanın iki yardımcısı vardır. Yardımcılar bakanları ile farklı entite ya da milletten olmak zorundadır. Yani Boşnak bir bakanın yardımcısının Sırp veya Hırvat olması gerekmektedir. Başbakan, bakanlar ve bakanların yardımcılarını hükümet kabinesini meydana getirirler. Halen Bosna Hersek devleti hükümetinde bir başbakan ve sekiz bakanlık bulunmaktadır³⁵⁷.

³⁵³ RFE/RL Newsline <<http://www.rferl.org/newsline/1997/01/4-SEE/see-100197.asp>> (er.Subat 2002)

³⁵⁴ David CHANDLER: a.g.e., 68-69

³⁵⁵ <<http://www.vijeceministara.gov.ba/>> (Bosna Hersek Bakanlar Kurulu resmi web sitesi)

³⁵⁶ GFA, Annex 4, Art.V bkz. <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372>

³⁵⁷ Foarian BIEBER: Post-War Bosnia Ethnicity...,a.g.e., 52-53.

BH Bakanlar Kurulu, kurulun oluşumu ve toplanma esasları konularında taraflar arasındaki görüş farklılıkları nedeniyle uzun süre oluşturulamamış ve toplanamamıştır. Sırp tarafı Bakanlar Kurulu'nun asgari yetkilere sahip olacak ve Başkanlık Konseyi'nin yürütme organı şeklinde görev yapacak bir nitelikte olmasını isterken Boşnak tarafı Kurul'un daha geniş yetki ve sorumlulukları olmasında ısrar etmiştir. Sonunda varılan uzlaşmaya göre Bakanlar Kurulu'nun birer hafta süreyle dönüşümlü olarak görev yapacak olan bir Boşnak ve diğeri Sırp iki eşbaşkan ile bir Hırvat Başkan yardımcısı ve üç bakandan oluşması kararlaştırılmıştır³⁵⁸. Bakanlar Kurulu ilk toplantısını 3 Ocak 1997'de gerçekleştirmiştir.

d) Anayasa Mahkemesi

Bosna Hersek devletinin en yetkili yargı organı Anayasa Mahkemesi³⁵⁹ dokuz üyeden oluşmaktadır. Dört üye FBIH temsilciler kurulunca, iki üye RS'nin ulusal meclisince seçilirken Bosna Hersek'li olmayan üç üye ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı'nca seçilmektedir. Anayasa Mahkemesi Bosna Hersek'in bütünlüğüne ilişkin en üst düzey kanunların anayasaya yani Dayton Antlaşması'nın ruhuna uygunluğunu denetlemektedir³⁶⁰.

3. Entiteler Düzeyindeki Yönetim Kurumları

a) Devlet Başkanlıkları

Dayton Antlaşması uyarınca Bosna devletini oluşturan FBIH'in ve RS'nin başında birer başkan (predsjednik) ve başkan yardımcısı

³⁵⁸ Steven L. BURG-Paul S. SHOUP: a.g.e., 370-371

³⁵⁹ <<http://www.ccbh.ba/eng/>> (Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi resmi web sitesi)

³⁶⁰ GFA, Annex 4, Art.VI bkz. <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372>

(podpredsjednik) bulunmaktadır. Başkan ve başkan yardımcısı altı ayda bir görev değiştirmektedirler.

b) Yasama Organları

FBIH Parlamentosu (Parlament Federacije Bosne i Hercegovine), Federasyon'un iki alt meclisten oluşan yasama organıdır. Her bir bölümün bir başkanı ve bir başkan yardımcısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Temsilciler Meclisi 140 üyeden oluşurken, diğer bölüm olan Halklar Meclisi 80 üyeden (30 Hırvat, 30 Boşnak ve 20 Sırp) oluşmaktadır³⁶¹.

Parlamento üyeleri iki yıllığına seçilirler. FBIH'i oluşturan 10 kantonun her birinin kendi seçmenlerince doğrudan seçilen bir Başkanı ve Meclisi bulunmaktadır. Kanton meclislerinin üye sayısı her kantonun nüfusuna göre değişmektedir. Kanton Meclisleri, Başkan tarafından önerilen Kanton Başbakanını ve Hükümetini onaylamaktadır. FBIH' de ayrıca her belediyenin kendi belediye meclisi ve yönetim yapısı vardır³⁶².

Sırp Ulusal Meclisi (Narodne Skupštine Republike Srpske) ise RS'de yapılan halkoylaması ile nispi temsil sistemine göre iki yıllığına seçilen ve 83 üyeden meydana gelmektedirler. Bu üyelerin yaklaşık yüzde 80'ni Sırpolar oluştururken yüzde 15'ini Boşnaklar, yüzde 1'ini Hırvatlar ve kalan yüzde 2'ini de diğer milletler oluşturmaktadır. RS'yi oluşturan belediyelerin de kendi belediye meclisleri ve yönetim yapıları bulunmaktadır³⁶³.

³⁶¹ David CHANDLER: a.g.e., 72

³⁶² Steven L. BURG-Paul S. SHOUP: a.g.e., 376-377

³⁶³ Florian BIEBER: Post-War Bosnia Ethnicity...,a.g.e., 64-65

c) Yürütme Organları

FBIH Hükümeti'ne başbakan ve yardımcısı başkanlık etmektedirler. Hükümet, 12 bakan ile bu bakanların yardımcıları ve yanı sıra iki sandalyesiz bakandan oluşmaktadır³⁶⁴.

RS Hükümeti'ne ise başbakan başkanlık etmektedir. Hükümet, başbakanın dört yardımcısı ile 17 bakandan oluşmaktadır³⁶⁵.

d) Yargı Organları

Her iki entite de birer anayasa makemesi ve yüksek mahkeme bulunmaktadır. FBIH'de ayrıca her kantona ait kanton mahkemelerine ek olarak bölgesel mahkemeler de bulunurken Sırp Cumhuriyeti'nde beş bölgesel mahkeme mevcuttur³⁶⁶.

4. Uluslar arası Himaye Rejiminin Kurumları

a) Barışı Uygulama Konseyi ve Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilciliği

Kasım 1995'de Dayton Barış görüşmelerinin başarı ile tamamlanmasının ardından ilk uluslar arası barış konferansı 8–9 Aralık 1995 tarihinde Londra'da gerçekleştirilmiştir. Barış antlaşmasının uygulanabilmesine yönelik uluslar arası destekleri bir araya getirmeyi amaçlayan konferans Barış Uygulama Konseyi'nin (Peace Implementation

³⁶⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz <<http://www.FBIHvlada.gov.ba/>> (Bosna Hersek Federasyonu hükümeti resmi web sitesi)

³⁶⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz <<http://www.vladars.net/>> (Bosna Sırp Cumhuriyeti hükümeti resmi web sitesi)

³⁶⁶ Sumantra BOSE: **Bosnia After Dayton: Nationalist Partition and International Intervention** (UK: C.Hurst& Co Publisher, 2002), 84-85.

Council- PIC) kurulması ile sonuçlanmıştır³⁶⁷. Bu konsey konferansa katılan 55 ülke ve Bosna'daki barış sürecine maddi, insani, askeri v.s gibi çeşitli yollardan katkı sağlayan kuruluşlardan oluşmaktadır³⁶⁸. Londra konferansında ayrıca bir Konseyin Yürütme Kurulu (Steering Board) da oluşturuldu. Kurulun temsilcilerinin Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Amerika, Avrupa Birliği başkanlığı, Avrupa Komisyonu ve İslam Konferansı Örgütü adına da Türkiye olmasına karar verildi³⁶⁹.

Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilciliği (OHR), 14 Aralık 1995'de Bosna Hersek'te Barışı sağlayan Genel Çerçeve Antlaşması hükümlerince oluşturulan ve Dayton Antlaşması'nın uygulanmasını denetleyen en yetkili makamdır. Tarafların kendi çalışmalarına yardım, onları teşvik etmek ve gerektiğinde barış uygulamasının sivil yönleri için çalışan kuruluşların faaliyetlerinde eşgüdüm sağlamak amacıyla oluşturulan bu kurumun Bosna-Hersek'te geniş müdahale yetkisi mevcuttur.³⁷⁰

Söz konusu temsilcilik gerekli kanunların çıkartılmasından, siyasi partilerin Dayton antlaşması hükümlerine uygun hareket etmelerine dek her alana karışabilmektedir. Bunun en somut örneği ülkedeki siyasetçileri Dayton hükümlerine aykırı davrandıkları gerekçesi ile görevlerinden uzaklaştırma yetkisini kullanabilmektedir. Çünkü Yüksek Temsilci bu antlaşmanın sivil barış uygulamasıyla ilgili hükümlerini yorumlamada nihai yetkilidir³⁷¹.

³⁶⁷ David CHANDLER: a.g.e., 53-62<

³⁶⁸ Barış Uygulama Konseyi, üyeleri ve katkıda bulunanlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. The Peace Implementation Council and its Steering Board:
<<http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/#6>>

³⁶⁹ Barış Uygulama Konseyi'nin 1995 Londra, 1996 Londra, 1997 Bonn, 1998 Madrid ve 2000 Brüksel toplantı kararları için bkz.
<http://www.internationalmediator.de/html/pic_1995.html>

³⁷⁰ Yüksek Temsilcilik Makamı ve yetkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz.GFA, Annex 10 "Agreement on Civilian Implementation",
<http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=366> (er. Mayıs 2005)

³⁷¹ International Crisis Group (ICG). **Is Dayton Failing?: Bosnia Four Years After the Peace Agreement**". ICG Balkans Report No.80. (Brussels: International Crisis Group,1999),107

Yüksek Temsilciliğin Ofisi başkent Saraybosna'da bulunmaktadır ve Yüksek temsilci Barışı Uygulama Konseyi tarafından belirlenmektedir. Belirlenen kişi BM Güvenlik Konseyi tarafından da onaylanması gerekmektedir. BM Yüksek Temsilcisi Şubat 2002 yılından itibaren AB Genel İşler Konseyi'nin kararıyla³⁷² aynı zamanda AB Bosna Hersek özel temsilcisi sıfatını da taşımaya başlamıştır.

Dayton Antlaşması'nın Ek 10'unda tanımlanan ve barışın sivil görevlerini yönetmekle yükümlü olan Yüksek Temsilcilik Makamı'nın başına ilk olarak AB adına arabuluculuk görüşmelerine katılan, ancak Dayton Antlaşması'nın hemen öncesinde Boşnak ve Hırvatlar tarafından istenmeyen adam ilan edilen İsveçli Carl Bildt getirildi. İngiliz-Fransız cephesine yakınlığıyla bilinen Bildt'in yardımcılığına Alman diplomat Michael Steiner getirilerek bir anlamda denge sağlanmış oldu³⁷³.

Barışı Uygulama Konseyi, Bosna-Hersek'te Uluslar arası topluluğun örtüşen çabalarının koordine edilmesi için Yüksek Temsilcilik Ofisi'nden bir dizi çalışmanın gerçekleştirilmesini istemiştir. Söz konusu çabalar 2002 yılında son şeklini almış ve OHR başkanlığında bir prensipler kurulu (Board of Principals) oluşturulmuştur. Bu kurulun Uluslar arası topluluğun Bosna-Hersek'teki tüm faaliyetlerini koordine etme konusunda hizmet vermesi öngörüldü.

Prensipler kurulunun daimi temsilcileri; Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR), İstikrarı Koruma Gücü (SFOR), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, (UNHCR), Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPM) ve Avrupa Komisyonu'dur. Ayrıca Dünya Bankası,

³⁷² 2409. Council – EU General Affairs 18/2/2002 Press:30 Nr: 6247/02 (Annex II), Brussels.

³⁷³ International Herald Tribune, November 22, 1995

IMF ve BM Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslar arası finans kuruluşları da Prensipler Kurulu'nun düzenli katılımcılardır³⁷⁴.

Yüksek Temsilcilik bahsedilen uluslar arası kurumlar ile ve Bosna halkları ile ülkede barışın sağlanması için çaba göstermek ve bu yolla Bosna'yı Avrupa ile bütünleşme sürecine hazırlamak yükümlülüğünü üstlenmiştir³⁷⁵.

b) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

Bosna-Hersek'te 1995 yılının Aralık ayında göreve başlayan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Saraybosna'daki ana ofisi ve dört bölge ofisinin yanı sıra ülke üzerinde 22 çalışma sahasında görev yapmaktadır³⁷⁶.

AGİT, öncelikle çoğulcu ve çok etnikli bir siyasi ortamın oluşturulmasına katılacak siyasi partiler ve bağımsız adaylar için gerekli kaynakları sağlayan siyasi kaynak merkezinin oluşturulmasına destek olmuştur³⁷⁷. Teşkilat, çalışmalarını halen Eğitim, Demokratikleşme, Kamu Yönetimi reformları, İnsan Hakları ve Güvenlik işbirliği kategorilerde sürdürmektedir. AGİT, son dönemde Bosna'da savunma ve polis reformlarının gerçekleştirilmesinde etkili bir rol oynamıştır. Buna ilaveten bölgede silah dengelenmesi antlaşmasını da denetleme görevini de üstlenmiştir.

³⁷⁴ OHR Board of Principals: <<http://www.ohr.int/board-of-princip>>

³⁷⁵ Florian BIEBER: Post-War Bosnia Ethnicity..., a.g.e., 84-85.

³⁷⁶ Bkz. AGİT Bosna Temsilciliği resmi internet sitesi:

<http://www.oscebih.org/oscebih_eng.asp>

³⁷⁷ International Crisis Group: **Is Dayton Failing?**, a.g.e., 43-44

3. İstikrar Sağlama Güçleri

Dayton Antlaşması'nın akabinde NATO, Bosna-Hersek'i koruma görevini BM barışı koruma gücü olan UNPROFOR'dan devralmıştır. IFOR birlikleri olarak bilinen güç, Dayton Antlaşması'nda belirlenen askerden arındırma işlemlerini ve taraflar arasındaki yer değiştirme konularını çözdükten sonra görevini tamamladı ve BH'teki istikrarı sağlamakla görevli olan SFOR'a dönüştürüldü.

Başında NATO'nun Avrupa Yüksek İttifak komutanı bulunan ve 20 Aralık 1996'da aktif olarak göreve başlayan ve 2004 yılına dek Bosna'nın güvenliğini sağlamış olan SFOR'da 43 ülkeden yaklaşık 500 bin asker hizmet etmiştir³⁷⁸.

28–29 Haziran 2004'te düzenlenen İstanbul Zirvesi'nde NATO, Bosna'daki barışı koruma görevini tamamen AB'ye bağlı Avrupa Birliği Gücü (EUFOR)'ne devredeceği kararını aldı³⁷⁹. SFOR, 2 Aralık 2004'te düzenlenen resmi bir törenle, görevini AB'nin EUFOR misyonuna devretti. "Althea" ismiyle görev yapacak olan bu misyona, 22'si AB üyesi olmak üzere, toplam 33 ülke katılmaktadır. Bosna'da görev yapacak olan EUFOR askerlerinin sayısı 7 bin olarak kararlaştırıldı ve ilk EUFOR komutanı olarak İngiliz Tümgeneral David Leakey görevlendirildi. Uluslararası toplumun ülkedeki Yüksek Temsilcisi ve aynı zamanda AB'nin BH Özel Temsilcisi görevlerini yürüten Paddy Ashdown'un EUFOR'a da başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır³⁸⁰.

³⁷⁸ Toplam 32 ülkenin asker göndermiş olduğu SFOR'daki askerlerden 3 bini'ni Almanya sağlarken, Türkiye yaklaşık bin askerler bu göreve katılmıştır. Leo TINDEMANS: a.g.e.,30., History of the NATO-led Stabilisation Force (SFOR) in Bosnia and Herzegovina: <<http://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>> (er.Mart 2005)

³⁷⁹ Lionel PONSARD, "Güvenlikte Yeni Bir Dönem" **NATO Dergisi**, No:3, Sonbahar 2004 (No:3)

³⁸⁰ Rory KEANE. "EUFOR Mission for Bosnia by the end of 2004" **European Security Review** No.23 (July 2004)
bkz <<http://www.isis-europe.org/ftp/Download/ESR23-Bosnia.pdf>>

Türkiye'nin de 212 asker, polis ve jandarma destek gücüyle EUFOR'a katılmaktadır.³⁸¹ EUFOR'un, işlevselliğini NATO'nun imkânlarından faydalanarak sağlaması öngörülmüştür. 16 Aralık 2002 tarihinde, AB ve NATO arasında imzalanan ve Türkiye'nin de onay verdiği antlaşmayla, AB'nin düzenleyeceği operasyonlarda, NATO'nun planlama ve lojistik imkânlarına ulaşımına olanak tanınmıştır.

9 yıl Bosna'da görev yapmış SFOR'a yöneltilen en büyük eleştiri, savaş suçlularının yakalanmasında yeterince çaba harcamamış olması yönündedir. EUFOR, SFOR'un bu açığını kapatmaya çalışacağını belirtmektedir. Ancak EUFOR'un varlığının önemi, savaş suçlularının yakalanmasından çok, AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (OGSP) gelişimine daha somut bir şekilde imkân sağlayacak olmasında yatmaktadır³⁸². "EUFOR'un Bosna Hersek'e AB kapısını açacağı" görüşünde olan AB üyesi ülkeler EUFOR'un uzun vadeli amacının AB üyeliğine hazırlamak olduğunu ifade etmişlerdir³⁸³.

NATO Bosna'da barışı koruma gücünü AB'ye devretme kararı alırken büyük bir çoğunluğunu Amerikan askerlerinin oluşturacağı 150 kişilik ve daha küçük bir NATO karargâhı Bosna'da mevcudiyetini bir süre daha devam ettirme kararı aldı. AB barış ve istikrar ile ilgili temel rolünü üstlenirken NATO da savunma reformu, BH'nin BİO üyeliğine ve daha sonra İttifak üyeliğine hazırlanması gibi konular üzerinde odaklanması planlandı.

NATO karargâhının aynı zamanda anti-terör, savaş suçuyla aranan kişilerin yakalanması ve istihbarat toplama çalışmalarını da yürütmesi ve buna ilaveten, Amerika Birleşik Devletlerinin de Tuzla'da bir ileri üs ve diğer

³⁸¹ EUFOR Troop Strength, <<http://www.euforbih.org/organisation/strength.htm>> (er.7 Nisan 2005),

³⁸² AB OGSP'si için ilk deneyimini Makedonya'da gerçekleştirmiştir. Chris MORRIS, "EU force deploys in Macedonia", BBC News, (31 March 2003)

³⁸³ Yeni Şafak, (31.10.2004)

operasyonlar için bir eğitim merkezi görevini görecek 200 kişilik bir varlık bulundurması öngörülmüştür³⁸⁴.

Bosna ve Hersek'te NATO ile AB arasında sürdürülecek işbirliği "Berlin Plus" olarak bilinen bir dizi düzenlemelere uygun olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu terim 1996'da Berlin'de yapılan ve bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin yaratılmasına ve İttifak varlıklarının bu amaçla kullanılmasına olanak sağlayan kararların alındığı Dışişleri Bakanları toplantısına atfen kullanılmaktadır. Pratikte bu düzenlemelerin amacı, iki örgüt arasındaki yeteneklerin gereksiz tekrarından kaçınılması ve bu örgütlerin yakın bir işbirliği içinde çalışmalarını sağlamaktır³⁸⁵.

Bosna'da ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin 21 Aralık 1995 tarihli ve 1035 sayılı kararı ile Uluslar arası Polis Gücü (IPTF) kurulmuştur³⁸⁶. Söz konusu güç Yüksek Temsilcilik rehberliğinde çalışmakta olup silah taşıma, tutuklama ve sorgulama yetkisi yoktur ve yalnızca yerel polisi denetlemekle görevlidir (Ek-11 / 2. Fıkra)³⁸⁷.

IPTF görev süresi boyunca kadar polis güçlerinin yeniden düzenlenmesi, sayılarının azaltılması ve kendilerine gerekli eğitim sağlanması konularında başarılı olmuştur. IPTF Aralık 2002'de Avrupa Birliği'ne devredilmiştir³⁸⁸.

³⁸⁴ Robert Serry-Christopher Bennett, "Doğru Rotada Kalmak", NATO Dergisi, No:4, Kış 2004

³⁸⁵ Julie KIM, "Bosnia and the European Union Military Force (EUFOR): Post-NATO Transition" **CRS Report for 21774**, (March 14, 2005), bkz. <http://www.fas.org/sqp/crs/row/RS21774.pdf> (er.Nisan 2006)

³⁸⁶ UNSC Resolutions – 1035 (21 December 1995), Bkz. <<http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>>

³⁸⁷ Integrated Police Unit (IPU) hakkında bkz. <<http://www.euforbih.org/sheets/fs050225a.htm>>

³⁸⁸ Francine FRIEDMAN: **Bosnia and Herzegovina**...a.g.e.,82-83.

4. Avrupa Birliği Polis Misyonu

Avrupa Komisyonu kurumların inşası programınca desteklenen AB Polis Misyonu, Dayton Antlaşması'nın Ek 11'inde bahsedilen genel amaçları sağlamak maksadıyla 1 Ocak 2003 tarihinde göreve başlamıştır. Misyonun temel amacı Bosna'daki düzenlemelerin en iyi uluslar arası ve Avrupai ölçütlere göre sürdürülebilirliğinin sağlanması ve Bosna-Hersek'teki mevcut bulunan polis gücünün standartlarının arttırılması olarak ifade edilmektedir.³⁸⁹

Temmuz 2005 itibariyle EUPM'de çalışan 871 polis gücünün 464'n AB lkeleri 407'sini ise üçüncü ülkeler oluşturmaktadır. Türkiye'de 14 personel ile bu güce katkı sađlamaktadır³⁹⁰.

5. Mlteçiler Yüksek Komiserliği

Birleşmiş Milletler bünyesindeki Mlteçiler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Bosna'da savaştan en fazla zararı gören ve yerlerinden edilen mlteçilerin sorunlarına çözüm bulmak ve onların uluslar arası alanda korunmalarını sağlamak amacıyla görev yapmaktadır.

UNHCR Dayton Antlaşması ek 7'de belirtilen amaçlar çerçevesinde, savaş sırasında başka ülkelere göç etmiş mlteçilerin, güvenli geri dönüşleri, yeniden Bosna Hersek'te ayrıldıkları meskenlerinde barınabilmelerinin sağlanması ve savaşta kaybolmuş kişilerin aranması çalışmalarını koordine ederken ilgili yerel makamlarla, mülteci kabul eden ülkelerin makamları ve

³⁸⁹ EUPM'nin amaçları ve görev sahası ile ilgili bkz. <<http://www.eupm.org>>

³⁹⁰ "Facts And Figures on Turkey's Operational Contributions to NATO And EU Operations" **Stockholm International Peace Research Institute**, bkz. <<http://www.sipri.org/contents/director/ESDPTurkeyFacts.doc>> (er.ocak 2006)

Uluslararası Kızılhaç ve UNDP ile de işbirliği içerisinde çalışmalarını yürütmektedir³⁹¹.

UNHRC, 1991 yılından bu yana Bosna-Hersek'te görev yapmakta olup, Banja Luka, Mostar, Tuzla ve Saraybosna'daki dört bölgesel ofisi ile faaliyetlerini sürdürmektedir³⁹².

C. Ekonomik Durum

1. Savaş Sonrası Ekonomi ve Yeniden Yapılandırma

Bosna-Hersek bağımsızlığını kazandıktan sonra serbest piyasa ekonomisine geçmeye ve bu sistemin koşullarını oluşturmaya fırsat bulamadan ülkede savaş başlamıştır. Ülke halen aynı anda üç zorlu geçiş sürecini birden yaşamaktadır. Bu süreçler savaştan barışa geçiş, sosyalizmden pazar ekonomisine geçiş ve büyük bir ülkenin bir parçası olmaktan kendi demokratik ve idari kurumlarını oluşturmaya geçiş olarak ifade edilebilir.

Bosna Hersek'de 1995 yılında silahlar sustuğunda ülkenin iktisadi varlığının yüzde 90'ı tahrip edilmiş veya atıl duruma düşmüş durumda idi. Dünya Bankası tahminlerine göre ülkenin tahrip olmuş varlıklarının yeniden inşasının maliyeti yaklaşık 15 milyar ila 20 milyar dolar arasında idi. Savaş sonu işsizlik oranları da yüzde 90 civarına ulaşmıştı³⁹³.

Dayton Antlaşması sonrasında elde edilen ve 1991 yılındaki seviyeyi yakalamaya yönelik çabalar kısmi başarı sağlayabilmiştir. Bir zamanlar

³⁹¹ David CHANDLER: a.g.e.,

³⁹² Bkz. UNHCR resmi web sitesi :<http://www.unhcr.org>

³⁹³ Elizabeth M COUSENS, Charles K CATER **Toward Peace in Bosnia Implementing the Dayton Accords**, International Peace Academy Occasional Paper Series, (Boulder:Lynne Rienner Publisher, 2001), 87.

Yugoslavya'nın belkemiği olan Bosna sanayisi yüzde 30 kapasiteyi yakalamaya çalışmaktadır. Ülkenin en büyük ekonomik sorunu işsizliktir. Raporlar ülkedeki işsizlik oranının yüzde 60–70 arasında olduğunu göstermektedir³⁹⁴.

1995 Ekim ayı sonlarında, ateşkesten hemen sonra ve barış antlaşmasından önce Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Yeniden Yapılanma ve Gelişme Bankası (EBRD), Avrupa Komisyonu (EC) ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) temsilcilerinden oluşan bir heyet ülkeyi ziyaret ederek hasar tespit çalışmalarında bulunmuş ve 1996–1999 yıllarında yeniden yapılandırma dönemi için toplam 5,1 milyar dolar gerektiği kanaatine ulaşmıştır³⁹⁵. Bu rakamın 3,7 milyarı FBİH, 1,4 milyarı ise RS için düşünülmüştür.

İlerleyen zaman içinde RS'nin ortak mali konular üzerindeki uzlaşmaz tutumu ve Eski Yugoslavya'nın borçlarından Bosna'nın payına düşen miktardan kendine düşen miktarı DB'ye ödemeyi reddetmesi sebebiyle Bosna'ya yapılacak tüm yardımlar gecikmelere uğramıştır. Ekonomik anlamda ülkenin düzlüğe çıkamaması da halkın, özellikle de genç nüfusun geleceğini ülkesinde görememesine yol açarak dışarıya göçleri teşvik etmiştir³⁹⁶.

Bosna'yı iki bölgeyi tek bir devlet şeklinde tanımlayan Dayton Barış Antlaşması, ülkenin ekonomik olarak tek bir çatı altında bütünleşmesini öngörmektedir. Bu anlamda tek bir merkez bankası, tek para birimi, tek gümrük uygulaması gibi uygulamaların hayata geçmesi gerekmektedir. Dayton Antlaşması 8. maddesi uyarınca ülkenin yeniden bütünleşme sürecinde en önemli merkezi kuruluşlardan biri olan ortak merkez bankası

³⁹⁴ Bkz. <<http://www.nato.int/sfor/indexinf/123/p02a/t0102a.htm>>

³⁹⁵ Bosnia-Herzegovina; **Post Conflict Reconstuction and the Transition to a Market Economy**, (Washington The World Bank OED Publication, 2004), p.xi

³⁹⁶ Laurie EFFRON-F Stephen O'BRIEN **Bosnia and Herzegovina: Country Assistance Evaluation**, (Washington: World Bank Publication, 2004), 5.

Saraybosna'da 11 Ağustos 1997'de faaliyete başlamıştır³⁹⁷. IMF tarafından atanan bir müdür ve altı yıllığına atanan ikisi FBIH'den (bir Boşnak, bir Hırvat), birisi Sırp Cumhuriyeti'nden oluşan Merkez bankası para basma ve para siyaseti belirleme konusunda tek yetkili organdır³⁹⁸.

Merkez bankası Haziran 1998 de Alman markına bire bir endeksli olan ve adına "Konvertibil Mark" (KM) denilen yeni Bosna parasını basarak piyasaya sürdü. Yeni BH parası çıkıncaya kadar Bosna'da Boşnaklar Bosna Dinarı, Hırvatlar Hırvatistan Kunası, Sırlar ise Yugoslav Dinarı kullanıyorlardı. Yeni paranın, ülkenin üç bölümünde de resmi para birimi olmasına karar verilmiştir. Ancak geçiş döneminde Kuna ve Yugoslav-dinarı da olmak üzere hiçbir yabancı paranın kullanımına sınırlama getirilmedi³⁹⁹. Merkez bankası ve ortak para birimi Bosna'nın bütünlüğünün sağlanmasında önemli bir aşamadır. Dayton Antlaşması'nın bu mekanizmasına karşı çıkan Sırp kesimi bu yüzden söz konusu antlaşmanın imzalanmasını uzun süre geciktirmiştir. 2002 yılından itibaren KM, Euro'ya endekslenmiştir (1 Euro: 1,96 KM)⁴⁰⁰.

Örgütlenme bazında bakılınca Bosna'nın yenilenmesi ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu, Dünya Bankası (DB) tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülke ve kuruluşların vereceği kredilerde kimi aksaklıklar olurken, DB bunu aksatmadan yürütmekte halen uygulamadaki projelerin yüzde 25'ini finanse etmektedir. Birçok ülke ve kuruluş da vereceği kredilerin kullanımını DB denetimine bırakmış durumdadır.

DB'nin yardım stratejisi birbirinden kesin hatlarla ayrılmayan üç aşamayı öngörmektedir. İstikrar sağlama (çoğunluğu acil insani yardımlar), yeniden yapılanma ve gelişme. 1997 tarihine kadar Bosna'ya acil yardımlar

³⁹⁷ <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372>

³⁹⁸ Elizabeth M COUSENS, Charles K CATER, a.g.e., 39-40.

³⁹⁹ <<http://www.cbbh.gov.ba/en/aboutus.html>> (Bosna Hersek Merkez bankası resmi web sitesi)

⁴⁰⁰ DEİK Bosna-Hersek Ülke Bülteni, Nisan 2004

içeren maddi destek sağlanırken bu tarihten itibaren büyümeyi, gelişmeyi ve temel amaç olarak ülkenin iktisadi yapısının dönüşümünü sağlayacak kurumsal yapılanmalar için kaynak aktarılmaya başlandı. Söz konusu projeler beş ana başlıkta toplanmaktadır: Altyapının geliştirilmesi, sosyal iyileştirme çalışmaları, mültecilerin dönüşü ve barınması, özel sektörün geliştirilmesi ve finans sektöründe reform, resmi kurumları ve mali yapıyı yeni düzene göre değiştirmek için destek.

DB'nin Bosna'ya sunduğu ekonomik model veya yeni düzenlemeler bazı esalara ve şartlar bağlanmıştır⁴⁰¹.

—Avrupa ile artarak bütünleşme,

—Pazar ekonomisi, gelişen özel sektör, küçük ama etkili hükümet,

—İktisadi alanda özel mülkiyete ve teşebbüse dayalı yeni bir mekanizma,

—Yatırım, pazarlama ve üretimde eski devlet denetimindeki ve kamu mülkiyetindeki sistemin terki, pazar ölçülerine göre karar mekanizmasının kurulması,

—İçte ve dışta açık bir ekonomi; ticaret, para akışı ve işgücü hareketini engelleyen unsurların en aza indirgenmesi,

—Kamu yatırımlarının özel ve çok gerekli alanlarla sınırlandırılması.

⁴⁰¹ Kyle PETERS, Barbara Yale Ajay CHHIBBER “**Reform and Growth: Evaluating the World Bank Experience**”, Washington OED Conference Presentations (4 October 2004), World Bank, 2006, 85.

2. Yabancı Yatırımlar

Bosna-Hersek, ülke sınırları içerisinde yaşanan uzun savaşın getirdiği istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı içerisinde yabancı sermayeye en fazla ihtiyaç duyan ülkelerden birisidir. Ekonomik yardım ve reformların ülkeyi kısmen iyileştirmeye başlamasına rağmen yabancı yatırımcılar bölgeye yatırım yapma konusunda oldukça tereddütlü davranmaktadırlar.

Bosna-Hersek Hükümeti yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi hususunda Mart 1998 tarihinde yapmış olduğu mevzuat değişikliğiyle yabancı yatırımcılara da yerli yatırımcılara tanınan hakları tanımıştır⁴⁰².

Bosna-Hersek'te ayrıca ticaret ve yatırım ilişkilerinin gelişmesi ve tanıtılması amacıyla 1999 yılında kurulan Dış Yatırım Tanıtım Ajansı (FIPA) faaliyetlerini sürdürmektedir⁴⁰³. Dış Yatırım Tanıtım Ajansı'nın faaliyetleri; yatırımcılara Bosna-Hersek'teki yatırım olanakları ve koşulları hakkında bilgi vermek, yatırım projelerinin hazırlanmasında yerel ve yabancı firmalara danışmanlık yapmak, yabancı yatırımcılar ile yerli firmaları bir araya getirmek ve Bosna-Hersek genelinde yatırım faaliyetlerini koordine etmektir⁴⁰⁴.

Bosna Hersek'te 1996–1999 yılları arasında politik risk ve istikrarsızlık, mevzuat yetersizliği ve belirsizlikler sebebiyle yabancı yatırım oldukça düşük seviyelerde kaydedilmiştir. 2002 ve 2004 yıllarında özelleştirmenin etkisiyle yabancı yatırımlarda artış gözlenmiştir. Yabancı yatırımlar sırasıyla en fazla imalat, bankacılık, ticaret, hizmet, taşımacılık ve turizm sektörlerine gelirken 2004 yılında 338 milyon Euro doğrudan yabancı sermaye çeken BiH'e en

⁴⁰² Bkz. DEİK Bosna Hersek Bülteni

⁴⁰³ Laurie EFFRON-F Stephen O'BRIEN, a.g.e., 86.

⁴⁰⁴ Bkz. About FIPA: <<http://www.fipa.gov.ba/index2.htm>>

fazla Avusturya (%59.6) ve Hırvatistan (%14.8)'dan yabancı sermaye gelmiştir⁴⁰⁵.

3. Özelleştirme

Bosna'da yüzde 70'leri bulan devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, serbest pazar ekonomisine geçme şartı konan Bosna'daki diğer önemli bir ekonomik sorunu oluşturmaktadır. Bosna-Hersek'te özelleştirme faaliyetleri FBİH Parlamentosu ve RS Ulusal Meclisi'nin ayrı ayrı kabul ettiği kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesine ilişkin iki yasa çerçevesinde sürdürülmektedir. 1999 yılında başlayan ancak politik sorunlar sebebiyle aksaklıklara uğrayan satışlarda şeffaflığı sağlamak üzere 2000 yılında Yüksek Temsilciliğin girişimi ile Uluslar arası Danışmanlık Konseyi kurulmuştur. Konseyin koordinasyonunda süren özelleştirmeler FBİH'de yüzde 80, RS'de ise yüzde 55 oranında tamamlanabilmiştir. Ancak enerji, altyapı inşaatı ve Telekom gibi stratejik sektörlerdeki özleştirmeler konusunda sorunlar ve engellemeler yaşanmaktadır⁴⁰⁶.

Savaş zamanında pek çok kimse karaborsa ve vurgunlarla zenginleşirken birçok siyasetçi de buldukları konumu kullanarak şahsi çıkar sağlamış ve mal varlıklarını arttırmıştır. Yardım için ülke dışından gönderilen paraların birtakım kişilerce el konulduğu ve yerlerine ulaştırılmadığı örnekleri halkı bezdirmiştir. Nitekim halen ülkedeki paralı kesimin kayda değer bir kısmı savaş zamanında ülkeden kaçmış kimselerden oluşmaktadır. Bu yüzden halk yeni dönemde oluşan zengin sınıfa büyük ölçüde şüphe, hatta nefretle bakmaktadır. BH Kamuoyunda, özelleştirme olduğunda kişilerin haksız şekilde zengin olacakları görüşü yaygındır.

⁴⁰⁵ T.C.Saraybosna Ticaret Ateşeliği, Aylık raporlar (Ocak-Şubat 2005), <http://www.bihturk-biz.ba/code/pdf/Ocak-Subat%2005.pdf>

⁴⁰⁶ Bkz. DEİK Bosna-Hersek Ülke Bülteni Nisan 2005

Savaş süresince olumsuz bir sicil gösteren bölgeye yabancı sermaye girişinin özendirilmesinin özelleştirme ile yakın bağlantısı vardır. Gerek nüfusun azlığı ve gelir seviyesinin düşük olması, gerekse ülkede yatırımcı ve işadamlarına gerçek anlamda güven verecek istikrarlı bir ortamın olmayışı, ayrıca ülkenin geleceği konusundaki kuşkuvarın devam etmesi nedeniyle, yabancı sermaye girişi istenilen seviyede gerçekleşmemiştir.

Dış çevrelerin Bosna Hersek'in iktisadi durumuna bakışlarında birbirinden farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu farklı bakış açılarının sebebi Bosna'nın tam bağımsızlık elde edemeyen, uluslar arası himaye altında bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasi çevrelerde Bosna Hersek'deki çıkarları ve kazançları çerçevesinde yorumlar yapılabilmektedir.

Halen Bosna Hersek'de DB'ye üyelik çalışmalarının yanı sıra AB ile sürdürülen İstikrar ve Ortaklık Antlaşması (SAA⁴⁰⁷) müzakereleri de ülkenin izlediği ekonomi politikalarında önemli rol oynamaktadır⁴⁰⁸.

4. Dış Ticaret

Savaş öncesi, Bosna-Hersek yurtiçi hâsılasının yüzde 15 kadarını ihraç ederek dış ticaret fazlası veren bir ülke konumundaydı. Eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nin toplam ihracatının yüzde 40'ünün Bosna Hersek tarafından yapılması sonucu 1990 yılında 1,99 milyar Dolar ihracat ve 1,70 milyar Dolar ithalat gerçekleştirilmiştir. 1992–1995 yılları arasındaki savaş

⁴⁰⁷ Avrupa Birliği, 26 Mayıs 1999 tarihinde, Batı Balkan Ülkelerinin reform sürecine destek vermek ve bu ülkeleri AB'ne yakınlaştırmak için İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP) olarak adlandırılan yeni bir politika oluşturmuştur. SAP bünyesinde AB tarafından öngörülen reformlara uyum sağlayan Batı Balkan ülkeleri ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması (SAA) imzalanmaktadır. Anlaşmalarla, Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliğine hazırlanmasının yanı sıra bölgede siyasi istikrarın sağlanması da amaçlanmaktadır. Bzk. EU-western Balkan Relations: <www.euractiv.com/en/enlargement/eu-western-balkans-relations/article-129607-47k>

⁴⁰⁸ European Union, Bosnia and Herzegovina, Stabilisation and Association Report 2004, **Commission Staff Working Paper**, Brussels, March 30, 2004 - Sec(2004).

nedeniyle, üretim tesisleri zarar görmüş ve ihracatın durması sebebiyle ihrac pazarlarındaki payını kaybetmiştir.

Bosna-Hersek ağaç mamulleri, demir-çelik ve bazı tekstil ürünleri ile askeri malzemeler dışında ürünlerin büyük bölümünü ithal etmekte ve dış ticaretinin yüzde 70'ini ithalat oluşturmaktadır. Başlıca ithalat maddeleri gıda, makine ve taşıt araçlarından oluşmaktadır⁴⁰⁹.

Bosna-Hersek'in gıda ve tekstil sektöründe başlıca ticaret ortakları Hırvatistan ve Slovenya, makine ve elektrikli ev eşyalarında ise İtalya ve Almanya'dır. Bosna-Hersek bankalarının teminatlarını ticaret yaptığı ülkelerin kabul etmemesi ve bankacılık sisteminin zayıf oluşu ticareti olumsuz etkilemektedir. Bosna Hersek; Hırvatistan, Sırbistan- Karadağ, Slovenya Makedonya, Türkiye⁴¹⁰, Romanya ve Arnavutluk ile Serbest Ticaret Antlaşmaları imzalamıştır.

⁴⁰⁹ DEİK Bosna-Hersek Ülke Bülteni. Nisan 2005

⁴¹⁰ Türkiye ile Bosna-Hersek arasında Serbest Ticaret Anlaşması 3 Temmuz 2002 tarihinde imzalanmış ve 5 Temmuz 2003 tarih ve 2509 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK'İN ULUSLARARASI HİMAYE ALTINDA DEVLETLEŞME ÇABALARI VE SORUNLAR

I. Savaş Sonrası Siyasi Tablo

A. İlk Bağımsız Seçimler

Bosna'da dört yıl boyunca yaşanan yoğun çatışmalar, 1995 ayında Dayton'da başlatılan müzakereler ve bu müzakereler sonucunda 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanan barış antlaşması ile noktalanmıştır. Bu tarihten itibaren uluslararası toplumun Bosna'yı yeniden yapılandırma süreci başlamıştır. Devlet yapısının oluşması aşamasındaki ilk ve en önemli adımlardan birisi serbest seçimlerin gerçekleştirilmesi idi. Nitekim Bosna'da barışın imzalanmasından sonra devlet düzeyindeki ilk genel seçimler çatışmaların sona ermesinden dokuz ay sonra 14 Eylül 1996 tarihinde AGİT gözetiminde yapılmıştır⁴¹¹.

Bosna'nın etnik olarak bölünmüşlüğü'nün kanıtları barış antlaşmasından sonra da kendini göstermiştir. 1996 tarihli seçimler, Bosna halkının ülkeyi çok uluslu tek bir devlet yapısına taşıyacak politikacıları seçmek yerine savaş öncesi oluşturulmuş ve savaşın tetikleyicisi milliyetçi partileri tercih ettiklerini ortaya koymuştur⁴¹². Bunda en önemli etken aralarında büyük bir savaş yaşayan etnik unsurların birbirlerine

⁴¹¹ OSCE Documents: The Elections in Bosnia And Herzegovina, 14 September 1996, bkz. http://www.osce.org/documents/odihr/1996/10/1195_en.pdf (er. Mayıs 2006)

⁴¹² Lenora R. FULLER **Bosnia Peace Operation: Progress Toward Achieving the Dayton Agreement's Goals**, United States General Accounting Office (GAO) Report to the Chairman, Committee on Foreign Relations, U.S. Senate, (May, 1997), 53.

güvenmemesi ve herbirini temsil eden milliyetçi partilerin çıkarlarını koruyacağına inanmaları olmuştur.

Bosna'daki siyasi arena iç savaş öncesinde ülkede örgütlenmiş olan etnik milliyetçiliğe dayalı partiler ile bu partilerden milliyetçiliğin boyutu ve diğer konulardaki görüşleriyle farklılık gösteren küçük partilerden meydana gelmektedir. Bu doğrultuda Bosna'daki siyasi partileri; Bosna Federasyonu merkezli Boşnak partileri ve Hırvat Partileri, Sırp Cumhuriyeti merkezli Sırp partileri olarak üç gruba ayırmak mümkündür.

Bosna siyasetine farklı siyasi görüşleri temsil eden ideolojik partiler değil, etnik çıkarları ön planda tutan ve milliyetçilikten yola çıkan partiler damgasını vurmaktadır. Söz konusu partiler Dayton antlaşmasının ardından geçen süre içerisinde uluslararası himaye yönetiminden duydukları memnuniyetsizlikleri devamlı olarak dile getirmiş ve getirmektedirler. Boşnak, Sırp ve Hırvat halklarının liderleri görüntüsü sergileyen parti ileri gelenleri Yüksek Temsilcilik Makamı OHR'yi her zaman siyasetin belirlenmesinde etnik yapıların korunacağı ilkesini göz ardı etmekle suçlamışlardır⁴¹³.

OHR, etnik milliyetçi partilere karşı çıkmaktadır, ancak Dayton antlaşması'nın üç etnik anayasal halkın mevcudiyeti üzerine kurulduğu göz ardı edilmemelidir. OHR ise, söz konusu partileri yalnızca kendi halklarının çıkarlarına çalıştıkları için Bosna'nın demokratikleşmesi yönünde bir engel olarak değerlendirmiştir⁴¹⁴. Savaş sonrası halkın tercih ettiği yegane partiler olan ve günümüzde de önemli oy potansiyeline sahip olan bu partiler ülke siyasetini belirleyen başlıca aktörler olmaları bakımından incelenmeye değerdir.

⁴¹³ Janez KOVAC, "Bosnia's British Bulldozer" IWPR, BCR No. 383, .(18.11.02)

⁴¹⁴ Mirza CUBRO, "Interview: High Representative, Paddy Ashdown: "Nationalist Parties Cannot Take BiH into European Union" **Nazavisne Novine**, (19.05.2005)

B. Başlıca Siyasi Partiler

1. Demokratik Eylem Partisi

Demokratik Eylem Partisi (Stranka Demokratske Akcije-SDA) 26 Mayıs 1990 tarihinde Alija İzzetbegoviç liderliğinde Müslümanlar tarafından kurulmuştur. Yugoslavya Federasyonu'nda Aralık 1990'da gerçekleştirilen en son genel seçimlerde parlamentoda 86 üye ile temsil edilen SDA barış antlaşmasını takiben yapılan 1996 ve 1998 parlamento seçimlerinde büyük başarı göstermiştir⁴¹⁵.

Çok uluslu, çok dinli, bağımsız ve bölünmez bir Bosna-Hersek için mücadele etmek amacıyla kurulan SDA, Boşnaklar için bağımsızlığın simgesi olarak görülen lideri Alija İzzetbegović'in 2003 yılında hayatını kaybetmesi sonrası oylarını diğer Boşnak partiler lehine azaltmasına karşın en önemli Boşnak partisi olma konumunu günümüz itibarıyla da sürdürmektedir.

SDA özellikle Bosna'nın bütünlüğünden yana tavır alarak merkezi kurumların güçlendirilmesinden yana bir tavır sergilemektedir. Ülkede partiyi destekleyenler çeşitli kesimlerden olmakla birlikte daha çok geri dönen mülteciler, savaş malülleri ve gazilerden oluşmaktadır⁴¹⁶. Alija İzzetbegović'in ardından parti liderliğine getirilen Süleyman Tihiç, 5 Ekim 2002'deki Bosna Hersek'teki genel seçimlerin ardından 28 Ekim 2002'de Bosna Hersek üçlü Cumhurbaşkanlık Kurulu üyeliğine seçilmiştir⁴¹⁷.

⁴¹⁵ Florian BIEBER, a.g.e., 93.

⁴¹⁶ Bosnia and Hercegovina: Political Forces, **Economist Intelligence Unit**, (20 Temmuz 2005)

⁴¹⁷ Florian BIEBER, a.g.e., 102

2. Sırp Demokrat Partisi

Uluslararası savaş suçluları mahkemesinin arananlar litesinin başında bulunan Radovan Karadziç'in 12 Temmuz 1990 tarihinde kurduğu milliyetçi Sırp Demokrat Partisi (Srpska Demokratska Stranka -SDS) kurulduğu yıldan beri Bosna'daki Sırpların en fazla desteklediği parti olmuştur. Bosna-Hersek'in paylaşılmasından yana olan SDS'nin temel amacı, Bosna'nın Doğu kısmının Sırbistan' a bağlanmasıydı⁴¹⁸.

Yugoslavya'ya dahil olan Bosna'daki 1990 parlamento seçimlerinde SDA ve Hırvat partisi HDZ ile koalisyon kurarak Bosna ulusal parlamentosunda 72 sandalyeye sahip olmuştur. 1991 yılında Bosna'nın bağımsızlık ilanına karşı çıkan SDS kendi Sırp Cumhuriyeti'ni kurmuş ve savaş yılları boyunca Bosna-Hersek'in yüzde 65'ini kontrolü altında bulundurmuştur. Bosna'daki Sırp milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapan parti kendisine bağlı silahlı gruplar oluşturarak Boşnak ve Hırvatlara karşı silahlı bir mücadele ve etnik temizlik politikası yürütmüştür⁴¹⁹.

Yugoslav ordusu Bosna'ya girdiği zaman Bosnalı Sırp lider Radovan Karadziç'in desteği ile Bosna topraklarında üstünlük sağlamışlardır. Savaş sonunda sözkonusu savaşın başlıca sorumlusu olarak SDS ve lideri Karadziç gösterilirken, Karadziç partinin lideri olmasına karşın Dayton antlaşması gereği seçimlere katılmamıştır⁴²⁰. Buna karşın SDS Sırp toplumunun her zaman birinci partisi olma konumunu korumuştur.

Savaş boyunca Bosna'nın Sırp çoğunluktaki bölgelerini Sırbistan ile birleştirme amacı ile hareket eden SDS savaştan sonra Dayton ile sınırları

⁴¹⁸ Neven ANDJELIC: **Bosnia-Herzegovina: The End of a Legacy**, (London:Frank Cass Publishers, 2003), 165

⁴¹⁹ a.g.e., 166

⁴²⁰ **OHRB**, Office of High Representative Bulletin, 10, (16 July 1996) <http://www.ohr.int/bulletins/b960722.htm> (er. April 2005)

çizilen ve yarı-devlet statüsüne kavuşan Sırp Cumhuriyeti'nin bu konumunu koruması için mücadele vermektedir⁴²¹.

Son dönemde SDS'nin başına geçen ve daha ılımlı olduklarını ifade eden liderler partinin Batı'nın gözündeki aşırı milliyetçi ve olumsuz imajını silme gayreti içindedirler⁴²². Ancak SDS halen barış antlaşmasının gerektirdiği gelişimi engellemesi, uluslararası toplum ile yeterince işbirliği yapmaması gerekçeleri ile OHR'nin ve Avrupa Birliği'nin eleştirisi ve baskılarına sıkça hedef olmaktadır. Çünkü Sırp liderler merkezi Bosna kurumlarının güçlendirilmesine ilişkin her türlü reform girişimini zorlaştırmakta ve Bosna'nın Batılı örgütlerle bütünleşmesini geciktirmektedir⁴²³.

3. Hırvat Demokratik Birliği

Bosnalı Hırvatlar tarafından desteklenen Hırvat Demokratik Birliği (HDZ-Hrvatska Demokratska Zajednica) 18 Ağustos 1990'da, liderliğini Franjo Tudjman'ın yaptığı Hırvatistan'daki HDZ partisinin doğrudan etkisi altında kurulmuştur⁴²⁴. Başlangıçta Bosna-Hersek'teki HDZ, Bosna lehine faaliyette bulunmaktaydı. Ancak Hırvatistan'ın Bosna-Hersek'e karşı izlediği politikasının değişmesi ile birlikte, bu parti Bosna'nın paylaşılmasına dayanan Hırvatistan eski Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman fikrinin uygulayıcısı sıfatını almıştır⁴²⁵.

Çatışmaların başlamasıyla askeri bir kuruluş olan Hırvat Savunma Konseyi (Hrvatsko Vijeće Odbrane- HVO)'ni oluşturan HDZ, Hersek Bosna Hırvat Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmek suretiyle Bosnalı Hırvatların

⁴²¹ **ICG Reports:** "Bosnia's Nationalist Governments: Paddy Ashdown and the Paradoxes of State Building" Balkans Report No146, 22 July 2003,21-23

⁴²² Kogan PAGE: **Europe Review 2003/2004**, 15. edition, The World Business Organization 56

⁴²³ **RFE/RL Newslines**, Volume 9, Number 102, (31 May 2005), (<http://www.rferl.org>)

⁴²⁴ <http://www.hdzbih.org> (Bosna Hersek HDZ partisinin resmi sitesi)

⁴²⁵ Steven L Burg, Paul S Shoup, a.g.e., 66

en güçlü siyasi partisi haline gelmiştir⁴²⁶. Hırvat milliyetçisi olan parti kurulduğu Yugoslavya dönemindeki 1990 seçimlerinde parlamentoda 44 üyelik kazanmıştır. Barış antlaşması sonrası da Hırvatların en büyük desteğine sahip olan HDZ 1996 ve 1998 başlarındaki seçimlerde yine büyük başarı elde etmiştir⁴²⁷.

Hırvatistan'ın Tudjman yönetimi zamanında diaspora ile kurduğu ilişkiler 2000 yılına kadar Batılı toplumlarca en fazla eleştirilen konulardan bir tanesi olmuştur. Hırvatistan'daki seçim sisteminde diasporadan gelen oyların da sayılması gibi bir uygulama söz konusu idi. Diaspora oylarında üçte birlik pay Bosna'ya aitti çünkü Bosna'da 750 bine yakın Hırvat yaşamakta idi. Bu da milliyetçi Hırvat hükümeti için büyük bir oy potansiyelini teşkil etmekteydi⁴²⁸.

Eski Hırvat yönetimi, Bosna-Hersek'teki aşırı çevrelere ve Hırsvar Savunma Konseyi (HVO)'ya yardım yapmak suretiyle hem Bosna'daki Hırvatların oylarını topluyor hem de Boşnak ve Hırvat toplumlar arasında bölünme yaratmaya çalışıyordu. Bu durum Batı'da olduğu kadar Hırvatistan'da yaşayan Hırvat halkında da hoşnutsuzluğa neden oluyordu. Hırvat ulusunun "kendi kazancınının Bosna'daki Hırvatlara gittiği ve kendileri ekonomik sıkıntı çekerken oradaki Hırvatların daha iyi şartlarda yaşadığı" şeklindeki tepkileri her geçen gün artmıştır.

Hırvatistan'da 1999 yılının Aralık ayında Cumhurbaşkanı Tudjman'ın vefatı ve 2000 yılı Ocak ve Şubat aylarında yapılan genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimleri Hırvatistan ile birlikte Bosna-Hersek'i de etkilemiştir. Yeni Sosyal Demokrat- Liberal Demokrat koalisyon (SDP-HSL) hükümeti ilk planda diasporadan gelen oyların artık kullanılmayacağı

⁴²⁶ Sumantra BOSE: a.g.e 114

⁴²⁷ a.g.e 27-29.

⁴²⁸ Marina OTTAWAY: **Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism**, (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2003) 113-114

şeklindeki anayasa değişikliğini gerçekleştirmiştir. Ayrıca Bosna-Hersek'teki HVO'ya yapılan yardımların belli bir sınırdan tutulacağı ve Bosna-Hersek'in bağımsız bir ülke olarak tanımlanıp ikili ilişkilerin geliştirileceği karara bağlanmıştır⁴²⁹.

HDZ halen Bosna'daki Hırvat halkın haklarının yetersiz korunduğunu savunarak otonomi ya da üçüncü bir entite hedefiyle mücadele etmektedir⁴³⁰. HDZ içerisinde son yıllarda hizipleşme gözlemlenmeye başlanmıştır. Bir tarafta radikal grup Hersekli Hırvatlar bulunurken diğer yanda ise daha ılımlı ve uzlaşmacı olarak nitelendirilen Bosnalı Hırvatlar vardır⁴³¹.

4. Bosna Siyasetine Yön Veren Diğer Partiler ve Seçimler

Bosna'da savaş dönemi ve sonrası siyasete damgasını vuran bu üç parti dışında yine etnik temellere dayalı çok sayıda parti vardır. Bu partiler seçimler öncesi kendi halk grubundan olan diğer partilerle koalisyona giderek parlamentoda yer imkânına kavuşabilmektedirler. Bu partiler aldıkları destek sırasına göre;

Bosna Hersek Partisi -SBİH (Boşnak-muhafazar)

Bosna Hersek Sosyal Demokrat Parti -SDP-BiH (Boşnak)

Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı-SNSD (Sırp)

Demokratik İlerleme Partisi-PDP (Sırp-muhafazakar)

Sırp Radikal Partisi-SRS (Sırp -milliyetçi)'dir⁴³².

⁴²⁹ "Transnational Communities Programme: Croatia: New Government Alters Position of Diaspora", <<http://www.transcomm.ox.ac.uk/traces/iss9pg2.htm>> (er.Ocak 2005)

⁴³⁰ Sumantra BOSE, a.g.e., 29

⁴³¹ **ICG Reports:** Balkan Report, No.146, a.g.e.,18-20
<<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1474&l=1>> (er.Mayıs 2005)

⁴³² Florian BIEBER: a.g.e., 91-92

Bosna-Hersek genelinde 1996 yılında yapılan genel seçimler altı ana alandaki üyelerin belirlenmesi için gerçekleştirilmiştir. Bunlar; Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi, Bosna-Hersek Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Boşnak-Hırvat Federasyon Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Meclisi, Federal Kanton Meclisleri'dir.

Seçim sonuçlarına bakıldığında Boşnakların desteklediği SDA seçimleri yüzde 45 oy oranı ile kazanırken, ikinci parti yüzde 21 ile Sırpların desteklediği SDS, üçüncü parti ise yüzde 19 oy oranı ile Hırvatların desteklediği HDZ olmuştur⁴³³.

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı'nı Sırpların adayı Momçilo Krajişnik'i çok az bir farkla geride bırakan Müslümanların adayı Alija Izetbegović 730 592 oya karşılık 690 646 oy ile kazanmıştır. Üç kişilik konseyin üçüncü üyesi de 330 477 oy ile Hırvatların adayı Kreşimir Zubak olmuştur. Izetbegović Boşnak oyların yüzde 81'ini, Zubak Hırvatların yüzde 89'unu alırken; Krajişnik şaibelerle dolu olduğu iddia edilen sandıklardan yüzde 69 oy alabilmiştir. Bu durum Boşnak ve Hırvatlara karşılık Sırp kesiminde SDS yönetimine karşı büyük bir muhalefetin geliştiğinin ve yaygın bir taban bulduğunun da işareti olarak algılanmıştır. Buna SDS'nin adının karıştığı yolsuzluklar listesinin yol açtığı ifade edilmiştir.⁴³⁴

Genel seçimlerden 1 yıl sonra gerçekleştirilen 1997 yılı yerel seçimlerini yine milliyetçi partiler büyük oy oranı farkıyla kazanmışlardır. Her SDA, SDS ve HDZ 136 belediyeden 129'unun yönetim hakkını kazanmışlardır⁴³⁵.

Bosna'da yapılan ilk seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan savaş başlamadan önce ve savaşta liderlik edenlerin, barış döneminde de ülkeyi

⁴³³ David CHANDLER: a.g.e., 100

⁴³⁴ Osman KARATAY, Bosna-Hersek...,a.g.e., 40.

⁴³⁵ ICG: **Is Dayton Failing?**..a.g.e., 41.

yönetmeye devam edecekleri ve düşmanların bir araya gelip barışın siyasi ve toplumsal sürecini yürütecekleri gerçeği idi⁴³⁶. Savaş suçu işlemekle itham edilen Radovan Karadic'in seçimlere, dolayısıyla ülke yönetimine girmesine engel olunmuştur. Ancak Karadzic aradan geçen 10 yıla karşın halen yakalanamamış ve perde arkasından iktidardaki partisini dolayısıyla ülkeyi yönetmeye uzun süre devam etmiştir⁴³⁷.

Bosna-Hersek'te Dayton antlaşması'ndan günümüze kadar geçen on yıllık sürede yapılan seçimler şunlardır⁴³⁸:

| Tarih | Seçimlerin Türü |
|------------------|---|
| 30 Haziran 1996 | Mostar Şehri Yerel Seçimleri |
| 14 Eylül 1996 | Genel seçimler |
| 13 Eylül 1997 | Yerel Seçimler |
| 23 Kasım 1997 | RS Parlamentosu erken seçimleri |
| 12-13 Eylül 1998 | Genel Seçimler |
| 8 Nisan 2000 | Yerel Seçimler (FBIH ve RS) |
| 11 Kasım 2000 | Srebrenica şehrinde genel ve yerel seçimler |

⁴³⁶ Michael PUGH - Margaret COBBLE "Non-Nationalist Voting in Bosnian Municipal Implications for Democracy and Peacebuilding" **Journal of Peace Research**, Vol. 38, No. 1, (2001), 29-30

⁴³⁷ David CHANDLER, a. g.e., 103.

⁴³⁸ Florian BIEBER: a.g.e., 87.

5 Ekim 2002

Zepce şehri genel ve yerel seçimler

2 Ekim 2004

Yerel seçimler ve Brčko bölgesi seçimleri

Savaştan sonra yapılan dördüncü ve son genel seçimlerde (5 Ekim 2002), milliyetçi partilerin oy oranlarının diğer partilere de dağılmakla birlikte yine en fazla olduğu görülmektedir. (SDA yüzde 32.5, SDS yüzde 15, SBIH yüzde 12, HDZ yüzde 11). Bununla beraber 2002 seçimleri savaştan sonra Bosna yerel makamlarınca düzenlenen ilk seçim olması bakımından önem taşımaktadır⁴³⁹. Bu tarihe kadar gerçekleştirilen tüm seçimleri AGİT organize etmiştir.

II. Devletleşme Süreci ve Mevcut Sorunlar

A. Antlaşmanın Doğasından Kaynaklanan Sorunlar

Bosna'da Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra geçen 10 yıllık süre içerisinde antlaşmanın askeri konulara ve güvenliğe ilişkin maddeleri uygulanırken, sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardaki hükümlerinin yerine getirilmesinde arzulanan hedeflere tam manasıyla ulaşamadığı görülmektedir⁴⁴⁰.

Bosna'da çatışmalara yol açan etnik Boşnak, Hırvat ve Sırp gruplar arasındaki düşmanlığın etkileri zaman zaman siyasi platformda kendisini göstermekte ve taraflarının yeterli işbirliği yapmamaları nedeniyle karar alma

⁴³⁹ Florian BIEBER, a.g.e., 99-102.

⁴⁴⁰ Bu yorumu içeren detaylı raporlar için bkz. MERTUS Julie False Dawn: "Bosnia Ten Years after Dayton", **Report of Foreign Policy In Focus (FPiF)**, (November 23, 2005): <<http://www.fpiif.org/fpiftxt/2956>>; KIM Julie, "Bosnia: Overview of Issue Ten Years After Dayton" **CRS Report RS22324**, (November 14, 2005)

süreçleri tıkanmaktadır. Özellikle mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin evlerine dönüşlerinin ve hareket serbestisinin sağlanması, insan hakları ihlallerinin engellenmesi, savaş suçularının yakalanması ve gerek entiteler gerekse devlet düzeyinde ortak kurumlarının oluşturulması konuları başta olmak üzere Dayton antlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasında henüz eksiklikler bulunmaktadır⁴⁴¹.

Uluslararası toplumun demokratik ve çok uluslu yapıda bir Bosna yaratılması amacına ulaşılmasının önündeki bir dizi engeller halen mevcuttur⁴⁴². Dayton'ın uygulanmasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle; antlaşmanın yeniden düzenlenmesi, Bosna'nın etnik gruplar bazında bölünmesi gibi, çatışmaların yeniden başlamasına ve Balkanlardaki istikrar ortamının bozulmasına yol açabilecek seçeneklerin günümüz itibarıyla kısmen de olsa geçerliliğini korumakta olduğu görülmektedir⁴⁴³.

Dayton ile Bosna'ya gelen fiili barış günümüze dek hiç bozulmamıştır. Ancak Bosna'ya nihai barışın geldiğini söylemek de doğru bir tespit değildir. Çünkü antlaşma ileride savaşın tekrar patlak vermesine neden olacak hükümleri de içermektedir. Öncelikle barış tarafların kendi istekleri doğrultusunda olmamış, tamamen dış etkenlerin zorlaması sonucu imzalanmıştır⁴⁴⁴. Gerek toprak paylaşımı gerek devlet yapısından tatmin olmayan Sırp'ların ve Hırvatların ellerine imkan geçtiği takdirde Sırbistan ve Hırvatistan'la birleşme niyetlerini korumaları nihai barışın önündeki bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁴¹ Transition Online: "Bosnia: Ten years after", (November 22, 2005), <<http://www.tol.cz>> (er.Kasım 2005)

⁴⁴² Peter Ford, "Bosnia; Four Years Later", **Christian Science Monitor**, 2/28/2000, Vol. 92 Issue 66, p1, 1p

⁴⁴³ Florian BIEBER: a.g.e.,105.

⁴⁴⁴ Stephen John Stedman, Donald Rothchild, Elizabeth M. Cousens (Ed.): **Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements**, (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002), 84-85

Dayton'ın halen yukarıdan empoze edilerek uygulanmaya çalışılmasında tarafların tatminsizliğinin boyutlarını giderek arttırmaktadır. Bu bağlamda Bosna'nın Dayton sonrası karşı karşıya kaldığı kaos, yalnızca etnik milliyetçi tarafların varlığı ve yerel engellemeler değil uluslararası toplumun uyguladığı stratejideki aksaklıklardır⁴⁴⁵.

Dayton ile oluşturulan Bosna, karmaşık yapısı ve karar alma mekanizmasının işlevlerini yerine getirmekten uzak görüntüsüyle, alıştığımız "devlet" kavram ve anlayışından oldukça uzaktır. Uluslararası uzmanların çoğunluğunun da üzerinde uzlaştığı gibi Dayton kapsamlı bir ateşkes antlaşmasının hükümlerini içermektedir ve Yugoslavya'daki savaşı bitirmek için yapılan en başarılı adımdır. Ancak Dayton antlaşması birleşik bir Bosna devletinin siyasi yapılanmasını oluşturamamıştır⁴⁴⁶. Dayton on yıldır protektora yönetimi altında bulunan Bosna devletinin anayasası niteliğindedir. Diğer bir deyişle Bosna'da anayasa halkın temsilcileri ve meclisi tarafından değil uluslararası toplum tarafından oluşturulmuştur.

Antlaşmada öncelikle nihai hedefin birleşik bir Bosna olduğu söylenmesine rağmen uygulamada Bosna içerisinde bir Federasyon ve bir cumhuriyet çıkartılmıştır. Boşnaklar ve Hırvatların bir federasyon çatısı altında birleşmeleri uygun görülüşken savaşı başlatan halk olarak kabul edilen Sırp'ların sınırları antlaşma ile belirlenmiş bir cumhuriyete kavuşmuş olması uluslararası toplumun bir çelişkisi olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim barış müzakerelerinin lideri Richard Holbrooke, Sırp kesimini Cumhuriyet adı

⁴⁴⁵ James A. SCHEAR, "Bosnia's Post-Dayton Traumas" **Foreign Policy**, No.104, Fall 1996, pp87-101.

⁴⁴⁶ Stefano RECCHIA: "Bosnia Ten Years after Dayton: The Challenges of Domestic, Empowerment and Multi-ethnic Integration", (Presented at the **International conference Ten years after Srebrenica: Lessons and Perspectives for Bosnia and Herzegovina**) Heinrich Böll Foundation, Saraybosna (10.07.2005)

ile tanımış olmalarının Dayton Antlaşması'nın en önemli kusurlarından birisi ve Sırp tarafına verilen büyük bir ödün olduğunu açıkça ifade etmiştir⁴⁴⁷.

Her ne kadar uluslararası toplum bölünme karşıtı bir tavır sergilese de antlaşmanın doğası bunun tersini yani bölünmeyi mümkün kılar nitelikte hükümler içermektedir. Nitekim, antlaşmanın 7 numaralı ekinde mültecilerin savaştan önceki evlerine dönmeleri tavsiye edilirken, üç numaralı ekte ise, halk seçimlerde 1991 tarihinde oturdukları belediyelerde oy kullanmaya teşvik edilmektedir⁴⁴⁸.

Dayton ile Bosna son derece karmaşık ve çok katmanlı bir bürokratik yapıya sahip olmuştur. Çok esnek bir merkezi hükümetin yanı sıra üç üyeli cumhurbaşkanlığı, merkezi ve entitelere ait olmak üzere üç adet parlamento, 10 kanton meclisi ve Brčko özel yönetimin meclisi ve benzer şekilde üç adet yargı mercii ve kantonlar ile Brčko'ya ait alt meclisler bulunmaktadır. OHR temsilcisi Paddy Ashdown'un deyimiyle "Bosna en az 1200 yargıç, 760 yasa yapıcı, 180 Bakan, 4 hükümet ve 3 orduya sahiptir"⁴⁴⁹. Devlet gelirlerinin yılda yüzde 60'ı bu çok yapıli devlet sistemine harcanmaktadır. Bu bakımdan uluslararası yardımların çoğu ülkenin ekonomik gelişmesi için kullanılamamaktadır⁴⁵⁰.

Antlaşmanın üzerinden 10 yıl geçmesine karşın entite makamları yetkilerini ortak devlet kurumlarına geçirememişlerdir. Özellikle Sırp Cumhuriyeti, Bosna içerisinde ayrı bir devlet gibi davranmakta ve kendi kurumlarının aldığı kararlara göre hareket etmektedir. Bu durumda da karar alma mekanizmalarındaki en büyük rol OHR'ye düşmektedir.

⁴⁴⁷ Richard HOLBROOKE, a.g.e.,438.

⁴⁴⁸ Marianne DUCASSE-ROGIER, "Recovering from Dayton: from 'peace-building' to 'state-Building' in Bosnia and Herzegovina", **Helsinki Monitor** ; V.15, No. 2, 2004, 78.

⁴⁴⁹ Bkz.Inagural Speech by Paddy Ashdown Before BIH State Parliament, 27.05.2002 (<http://www.ohr.int>, section: Speeches OHR principals)

⁴⁵⁰ Florian BIEBER, "Bosnia-Herzegovina: Developments towards a More Integrated State?"

Journal of Muslim Minority Affairs, Vol. 22, No. 1, 2002, p.215

B. Yüksek Temsilcilik Makamı ve Yetkileri

Bosna'da uluslararası himaye yönetiminin başı olan OHR, Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanmasını denetleyen en yetkili makamdır. On yıldan beri Bosna'da pek çok kanunun çıkarılmasını ve uygulanmasını üstlenen OHR'nin geniş çaplı olağanüstü yetkilerinin ülkenin demokratikleşmesinin önündeki en önemli sorunlardan biri olduğu konusundaki tartışmalar hız kazanmaktadır⁴⁵¹.

Bosna'daki uluslararası misyonun varlığı konusundaki eleştiriler iki temel sorun çerçevesinde toplanmaktadır. Bunlardan ilki OHR'nin kullandığı olağanüstü yetkiler konusudur. Dayton'ın imzalanmasının ardından gelen süreçte Bosna'da bir çok kurum oluşturulmuştur ancak OHR Bosna'daki mevcut yerel kurumları geçersiz sayarak yerel görevlileri görevlerinden uzaklaştırabilmesine imkân tanıyan yetkiler kullanmaktadır⁴⁵². Söz konusu yetkiler zaman içerisinde genişletilmiştir. Buna da Dayton'ın esnek içeriği sebep olmaktadır.

OHR'nin yetkilerinin artırılmasının gerisinde yüksek temsilcinin sadece karar verme sürecinde değil, Bosna'daki farklı siyasi aktörler arasında denge kurmak ve ılımlı siyasetçilerin de yolunu açması bakımından etkili olması hedeflerini kapsamaktadır⁴⁵³. Bu hedeflere kısmen ve görece

⁴⁵¹ Timothy DONAIS "Reintegration or Disintegration? Bosnia's Unfinished State-building Project", presented at **International Conference on Reintegrating Bosnia: Ten Years After The Dayton Agreement**, University of Michigan, Ann Arbor (October 1 – November 30, 2005), ICG Reports, Balkans Report No146, a.g.e., 19-20

⁴⁵² **Venice Commission Report- CDL-AD(2005) 004**: "Opinion On The Constitutional Situation In Bosnia And Herzegovina And The Powers Of The High Representative" , 62nd plenary session, (11-12 Mart 2005) <[http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)004-e.asp)> (er. Mart 2005)

⁴⁵³ Florian BEIBER, "Bosnia–Herzegovina: Developments... a.g.m, 206

ulaşılabilmektedir. Çünkü Bosna'da ılımlı partilerin her seçimde arka planda kaldığı görülmüştür⁴⁵⁴.

Dayton'ın uygulanması sürecinde Bosnalı siyasetçilerin sürekli olarak gerçekleri gizledikleri gerekçesi ile Barışı Uygulama Konseyi (PIC) OHR'ye 1997 yılında oldukça geniş yetkiler tanımıştır. Bu yetkiler Yüksek temsilci Wolfgang Petrisch tarafından 2000 yılı Temmuz ayında çıkartılan bir karar ile daha da arttırılmıştır. Bu tarihten sonra OHR çok sayıda siyasetçi ve bakanı görevlerinden almıştır. Söz konusu yetkiler literatürde "bonn powers" (Bonn yetkileri) olarak tanımlanmaktadır⁴⁵⁵. Bosna'da uygulanan politikaların Dayton'a uygun olup olmadığına karar veren tek yetkili organ OHR'dir. Bugüne kadar Bosna'da görev yapan Yüksek Temsilciler kendilerinin yetkilerinin sınırlanamayacağını ve Dayton'ın 10 numaralı ekinin kendilerine güç ve yetkilerinin sınırlarını yorumlama hakkı verdiğini savunmaktadırlar⁴⁵⁶

OHR'nin olağanüstü yetkiler kullandığını savunan görüşe göre, bu yetkilerle politika üretildiği sürece Bosna'nın tam bir demokrasiye kavuşamayacağını, bu da Bosna'nın AB ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması imzalayabilmesinin ön şartı olan siyasal kriteri yerine getirememesi anlamına gelmektedir.⁴⁵⁷ Çünkü gerek yapılan seçim sonuçları gerekse halk tarafından seçilen politikacıların tarzları uluslararası toplumun çıkarları ile uyuşmuyorsa halkın seçimi gözardı edilebilmektedir. Bu da Bosna'da demokratik bir temsil sisteminden bahsedebilmeyi imkânsız kılmaktadır.

⁴⁵⁴ Mirna SKRBİC and T. K. VOGEL "**Bosnia: Representative of Change**" Transition Online, (December 19, 2005), <<http://www.tol.cz>> (er. Aralık 2005)

⁴⁵⁵ Barış Uygulama Konseyi (PIC), OHR'ye, 1997 yılının sonlarında Almanya'nın Bonn kentinde yapılan toplantı sonrasında "Bonn Yetkileri" adıyla anılan yetkiler verilmiştir. Bkz. PIC Bonn Conclusions: Bosnia and Herzegovina 1998: Self-Sustaining Structures', Bonn, (10.12.1997), XI, <http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=5182.=>

⁴⁵⁶ **Slobodna Bosna** "Interview with Carlos Westendorp" (November 30,1997). <<http://www.ohr.int/press/i971130a.htm>>

⁴⁵⁷ Marcus COX- Gerald KNAUS, "After The Bonn Powers - Open Letter To Lord Ashdown",

Reports of European Stability Initiative (ESI), Berlin, (July,16, 2003) <http://www.esiweb.org/pdf/document_id_60.pdf >

Yine aynı görüşe göre, Bosna'da olağanüstü durumun sona erdiği, ülkenin geleceğine yönelik kararların artık yerel makamlarca alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Yüksek Temsilcilik makamı yerine Makedonya'da olduğu gibi AB Özel Elçisinin atanması ve bu elçinin OHR gibi özel yetkileri olmadan Bosna'nın AB perspektifine yönelik çabalarında yol gösterme görevini üstlenmesi önerilmektedir⁴⁵⁸. Tam bağımsız bir Bosna AB ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması görüşmelerine başlayabilirse o zaman uluslararası toplumun başarısından söz edilebilecektir.

OHR'nin ikinci sorunu olarak, bu makamın varlığının hükümet ve yönetimlerin daha etkili olabilmeleri için gerekli kurumsallaşması sürecini zorlaştırdığına dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, Bosna'daki uluslararası kurumlar yerel kurumların yerine geçmiş durumdadır. Nitelikli elemanlar da daha yüksek ücretlerle bu uluslararası kurumlarda istihdam edilmektedirler ve OHR hiçbir siyasi sorumluluğu olmadan ülkenin siyasi gündemini belirlemektedir⁴⁵⁹.

Protectora altındaki ülkelerde neredeyse iki yılda bir uluslararası misyonların görevleri değiştikçe temel stratejiler de değişmekte, bu durum da reformların sürekliliğine bir engel teşkil etmektedir. Uluslararası aktörler Dayton'a dayanarak ismen bağımsız Bosna devleti bir anlamda üzerinde protectora yönetiminin deneyini yapma imkanı bulmaktadırlar⁴⁶⁰. Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetler'den birisi olan Makedonya'da 2002 yılında Arnavut milliyetçiler ile yerel güçler arasında

⁴⁵⁸ Gerald KNAUS, "Debate: Does the international presence in the Balkans require radical restructuring?" **Nato Review**, (Winter 2005)

⁴⁵⁹ ESI Report: **Governance and Democracy in Bosnia Herzegovina: Post Industrial Society and Authoritarian Temptation**, (Berlin-Sarajevo, 2004)

⁴⁶⁰ David CHANDLER, "Bosnia: From Dayton to Europe?" Presented at Plenary Session: 'Human Rights in a Divided Europe' **International Konferenz: 'Human Rights in Europe: A Fragmented Regime'** Department of Political Science Hannover University (17-18 Eylül 2004)

yaşanan çatışmaların ardından Batı'nın arabuluculuğu ile ülkeye Ohri Antlaşması ile resmileştirilen bir yapı getirilmiştir⁴⁶¹.

Makedonya Cumhuriyeti'nde bulunan AB özel Temsilcisi Bosna'daki OHR gibi özel yetkiler taşımamakta ve ülkenin AB ile entegrasyon yolundaki çabalarına destek vermektedir. Makedonya Ohri Antlaşması'ndaki bütün hükümleri yerine getirmiş ve en son olarak da güçlü muhalefete karşın yerel yönetim yasası çıkartılarak Arnavut nüfus yönetim sürecine dahil edilmiştir.

Bosna-Hersek'te de artık savaş durumunun sona erdiği, bir çok reform yapıldığı ancak yönetimin uluslararası varlığın bir müdahalesi olmadan kendi kurumlarıyla AB sürecine hazırlanması gerektiği savunulmaktadır. BM yönetiminin ise Bosna yönetiminden tamamen çekilmesi ve temel görevinin güvenlik ve azınlıkların korunması ile sınırlı olması gerektiği ifade edilmektedir⁴⁶².

Yüksek Temsilcilik makamına ilişkin ara çözümlerden birisini de Slovenya merkezli, Uluslararası, Ortadoğu ve Balkan Çalışmaları Enstitüsü (The International Institute for Middle-East and Balkan Studies:IFIMES), önermiştir. Enstitü raporunda, Paddy Ashdown'un görev süresi bitmeden bu pozisyondan ayrılması gerektiğini savunmaktadır. IFIMES Ashdown görevde olduğu dönemden bu yana milliyetçi partilerle ortaklık yaptığı bir yönetim şekli ile devletin işlemlerini karmaşıklaştırdığını, kendine karşı gelen politikacıları kovmak gibi garip bir tarz benimsediğini ifade ederken bu görev için artık Avrupa'dan değil eski Yugoslavya'dan ayrılan ve şimdi Avrupa ile yakınlaşma sürecine giren Slovenya ya da Makedonya gibi bu ülkenin sorunlarını

⁴⁶¹ Bu yapı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Nazif MANDACI, **Makedonya Cumhuriyeti'nde Arnavut-Makedon Çatışması ve Ohri Süreci** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2003.

⁴⁶² **Venice Commission Report- CDL-AD(2005) 004**: a.g.e.

anlayabilecek bir ülkeden temsilcinin seçilerek tansiyonun azaltılabileceğini savunmaktadır⁴⁶³.

Söz konusu tartışmalar ışığında Yüksek Temsilcilik makamı ile ilgili Barış Uygulama Koseyi Haziran 2006 yılında yaptığı toplantısında Şubat 2007 tarihinde OHR makamının kaldırılması için bir değerlendirme yapılabileceğini ilk kez telaffuz etmiştir. Bosna-Hersek'te 2006 yılında bu makama gelen son kişi olan Christian Schwartz-Schilling, Bosna-Hersek'in kurumsallaşması bakımından yeterince ilerleme sağladığını ve bu yüzden uluslararası toplumun bu ülkedeki rolünün değişmesi gerektiğine işaret etmiştir. Buna göre OHR'nin kapatılmasından sonra Bosna-Hersek'te yetkileri azaltılmış AB Özel Temsilciliği'nin oluşturulması planlanmaktadır⁴⁶⁴.

C. Mülteciler ve Mülkiyet Sorunu

Savaş sırasında mülteci durumuna düşenlerin evlerine dönmeleri konusu Bosna-Hersek'in geleceği önündeki diğer bir sorunu teşkil etmektedir. UNHCR verilerine göre barış antlaşmasının imzalandığı Aralık 1995 tarihinde yaklaşık iki buçuk milyon insanın yerlerinden edilmiş veya kaybolmuş olduğu tahmin edilmektedir. Dayton antlaşması ile gündeme gelen ateşkes, mültecilerin evlerine dönüşü için kısmen elverişli bir ortam sağlamıştır⁴⁶⁵.

Dayton'ın Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Kişiler başlıklı yedi numaralı eki uyarınca, mülteci ve yerlerinden edilmiş kişi durumunda bulunanların evlerine dönüşlerinin bir hak olduğu kabul edilmiştir⁴⁶⁶. Bununla

⁴⁶³ IFIMES Researches "The End Of Paddy Ashdown's Political Career?", (2005).
<<http://www.ifimes.org/English>>

⁴⁶⁴ Dnevni Avaz, (25 Haziran 2006)

⁴⁶⁵ Senada, Selo SABIC. **State Building Under Foreign Supervision: Intervention Bosnia Herzegovina**, 1996-2003, Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence; National Defence Academy, Vienna and Institute for International Relations, Zagreb, (2005), 152-168

⁴⁶⁶ Richard HOLBROOKE, a.g.e., 96-7.

birlikte barış antlaşmasının imzalanmasından bu yana geçen 10 yıl içinde söz konusu kişilerin evlerine dönmeleri konusunda istenilen ölçüde başarı sağlanamamıştır.

1995 yılından bu yana mülteci dönüşlerini hızlandırma amaçlı programlara 500 milyon doların üzerinde para harcamış olan BM dairesi, altyapı ve konut onarımı, istihdam yaratımı ve sağlık ve eğitim hizmetlerinin artırılması gibi sorunlarla başa çıkabilmek için Bosna'nın yeniden inşasında uluslararası toplumun yardımının şart olduğunu belirtmektedir⁴⁶⁷.

Mülteciler genelde savaş öncesindeki evlerine dönmek yerine, kendi etnik gruplarının çoğunlukta bulunduğu yerlere gitmeyi tercih ettiklerinden dönenler konusundaki amaca da ulaşamamıştır. Bosna'da yaklaşık 1 milyon insanın yurtlarına dönemedikleri ve dönenler içinde de 300 bin kadarının kamplarda yaşadığı belirtilmektedir⁴⁶⁸.

UNHCR'nin 21 Eylül 2004 tarihli son açıklamasına göre mülteci durumuna düşenlerden 440.147 eski mülteci ve 560.326 yurtiçinde sürülmüş insandan oluşan toplam 1.000.473 kişinin Temmuz sonuna kadar evlerine döndüğü belirtildi. Geri dönenlerin yaklaşık yüzde 75'i Bosna Hersek Federasyonu (FBiH)'na yüzde 25'i ise Sırp Cumhuriyeti (RS)'ne dönerken 20 bin civarında insanın da, 1995 Dayton Barış Antlaşması'nda öngörüldüğü üzere iki taraftan ayrı olarak idare edilen Brčko Eyaleti'ne döndüğü ifade edildi⁴⁶⁹.

Mültecilerin geri dönüşlerinin zorlukla gerçekleşmesinin gerisinde yerel yöneticilerin kendi etnik gruplarının kontrolünde bulunan bölgelerdeki mevcut nüfus yapısının değişeceği endişesi ile dönüş sürecinde kimi zorluklar

⁴⁶⁷ **UNHRC Press Releases 2004**, "One Millionth Returnee Goes Home In Bosnia & Herzegovina", (Sarajevo, 21 Eylül 2004),
<<http://www.unhcr.ba/press/2004pr/210904.htm> >

⁴⁶⁸ **Yeni Asya Gazetesi**, "Bosna'da Acının İzleri Hala Silinmedi" (29 Nisan 2005)

⁴⁶⁹ **UNHRC Press Releases: 21 Eylül 2004**

çıkartmaları yatmaktadır. Mültecilerin etnik bir azınlık olabilecekleri bölgelere kabul edilmelerinin, sadece iktidardaki milliyetçi yönetimler tarafından değil, bazı hallerde bizzat mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişilerce de istenmedikleri gözlemlenmiştir.

Saraybosna'dan Brčko özel yönetim bölgesine giden Sırp lar gibi, özellikle etnik yapısı nispeten homojen olan kanton ve belediyeler için geçerli olmak üzere savaş ve savaş sonrası dönemde gittikleri bölgelerden geriye dönmek istemeyenlerin sayısı da küçümsenmeyecek kadar fazladır⁴⁷⁰. Çünkü bu insanlar farklı etnik kökenden oldukları için söz konusu bölgelerdeki sağlık, belediye v.s gibi yerel hizmetlerden faydalanamayacaklarını düşünmektedirler.

Savaşın ardından Bosna'da nüfus sayımı yapılamadığından kesin veriler olmamakla birlikte, 1998 tarihli tahminlere göre Sırp olmayan halktan yaklaşık 110 bin kişi RS'de yaşarken (%12), Federasyonda ise Sırp ve diğer azınlıkların nüfusu 450 bin civarında idi (%17). Bu durum savaşın Bosna'yı etnik olarak homojen iki bölgeye ayırdığını göstermektedir⁴⁷¹. Bu sayıların 2000'li yıllarla birlikte mülteci dönüşleri ile artmaya başladığı görülmüştür.

Buna ilaveten henüz pek çoğu temizlenemeyen mayınların da mülteci geri dönüşlerinin yavaş ilerlemesindeki etkisi büyüktür. Her yıl çok sayıda insanın ölmesi ya da sakat kalması ile sonuçlanan mayınların 1 kilometre karesinin tasfiyesinin maliyeti 350 milyon Euro olarak ifade edilmektedir. Bu hızla giderse mayınların ancak 25-30 yılda temizlenebileceği belirtilmektedir⁴⁷².

⁴⁷⁰ Maria E KETT: "Internally Displaced Peoples in Bosnia- Herzegovina: Impacts of Long term Displacement on Health and Well-being" **Medicine, Conflict And Survival**, Vol. 21, No. 3, (2005) 199 – 215.

⁴⁷¹ **International Forum Bosnia**, "The Return of Refugees and Displaced People as a Precondition for the Survival of Bosnia and Herzegovina", Sarajevo, (Mart 1999).

⁴⁷² RFE/RL Newslite, (03-03-11)

Öte yandan yeni mülkiyet yasasının uygulanmasına ilişkin rahatsızlıklar da sürmektedir. Kişilerin eski mülklerini talep edebilmelerine ilişkin yasaya rağmen, yetkililer yasaları uygulamada yetersiz kalmaktadır. Savaşta mülklerini yitirenlerin, yitirdiklerine kavuşabilmesi için işbirliği yapan uluslararası örgütler; UNHCR, AGİT, OHR, Yerlerinden Edilenler ve Mülteciler Gayrimenkul Hak Talep Komisyonu'dur. Söz konusu örgütlerin yerel yetkililere, mülkiyetine sahip olmadıkları yerlerde yaşayan insanları tahliye etmeleri ve bu kişilere kalacak yer sağlamaları konularında baskı yapmaktadırlar⁴⁷³. Ancak bu konuda açılmış pek çok hak davası henüz karara bağlanamamıştır.

Mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişilerin savaştan önce yaşadıkları evlerine dönebilmeleri çerçevesinde UNHCR tarafından ABD'nin de mali desteği ile Mart 1997'de "Open Cities" (Açık Şehirler) isimli bir proje başlatılmıştır⁴⁷⁴. Büyük ölçekli dönüşleri sağlamayı hedefleyen bu proje kapsamında; mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişilerin savaştan önce yaşadıkları evlerinde dönebilmeleri konusunda engel çıkarmayan ve uluslararası toplum ile işbirliği yapan kentler UNHCR tarafından "açık şehir" olarak ilan edilmekte ve bu bölgeler uluslararası yardımlardan daha fazla yararlanmaktadırlar. Aksine hareket eden bölgeler ise uluslararası toplumun yardımlarından mahrum edilmektedirler.

Bu proje kapsamında FBİH içinde bulunan Bihaç, Bugojno, Busovaca, Gorajde, Gradacac, Ilidza, Kakanj, Konjiç, Tuzla, Vogosca, Zanica ile RS'deki Sipovo ve Mrkonjic Grad, UNHCR tarafından "Açık Şehir" olarak ilan

⁴⁷³ UNHCR Publications: **UNHCR's Concerns with the Designation of Bosnia and Herzegovina as a Safe Country of Origin**, (July 2003),
<<http://www.unhcr.ba/publications/B&HSAF~1.pdf>>

⁴⁷⁴ UNHCR Publications: **Review Of The UNHCR Housing Programme In Bosnia And Herzegovina Inspection and Evaluation Service**, (November 1998)
<<http://www.unhcr.org/cgi-bin/teaxis/vtx/publ/pendoc.pdf?tbl=RESEARCH&id=3ae6bd484&page=publ>>

edilmişlerdir. OHR ve UNHCR, aynı amaca yönelik olarak, bazı bölgesel geri dönüş stratejileri de geliştirmektedirler⁴⁷⁵.

Bosna savaşın tarafları olan bölge hükümetleri (Bosna, Sırbistan-Karadağ ve Hırvatistan) ülkeleri uluslararası toplumun baskısı ile Ocak 2005'de bölgedeki mülteci merkezini 2006 yılı sonuna kadar ortak veya bireysel faaliyetlerle kapatma sözünün verildiği bir antlaşma imzalamışlardır.

UNHCR'den 15 Mart 2005 içinde yapılan duyuruda, örgütün Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası (EBRD) ile tarihi bir antlaşma imzaladığı ve antlaşma uyarınca Bosna ve Sırbistan-Karadağ'da yaşayan 2 bin 300 kişinin toplu konutlardan bireysel konutlara taşınabileceği bildirildi⁴⁷⁶. Ayrıca EBRD Bosna Hersek ve Sırbistan-Karadağ'daki yerlerinden edilmiş insanların evlerinin inşası için 10 milyon Euro'nun üzerinde kaynak tahsis etmeyi de kabul etmiştir⁴⁷⁷.

Öngörülen finansman araçları arasında UNHCR'ye beş yıllık bir dönem içinde yapılacak 2,5 milyon Euro'nun üzerindeki bağışlar da yer almaktadır. Bunun yaklaşık üçte birlik kısmı, iki ülkedeki toplu konutlarda yaşayan 600'den fazla kişiye kalıcı konut sağlamak için 2004 yılında banka tarafından sağlanmış bulunmaktadır. Ekonomik yaşamın canlandırılmasında, Bosna'da kalıcı barışın tesisinde ve ülkenin bölünmesinin engellenmesinde, mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişilerin evlerine dönmeleri hayati önem taşıyan bir konudur.

⁴⁷⁵ **Review Of The UNHCR Housing Programme...** UNHCR Publications a.g.e

⁴⁷⁶ **UNHCR News** "Bosnia and Herzegovina: landmark MOU signed with the Council of Europe Development Bank", (15 March 2005)

⁴⁷⁷ Svetla DIMITROVA, "Yeni Konut Projeleri Balkanlar'daki Sürgünlere Yarayacak " **Southeastern European Times** (7 Nisan 2005)

<<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2005/04/07/feature-03>>

D. Savaş Suçları ve Uluslararası Mahkeme

Savaş suçları uluslararası hukukun, bireylerin işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmasını öngördüğü konulardan biridir. Eski Yugoslavya cumhuriyetlerinin bağımsızlığını takiben bu topraklarda yaşanan etnik temizleme ve vahşetler karşısında BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinden hareketle, söz konusu suçları yargılayabilmek için bir Uluslararası Ceza Mahkemesi kurmuştur. Söz konusu mahkeme 1 Temmuz 2002'de yürürlüğe giren ilk daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi için de önemli bir deneyim sayılmaktadır.

Savaş suçlarının cezalandırılması gerektiği görüşünün bir uluslararası hukuk belgesinde yer alması 1. Dünya Savaşı sonrasında rastlamaktadır. Nitekim ilk kez 1919 Versailles Andlaşması'nın 227-229 maddelerinde devrik Alman imparatoru II. Wilhelm ile öteki savaş suçlularının kurulacak bir özel mahkeme tarafından yargılanması öngörülmüştür. Ancak, Hollanda'nın, ülkesine sığınmış bulunan II. Wilhelm'i vermemesi ve müttefiklerin de öteki savaş suçlularının yargılanmasını Leipzig Yüksek Mahkemesine bırakması sonucu, bu hükümler uygulanamamıştır⁴⁷⁸.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından savaşın büyük suçlarını kovuşturmak ve cezalandırmakla görevli Nürnberg ve Tokyo Askeri Mahkemeleri kurulmuştur. Uluslararası adalet fikri ilk kez o zaman ileriye doğru bir atılım göstermiş ve ilk kez, savaş suçları, insanlık ve barışa karşı işlenen suçlar, açık bir şekilde tanımlanmıştır. Aynı şekilde ve yine ilk kez, bir ülkenin yöneticileri, geleneksel olarak devletleri tarafından tanınmış bulunan dokunulmazlıkların arkasına sığınamamışlardır⁴⁷⁹. Ancak ülkelerin kendi

⁴⁷⁸ Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Kuruluşu ile ilgili detaylı bir tarihçe için bkz. Canan ATEŞ EKŞİ, **Uluslararası Ceza Mahkemesinin İnsanlığa Karşı Suçlar Üzerindeki Yargı Yetkisi**, (Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2004), 3-16

⁴⁷⁹ Lilian A. BARRIA-Steven D. ROPER:" How Effective are International Criminal Tribunals? An Analysis of the ICTY and the ICTR", **The International Journal of Human**

ulusal egemenlik ve çıkarının önceliğinin olduğu sistem devam ettiği için BM içinde daimi bir ceza mahkemesinin kurulması yolundaki çalışmalar sürüncemede kaldı. Soğuk Savaş bu konuda bir ilerleme kaydedilmesini engellemiştir.⁴⁸⁰

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle değişen dinamikler, BM'de karar alma sürecinin kolaylaşması ve uluslararası arenadaki gelişmeler (Bosna-Hersek başta olmak üzere, yarım milyon kurban, Ruanda, Somali, Kamboçya gibi yerlerdeki trajediler, Şili General Augusto Pinochet davası) daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin oluşmasını sağlamıştır⁴⁸¹.

BM Güvenlik Konseyi 22 Şubat 1993 tarihinde aldığı 808 sayılı karar ile, 1991'den beri eski Yugoslavya'da devam eden uluslararası insani hukuka aykırı ihlallerin sorumlularının yargılanması için bir uluslararası mahkeme kurulmasını kararlaştırmıştır⁴⁸². Konsey, 808 sayılı kararı alırken, Uzmanlar Komisyonu'nun bir ad hoc mahkemesinin kurulması konusundaki Şubat 1993 tarihli geçici raporunu, Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Konferans Sürekli Komitesi Başkan yardımcısının bir mahkemenin kurulması konusundaki tavsiyelerini ve AT Araştırma Komisyonu'nun eski Yugoslavya'daki müslüman kadınların durumu hakkındaki raporunu gözönünde bulundurdu⁴⁸³.

BM Genel Sekreteri, 3 Mayıs 1993 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne mahkemenin kurulmasının yasal temeli, yetki ve örgütlenmesi, soruşturma, ön yargılama, yargılama ve yargılama sonrası süreçleri, işbirliği ve yargısal

Rights Vol. 9, No. 3, 349–368, (September 2005), 364.

⁴⁸⁰ David CHUTER, **War Crimes: Confronting Atrocity in the Modern World** (Boulder, CO

& London: Lynne Rienner, 2003) p. 278-279

⁴⁸¹ Helena COBBAN: "International Courts", **Foreign Policy**:(Mar/Apr2006) Issue 153, p.22-

28,

⁴⁸² United Nations :**The United Nations and the Situation in the Former Yugo- slavia.** ST/DPI/1312/Rev.4.(New York: UN Department of Public Information 1995), 76-77

⁴⁸³ James GOW "The ICTY, war crimes enforcement and Dayton: The ghost in the machine" **Ethnopolitics** Vol. 5, No.1 / March 2006, 52

yardım ile genel kararlar hakkında ayrıntılı bir rapor sunmuştur. Raporunda, kurulacak olan mahkemenin dayanağının BM Andlaşması'nın VI. Bölümü olduğu, BM Güvenlik Konseyi'nin bir alt organı olarak, bağımsız çalışacağı, kuruluş amacının eski Yugoslavya bölgesinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması olduğu ve mahkeme karargâhının Lahey'de olacağı noktaları yer almıştır⁴⁸⁴.

BM Genel Sekreteri raporun devamında, mahkemenin üç organdan (iki yargılama odası ve bir temyiz odası; savcı ve odalar ile savcıya hizmet edecek tescil dairesi) oluşacağını belirtilmektedir. Odaların (Chambers), 11 yargıçtan (her iki yargılama odasının 3'er, temyiz odasının 5 yargıcı) oluşması, yargıçlar 4 yıllık bir dönem için üye ülkelerin önerdikleri en az 22 en çok 33 aday arasından BM Genel Kurulu tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır.

BM Güvenlik Konseyi, 25 Mayıs 1993 tarihinde aldığı 827 sayılı karar ile BM Genel Sekreteri'nin raporunu kabul etmiş ve Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: ICTY)'nin kurulmasına karar vermiştir⁴⁸⁵. Ayrıca Güvenlik konseyi, Mahkeme Statüsünü belirleyen bir karar da alarak, bütün devletlerin söz konusu Mahkeme ile tam işbirliğinde bulunmaları ve Mahkeme Statüsü'nün uygulanması için tüm devletlerin kendi iç hukuklarında zorunlu önlemler almalarına karar vermiştir⁴⁸⁶. Genel Sekreter'den ise mahkemenin etkin çalışması için acil düzenlemelere gitmesi istenmiştir. ICTY görev yapacak yargıçların seçim sürecinden sonra, 17 Kasım'da Lahey'deki Barış Sarayı'nda törenle görevine başlamıştır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Dan SAXON:" Exporting Justice: Perceptions of the ICTY Among the Serbian, Croatian, and Muslim Communities in the Former Yugoslavia", **Journal of Human Rights**, Vo.4, No. 4 (October-December 2005),566

⁴⁸⁵ UN Security Council Resolution, No.827 (May 25,1993),
<<http://daccess-ods.un.org/TMP/7090162.html>>

⁴⁸⁶ ICTY'nin Statüsü için bkz. Canan ATEŞ EKŞİ. a.g.e., 91-95

⁴⁸⁷ Yves BEIGBEDER, **Judging War Criminals: The Politics of International Justice** (New York: St. Martin's Press, 1999).182

BM Güvenlik Konseyi, 8 Temmuz 1994'te ICTY'nin⁴⁸⁸ kaderini belirleyecek 936 sayılı kararı aldı. Bu kararla, ilk suç duyurusunda bulunup, Güney Afrika Cumhuriyeti Yüce Mahkemesi üyesi Richard J. Golstone Mahkeme'nin Başsavcısı olarak atandı⁴⁸⁹. Başsavcı Kasım 1994'te, Bosna'daki Müslümanlar için kullanılan toplama kamplarının komutanı Dragan Nikoliç'i, Cenevre Konvansiyonu, Savaş Hukuku ve göreneklerini ihlal ettiği ve insanlığa karşı suç işlediği gerekçesiyle, savaş suçlusu ilan etti. Suçlama, inceleme yargıcı tarafından teyid edildi ve tutuklanması için doğrudan ilgili olan ulusal otoritelere yetki verildi⁴⁹⁰. Burada sözü edilen otoriteler, Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Pale'deki Bosna Sırp yönetimi (bugünkü Republika Srpska) ve Hırvat savaş suçlusu Dragan Tadiç olayında da Almanya'dır.

ICTY tarafından suçlu bulunan Duşan Tadiç, Alman otoriteleri tarafından tutuklanıp, 24 Nisan 1995 tarihinde Mahkeme'ye teslim edildi. Tadiç'in yargılanması 7 Mayıs 1996 tarihinde başladı. Yapılan bütün suçlamalar soykırım, insanlığa karşı suçlar, öldürme, tecavüz, işkence, toplama kampları, silahsız sivillere yönelik saldırılar, Saraybosna'nın kuşatılması, insani yardım örgütleri ve UNPROFOR üyelerine, yardım konvoyları ve uçaklara karşı yapılan saldırılara dayanmaktaydı⁴⁹¹.

Bosna'daki savaşın sonunu simgeleyen Dayton Antlaşması'nın 4. ekinde, "Sırp Cumhuriyeti dahil Bosna'daki bütün otoritelerin Mahkeme ile işbirliği yapmaları ve onun emirlerine uymaları zorunludur. Bunun yanında, bütün savaş suçlularının Bosna'da seçimle ya da atamayla geldikleri herhangi bir görevde bulunmaları yasaklanmaktadır" denilmektedir. Mahkeme kaynaklarına 2005 yılına kadar 162 kişi hakkında savaş suçu

⁴⁸⁸ Resmi dökümanlar, dava ve kararlar için bkz. Eski Yugoslavya Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesi resmi web sitesi <<http://www.un.org/icty/index.html>>

⁴⁸⁹ Priscilla B. HAYNER, **Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity** (New York: Routledge, 2001), 207

⁴⁹⁰ Dan SAXON: a.g.m., 560

⁴⁹¹ Gary Jonathan BASS: **Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals**, (UK: Princeton University Press, 2000), 206-207.

işlemekten dolayı dava açılmıştır⁴⁹². Bu kişilerden 126 kişinin mahkeme prosedürü başlamış ve aralarında Slobodan Miloseviç'in⁴⁹³ de bulunduğu 9 kişi yargılanma sürecine girmiştir. Yine bugüne kadar toplam 42 kişi hakkında da mahkûmiyet kararı verilmiştir.

Bosna savaşına baktığımızda, bu savaşın bitişi, tarihteki diğer savaşların bitişinden farklıdır. Savaşın bir galibi olmadığı için aslında, bütün taraflar yenilmiş sayılmaktadır. Sırp lar Bosna'nın yarısını elde edip Sırbistan'a bağlayamamışlar ancak kendi sınırları içinde bir yönetime kavuşmuşlardır. Ancak ne Hırvatlar ne de Müslümanlar ise istedikleri gibi devlet kuramamışlardır⁴⁹⁴.

Ülkeye gelen barış zorla kabul ettirilmiş ve bugün Batılı güçler tarafından korunan bir barıştır. Savaşan taraflar savaşta ele geçirdikleri topraklar içinde hayatlarını sürdürmektedirler. Onların arasında, sivil ve askeri kişiler yanında, savaş suçluları da bulunmaktadır. Uluslararası toplum, taraflardan, savaş suçlularını teslim etmelerini istemektedir. Taraflar suçluların teslim edileceğine dair sözleşmeler imzalamakla birlikte bu süreç çok yavaş işlemektedir⁴⁹⁵. Lahey'e gönderilen kişiler daha basit olaylara olanlardır. 2005 yazı itibarıyla çok önemli savaş suçluları yakalanabilmiş veya mahkemeye teslim edilebilmiş değildir.

Yugoslavya için kurulan mahkeme uluslararası toplum tarafından ilk başlarda fazla destek görmemesine karşın süreç içinde ciddi bir atılım gösterdi. Başlangıçta kovuşturmalar alt düzeydeki sanıklara ilişkindi, giderek generaller ve özellikle devlet başkanı sıfatı taşıyan Miloseviç de yargı önüne

⁴⁹² Key Figures Of ICTY Cases, <<http://www.un.org/icty/glance/index.htm>>, (er. 6 Temmuz 2005),

⁴⁹³ Yugoslavya Federal Cumhuriyeti eski devlet başkanı Slobodan Milosevic (1997-2000), ICTY tarafından yargılanması 11 Mart 2006 günü Lahey'deki hücrelerinde ölü bulunmuştur. Dolayısıyla dava kendiliğinden sona ermiştir.

⁴⁹⁴ Florian BIEBER: "Bosnia–Herzegovina: Developments ...a.g.e., 122

⁴⁹⁵ James GOW, 'A Revolution in International Affairs – Governance, Justice and War', **International Relations** XV/1 (2000) pp. 1–10.

çıkmiştir. Ama bu mahkemenin eski Yugoslavya ülkesinde işlenen bütün suçları kovuşturduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü çeşitli katliamlarda (Srebrenica başta) BM görevlilerinin rolü ve NATO müdahalesi sırasında yapılanlar dava konusu olmamıştır. Güvenli bölge ilan ettikleri bir şehrin yerle bir edilmesine, sakinlerinin soykırıma tabi tutulmasına seyirci kalan uluslararası gücün dava edilemediği bir mahkemenin uluslararası ceza adaletini sağlama bakımından başarılı olduğunu söylemek zordur⁴⁹⁶.

ICTY daimi bir uluslararası mahkeme değil, Nurmberg ve Tokyo mahkemeleri gibi geçici bir mahkemedir ve ilerleyen yıllarda misyonunu tamamlaması öngörülmektedir. Ancak Bosna savaşındaki pek çok kişinin davasının devam etmesi ve çok önemli suçluların da henüz yakalanmamış olması mahkemenin işlevini uzun bir süre daha devam ettireceğinin göstergesidir⁴⁹⁷.

2005 yılı içerisinde savaş suçluları konusunda Bosna'da kurulan yeni bir mahkeme, Bosnalıların kendi topraklarında kendi milletinden savaş suçlularının yargılanacağı fikrini benimsemeleri bakımından önemli bir gelişme oldu. Bu tarihe kadar bölgedeki yerel mahkemelere yalnızca BM mahkemesince onaylanmadan önce küçük davaları görme izni veriliyordu.

9 Mart 2005 tarihinde işlevine başlayan Bosna savaş suçluları mahkemesinin 2010 yılında kapatılması planlanan ICTY'nin dava yükünün bir kısmını üstlenerek bölgede bu tip davaları ülke sınırları içinde bağımsız olarak görme yetkisi verilen ilk yerel mahkeme olması öngörülmektedir⁴⁹⁸. ICTY'nin küçük davalarla uğraşmayıp yüksek önemdeki zanlılar üzerinde

⁴⁹⁶ Payam AKHAVAN, 'Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities?', **American Journal of International Law** 95 (July 2001) pp. 7–31.

⁴⁹⁷ Lilian A. BARRIA-Steven D. ROPER. a.g.m.,358

⁴⁹⁸ War Crimes Chamber Project: Project Implementation Plan Registry Progress Report (OHR, October 2004), <http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/pdf/wcc-project-plan-201004-eng.pdf>

yoğunlaşmasına olanak sağlaması amacı güdülmektedir⁴⁹⁹. İlk başlarda mahkeme personelinin daha çok uluslararası yargıçlardan oluşması ve zamanla bu görevlerin yerli hukuk uzmanlarına bırakılması planlanmıştır.

Bosna savaşı'nda büyük suçlar işleyen suçluların yakalanamaması ülke genelinde bir güvenlik sorunu ve tehdit ortamı yaratmaktadır. Söz konusu kişilerin yakalanması gelecekte olası savaşların önlenmesi için hayati önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Bosna'nın bir devlet olarak bir daha mevcudiyetinin sorgulanamayacağını ve savaş suçu işleyenlerin cezalandırılacağını göstermek bakımından da gereklidir. Savaş suçluları konusunda her ulusa eşit muamele yapılması mahkemenin güvenilirliğini sağlaması açısından önem taşımaktadır⁵⁰⁰.

Bosna'daki savaş sonrası olarak tanımlanan olağanüstü durumun bu suçlular yakalanmadan düzelmesi ve normal yaşam düzeyine kavuşması beklenmemektedir. Savaş suçluları devlet yapıları tarafından korunduğu sürece ülkede güvenin sağlanması da zordur. Bu bağlamda kimi analizciler Belgrad'da da savaş suçluları konusunda hassasiyeti sağlayacak bir uluslararası varlığın gereğine işaret etmektedirler⁵⁰¹.

E. Bosna Hersek Halkları ve Eşitlik Konusu

1. Dayton Antlaşmasında Bosna Halkları

Dayton Barış Antlaşması Bosna-Hersek topraklarında yaşayan, yaklaşık olarak birbirine eşit güçte üç milletin, Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar aşırı milliyetçi noktalarını törpüleyerek bir arada yaşamalarını sağlama hedefi ile yola çıkmıştır. Bosnalı halklar tarihte uzun yıllar birlikte yaşadıkları için

⁴⁹⁹ BBC news, (March, 9,2005)

⁵⁰⁰ Lilian A. BARRIA-Steven D. ROPER, a.g.m.,354

⁵⁰¹ a.g.m., 363-364; Yves BEIGBEDER, a.g.e., 200.

Dayton ile halklar arasında kesin sınırlar çizilememiştir. Nitekim her entite içerisinde diğer entite halklarından azımsanamayacak derecede bir nüfus yaşamaktadır.

Boşnaklar Bosna Hersek'te en büyük etnik gruptur. Boşnakların ilk hedefi savaş zamanında da olduğu gibi, Bosna'nın uluslararası toplum tarafından tanınmış toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır. Çünkü Sırp'ların Sırbistan ile Hırvatların da Hırvatistan ile birleştiği varsayılırsa Bosna'ya ve Boşnaklara 15 bin km.'lik küçük bir toprak (orta Bosna, Tuzla bölgesi, Hersek'in kuzeyi, Bihaç ve Gorazde) kalmaktadır⁵⁰². Bu da Hıristiyan Avrupa'nın ortasında küçük bir Müslüman devlet anlamına gelmektedir. Bu sebeple Boşnaklar 50 bin km.lik tüm Bosna topraklarını kapsayan çok uluslu ve toprak bütünlüğü uluslararası toplumun güvencesinde olacağı bir devletten yana tavır almış ve almaktadırlar⁵⁰³.

Bosna'nın etnik bakımdan ikinci büyük halkı olan Sırp'lar, bölgede savaşı başlatan halk ve toplu katliamların baş sorumlusu olarak kabul edilmelerine karşın hemen hemen bir devlet statüsüne yakın bir konum elde ettiler. Yalnızca dışişleri bakanının bulunmadığı ancak istediği ülke ile istediği antlaşmaları yapmakta serbest olan RS her yönüyle, özellikle kurumları bakımından Bosna içerisinde ayrı bir devlet karakteri taşımaktadır⁵⁰⁴. Her ne kadar "Büyük Sırbistan" hayallerinden geçici olarak vazgeçmiş de olsalar RS ile Sırbistan arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

RS'nin politikaları genelde Sırbistan ile paralel olarak sürdürülmektedir. RS bu yapıyla, Bosna'da üniter bir devlet yapısına ulaşılması yolundaki en büyük engeli teşkil etmektedir. Ortak kurumların

⁵⁰² Murat PRASO. "Demographic Consequences of the 1992-95 War", **Bosnia Report**, <<http://www.barnsdle.demon.co.uk/bosnia/dem.html>>

⁵⁰³ Neven ANDJELIC: a.g.e., 120.

⁵⁰⁴ Florian BIEBER, "Bosnia–Herzegovina: Developments.."a.g.m. 212.

oluşturulması konusunda Sırp tarafı sürekli direnmektedir. Bu tavrın arkasında üniter devletin RS'yi ortadan kaldıracağı endişesi vardır⁵⁰⁵.

Bosna Hırvatları Dayton'dan en hoşnutsuz çıkan halk olmuştur. Bunun en önemli sebebi antlaşmada Hırvatların Bosna'nın entitelerinden birisi olarak kabul edilmemiş olmalarıdır. Sırpların ise ayrı bir entiteyi teşkil etmeleri ve kendi devlet sınırlarına sahip olmaları Hırvatların büyük tepkisine neden olmaktadır. 1994'te Boşnak Hırvat Federasyonunu kuran Washington Antlaşması'nda Boşnaklar ve Hırvatların, ellerinde bulundurdukları topraklarla etnik temele dayalı hiçbir bölgesel ayırım olmamak şartıyla tek bir yönetimde birleşmeleri öngörülmüştür. Ancak, Dayton'ın üzerinden on yıl geçmesine rağmen savaşta bölünen toprakların halen fiilen birleşmesi mümkün olmamıştır⁵⁰⁶.

Hırvat halkının Dayton'dan en az fayda sağlayarak çıkmış olmasının doğurduğu netice antlaşmanın uygulanması sürecinde de Hırvatların çoğunlukla memnuniyetsizliği ve uluslararası toplum ile uyuşmazlığı şeklinde kendini göstermektedir. Hırvat milleti birlikte federasyon çatısı altında toplanmayı kabul ettiği Boşnak halk ile her konumda bir işbirliği içinde hareket edememektedir. Hırvatlar başta seçim yasası olmak üzere, kantonların yönetiminde çeşitli konularda kendilerine yeterince hak tanınmadığında şikâyet etmektedirler⁵⁰⁷. Nitekim 10 kantondan 7'sinde Boşnak halkın nüfusunun daha fazla olduğu için mecliste eşit olarak temsil edilmediklerini vurgulamaktadırlar. 1994 Washington Antlaşması'nın imzalanması ile dağıtılan Hırvat paralel hükümeti halen Hırvat kurumları ve kamu maliyesi üzerindeki de facto hâkimiyetini sürdürmektedir. Bu durumun en belirginleştiği yer Mostar kentidir⁵⁰⁸.

⁵⁰⁵ **ICG Reports**, 'Republika Srpska—Poplasen, Brcko and Kosovo: Three Crises and Out', Sarajevo, (6 April 1999)

⁵⁰⁶ Florian BIEBER, "Bosnia–Herzegovina: Developments.."a.g.m., 201

⁵⁰⁷ Marc WELLER- Stefan WOLFF. "Bosnia and Herzegovina Ten Years after Dayton: Lessons for Internationalized State Building" **Ethnopolitics**, Vol. 5, No. 1, (March 2006), 3-4

⁵⁰⁸ David CHANDLER: a.g.e., 80-81

Kasım 2000 tarihinde anayasal bir statüsü olmayan Hırvat Halklar Meclisi Hırvat halkını paralel hükümetleri için referanduma çağırdı. Hırvatların büyük çoğunluğunun desteklediği milliyetçi parti HDZ önderliğindeki siyasi partiler bir araya gelerek 4 Mart 2001 tarihinde kendi sözde-hükümetlerini ilan ettiler. Hırvatların bu çıkışları üzerine dönemin Yüksek Temsilcisi Wolfgang Petrisch, 7 Mart 2001'de HDZ lideri ve Bosna üçlü devlet başkanlığı makamının Hırvat üyesi Ante Jelavic'i siyasi bütün görevlerden azletti ve kendisine siyaset yasağı getirdi⁵⁰⁹.

Bosna'nın Batı ile ilişkileri bakımından, özellikle 2000 yılının başından itibaren Hırvatistan'ın AB ile bütünleşme sürecine girdiği de göz önüne alındığında, Hırvatların konumu ve önemi güçlenmektedir. Nitekim Hırvatistan yönetimi Bosna'nın bağımsızlığına saygı gösterecekleri ve Bosna'nın politikalarına Hırvat halk lehine müdahale etmeyecekleri konusunda uluslararası topluma söz vermişlerdir⁵¹⁰. Ancak Hırvat hükümetleri kimi ortamlarda Bosna'daki Hırvat halka eşitsiz muamele yapıldığını da vurgulamaktadırlar.

Uluslararası toplumun tüm karşı çıkışları ve FBIH deki aşırı milliyetçi temsilcilere siyaseti yasaklamalarına rağmen Bosnalı Hırvat siyasetçiler sıkça Hırvat halkın Bosna'nın üçüncü entitesi olarak kabul edilmesi çabalarından vazgeçmeyeceklerini dile getirmektedirler⁵¹¹.

2. Halkların Eşitliği

Dayton'ın imzalanmasından ancak beş yıl sonra Bosna halklarının eşitliği için somut adımlar atılabiştir. Bu anlamdaki en önemli gelişme, Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesi'nin, 1 Temmuz 2000 tarihinde aldığı ve

⁵⁰⁹ OHR Decisions. Decision Removing Ante Jelavic From His position as the Croat Member of the BiH Presidency, (March 7, 2001), <<http://www.ohr.int/decisions/archive.asp>>

⁵¹⁰ **ESI Report**, "Reshaping International Priorities in Bosnia and Herzegovina, Part Three: The End of the Nationalist Regimes and the Future of the Bosnian State", (Berlin, Brussels, Sarajevo, 22 March 2001)

⁵¹¹ **HINA News**. Politicians Discuss Possibility of Bosnia Being Organized in Three Entities, (20 Ağustos 2004)

”Bosna’yı oluşturan tüm halkların, Bosna topraklarının tamamında eşit derecede Anayasal haklara sahip kurucu halklar olduklarına” dair karardır⁵¹².

Bosna Anayasası ülkedeki kurucu milletleri Boşnak, Sırp ve Hırvat olarak tanımlarken, FBİH Anayasası Boşnak ve Hırvatları, RS Anayasası da Sırları kurucu millet olarak kabul etmekte idi. Bu bağlamda her iki entitedeki kurucu millet ya da milletler diğerinde azınlık sayılmakta idi. Bu durum açıkça Bosna Anayasasına bir aykırılık teşkil etmekte idi. Oysa hukuki olarak Bosna anayasası entitelerin üzerinde bir metindir. Söz konusu çelişki Anayasa Mahkemesinin kurallarının bütün ülke genelinde bütün halklar için eşit şekilde uygulanmasını imkansız kılmakta idi⁵¹³.

Bosna anayasa mahkemesi dört olumsuz oya karşın beş olumlu oy ile, ülkedeki üç kurucu halkın birimlerde kurucu olması, dolayısıyla FBİH’de de Sırların, RS de ise Boşnaklar ve Hırvatların kurucu millet statüsünü elde etmeleri hükme bağlanmıştır. Bu kararın uluslararası toplumun zorlaması ile alınmış bir karar olduğu görülmektedir. Dayton’a göre, Bosna Anayasa Mahkemesi dokuz üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerden dördü FBİH temsilciler meclisinden (2 Boşnak ve 2 Hırvat), ikisi RS ulusal meclisinden seçilmekte olup diğer üç üye de Avrupa İnsan Hakları mahkemesi başkanı tarafından seçilen uluslararası üyelerdir⁵¹⁴. Bunun anlamı tek bir millet uluslararası toplumun isteklerine uygun doğrultuda bir kararı geçirebileceği gibi, iki millet birleşse bile uluslararası toplum istemedikçe bir kararı çıkartmaları mümkün olamayacağıdır. Çünkü söz konusu öneriye Sırp ve Hırvat tarafı karşı çıkarken, iki Boşnak üye ve üç yabancı üyenin oyuyla karar geçirilmiştir⁵¹⁵.

Mahkemenin, üç kurucu halka ilişkin kararının 2000 yılı sonlarında resmi gazetede yayınlanmasını takiben entite anayasalarında her üç toplumun eşitliğini garanti altına alacak şekilde gerekli değişikliklerin

⁵¹² Constitutional Court of Bosnia–Herzegovina, Partial Decision, Case No. U5/98-III (1 Temmuz 2000)

⁵¹³ Florian BIEBER: “Bosnia–Herzegovina: Developments...a.g.m, 211

⁵¹⁴ ONOSA (Sarajevo), 3 Temmuz 2000; SRNA (Banja Luka), 3 Temmuz 2000

⁵¹⁵ Florian BIEBER. a.g.e., 201

yapılması öngörülürken, FBIH ve RS parlamentolarına Nisan 2001 ayına kadar süre tanıdı. Bu karar doğrultusunda RS milli meclisi Anayasal-Hukuksal Sorunlar Komisyonu, Sırp, Boşnak ve Hırvatların kurucu unsur olarak kabul edilmesini sağlayacak şekilde RS Anayasası'nda değişiklik yapılmasını 27 Nisan 2001 tarihinde kabul etti⁵¹⁶.

Bu çerçevede RS Anayasası'ndaki "Sırp halkının devleti" ibaresinin Anayasa'nın birinci maddesinden çıkartılması ve bunun yerine "RS'de Sırp, Boşnak ve Hırvatların kurucu unsur olduğu ve entitede bu üç toplum dışında milli azınlıklar ile diğerlerinin yaşadığı" ifadesinin eklenmesi öngörüldü. Ayrıca anayasanın resmi dile ilişkin maddesinin RS'de Sırpça, Boşnakça ve Hırvatça resmi dil, Kril ve Latin alfabeleri de resmi alfabelidir" şeklinde değiştirilmesi karara bağlandı. Söz konusu karar 2001 yılı içerisinde entite parlamentolarında kabul edildi ve hem FBIH hem de RS anayasasında da 19 Nisan 2002 tarihinde gerekli değişiklikler yapıldı⁵¹⁷.

Uygulamada her iki entitenin de gönülsüz olduğu görülmektedir. Özellikle RS'deki Boşnaklara ve Hıvatlara anayasal eşitlik tanınması konusunda Bosna Anayasa Mahkemesi kararı ile çelişen uygulamalar mevcuttur. FBIH yönetiminde Boşnaklarla bile işbirliğinde zorlanan Hırvat tarafı Anayasa Mahkemesinin bu kararı ile Sırp'ların da FBIH yönetiminde ve kurumlarında yer almasını istemediklerinden uygulamada katı davranmaktadırlar⁵¹⁸.

Halkların eşitliği konusunda anayasa değişikliği konusu Bosna'nın bütünlüğüne ilişkin kararların alınması, alınsa bile uygulanmasının çok zor ve sabırlı bir bekleyişi gerektirdiğini göstermektedir. Çünkü söz konusu kararın uygulanmaya başlanması ile yakın gelecekte savaşta yerlerinden

⁵¹⁶ SRNA (Banja Luka), 28 Nisan 2001

⁵¹⁷ **OHR Documents**: Decision on Constitutional Amendments in the Federation & Decision on Constitutional Amendments in Republika Srpska, High Representative Decisions, (19 Temmuz 2002), (<http://www.ohr.int/decisions/archive.asp>)

⁵¹⁸ Venice Commission Report: , CDL-AD(2005)004, a.g.e

edilmiş mültecilerin geri dönüş süreçleri tamamlandığında her iki entite yönetiminde diğer entitenin halkı önemli çoğunluğa ulaşabilecektir.

Her üç taraf için de bu hemen kanunla yerleşebilecek bir süreç değil, halkların bir arada yaşamaya karar vermelerini gerektiren bir süreçtir. Nitekim savaş sırasında bir şekilde Sırp'ların ele geçirdiği mekânlarından ayrılan Boşnak ve Hırvat halkın geri dönmeleri durumunda Sırp'lar Dayton sayesinde oluşturdukları devletlerinde ezici çoğunlukta olma durumlarını kaybedebilecekler ve yönetimde ağırlıklı söz sahibi olamayabileceklerdir⁵¹⁹.

Benzer durum FBİH için de geçerlidir. Bugüne dek Sırp'lara yönetimde fazla bir hak tanımayan FBİH'de gelecekte Sırp'lar da etkin olabileceklerdir. Bu bakımlardan özellikle Hırvat ve Sırp tarafın bu kararın uygulanması yönünde hiçbir adım atmaya yanaşmamaları Birleşik Bosna hedefinin gerçekleşmesini de zorlaştırmaktadır.

Sonuçta birleşik bir Bosna yaratılabilmesinin yolu Anayasa Mahkemesinin bu kararının uygulanabilmesinden geçmektedir. Zira bu şekilde Bosna başkanlığı düzeyinde alınan bir kararın entitelerdeki her halk için eşit şekilde uygulanabilmesi mümkün olabilecektir. Bu zamana kadar alınan bütün kararların Yüksek Temsilciliğin baskısı ile alındığı ve hiçbir halkı memnun etmediği görülmektedir⁵²⁰.

F. Ortak Güvenlik Sorunu ve Savunma Reformu

Dayton Barış Antlaşması ile amaçlanan en temel hedef Bosna-Hersek'te üniter bir devlet yapısının gerektirdiği ortak kurumların oluşturulması idi. Antlaşmanın onuncu yılını doldurmasının ardından bazı ortak yönetim kurumları oluşturulabilmiş ancak ülkenin geleceğinde hayati roller üstlenecek savunma, istihbarat, polis gücü ve dolaylı vergilendirme gibi

⁵¹⁹ Maria E KETT: a.g.m., 211.

⁵²⁰ Florian BIEBER: "Bosnia–Herzegovina: Developments... a.g.m, 206

önemli kurumlar tam manasıyla hayata geçirilememiştir. Söz konusu kurumların oluşturulması Bosna'nın NATO'nun BİO programına katılımı ve AB ile İstikrar ve Ortaklık Süreci (Stability and Association Process:SAP sürecini başlatması için öncelikli koşullardan birisi olarak kabul edilmiştir⁵²¹.

Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana silahlı kuvvetlerin reformu Bosna Hersek'teki en hassas konulardan birini oluşturmaktadır. Antlaşma imzalandığı sırada FBIH ordusu Bosna Hersek (Boşnak-Müslüman) Federasyon Ordusu (AFBIH) ve (Hırvat) Hırvat Savunma Konseyi (Hrvatsko Vijeće Obrane - HVO) olarak iki kanada bölünmüş durumda idi. Antlaşma ile iki bu iki mevcut gücün paylaşımı ve dengesinin sağlanması tasarlanmıştır⁵²². Bu bağlamda, Bosna Hersek ile ABD arasında, FBIH ordusunun askeri yeterliliğini arttırmayı amaçlayan bir 'eğit ve donat' programının geliştirilmesi yönünde anlaşma sağlanmıştır. Bu program ile Bosna Hersek Ordusu'nun savaş döneminde karşı cephede savaştığı RS Ordusunun güç ve uzmanlık düzeyine gelmesi sağlanması hedeflenmiştir⁵²³.

Program, özel bir askeri şirket olan ABD Profesyonel Askeri Kaynaklar Şirketi (Military Professional Resources Incorporated -MPRI)⁵²⁴ tarafından 1996'dan 30 Ekim 2002'ye kadar resmi olarak uygulanmıştır. Ancak uygulama, FBIH Ordusu'nu güçlendirirken, aynı zamanda Bosnalı Sırpların güvensizlik duygularını körüklemiş ve Bosna Hersek silahlı kuvvetlerini tek çatı altında birleştirme çabalarını zayıflatmıştır⁵²⁵.

⁵²¹ Tim JUDAH "From Dayton To Brussels", **World Today**, (November 1, 2005)

⁵²² Bölgesel İstikrar Anlaşması (Agreement on Regional Stabilization), Dayton Barış Antlaşması Ek 1-B

⁵²³ **RFE/RL Newsline** 'US wraps up military program in Bosnia-Herzegovina', Southeastern Europe, (31 Ekim 2002)

⁵²⁴ MPRI için bkz. <<http://www.mpri.com/channels/home.html>>.

⁵²⁵ Dominique ORSINI. 'Security-sector restructuring in Bosnia-Herzegovina', **Conflict, Security & Development**, c.3, No.1 (Nisan 2003), 81.

Bosna Hersek silahlı kuvvetlerinin ilk küçülmesinin ardından askıya alınan savunma reformu, 2001-2002'de yeniden uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, etnik temelli, birbirine paralel güvenlik kurumlarının varlığı, ülkenin kamu kaynakları üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur⁵²⁶. Ülkenin içinde bulunduğu bu mali çıkmaz, uluslararası topluma reformlar konusunda ısrarcı olabilmeleri yolunda yeniden yapılandırılmakta olan ülke kuvvetlerinin eğitimi ve donanımına yönelik oluşturdukları teklifleri de kullanarak, dolaylı bir baskı aracı sağlamış oldu. OHR ükede savunma reformunun sürdürülmesi konusunda insiyatifi ele alan bir yaklaşım benimserken NATO da askeri reform çabalarını, özellikle de devlet düzeyinde birleşik bir savunma kurumunun oluşturulması meselesini, Bosna Hersek'in NATO ile geliştirmekte olduğu BİO üyeliği için bir koşul olarak ele almıştır⁵²⁷.

2003 yılı içinde Bosna'da birleşik bir silahlı kuvvetler komutasının oluşturulmasına yönelik pek çok önemli reformun hayata geçirilmesi sağlanmıştır. Bu çabalar çerçevesinde OHR Nisan 2003'te Dayton Barış Antlaşması'nın ilkesi olarak değerlendirdiği ayrı ayrı askeri komuta yapılarına sahip olma konusundaki yasağın ihlalini önlemek amacıyla RS Yüksek Savunma Konseyi'nin lağvedilmesi yönünde tarihi bir karar almıştır.⁵⁹

Bosna-Hersek'te savunma reformu kapsamına giren ikinci önemli konu içişleri ve savunma bakanlıkları ve bunlara bağlı polis güçlerinin yeniden organize edilebilmesidir. OHR'nin baskısı ile bir ortak Savunma Bakanlığı kurulmuş olmasına karşın her iki entitenin savunma bakanlığı da faaliyetlerini sürdürmekte ve entitelerin polis güçleri kendi sınırları içerisinde yetki sahibi

⁵²⁶ 1995'de savaşın bitimiyle mevcut bulunan silahlı kuvvetlerin sayısı 430 000 askerdi. 2004 başından itibaren toplamda 21 000 düzenli, 12 600 askere alınmış genç ve 360 000 mahfuz sayısına düşürüldü ve gelecekte bu sayının daha da düşürülmesi beklenmektedir. Bkz 'Developments in South-Eastern Europe', Report of the Assembly of the Western European Union, 49. Oturum, Politik Komite adına Raportör Mr. Hancock tarafından sunulmuş Döküman A/1820, (4 Haziran 2003), 6.

⁵²⁷ **NATO Update.** NATO decision-makers urge Bosnia to reform military', (10 Nisan 2003) bkz. <<http://www.nato.int/docu/update/2003/04-april/e0410a.htm>>.

olabilmektedir⁵²⁸. Dayton Antlaşması uyarınca her iki entite de kendi içişleri bakanlıklarına sahiptir. Bunun dışında FBİH içindeki on kantonun da ayrı ayrı kendi içişleri bakanlıkları bulunmaktadır. Böylece Bosna'da neredeyse birbirinden bağımsız çalışan 13 polis teşkilatı ve 11 içişleri bakanı hizmet vermektedir⁵²⁹. Bu şekilde yapılandırılmış bir polis teşkilatı hem verimli olamamakta, hem de Bosna'nın normal bir üniter devlete dönüştürülmesi çabalarına engel oluşturmaktadır.

24 Nisan 2005 tarihinde her üç halkın siyasi temsilcileri olan 11 parti savunma reformu konusunda komisyon önerilerini müzakere etmek üzere bir araya gelmişlerdir. 16 Mayıs tarihine kadar devam eden müzakerelerde iki entitenin polis güçlerinin birleştirilmesi ile tek bir polis gücünün oluşturulması ve polis yetkilerinin Bosna devletine devredilmesi hususunda prensip olarak anlaşma sağlanırken temel anlaşmazlık konusu yerel polis bölgelerinin belirlenmesi olmuştur⁵³⁰.

Polis gücünün bölge düzenine ilişkin olarak üç plan üzerinde tartışılmıştır. FBİH temsilcileri yerel polis bölgelerinden oluşan bir haritadan yana görüş bildirirken, OHR dokuz polis bölgesi ve ilaveten Saraybosna için bir bölge daha kurulmasını önermiştir. Sırp tarafı ise yerel polis bölgelerini mevcut RS – FBİH sınırları içinde tutan bir planla ortaya çıkmıştır. Sırp tarafına göre Bosna polisi RS ile FBİH sınırlarını geçemeyecektir. RS temsilcilerinin Yerel Polis Bölgelerinin entite sınırlarının ötesine geçmesi konusunu uzun süre reddetmesi, müzakereleri başarısızlığa uğratmıştır⁵³¹. Bu sürecin akabinde 19 Mayıs günü AB Genişleme Sekreterliği Genel Direktörü Reinhard Priebe, Bosna-Hersek ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması

⁵²⁸ Bernd PAPPENKORT "Defence Reform In Bosnia And Herzegovina – A Long Way Towards Partnership For Peace", **Austrian Armed Forces Publications**: <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_140.pdf>

⁵²⁹ Gerard TOAL, "Embedding Bosnia-Herzegovina in Euro- Structures: From Dayton to Brussels" **Eurasian Geography and Economics**, Vol.46, No. 1, (January 2005), p. 58-59

⁵³⁰ Oslobodjenje. 26 Nisan 2005

⁵³¹ FENA News, (17 Mayıs 2005)

(Stabilization and Association Agreement: SAA)'nın imzalanmasına yönelik müzakerelerin başlamayacağını açıklamıştır⁵³².

AB'nin Bosna ile müzakereleri başlatmama kararı Bosnalı Sırp yetkililere geri adım attırmamış aksine RS parlamentosu, polis bölgelerinin çiziminde taraf sınırlarının aşılmasını kabul etmeyerek reform konusunu Mayıs tarihli oturumunda da reddetmiştir⁵³³. Bunun üzerine üzerine Yüksek Temsilcilik RS ile ilgili en sert tedbirlerinin alınabileceği hatta bunun RS'nin gerekirse lağvedilmesine giden yolu açabileceği tehdidinde bulunmuştur. Geline son aşamada yapılan tartışmalar sonuç vermiş ve polis reformu anlaşması 4 Ekim'de RS parlamentosunda kabul edilmiştir⁵³⁴.

RS liderleri kendi polis ve savunma teşkilatı ile ilgili yetkilerini devlet düzeyinde oluşturulacak bir bakanlığa devretmek istemekte oldukça gönülsüz davranmakta ve bu uygulamanın Bosna Anayasası'na aykırı olduğunu söylemektedirler. RS iktidarı merkez hükümetini güçlendirecek her girişimine karşı çıkmaktadır. Bunun arkasındaki en büyük korkusu, ileride RS'nin ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü Bosna merkezi hükümeti güçlendikçe RS'nin yetkileri azalmaktadır.

RS'de yalnızca politikacılar değil, RS halkının da Bosna'yi değil, RS'yi kendi vatanları olarak algıladıkları bilinmektedir. Bu düşünceye en güncel örnek 16 Nisan 2005 tarihinde RS'nin iki yerinde (Manjaca ve Bileca acemi er eğitim merkezleri) düzenlenen askeri yemin töreninde yeni Sırp askerlerinin Bosna'ya değil, RS'ye yemin etmiş olmalarıdır. Yine aynı askerler, çaldırılan Bosna milli marşını protesto etmek amacıyla ıslık çalmışlardır⁵³⁵.

⁵³² Nezavisne Novine, (20 Mayıs 2005)

⁵³³ Nezavisne Novine, (31 Mayıs 2005)

⁵³⁴ Nezavisne Novine, (05 Ekim 2005)

⁵³⁵ FENA News 17 Nisan 2005

Bu olay karşısında 3 Haziran 2005 tarihinde EUFOR ve NATO'nun Saraybosna Karargâhı komutanları Dayton'ın Ek 1A'sının verdiği yetki ile General Novak Cukiç'in görevden alınması, Manjaca üssündeki acemi eğitimi yeterli ve güvenilir kabul edilene dek buradaki her türlü eğitimin askıya alınması ve Manjaca'daki acemi erlerin ordudan ihraç edilmesi talimatlarını vermişlerdir.⁵³⁶

Polis reformu yasası ile temelde tek bir ordu, emir-komuta zinciri ve devlet bütçesi finansmanı oluşturulması öngörülmekte ve entite savunma bakanlıklarının 2006 yılının başlarında lağvedilmesi planlanmaktadır. Yeni Bosna Silahlı Kuvvetleri yalnızca profesyonel personelden oluşurken, askere alma 1 Ocak 2006'dan itibaren ortadan kaldırılacaktır⁵³⁷. Silahlı kuvvetler Bosna'nın demografik bileşimini yansıtacaktır. Müslümanlar, Hırvatlar ve Sırlar, Bosna cumhurbaşkanlığından başlayarak fiili komuta ve destek komutasına kadar her üst düzey karar alma seviyesinde eşit temsil edileceklerdir. Uluslararası toplumun nihai hedefi ise 2007 yılı başlarında çok uluslu ortak bir ordunun kurulmasıdır⁵³⁸.

Söz konusu yasanın uygulanması, diğeri ICTY ile işbirliği olmak üzere NATO'nun Bosna'nın BİO programına katılımı için koyduğu iki ana şartın ilkinin yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Yasanın hayata geçirilememesi durumunda ise ülke çapında bir polis gücü ve ordunun oluşturulamamasının yanı sıra vize rejiminin hafiflememesi, yabancı yatırımcılarının gelmemesi gibi sonuçlar doğurmaktadır⁵³⁹. Bu tablonun en önemli yanı ise Bosna'nın bölgede AB ile ilişkileri açısından en geride kalan ülke konumuna gelmesi ve ülkede istikrarı sağlayabilecek bir Avrupa perspektifi alamamasıdır. Bu durum da ülkeyi yeniden istikrarsızlık ortamına sürükleyebilecektir.

⁵³⁶ Oslobodjenje 04 Haziran 2005

⁵³⁷ FENA News, "BIH: Entity Ministries Of Defence To Be Abolished By The End Of The Year", (18 Temmuz 2005)

⁵³⁸ FENA News, (18 Temmuz 2005), Euronews (19 Temmuz 2005)

⁵³⁹ Milan JAZBEC. **Defence Reform in the Western Balkans: The Way Ahead**, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper, (Geneva, 2005) 16.

Bosna devletinin ortak güvenliğinin sağlanması yolundaki temel aşamalardan birisi savaş boyunca oldukça karmaşıklaşmış ve tarafların orduları ile birlikte çatışmaları yönlendirmiş haber alma servislerinin birleştirilmesi idi. Bu reformun gerçekleştirilmesi siyasi partilerin ve şahısların iddia edildiği üzere kendi istihbarat servislerini kontrol ediyor olmaları yüzünden savunma reformuna kıyasla daha zorlu bir süreçten geçmektedir⁵⁴⁰.

Yüksek oranda siyasileşmiş olan bu servisler AB, SFOR ve ICTY araştırmacılarının da içinde bulunduğu uluslararası aktörler hakkında da casusluk yaptıkları sebebiyle eleştirilmişlerdir⁵⁴¹. Nitekim RS hükümeti, Nisan 2003'te bu tür bir aktivite yürütürken yakalanan askeri istihbarat bürosunu kapatmıştır⁵⁴². Bu servislerin zaman içinde pek çok geniş çapta suç faaliyetleri ile ilişki içinde bulunduğu, savaş suçu işlemekten aranan RS eski Başkanı Radovan Karadžić'in tutukluken kaçmasına yardım ettiği ve BM ambargosunu ihlal ederek Irak'a askeri silah ve teçhizat satmış oldukları da saptanmıştır⁵⁴³. Bu sebeplerden dolayı savunma ve ortak güvenlik reformu kapsamında istihbarat alanında da reform gerçekleştirilmesi yönünde uluslararası baskılar artmıştır. Buna paralel olarak da AB, Bosna Hersek ile 2004 yılında yapılması planlanan SAA müzakereleri çerçevesinde, istihbarat reformunu da kilit koşullar arasında saydı. Ardından da OHR istihbarat reformu için yedi kişiden oluşan bir Uzman Komisyon kurulmuştur⁵⁴⁴.

⁵⁴⁰ Mary KALDOR, 'Security structures in Bosnia and Herzegovina', der. Gavin CAWTHRA - Robin LUCKHAM, **Governing Insecurity: Democratic Control of Military and Security Establishments in Transitional Democracies** (Londra-New York: Zed Books, 2003), 221.

⁵⁴¹ Beth KAMPSCHROR. "BH'nin Yeni Haber Alma Yasası Yürürlükte" **Southeastern European Times**, (30 Eylül 2003), <http://www.setimes.com>

⁵⁴² **Associated Press**, 'Bosnian Serb President closes spy agency', (15 Nisan 2003), bkz. <<http://www.balkanpeace.org/hed/archive/apr03/hed5645.shtml>>.

⁵⁴³ Ian TRAYNOR. "Bosnia's arms to Iraq scandal claims top political scalp", **Guardian Unlimited, Special Report: Serbia**, (3 Nisan 2003) <<http://www.guardian.co.uk/serbia/article/0,2479,928400,00.html>>.

⁵⁴⁴ **OHR Decision** 'Decision establishing the Expert Commission on Intelligence Reform', (30 Mayıs 2003) <http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=29988>.

OHR'nin oluşturduğu komisyonun çalışmaları sonucunda FBIH İstihbarat Örgütü (Federalne Obavjestajno Sigurnosne Sluzbe: FOSS) ve RS İstihbarat Örgütü (Obavjestajno Bezbjedonosna Sluzba: OBS)'nü birleştirerek Bosna İstihbarat ve Güvenlik Servisi (Obavjestajno Sigurnosno Agencija: OSA)'ni oluşturan karar Mayıs 2004'de alınmıştır. Buna ilaveten Temmuz 2004'te de OSA'ya ve Bosna'daki diğer güvenlik sorunlarına destek olması açısından Devlet İstihbarat ve Koruma Birimi (State Information and Protection Agency - SIPA) oluşturulmuştur⁵⁴⁵.

2004 yılına kadar savunma ve ortak güvenlik hedefiyle pek çok reform gerçekleştirilmiştir. Ancak bu kararlar önemli ölçüde uluslararası baskılar ile OHR'nin yetkilerini, reformlara direnen memurları azletmek yönünde kullanmış olmasının bir sonucudur⁵⁴⁶. Alınan kararların tam anlamıyla uygulanabilirliğinden söz etmek zordur. Kalıcı reformların ancak yerel siyasi kurumların yeterli katılımı ve onayı ile gerçekleştirilebileceği ortadadır.

III. Dayton Antlaşması'nın Yenilenmesi Tartışmaları

Dayton Antlaşması'nın Bosna tarihindeki en önemli yeri üç yıldan fazla süren ve bir zamanlar birçok farklı etnik grubun ve dinin, birlikte ve barış içinde yaşadığı bir ülkeye, ölüm ve yıkım getiren savaşı sona erdirmiş olmasıdır. Antlaşmayı hazırlayan yetkililer, antlaşmayı ana metni ve ekleriyle birlikte o dönemin şartlarında tarafların üzerinde anlaşabilecekleri son nokta olarak değerlendirmişlerdir. Ancak ilerleyen zaman içinde uluslararası toplumun birbirine zıt iki prensibi birleştirmeye çalışması Dayton'ı uygulanamaz hale getirmiştir. Dayton bir yandan Bosna'yı birleşik bir devlet

⁵⁴⁵ Remarks by the High Representative Paddy Ashdown at the Opening of the Premises of the State Investigation and Protection Agency, Saraybosna, 14 Temmuz 2004

⁵⁴⁶ Marina CAPARINI. **Batı Balkanlar'da Güvenlik Sektörü Reformu** TESEV Yayınları, (Nisan 2006), 30.

haline getirmeyi hedeflerken diğer yandan ülkeyi etnik bölümlere ayırmak durumunda kalmıştır⁵⁴⁷.

Bosna Savaşının sona ermesinden bu yana geçen on yıl içinde Bosna'nın bütünleştirilmesine yönelik atılan adımların hedefe ulaştığını söylemek zordur. Hatta birçok durumda Bosna'nın bütünleşmek yerine, daha da parçalanmak tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Bosna, barış antlaşması ile yok olmaktan kurtulmuştur ancak, Bosnalı Sırp'ların ve Bosnalı Hırvatların milliyetçi partileri SDS ve HDZ'nin varlığı yüzünden eski çatışma durumuna ve parçalanmaya dönme tehlikesini, az da olsa hâlâ taşımaktadır. SDS her zaman bağımsız bir Sırp Cumhuriyeti, HDZ ise Bosna sınırları içerisinde üçüncü bir Hırvat birimini arzulamaktadır.⁵⁴⁸

Dayton Antlaşması'nın kararlarını uygulayarak aslında ulaşılmaya çalışılan Birleşik Bosna fikrine bir türlü yaklaşamadığı tezinden hareketle hem Bosna devleti içerisinde hem de uluslararası toplumda Dayton'ın yenilenmesi tartışılmaya başlanmıştır⁵⁴⁹. Bosna'nın AB ile yakınlaşmaya başladığı bir dönemde karmaşık yönetim yapısının ilerlemenin önünde bir engel teşkil ettiği görüşü artmaktadır. Nitekim üçüncü Yüksek Temsilci Wolfgang Petritsch'in de anayasayı "uluslararası toplumun son yıllarda onayladığı en karmaşık anayasal belgelerden biri"⁵⁵⁰ olarak nitelendirmesi uluslararası toplumun bu soruna verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Bosna'daki mevcut yönetim yapısına bakıldığında başka hiçbir ülkede görülmeyen uygulamalar göze çarpmaktadır. Batılı diplomatlar asıl sorunun, devlet yapıları ve görevlerinden oluşan karmaşık sistemden kaynaklandığını vurgulamaktadırlar. Yönetim yapısının en üst düzeyinden bakıldığında Bosna'nın tek cumhurbaşkanı yoktur. Bunun yerine cumhurbaşkanlığı

⁵⁴⁷ **ESI Report.** "Waiting for A Miracle: The Political of Constitutional Change", (3 Şubat 2004) <www.esiweb.org>

⁵⁴⁸ Senada Selo SABIC. a.g.e.,46-47

⁵⁴⁹ Tony BORDEN - Daniel SERWER, "Is it time to rewrite Dayton?", **NATO Review**, Vol. 48 (Winter 2000 – 2001=, p. 22-27

⁵⁵⁰ David CHANDLER. a.g.e., 57

görevinin sırayla paylaşıldığı üç üyeli bir cumhurbaşkanlığı sistemi vardır. Bosna'da devlet düzeyindeki yetkililer, dışişleri ve dış ticaret gibi konularla ilgilenmektedirler. Bu yetkililerin askeri konulardan da sorumlu olabilmeleri için ortak polis, savunma ve ordu gibi askeri reformların gerçekleştirilmesi gereklidir.⁵⁵¹

Yargının işleyişinde devletlerde işlenen suçları ele alan devlet düzeyinde bir mahkeme mevcut olmakla birlikte bu mahkemenin entitelerin üst mahkemeleri üzerinde yargı yetkisine sahip değildir. Yargısal süreci daha da zorlaştıran FBİH'deki kantonların kendi yerel mahkemelerinin karar verme sürecinde etkili olmalarıdır. Bunlara ilaveten, devlet düzeyinde bir sınır hizmeti bulunmaktadır ancak polis üzerinde merkezi bir yetki yoktur. Bosna'da iki parlamento binası varken FBİH'de de iki tane meclis ve RS ile kuzeydoğudaki özel bölge Brčko Bölgesinin de kendi meclisleri vardır. Böyle detaylı bir yönetim yapısı yüzünden anayasada kimin neyi yönettiği oldukça uzun bir paragrafla açıklanmaktadır⁵⁵².

Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biri konumundaki Bosna'daki bu dağınık yapı ülke gelirinin yüzde 50-60'ını kullanmaktadır. Bosna'nın bu karmaşık ve maliyeti yüksek yönetim yapısı için ve dolayısıyla anayasa için düşünülen değişiklikler konusunda farklı çevrelerden çok çeşitli öneriler gelmesi de normal bir durumdur. Bunlar içinde en fazla tartışma konusu yapılan öneri, ülkedeki entitelerin kaldırılması ve Bosna'nın tıpkı FBİH'de olduğu gibi kantonları şeklinde birleştirilmesidir⁵⁵³. Buna göre her kanton multi etnik yapıda olacak ve her kantonun halkı yöneticisini istediği şekilde belirleyebilecektir. Bu şekilde birleşik bir Bosna hedefine de bir anlamda ulaşılacaktır⁵⁵⁴.

⁵⁵¹ Senada, Selo SABIC, . a.g.e, 65

⁵⁵² Senada, Selo SABIC, . a.g.e., 222

⁵⁵³ **ESI Report**. "Making Federalism Work A Radical Proposal for Practical Reform, 8 Ocak 2004 <http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_48.pdf>

⁵⁵⁴ Nida GELAZIS - Marty SLETZINGER. "Bosnia on the Road to European Integration: A Status Report" **Woodrow Wilson International Center for Scholars**, (May 16,2005) <http://www.policypointers.org/page_2174.html>

Bu öneriyi Sırp yönetimi kesinlikle reddetmektedir. Bu tür bir değişiklik Dayton Antlaşması ile kazanılan RS'nin ortadan kalkması ve savaş sırasında ele geçirilip Antlaşma sayesinde hukuken Sırlara verilen bölgelerde Boşnak ve Hırvat halkın yönetimi ele geçirmesi anlamına gelecektir. Dayton Antlaşması, Bosna'nın toprak bütünlüğünü uluslararası teminat altına almakla birlikte ülke içerisinde sınırları çizilmiş ayrı bir Sırp devletini de yaratmıştır. Nitekim kendi anayasası bayrağı, polis kuvveti, ordusu ve mahkemeleri ile fiilen bir devlet konumunda olan RS'nin gelecekte bir gün bağımsızlığını ilan etmesi ve Sırbistan'a katılma kararı alması seçeneği de olasılık dâhilindedir⁵⁵⁵. Bu bakımdan taraflar pahasına devleti güçlendirmeye yönelik bütün girişimler RS'li liderler tarafından olumlu karşılanmamaktadır.

Hırvat siyasi liderleri Dayton'ın üzerinden on yıl geçmesine ve çeşitli reform adımlarının atılmasını federasyon içerisinde onaylamak zorunda kalmalarına karşın, üçüncü bir entite olma arzularını kaybetmemişlerdir. Hatta bu yolu izleyen birçok Hırvat politikacı görevden alınmasına rağmen 2005 yılı içerisinde Bosna Hersek üçlü devlet başkanlığının Hırvat üyeliğine seçilen Ivo Covic, üçüncü bir entite olmayı talep ettiklerini, aksi takdirde Hırvatların ülkede eşit olarak temsil edilmediklerini, her üç etnik grubu da temsil eden yeni bir düzenlemeden yana olduklarını ve bu yüzden de merkezileştirilmiş bir devlet istemediklerini ifade etmiştir⁵⁵⁶. Hırvatlar FBIH'deki kantonlarda da yeterince temsil edilmedikleri görüşündedirler. Bu bağlamda kantonlaşma önerisini daha fazla bölgede söz sahibi olabilecekleri düşüncesi ile üçüncü entite olma arzularının yanında ikinci bir alternatif olarak değerlendirmektedirler.

Kantonlaşma önerisini eleştirenler, Bosna'nın kantonlara bölünüp, RS'nin ortadan kalkması durumunda savaş zamanındaki ortama döneceğini

⁵⁵⁵ **WEU Document** "Developments in South-Eastern Europe", Assembly of the Western European Union, A/1820, (4 Haziran) 2003, <http://assembly.weu.itnetwork.fr/en/documents/sessions_ordinaires/rpt/2003/1820.html>

⁵⁵⁶ Politika (Belgrade daily news), Interview with Ivo Jovic, 6.09 2005 'den aktaran **SEE Security Monitor**, <<http://www.seeurope.net/en/Story.php?StoryID=56460&LangID=1>>

iddia etmektedirler. Sırp lar yine çoğunlukta olduğu yerlerde bir araya gelerek bağımsızlıklarını ilan etme çabasına gireceklerdir. Aynı şey Hırvatlar için de söz konusu olabilecektir. Hırvat yöneticiler de çoğunlukta oldukları kantonları birleştirip kendi yönetimlerini kurabileceklerdir. Bu bakımdan mevcut şartlar dâhilinde Dayton Antlaşması'nın kantonlaşma şeklindeki bir yenilenmesin de söz etmek zordur. Bu tür bir değişiklik siyasi çevrelerce bir yenilenme değil daha çok Dayton'ın tamamen ortadan kalkması olarak değerlendirilmektedir⁵⁵⁷.

Avrupa Parlamentosu 14 Nisan 2005'te Batı Balkanlar ile ilgili kabul ettiği bir kararda, Bosna'nın "derin bir şekilde" bölünmüş olduğunu belirterek, Dayton Barış Antlaşması'nın yenilenmesi çağrısında bulunmuştur⁵⁵⁸. Bosna'da Dayton Antlaşmasının 10. yılına girildiği 2005 yılından itibaren oldukça karmaşık olan Bosna anayasası daha fazla incelenmeye başlanmış ve önerilen formüllerin sayısı artmıştır.

Berlin merkezli Avrupa İstikrar Girişimi (European Stability Initiative: ESI) FBIH'in bertaraf edilmesi önerisi ile ortaya çıkmıştır. ESI raporuna göre; Brčko, RS ve Tuzla Kantonu birçok açıdan yetki sahibi iken, Federasyonun yeri belirsizdir. Çünkü Hırvatlar Federasyonu, Boşnaklarsa hem RS'yi hem de Federasyonu kaldırmak istemektedirler. Federasyonu destekleyen olmadığı için de kaldırılmalıdır görüşünü ortaya atan ESI, Bosna'da 12 yönetim birimi olmasını önermektedir. RS yerine Federasyonun kaldırılma sebebi de RS'nin

daha küçük bir yapılanma ancak FBIH daha karmaşık ve bütçenin yüzde 35'ini kullanan maaliyetli bir yönetim yapısına sahip olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu yolla bir sınır değişikliği de gerekmecektir⁵⁵⁹.

⁵⁵⁷ Florian BIEBER. a.g.e.,172.

⁵⁵⁸ State of regional integration in the western Balkans, **European Parliament Resolution, P6_TA(2005)0131**, (adopted at 14 April 2005), Starsbourg

⁵⁵⁹ **ESI Report: Making Federalism Work-A Radical Proposal for Practical Reform**, , 8 Ocak

Nisan 2005’de Amerikan Kongresi Dışışleri Komitesi’nde yapılan bir toplantıda Bosna Hersek’teki yapı tartışılmış ve FBIH ile RS’nin yetkilerinin Bosna devletine devredilmesi gerektiği vurgulanarak bunun gerçekleştirilmesi için ABD’nin Bosna Hersek’e her türlü yardımda bulunacağı açıklanmıştır. ABD bildirisinde ayrıca Dayton Antlaşması’nın en büyük eksiklerinden birinin etnik temizlik yapan tarafın ödüllendirilmesi olduğu ve bir ülkenin parçalanması ile ortaya çıkan RS’yi barındıran bir Bosna devletinin Batı ile entegrasyona gidemeyeceği belirtilmiştir⁵⁶⁰. Bu açıklamalardan ortaya Dayton’ın mimarı ABD’nin de 10 yıl sonra bile hala birleşemeyen bir Bosna’dan memnun olmadığı ve Dayton’ın yenilenmesinden yana olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Dayton’ın değiştirilmesi yolundaki tartışmalar 4 model etrafında toplanmaktadır. Burada karmaşık devlet yapısının aşılacak devletin işleyebilirliğinin sağlanması esas amaç olarak nitelendirilmektedir. Bu modellerden ilki mevcut OHR’nin daha fazla güçlendirilmesi ve yetkilendirilmesidir. Bosna içinde ve dışında bu fikre taraftar olanlar milliyetçilik karşıtı olanlardır. Bu görüşü savunanların temel dayanağı OHR’nin aşırı milliyetçi liderleri politikadan uzaklaştırmış olmasıdır⁵⁶¹.

Bosna’da yaşanan savaş boyunca üç etnik halkın radikal liderleri hep iktidarda bulunmuşlardır. Bu güçler, kimi zaman seçimler yoluyla, kimi zaman da siyaset, iş, güvenlik yapıları ve organize suçlar gibi bir dizi ağ youyla hep ülke politikalarına yön verenler olmuşlar ve savaşı körüklemişlerdir. Savaş biteli 10 yıl olmasına karşın halk içinde bu liderlere hala sempati ile yaklaşmaktadır. Bu yüzden OHR bu liderlerin Bosna siyasetinden uzak kalmalarının garantisini konumundadır. Halkların birbirlerine olan bakış açıları

2004, <http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_48.pdf>

⁵⁶⁰ Mirzet MUJEZINOVIC, “Bosna Hersek’teki Anayasa Tartışmaları ve Reform Süreci” **The Journal of Turkish Weekly**,

<<http://www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=12&id=17>>

⁵⁶¹ Dusko VEJNOVIC- - Velibor LALIC. “Community Policing in a Changing World: A Case Study of Bosnia and Herzegovina”, **Police Practice and Research**, Vol. 6, No. 4, (September 2005), p.363–373

değişmeden OHR'nin misyonunun sona ermesi ülke geleceği için bir risk olarak görülmektedir. Bu çözüme tepki gösterenler ise Bosna'ya demokrasi ve Avrupalı değerlerin baskıyla ve bir çeşit sömürgeci yönetimle dayatıldığı görüşünü savunmaktadırlar⁵⁶².

İkinci model taraftarları Bosna'daki sorunların çözümünü, OHR'nin gücünü giderek azaltmak ve nihayetinde demokrasinin bir gereği olarak tamamen kaldırmakta görmektedirler. Üçüncü bir öneri ise Dayton içinde bulunan anayasanın bütünüyle değiştirilerek ülke geleceğine yeni bir başlangıç yapılmasıdır. Çünkü Dayton bir ateşkes antlaşmasıdır ve Dayton'ın 4 numaralı ekini oluşturan anayasa da ateşkes gereği yapılan geçici önlemleri içermektedir. Birleşik bir devlet yapısını oluşturan düzenlemelerden yoksundur. Nitekim uygulamada çıkartılan yasalar ve gerçekleştirilen reformlar zaten anayasadaki hükümlerin ötesine geçmektedir⁵⁶³.

İkinci ve üçüncü modeller için en önemli sorun milliyetçi siyasetçilerin konumunu güçlendirme tehlikesini içinde barındırmasıdır. Çünkü bu kişiler hala yüksek oy potansiyeline sahiptirler. Söz konusu kişilerin iktidara gelerek etnik politikalara dönmeleri Bosna'yi dördüncü bir modele götürebilecektir. Bu da Bosna'nın basit multi-etnik bir devlet olması yerine etnik sınırlara göre dağılması şeklinde bir sonuç olacaktır⁵⁶⁴.

Tartışılan tüm modellerin kesin olarak öngörülememesinin nedeni gelecekte nasıl bir durum ile karşılaşılacağına bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası toplum Bosna'daki savaşı durdurmuş ve barışı sağlamıştır ancak yapmak istenilen birleşik devlet inşası konusunda

⁵⁶² Timothy DONAIS. a.g.e., 22

⁵⁶³ Bruce R. HITCHNER. "Dayton and the Future of Bosnia From the **Wall Street Journal-Europe**" <http://www.publicinternationalallaw.org/areas/poldev/balkans/index.html> (er. Mayıs 2005)

⁵⁶⁴ **RFE/RL Reports** "Bosnia-Herzegovina: The Dayton Debate Revisited", Vol: 8, No: 39 (October 22, 2004)

on senedir güçlkle ilerlemeler kaydedebilmiştir. Çünkü Bosna'daki halklar birbirine sıcak bakmamaktadırlar.

Uluslararası toplum Bosna'da savaş sonrası halklar arasındaki güveni tesis edememiştir. Bu yüzden de yönetim mekanizmalarındaki yetkileri yeniden bu halklara teslim edememe sancısını yaşamaktadır. Çünkü tarihte yaşanan tecrübeler Balkanlar'daki ufak bir kıvılcımın bütün bölgeyi etkileyebildiğini göstermiştir. Bosna'daki milliyetçi liderlerin halkın desteği ile yeniden iktidarlarını ele geçirmeleri ülkedeki etnik sorunun yeniden başgöstermOne neden olabilecektir. Başa dönüldüğünden Dayton'dan her üç halk da hiçbir zaman tatmin olmamıştır. Yetkiler halklara teslim edildiğinde her biri kendi taleplerini gerçekleştirme hırsına kapılabilecektir⁵⁶⁵.

Avrupa Konseyi'nin anayasa konusunda uzman bir komisyonu olan Venedik Komisyonunu tarafından hazırlanan ve Bosna'daki mevcut durumu analiz ederek ülkenin bütünlüğünün devamı için yapılması gerekenleri sıraladığı kapsamlı rapor gerek Bosna içinde gerekse uluslararası toplumda yankı bulmuştur. 11 Mart 2005 tarihli raporda Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun mevcut Bosna–Hersek Anayasası düzenlemelerinin; mantıklı, etkili ve sürdürülebilir olmadığı kanısına vardığı ifade edilmektedir.

Komisyon, Dayton'ın bir parçası olan mevcut anayasayla ülkenin, Avrupa entegrasyonu yolunda daha fazla ilerleme kaydetmeyeceği sonucuna varırken, kısa, orta ve uzun vadede etkili reformlar yapılması önerisinde bulunmuştur. Reformlar konusundaki öncelikleri:

—Devlet düzeyindeki yetkilerin güçlendirilmesi,

⁵⁶⁵ Judy DEMPSEY. "Self-rule No Closer in Bosnia Ruled by Decree", **Financial Times**, (July 30, 2003)

—Bosna-Hersek Federasyonu içindeki kantonların güçlerinin azaltılması ve kantonların kaldırılması,

—Siyasi ve idari yapıların sadeleştirilmesi,

—Karar alma sürecinin düzenlenmesi ve ahlaki vetoların azaltılması olarak belirlemiştir.

Komisyon ayrıca OHR'nin yetkilerine ilişkin ihtiyacı ve pek çok temsilcinin geçmişte oynadığı can alıcı ve önemli rolü kabul ettiğini ancak bu yetkilerin yavaş yavaş azaltılması gerektiğini kaydetmiştir. Bu durumun bireyleri ilgilendiren kararlar hakkında endişe yarattığını ve bunları gidermek için yeni yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini de belirtmiştir⁵⁶⁶.

Batılı kurumlardan gelen ve değişikliğin zorunluluğunu vurgulayan raporlar karşısında Bosna'daki en yüksek yetkili OHR, net çözüm önerisi getirmemektedir. OHR'nin hassasiyet gösterdiği en önemli yaklaşım her türlü anayasal değişikliğin, Bosna'lı tüm siyasetçiler arasında uzlaşma sağlanarak yapılması gerektiği anlayışıdır. On yıl önce Bosna'daki savaşın sona ermesi için aracılık eden yabancılar da benzer görüşü paylaşmaktadırlar. ABD eski müzakerecisi Richard Holbrooke Ekim 2003'te bölgeye yaptığı ziyarette, "Dayton Antlaşması bir çerçeveydi ve bu çerçeveyi geliştirmek isteyen herkes bunu gerçekleştirmek için şansını denemeli, üç grubun da üzerinde uzlaşma sağladığı herşey bizim açımızdan da olumludur", şeklinde konuşmuştur⁵⁶⁷.

Yüksek Temsilci Paddy Ashdown, Dayton'ın tamamen değiştirilmesi gibi radikal bir değişiklik yerine Dayton çerçevesi kullanılarak Dayton'da değişiklikler yapmaktan yana tavır almakta ve bu sürecin devlet düzeyinde bir

⁵⁶⁶ **Venice Commission Report: CDL-AD(2005)004**, a.g.e

⁵⁶⁷ Oslobodjenje, (3 Ekim 2003)

savunma bakanlığı kurulması, merkezi vergi sisteminin yaratılması ve polis reformu üzerinde çalışılması ile zaten başladığını savunmaktadır⁵⁶⁸.

Dayton Antlaşması imzacı ülkelerden Rusya Federasyonu'nun Bosna'daki siyasetçileri değişiklik konusunu tartışmaya teşvik etmediği görülmektedir. Rusya, Dayton Antlaşmasının, özellikle de üç halk arasında eşit ilişkiler sağlanması açısından Bosna'da bir dönüm noktası olarak kalması gerektiğini düşünmektedir⁵⁶⁹. Rusya'nın bu tutumu da hem Sırpların fikrine her zaman daha yakın oluşuyla hem de bölgede alevlenecek yeni krizleri istememesiyle açıklanabilir.

Balkanlarda uluslararası toplumun önünde bölgesel bir sorun olarak karşımıza çıkan Kosova konusu hala sıcaklığını korumakta olup nihai çözüm bulunabilmiş değildir. Bu bakımdan Bosna'da Dayton'ın yenilenmesi tartışmalarının da kısa dönemde bir çözüme ulaşması zordur. Ülkede savaşa yol açan etnik ayrımı derinleştirebilecek bir öneriye sıcak bakılmamaktadır. Böyle bir gelişme Bosna'yı parçalanmaya götürebileceği gibi, multi etnik üniter bir devlet yapısının protektora yönetimi ile başarılı olamayacağı sonucu Kosova ve daha geniş perspektiften abkıldığında Irak ve Afganistan örnekleri üzerinde de etki yaratabilecektir.

21 Mayıs 2006 tarihinde yapılan referandumun ardından Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılması ve Kosova'nın da bağımsızlık yolunda ilerlemesi bölgeyi derinden etkileyen gelişmelerdir. Balkanlarda yeni çatışmalardan çekinen uluslararası toplum Bosna'yı bütün olarak koruyabilmek için daha işlevsel çözüm yolları ve projeler sunma yollarını arayacaklardır.

⁵⁶⁸ NATO Dergisi, "Paddy Ashdown ile Söyleşi", Kış 2004 (web edition)

⁵⁶⁹ FENA News, (10 Ocak 2005)

IV. Dayton Antlaşması Sonrası Bosna-Hersek'in Dış İlişkileri

A. Bosna Hersek ve Komşuları

Bosna-Hersek'in her iki sınır komşusu Hırvatistan ve Sırbistan-Karadağ devleti Dayton Antlaşmasının imzacı taraflarındandır ve dolayısıyla Antlaşmaya saygı göstermekle yükümlü kılınmışlardır. Ancak barışın ilk beş yılında bu devletler Bosna ile ilgili eski iddialarından kolay kolay kurtulamamışlardır. Çünkü savaşı başlatan ve körükleyen liderler ilk 5–6 yılda iktidarlarını korumuşlardır⁵⁷⁰. Bu süre içinde de Hırvatistan'ın Bosnalı Hırvatları, Sırbistan'ın ise RS'nin çıkarlarını korumak bahanesiyle bölge politikalarına müdahaleleri olmuştur.

21. yüzyıla girilirken Hırvatistan ve Sırbistan'ın siyasi yönetimlerinde ardı ardına gelen önemli değişiklikler Bosna'yı da yakından ilgilendiren gelişmeler olarak tarihe geçmiştir⁵⁷¹. Bosnalı Hırvatların yoğun olarak yaşadığı Hırvatistan sınırındaki bölgelerde hak iddia eden Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tuğman'ın 1999 yılının Aralık ayında vefat etmesiyle başkanı olduğu partisi HDZ iktidardan inerken yerine Batı ile entegrasyonu amaç edinen koalisyon hükümeti gelmiştir. Yeni Hırvat yönetimi Bosna'yı ayrı bir devlet olarak tanıyacağını, Hırvat bölgelerin Hırvatistan ile birleştirilmesinin mümkün olmadığını açıklamıştır⁵⁷².

Benzer şekilde Eski Yugoslavya topraklarını ve halklarını savaşa sürükleyen devlet Başkanı Slobodan Milošević, 2001 yılında yapılan seçimlerin ardından Batı destekli bir halk ayaklanması ile iktidarını kaybetmiştir. Yönetimi ele geçiren Batı destekli koalisyon Milošević'i ICTY'ye teslim ederek Sırbistan'ın uluslararası izolasyonla geçen dönemine son vermiştir. Söz konusu iki ülkedeki bu gelişmeler "Büyük Sırbistan" ve "Büyük

⁵⁷⁰ Francine FRIEDMAN, *A Polity on the Brink*, a.g.e., 118

⁵⁷¹ Gerald Knau-Marcus Cox, "Bosna Nereye Gidiyor?" *NATO Dergisi*, Kış 2000-2001, 6.

⁵⁷² Pamela BALLINGER: *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*, (New Jersey: Princeton University Press, 2003), 250.

Hırvatistan" hayallerinden vazgeçildiği ya da rafa kaldırıldığı şeklinde yorumlanmaktadır⁵⁷³.

Bosna'nın sınırlarına yakın bu gelişmeler ülke içinde de yumuşamaya yol açmıştır. 21. yüzyıl Bosna'nın birleşik bir devlet olma yolunda daha somut adımlar atılması için gerekli dış koşulları hazırlamıştır. Gerek Hırvatistan gerekse Sırbistan-Karadağ'ın Batı ile entegrasyon yolunda yerine getirmekte olduğu şartların en başında Bosna'yı bağımsız bir devlet olarak kabul eden politikalar üretilmesi gelmekte idi.

Sırbistan'ın henüz kendi sınırları ile ilgili sorunları halledememiş olması Bosna'ya tarafsız bakmasını engellemektedir. Kendi sınırları içindeki Kosova'nın bağımsızlık yolunda ilerlemesi bu ülke liderlerini huzursuz etmektedir. Bu durumun Bosna'ya yansımaları ve siyasetlerin milliyetçi çıkışları da zaman zaman görülmektedir. Nitekim, kimi siyasetçiler uluslararası toplumun Kosova'ya bağımsızlık vermesi gibi bir sonuç karşısında RS topraklarının da Sırbistan ile birleştirilmesi gerektiği gibi tezler ortaya atmaktadırlar⁵⁷⁴. Bu fikirler de Batı'nın Sırbistan'a yönelik olumsuz imajını tazelemektedir.

Hırvatistan; Makedonya'nın ardından AB ile SAA Antlaşmasını imzalamış ikinci ve AB ile müzakerelere başlama tarihini ilk alan Yugoslavya ardılı devlet olması bu ülkeyi Batılı anlamda daha fazla reform yapmaya ve komşuları ile ilişkilerini barışçıl ve işbirliği temeline oturtan bir politika izlemeye yöneltmiştir⁵⁷⁵. Bu bağlamda Bosna'nın komşuları içerisinde ilk olumlu ilişki kurduğu ülke de Hırvatistan olmuştur. İki ülke Serbest Ticaret Antlaşması başta olmak üzere aralarında birçok antlaşma imzalamışlardır.

⁵⁷³ Vojin DIMITRIJEVIC "Justice Must Be Done and Be Seen to Be Done: The Milosevic Trial" **East European Constitutional Review**, Vol.11 No. 1/2 (Winter/Spring 2002)

⁵⁷⁴ SRNA, (10 Mayıs 2006)

⁵⁷⁵ AB, savaş suçlularını tutuklamadığı ve iade etmediği gerekçesiyle Hırvatistan ile Mart 2005 de başlaması öngörülen üyelik müzakerelerini askıya almıştır. Ülkenin eski general Ante Gotovina'nın ICTY'ye teslimi konusunda uluslararası toplumla işbirliği yaptığını ortaya koyması üzerine müzakereler Türkiye ile eş zamanlı olarak 3 Ekim 2005 'te başlatılmıştır.

İlişkilerinin normalleştirilmesi adına en son adımlardan birisi de çifte vatandaşlık anlaşmasıdır. İki ülke içişleri bakanlarınca 4 Ağustos 2005 tarihinde imzalanan anlaşmaya göre Bosna'da yaşayan etnik Hırvatlara Hırvat vatandaşlığı alma hakkı verilmesi hususu yasal hale getirilmiştir⁵⁷⁶. Son dönem gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerde de Hırvatistan yetkilileri AB üyeliğine ilişkin reformlarda Bosna'ya yardım sözü verdiklerini ifade etmektedirler.

B. Dayton'dan NATO ve AB'ye Giden Yol

Bosna-Hersek'i barışa kavuşturan Dayton'ın Bosna için belirlediği nihai hedefin ülkenin Batılı kurumlar ile bütünleşmesini sağlanması olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda Bosna'nın önüne iki ana perspektif konulmuştur. Bu perspektiflerin ilki NATO'nun BİO programına dahil olmak, ardından NATO'nun bir üyesi olmak ve son olarak da AB ile entegrasyon sürecini başlatmaktır. Söz konusu hedefler Bosna'nın yeniden bir savaş ortamına dönmemesi ve bütün etnik halkların ortak bir hedef için birlikte hareket etmelerini sağlamak için gerekli bir perspektif olarak sunulmaktadır⁵⁷⁷.

Bosna'yı Dayton Antlaşması'nın uygulanmasından Avrupa ile bütünleşme sürecine taşıyacak en önemli adım SAP sürecinin başlaması⁵⁷⁸ ve bu sürecin sonunda SAA'nın imzalanmasıdır. SAP, AB'nin Batı Balkanlara yönelik "Bölgesel Yaklaşım (Regional Approach)"⁵⁷⁹ politikası için bir çerçeve oluşturmakta ve bölge ülkeleri için Avrupa'ya giden yol olarak ifade edilmektedir. Siyasal diyalog, kapsamlı ticaret liberalleşmesi, önemli mali

⁵⁷⁶ Nezavisne Novina - 05/08/05, HINA, FENA News - 04/08/05

⁵⁷⁷ Gerard TOAL. a.g.m., 56-57

⁵⁷⁸ "Road map to Europe: The Stabilisation and Association Process", The European Union's Vision for Southeastern Europe, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/region/road_map_to%20europe.pdf>

⁵⁷⁹ "Building on the model of European integration", The European Union's Vision for Southeastern Europe, <http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/region/index.htm>

yardım ve ekonomik ve sosyal hayatın pek çok sahasında yakın işbirliği öngören bu çerçevede, her ülkenin, Birlikten teknik ve mali yardım alarak, kendi temposunda ilerlemesine izin vermektedir. Söz konusu sürecin kapsamına dahil edilen ülkeler; Arnavutluk, Hırvatistan, Sırbistan-Karadağ, Makedonya ve Bosna-Hersek olarak belirlenmiştir. Önce Hırvatistan daha sonra da Makedonya ile bu süreç tamamlanarak, SAA imzalanmıştır⁵⁸⁰.

AB savaş sonrası kurumsallaşma süreci içinde olan Bosna'ya bölgesel yaklaşım çerçevesinde verdiği mali yardımlar dışında ikili doğrudan bir ilişki yürütmemiştir. Örgüt, 1998 yılından itibaren OHR'nin Bosna'daki çalışmaları ile yakından ilgilenmeye başladı. Nitekim Haziran 1998'de AB Bakanlar Konseyi toplantısında AB ile Bosna arasında ikili ilişkilerin gelişmesi için AB-Bosna Danışma Görev Gücü EU/BiH Consultative Task Force (CTF) kurulmasına karar verilmiştir⁵⁸¹.

AB Bosna karar verme mekanizmaları ile ilgilenmeye başlamakla birlikte, bunu Dayton antlaşması çerçevesinde Barış Uygulama Komisyonunun (Peace Implementation Council-PIC) çalışmalarına destek vererek yaptığını ifade etmekte idi. Nitelim Aralık 1998 tarihli Madrid toplantısından çıkan PIC bildirisinde Bosna-Hersek'in Avrupa kurumlarıyla bütünleşmesinin başlıca şartının Dayton'daki yükümlülüklerin yerine getirilmesi olduğu vurgulandı⁵⁸². Bu bağlamda AB'nin Bosna siyaseti ile olan dolaylı ilgisi Dayton Antlaşmasının sivil yönlerinin uygulanması ile sınırlanmıştı.

AB, 2000'li yıllara gelindiğinden Dayton Antlaşmasının esnekliği ve OHR tarafından yukarıdan baskıcı yönetimi altında zorlanan Bosna ile ikili

⁵⁸⁰ Bkz. <www.euractiv.com/en/enlargement/eu-western-balkans-relations/article-129607-47k>

⁵⁸¹ Gerard TOAL. a.g.e., 56-57

⁵⁸² **PIC Declaration**, Annex: The Peace Implementation Agenda, Reinforcing Peace in Bosnia and Herzegovina The Way Ahead, Madrid, 16 Dec 1998, Section VI: Bosnia and Herzegovina within Europe., <http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=5191>

müzakerelerini kendi yönetmeyi ve Bosna'daki karar verme mekanizmalarına doğrudan katılmayı tercih etti⁵⁸³. Mart 2000'de AB, Bosna'yı entegrasyona taşıyacak SAP sürecindeki ilk adım olan yol haritasını açıkladı. Söz konusu dökümanda Bosna'nın AB ile İstikrar ve İşbirliği antlaşmasını imzalayabilmesi için yerine getirmesi gereken 18 maddelik şarta yer verilmekte idi. Bu şartlar insan hakları alanında, daha etkin bir kamu idaresinin oluşturulması, yargı sisteminin iyileştirilmesi, organize suçlarla etkin mücadelenin sağlanması, gümrük ve vergi reformunun tamamlanması, tek ekonomik bölge oluşturulmasını sağlayacak yapısal idari değişikliklerin sürdürülmesi, enerji piyasasının AB'ye entegre edilmesi, istatistik alanındaki kanunun uygulanması, yayıncılık yasası gibi alanları kapsamakta idi⁵⁸⁴.

AB'nin Kasım 2000'de Zagreb'de gerçekleştirilen zirvesinde Bosna'daki halkları temsil eden liderler, yol haritasını benimsediklerini ilan ederlerken, OHR de Zagreb Deklarasyonu ile AB'nin isteklerini Bosna'da uygulayabilme gücüne kavuşmuştur.⁵⁸⁵

Bosna'ya sunulan bu yol haritası ülkenin AB ile entegrasyonunun çerçevesini çizerken PIC ve OHR'nin başından beri Bosna'da gerçekleştirmeye çalıştığı reformlar ve ortak kurumların oluşturulması çabaları bir Avrupa perspektifiyle pekiştiriliyordu. OHR, Zagreb Zirvesinden sonra Bosna halklarının yaşam şartlarının iyileştirilebilmesinin tek yolunu Avrupa ile bütünleşme olarak ortaya koymaktadır⁵⁸⁶. Batılı diplomatlar artık Bosna'da uluslararası toplumun varlığı tartışmalarının arka planda kaldığını onun yerine Bosna'nın genelde uluslararası topluluk özelde de Avrupa

⁵⁸³ David CHANDLER, "Bosnia: From Dayton to Europe?" Presented at Plenary Session: 'Human Rights in a Divided Europe' **International Konferenz: 'Human Rights in Europe: A Fragmented Regime'** Department of Political Science Hannover University, (September, 17-18 2004)

⁵⁸⁴ Yol haritasının tam metni için bkz. **Europa South-East Monitor**, S.11, (May 2000)

⁵⁸⁵ Zagreb Summit, "Final Declaration", (November 24, 2000)
<<http://faq.macedonia.org/politics/eu/zagreb.summit.pdf>> (er.Nisan 2005)

⁵⁸⁶ Wolfgang PETRITSCH, 'Disappointing Progress of Bosnia and Herzegovina on the Path to Closer European Integration', **OHR Press Release**, (June 28 2001).
<http://www.ohr.int/print/?content_id=4469>

içerisinde yer alması için gereken stratejileri tartışmanın önem taşıdığını ifade etmektedirler⁵⁸⁷.

AB, 1991 tarihinden itibaren Batı Balkanlar olarak nitelendirdiği bölgeye 2000 yılına kadar çeşitli yardım programları ile 6,8 milyar Euro yardım yapmıştır. 2000 tarihinde bu yardımların yeni bir program adı altında daha sistemli bir şekilde verilmesi planlandı. Zagreb Zirvesini takiben AB, SAP sürecine dahil olan 5 Batı Balkan ülkesi için Komisyon kararı ile İstikrar, Kalkınma, Gelişme ve Yeniden İnşaa Yardımı olarak ifade edilen CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization) programını ve teknik yardım programını başlattı⁵⁸⁸.

2001 yılında Avrupa Komisyonu Bosna için 2002–2006 dönemini kapsayan⁵⁸⁹ ve AB yardımı için çerçeve programı ortaya koyan bir ülke stratejisi belirledi. 2001 yılından bu yana CARDS programı dâhilinde Bosna'ya 240 milyon Euro'dan fazla yardım yapıldı.

AB'nin Bosna siyasetinde doğrudan yetki sahibi olmasının en somut uygulaması OHR'nin 2002 tarihinde Bosna Bakanlar Kurulu içinde başbakana bağlı bir Avrupa Entegrasyon Müdürlüğü kuran reformu ile gerçekleşti. Söz konusu müdürlük Bosna'nın Avrupa entegrasyonu yolundaki tüm stratejilerini hazırlamak ile görevlendirildi⁵⁹⁰. Bu tarihten itibaren ülkede kilit bir yürütme organı olan Avrupa Entegrasyon Müdürlüğü, Bosna'nın SAP Avrupa Komisyonu ile başlıca ortağı oldu ve AB ile yapılan antlaşmaların uygulanmasını ve müzakereleri içeren özel sorumluluklar üstlendi.

⁵⁸⁷ Carl BILDT, 'Is the Peace a Success?', Remarks to the Peace Implementation Council, Brussels, 23 May 2000. <<http://www.bildt.net/index.asp?artid=176>>

⁵⁸⁸ Council Regulation (EC) No 2666/2000 of 5 December 2000.

⁵⁸⁹ AB, CARDS programı ile Batı Balkanlara 2000-2006 döneminde 4.6 milyar Euro yardım yapmayı öngörmüştür.

⁵⁹⁰ Law on the Council of Ministers of Bosnia and Herzegovina, Office of the High Representative, (3 Aralık 2002), Article 23
<http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=28609>

Avrupa Entegrasyon Müdürlüğü, AB için bir anlamda OHR'nin yetkilerinin sorgulandığı tartışmaya bulduğu kısa vadeli çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Bosna'da OHR'nin hükümetin üstünde yetkiler kullandığı ve demokrasinin tartışıldığı bir ülke ile gözü kapalı müzakere yürütmesi AB'yi çifte standard uyguladığı eleştirilerine maruz bırakıyordu⁵⁹¹. Söz konusu bakanlık ile hükümet AB ile entegrasyon yolunda yetkili kılınıyordu ve reformların gerçekleştirilmesi sorumluluğu ile donatılıyordu.

Mart 2003'te Yüksek Temsilci aynı zamanda ilk AB özel temsilcisi olarak da atanınca, AB ülkede PIC'den daha fazla söz sahibi olan kurum haline gelmiştir. Birlik bu tarihten itibaren Bosna Hersek hükümetinin SAA koşullarını karşılayacak şekilde yıllık planlarının hazırlamasında ve uygulanmasında doğrudan yer almaya başlamıştır⁵⁹².

Bosna-Hersek, devletleşme yolunda on yıldan bu yana bir geçiş süreci yaşamaktadır. Bu süreç içerisinde Bosna halklarının ya da seçilmiş siyasi temsilcilerinin fazla bir inisiyatifi olmamıştır. Diğer bir deyişle Bosna kamuoyunun önüne bir Avrupa hedefi konulmuş ve seçim yapmaları istenmiştir. Bu seçim elbetteki demokratik bir seçim değildir. Çünkü Bosna halklarının Avrupa perspektifine olumsuz bakmak için pek fazla şansları olmamıştır. Aksi takdirde ülkenin yapılanması için gerekli yardımlardan mahrum kalacağı gibi Avrupalı kurumlara giremeyerek Batı Balkanlar'ın en geri kalmış ülkesi olarak kalma yaptırımına da maruz kalabilecektir. Bu anlamda Bosna'ya 2000 yılında sunulan yol haritası ve Avrupa perspektifi, halkları reformlara daha sıcak bakmaya teşvik etmiş ve daha fazla mesafe kat edilmesini sağlamıştır. Bu da OHR makamının işlerini kolaylaştırmış ve ona politikalarında belki demokratik olmayan ama uluslararası toplumu tatmin edecek görece bir meşruluk kazandırmıştır.

⁵⁹¹ European Commission, 'Report from the Commission to the Council on the preparedness of Bosnia and Herzegovina to negotiate a Stabilisation and Association Agreement with the European Union', COM(2003) 692 final, Brussels, 18 Kasım 2003, §B.1.1

⁵⁹² Gerard TOAL. a.g.e.,58

SONUÇ

Bosna-Hersek, Balkanların etnik ve kültürel çeşitliliği içinde kendine özgü nitelik taşıyan bir ülkedir. Tarih boyunca pek çok kültüre ev sahipliği yapmış olan Bosna-Hersek'in 6.yüzyılda Slavların Balkanlar'a gelip yerleşmesi ile başlayan tarihi, çeşitli imparatorluklar ve Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında devam etmiştir. En son Yugoslavya Federasyonu'nun bir cumhuriyeti olan Bosna-Hersek 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığı takiben Yugoslav ordusunun saldırısına uğrayan Bosna-Hersek'te savaş üç yıl boyunca sürmüş ve 1995'te uluslararası toplumun araya girmesi barış sağlanabilmiştir.

Bosna Savaşı'nı sona erdiren Dayton Barış Antlaşması, beraberinde farklı sorunlar da getirmiştir. Antlaşmanın bir eki olan Bosna Hersek Anayasası gereğince, ülke iki birimden (entite) oluşan bir devlet hâline gelmiştir. Bunlardan biri, on kantona bölünmüş ve Boşnaklar ile Hırvatların kontrolünde olan "Bosna ve Hersek Federasyonu" (FBiH), diğeri ise Sırpaların kontrolündeki "Sırp Cumhuriyeti"dir (RS). Dayton Antlaşması'nın Bosna Hersek'i bu şekilde bölüştürmüş olması, ülkenin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına sürekli bir tehdit oluşturmaya devam etmektedir.

BH savaş ile yok olmaktan kurtulmuş ise de, Bosnalı Sırpların ve Bosnalı Hırvatların milliyetçi partileri Sırp Demokratik Partisi (SDS) ve Hırvat Demokratik Birliği'nin (HDZ) varlığı yüzünden "medeni bir şekilde" yok olma tehlikesini, az da olsa hâlâ taşımaktadır. SDS her zaman bağımsız bir Sırp Cumhuriyeti, HDZ ise Bosna sınırları içinde üçüncü bir Hırvat birimini arzulamıştır. SDS ve HDZ'nin sürekli önünü kesen ise uluslararası topluluk olmuştur. Bosna-Hersek'te demokrasiyi dayatan, uluslararası topluluğun bu ülkedeki yüksek temsilciliği OHR'dir. OHR Bosna Hersek'teki barışın korunması, etnik gerginliğin hafifletilmesi, ülke çapında hareket özgürlüğünün sağlanması, mültecilerin geri dönmesi, gayrimenkullerin sahiplerine geri

verilmesi, Mostar kentinin idari açıdan bütünleştirilmesi, devlet çapında bir savunma bakanlığının oluşturulması ve buna benzer konularda önemli başarılarla imza atmıştır. Son olarak da ortak güvenlik ve polis teşkilatının bütünleştirilmesi reformunun sonuçlandırmaya çalışmaktadır.

OHR'nin bu şekildeki önemli başarılarına rağmen, Bosna Hersek üzerindeki himayesi, ülke çapında etkili bir yönetimin oluşmasını olumsuz etkilemektedir. Bosna Hersek yetkililerinin birçok konuda belirlenmiş stratejileri bulunmamakta ve sürekli OHR yüksek temsilcisinden gelen talimatlar doğrultusunda hareket edilmektedir. Bu yüzden bazı çevreler, OHR'nin yetkilerinin azaltılması gerektiğini savunmaktadır. Oysa bunun için Dayton Barış antlaşması'nın yenilenmesi gerekmektedir. Ancak Sırp tarafı, RS'nin varlığının tehlikeye atmamak için her türlü değişiklik tasarısına karşı çıkmaktadır. RS'nin bu tutumu ise reformları geciktirdiği için, Bosna Hersek'in Avrupa ve Atlantik kurumlarıyla bütünleşme süreci yavaşlatmaktadır.

Uluslar arası toplum tarafından Bosna'ya sunulan Avrupa perspektifi halkların ortak bir amaç uğrunda birleşmeleri için bir adım olmuştur ancak Bosna'daki halkların temsilcilerinin ülkelerinin inşa sürecinde yer almalarını sağlayacak Dayton sonrası bir sisteme geçilmesi, Bosna'da demokratik kurumların oluşturulması bakımından zorunlu görünmektedir. Son dönemde Dayton Anlaşması'nın sivil hükümlerini uygulamaktan sorumlu OHR'nin 30 Haziran 2007 tarihinde kapatılması için hazırlıklar başlatılmıştır.

Balkanlardaki son gelişmeler değerlendirildiğinde bu tür bir kararı vermenin erken olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bölge henüz tamamen istikrara kavuşmuş değildir. Halen Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün tehlikede olduğu söylenebilir. Nitekim Karadağ'da 21 Mayıs 2006 tarihinde gerçekleştirilen referandum sonrası ülkenin 3 Haziran'da bağımsızlık ilan etmesini takiben Bosna Sırp Cumhuriyeti yetkililerinden de referanduma gitme ve Bosna-Hersek'ten ayrılma talepleri yükselmeye

başlamıştır. Hukuken RS Bosna-Hersek devleti'nin bir entitesidir ve ayrılma hakkı yoktur. Bununla birlikte Kosova'nın statüsüne ilişkin henüz bir yol kat edilmiş değildir ancak giderek bağımsızlığa doğru yaklaşmaktadır. Kosova'nın olası bağımsızlığının Bosnalı Sırpların Bosna'dan ayrılarak Sırbistan ile birleşme isteklerini daha da güçlendireceği açıktır. Böyle bir ortamda OHR'nin Bosna-Hersek'i demokratikleştirmek uğruna ülkeden çekilmesi büyük bir istikrarsızlığa neden olabilecektir.

Bosna-Hersek'te gerçekleştiren pek çok reform Yüksek Temsilcilik makamının baskısı ve RS'yi zorlaması ile gerçekleştirilebilmiştir. RS halen anayasa değişikliği konusunda direnme göstermektedir. Bosna Hersek'e diğer Batı Balkan devletlerine olduğu gibi kalıcı bir Avrupa perspektifi sunulmadan ve İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) 'nı imzalamadan önce OHR makamının kapatılması ülkedeki reform ve ilerleme sürecini durdurabilecektir. OHR'nin olmadığı bir Bosna'da Sırp idarecilerin diğer reformları baltaması muhtemeldir. Benzer şekilde Hırvat toplumu da üçüncü entite kurulması talepleriyle de ortaya çıkarlarsa Bosna'daki eski istikrarsızlık ortamına geri dönülmesi kaçınılmaz olacaktır.

Buna ilaveten Bosna-Hersek uluslar arası savaş suçluları mahkemesi ile işbirliği başlatmış olmasına karşın milyonlarca Bosnalının öldürülmesi ve topraklarından sürülmesi kararını veren savaşın baş mimarları yakalanabilmiş değillerdir. Bu kişiler mahkemeye teslim edilmeden Bosna'da güven ortamına dönülmesi neredeyse imkansızdır.

Diğer yandan gerek Bosna-Hersek'te, gerekse Sırbistan'da yapılacak genel seçimlerde, radikal milliyetçi Sırp partilerin kazanmaları halinde OHR yerine kurulması planlanan AB Özel Temsilciliği'nin Bosna-Hersek'te istikrarı sağlaması zor görünmektedir. Çünkü bu makamın yetkileri sınırlı olacak ve Bosna-Hersek yönetimine karışmayacaktır. Bu bakımdan seçim sonuçları bir anlamda Bosna-Hersek halkının Bosna'nın geleceğine ilişkin tutumunu

açıkça ortaya koyacaktır. Uluslararası toplumunda bu seçim sonuçları doğrultusunda kararını vermesi uygun görülmektedir.

Batı'nın müdahale ile barışı sağladığı topraklarda demokratik kurumların inşası için kurduğu yönetimler bir anlamda himaye yönetimleridir ve tarihte bu topraklarda istedikleri politikayı uygulayan büyük devletler 90'lı yıllardan itibaren de aynı yöntemi sürdürmüşlerdir. Hem Bosna'da hem de Kosova'da Batı güdümünde yönetimler iktidardadır ve bölge Uluslararası barış birliklerinin gözetimi altındadır. Ülkede kurulan kurumlar ve iktidarın sahipleri Uluslararası toplumun sınırları çerçevesinde hareket edebilmektedirler, aksi takdirde görevlerinden alınabilmektedirler. Bu bakımdan da ihtilafli bölgelerde henüz Batılı anlamda demokratik kurumların inşa edildiğini ve bağımsız toplumların oluştuğunu söylemek çok zordur.

KAYNAKÇA

- ACKERMANN Alice-PALLA, Antonio. " From Peacekeeping to Preventive Deployment: A Study of the United Nations in the Former Yugoslav Republic of Macedonia," **European Security**, 5/1 (Spring 1996)
- AKHAVAN Payam. 'Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities?', **American Journal of International Law** 95 (July 2001)
- AKŞİN Sina ve FIRAT Melek. "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar (1919-1939)", **Balkanlar**, İstanbul: OBİV Yayınları, 1993
- ALBAYRAK Kadir. **Bogomilizm ve Bosna Kilisesi**, İstanbul: Emre Yayınları, 2005
- ALTUĞ Yılmaz - NOMER Engin. **Devletler Hukuku**, İstanbul 1977
- ANDERSON M. Smith: **Doğu Sorunu**, Çev. İdil ESER, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001
- ANDJELIC Neven. **Bosnia-Herzegovina: The End of a Legacy**, London:Frank Cass Publishers, 2003
- APPADURAI Arjun (ed.). **Globalization**, Duke University Pres, 2001.
- ARAL Berdal. "Soğuk Savaş Sonrasında Siyasallaşan Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları", **Ankara Ü. SBF**, C. 53, S.1-4, (1998)
- ARMAOĞLU Fahir. **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**,1789-1914, Ankara:TTK Yayını, 1997
- ARMAOĞLU Fahir. **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, (1914-1990), C.I, 8.B, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992
- ARSLAN Adem Yavuz: "Dondurulmuş Sorunlar Ülkesi" **Aksiyon Dergisi**, S: 448 , (7 Temmuz 2003)
- **Associated Press**, 'Bosnian Serb President Closes Spy Agency', (15 Nisan 2003)
- <http://www.balkanpeace.org/hed/archive/apr03/hed5645.shtml>
- ATAÖV Türkaya. **Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu**, Ankara, 1968
- ATATÜRE Süha. **2015 Yılında Dünya ve Türkiye**, (ed. Mustafa Sezen), Ankara: Başkent Üniv.Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2005
- ATEŞ Canan. **Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış Ve Güvenliğin Korumasındaki Rolü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 1997

- **Ayin Tarihi.** Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü (Eylül 1995)
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1995/eylul1995.htm>
- BABUNA Aydın. **Geçmişten Günümüze Boşnaklar:** Bir Ulusun Doğuşu, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000
- BAĞBAŞLIOĞLU Arif. **ABD'nin Afganistan'a Düzenlediği Askeri Müdahalenin Hukuki Dayanaklarının Değerlendirilmesi,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü. SBE, Ankara, 2004.
- BALLINGER Pamela: **History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans,** New Jersey: Princeton University Press, 2003
- BANAC Ivo. **The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics"** Cornell University Press: New York 1984
- BARRIA Lilian A.-ROPER Steven D. "How Effective are International Criminal Tribunals? An Analysis of the ICTY and the ICTR", **The International Journal of Human Rights** Vol. 9, No. 3, (September 2005)
- BASIÇ Kemal. **Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek Müslümanlarıyla Dini İlişkileri** Ankara Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.
- BATAKOVIC Dusan T. "The Serbs of Bosnia & Herzegovina History and Politics",
http://.rastko.org.yu/rastkobl/istorija/batakovic/batakovicserbs_bih_uvod_en.html
- BBC News, 9 Mart 2005
- BELLONI, Roberto. "Civil Society and Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina" **Journal of Peace Research**, vol:38 no:2, (March 2001)
- BENNETT Alvin LeRoy-OLIVER James K. **International Organizations, : Principles and Issues,** New Jersey: Prentice Hall, 2002
- BERENGER Jean. **A History of the Habsburg Empire 1273-1700,** London & New York; Longman, 1994
- BIEBER Florain. Post-War Bosnia Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance. (UK:Palgrave Macmillan, 2005
- BIEBER Florian, "Bosnia–Herzegovina: Developments towards a More Integrated State?" **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol. 22, No. 1, 2002
- BILDT Carl, 'Is the Peace a Success?', Remarks to the Peace Implementation Council, Brussels, 23 May 2000.
- **Birleşmiş Milletler Kararlarında Eski Yugoslavya ve Bosna-Hersek,** Çev. Nejat ÖZDEMİROĞLU, İstanbul: Dayanışma Vakfı Yayınları, 1996

- BORA Tanıl, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası/ Bosna Hersek**, 2.B, İstanbul: Birikim Yayınları, 1999
- BORDEN Tony - SERWER Daniel, "Is it time to rewrite Dayton?", **NATO Review**, Vol. 48 - Winter 2000 – 2001
- BOSE Sumantra. **Bosnia After Dayton: Nationalist Partition and International Intervention**, UK: C.Hurst& Co Publisher, 2002
- **Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri** (1516-1919), No: 7, c.XXVIII, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivi Daire Bşk. Yayını, 1992
- BOSNAVİ Ömer. **Bosna Tarihi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1979
- Bosnia-Herzegovina; **Post Conflict Reconstuction and the Transition to a Market Economy**, Washington The World Bank OED Publication, 2004
- BOUGAREL Xavier. "Bosnia and Herzegovina-State and Communitarianism" Ed.David DYKER and Ivan VEJVODA: **Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth**, London & New York: Longman Publishers, 1996
- BOWKER Mike. "The Wars in Yugoslavia: Russia and the International Community" **Europe-Asia Studies**, V. 50 No:7, (November 1998)
- BRIDGE. F.R. **The Habsburg Monarchy and The Great Powers**, New York:Berg, 1990
- BURG Steven L. - SHOUP Paul S. **The War in Bosnia-Herzegovina, Ethnic Conflict and International Intervention**, (London, M.E. Sharpe: 2000),
- CAPARINI Marina. Batı **Balkanlar'da Güvenlik Sektörü Reformu**, TESEV Yayınları, (Nisan 2006)
- CAPLAN Richard. **Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia**, Cambridge University Pres, 2005
- CASSEL Lavander. **The Archduke and the Assassin**, London:Frederick Muller, 1984
- CASTELLAN George. **Balkanlar'ın Tarihi**, Çev.Ayşegül YARAMAN, İstanbul:Milliyet Yayınları,1993
- CHANDLER David, "Bosnia: From Dayton to Europe?" Presented at Plenary Session:'Human Rights in a Divided Europe' **International Konferenz: 'Human Rights in Europe: A Fragmented Regime'** Department of Political Science Hannover University, (17-18 Eylül 2004)
- CHANDLER David. **Bosnia: Faking Democracy After Dayton**, 2nd edition London: Pluto Pressi 2000
- CHUTER David. War **Crimes: Confronting Atrocity in the Modern World**, Boulder, CO & London: Lynne Rienner, 2003

- CLISSOLD Stephen (ed.). **A Short History of Yugoslavia from Early Times to 1966**, Cambridge, 1968
- COHEN Lenard J. **Broken Bonds: The Disintegration of Yugoslavia**, 2.B, Oxford, Westview Press: 1995
- COHEN Lenard J., "Bosnia and Herzegovina: Fragile Peace in a Segmented State", **Current History**, March 1996.
- COHEN Roger "Draft Charter For Bosnia Bars Leader Of the Serbs", **The New York Times**, (6 (November, 1995)
- COUSENS Elizabeth M, CATER Charles K **Toward Peace in Bosnia Implementing the Dayton Accords**, International Peace Academy Occasional Paper Series, Boulder: Lynee Riener Publisher, 2001
- COX Marcus - KNAUS Gerald, "After The Bonn Powers - Open Letter To Lord Ashdown", **ESI Reports**, Berlin, (16 July 2003), http://www.esiweb.org/pdf/document_id_60.pdf
- CRAMPTON Richard J: **The Balkans: Since The Second World War**, New York: Longman, 2002.
- CUBRO Mirza. "Interview: High Representative, Paddy Ashdown: "Nationalist Parties Cannot Take BiH into European Union" **Nazavisne Novine**, (19.05.2005)
- CVIIC Christopher. **Remarking The Balkans**, 2.B, London: Royal Institute of International Affairs: 1995
- ÇELİK Edip. "Manda ve Vesayet Rejimleri Hakkında Milletlerarası Adalet Divanı'nın İstisari Mütalaası" , **M.Raşit Sevig'e Armağan**, İstanbul, 1956
- ÇELİK Edip. **Milletlerarası Hukuk**, C. I, 2.B, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1987
- ÇOMAK Hasret - KENAR Nesrin. "Bosna Hersek Cumhuriyeti ve İç Savaş", **Stratejik Öngörü**, Yıl:2, S. 6, (2005)
- DAALDER Ivo H. **Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy**, Brookings Institution Press, 2000
- D'AMATO Paul. "Bosnia: Model for a New Colonialism?", **International Socialist Review**, Issue 8, (Summer 1999).
- **Decision of the BiH Constitutional Court**, Constituent Peoples' (1 Temmuz 2000)
- DEİK Bosna Hersek Bülteni, (Nisan 2005)
- DEMPSEY. Judy "Self-rule No Closer in Bosnia Ruled by Decree", **Financial Times**, (July 30, 2003)
- DESCHAMPS Hubert. **Sömürge İmparatorlarının Çöküşü**, Çev.Oktay AKBAL, İstanbul, 1996 .

- DIEHL Paul F. "After The Blues:Post-Peacekeeping Effects and Concerns in the Balkans", **Journal of International Relations and Development**, S.3, (September 2002)
- DIMITRIJEVIC Vojin "Justice Must Be Done and Be Seen to Be Done: The Milosević Trial" **East European Constitutional Review**, Vol.11 No. 1/2 (Winter/Spring 2002)
- DIMITROVA Svetla. "Yeni Konut Projeleri Balkanlar'daki Sürgünlere Yarayacak" **Sout**(7 Nisan 2005)
<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features>
- Dnevni Avaz, (25 Haziran 2006)
- DONAIS Timoth. "Reintegration or Disintegration? Bosnia's Unfinished State-building Project", presented at **International Conference on Reintegrating Bosnia:Ten Years After The Dayton Agreement**, University of Michigan, Ann Arbor (October 1 – November 30, 2005)
- DONIA Robert J. and FINE. Jhon V.A. **Bosnia and Hercegovina: A Tradition Betrayed**, London: C. Hurst & Co.Publisher, 1994
- DRAGNICH Alex N. "The Anatomy of A Myth: Serbian Hegemony" **Slavic Review**, (Fall, 1991)
- DURAKOVIĆ Nijaz. "National Question of Moslems in Yugoslavia." **Moslems in Yugoslavia**, Ed. Dusan BLAGOJEVIĆ- Dragoljub VUJICA, (Belgrade: Review of International Relations, 1985)
- DURAKOVIĆ Nijaz: "National Question of Moslems in Yugoslavia." **Moslems in Yugoslavia**, Ed.Ranko Petkovic, Belgrade: Review of International Affairs, 1985
- DVORNIK Francis. **The Slavs in European History and Civilization**. New Brunswick, N.J., Rutgers University Press, 1962
- **EC Council Regulation**. No. 2666/2000 of 5 December 2000.
- EC Report, 'Report from the Commission to the Council on the preparedness of Bosnia and Herzegovina to negotiate a Stabilisation and Association Agreement with the European Union', COM(2003) 692 final, Brussels, 18 Kasım 2003, 2.B.1.1
- **Economist Intelligence Unit**. Bosnia and Hercegovina: Political Forces, , (20 Temmuz 2005)
- EFFRON Laurie - O'BRIEN Stephen . **Bosnia and Herzegovina: Country Assistance Evaluation**, Washington: World Bank Publication, 2004
- EIDE Espen Barth-BOZO Fredric. "Tartışma: NATO Daha Siyasi Bir Rol Oynamalı mı?" **NATO Dergisi**, (İlkbahar 2005)
- EKŞİ, ATEŞ Canan. **Uluslararası Ceza Mahkemesinin İnsanlığa Karşı Suçlar Üzerindeki Yargı Yetkisi**, Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2004.

- EREN Ahmed Cevat. **Mahmud II Zamanında Bosna-Hersek**, İstanbul:Nurgök Matbaası,1965
- ERGİN Osman. **Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı**, İstanbul: Cumhuriyet, 1936
- ERİM Nihat. **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, c.I Ankara, 1953 .
- **ESI Report**, “Reshaping International Priorities in Bosnia and Herzegovina, Part Three: The End of the Nationalist Regimes and the Future of the Bosnian State”, Berlin, Brussels, Sarajevo, 22 March 2001
- **ESI Report**. “Waiting for A Miracle: The Political of Constitutional Change”, 3 Şubat 2004
- **ESI Report**. “Waiting for A Miracle: The Political of Constitutional Change”, (3 Şubat 2004)
- **ESI Report**. Governance and Democracy in Bosnia Herzegovina: Post Industrial Society and Authoritarian Temptation, (Berlin-Sarajevo, 2004)
- **ESI Report**. Making Federalism Work-A Radical Proposal for Practical Reform, 8 Ocak 2004
http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_48.pdf
- **EU Documents**. EU General Affairs 2409. Council – 18/2/2002 Press:30 Nr: 6247/02 (Annex II), Brussels.
- **Euronews** (19 Temmuz 2005)
- **Europa South-East Monitor**, S.11, (May 2000)
- **European Journal of International Law**. “Recognition of States: Annex 3; opinions no: 4-10 of the Arbitration Commission of the International Conference of Yugoslavia, Opinion no: 4 on International Recognition of the Socialist Republic of Bosnia-Herzegovina by European Community and Its Member States”, Vol 4. No:1
- **European Parliament Resolution** P6_TA(2005)0131State of regional integration in the western Balkans, (14 April 2005), Starsbourg
- **European Union Report**. Bosnia and Herzegovina, Stabilisation and Association Report 2004, **Commission Staff Working Paper**, Brussels, March 30, 2004 - Sec(2004).
- **Facts About Yugoslavia**, Belgrad, 1984,
- **FENA News**, (10 Ocak–17 Mayıs-4 Ağustos-18 Temmuz 2005)
- FILIPOVIC Nedim. "Forming of Moslem Ethnicon in Bosnia and Hercegovina." **Moslems in Yugoslavia**, Ed. Dusan BLAGOJEVIĆ-Dragoljub VUJICA, Belgrade: Review of International Relations, 1985
- FORD Peter, “Bosnia; Four Years Later”, **Christian Science Monitor**, 2/28/2000, Vol. 92 S.66.

- FRIEDMAN Francine. **Bosnia and Herzegovina: A Polity on the Brink**, London: Routledge Publisher, 2004
- FRIEDMAN Francine. **The Bosnian Muslims: Denial of a Nation**, Westview Pres: Colorado 1996
- FRIEDMAN Francine: **Bosnia and Herzegovina : A Polity On the Brink**, New York, NY : Routledge, 2004
- FUKUYAMA Francis. "History is Still Going Our Way: Liberal Democracy Will Inevitably Prevail," **Wall Street Journal**, (October 5, 2001).
- FULLER Lenora R. **Bosnia Peace Operation: Progress Toward Achieving the Dayton Agreement's Goals**, United States General Accounting Office (GAO) Report to the Chairman, Committee on Foreign Relations, U.S. Senate, (May, 1997)
- GELAZIS Nida - SLETZINGER Marty. "Bosnia on the Road to European Integration: A Status Report" **Woodrow Wilson International Center for Scholars**, (May 16,2005), http://www.policypointers.org/page_2174.html
- GLAQUAD Snjezana Buzov. "Osmanlı Döneminde Bosna'ya Kısa bir Bakış", **Yedi İklim**, S.1, (Nisan 1982)
- GLENNY Misha. **The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War**, London: Penguin Books, 1992
- GLENNY Misha: **Balkanlar 1804-1999**, Çev.Mehmet HARMANCI, İstanbul, 2001
- GOLDSTEIN Ivo. **Croatia; A History**, C.Hurst &Company: London, 1999
- GORDON Stuart. "Icarus Rising and Falling: The Evolution of UN Command and Control Structures", **Aspect of Peacekeeping**, S. Gordon and F. H Toase (Ed.), London: Frank Cass Publisher, 2001
- GOW James and CARMICHAEL Catherina. **Slovenia and the Slovenes: Small State, and the New Europe**, London: Hurst & Company, 2000.
- GOW James. 'A Revolution in International Affairs – Governance, Justice and War', **International Relations XV/1**,2000
- GOW James. "One Year of War in Bosnia Herzegovina" **RFE/RL Research Report**, Vol.2, No:23, (4 June 1994)
- GOW James. "The ICTY, war crimes enforcement and Dayton: The ghost in the machine, **Ethnopolitics** Vol. 5, No.1, March 2006
- GÖNLÜBOL Mehmet. **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, 2.B, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını, 1968
- GÖRGÜLÜ İsmet - YILMAZ Veli - ERDİNÇ Ali. **Bosna-Hersek**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1992

- GÜNDÜZ Aslan. **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, İstanbul: Beta Yayınları, 1994
- GÜNEY ATEŞOĞLU Nuşin. “Bosna Hersek Sorunu ve Barış Görüşmeleri Süreci”, Yeni **Balkanlar Eski Sorunlar**, Der.Kemali SAYIBAŞILI,Gencer ÖZCAN, (İstanbul: Bağlam Yayınları,1997)
- HAYDEN Robert.M, “The Partition of Bosnia Herzegovina 1990-1993” **RFERL Research Report**, V.2, no.22, (28 May 1993)
- HEADDEN Susan- HAWKINS Dana and VEST Jason, “A Vow of Silence: Did Gold Stolen by Croatian Fascists Reach the Vatican”, **US News and World Report**, (March 30 1998,)
- HEJWOOD Colin. “Bosnia under Ottoman rule (1463-1800)”, **The Muslims of Bosnia Herzegovina; Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia**, ed.Mark PINSON, (USA: Harvard University Press,1993)
- HELMREICH Paul C. **From Paris to Serves, The Partition of the Otoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920**, Ohio,1974
- **HINA News**, 4 Ağustos 2005
- **HINA News** Politicians Discuss Possibility of Bosnia Being Organized in Three Entities, - (20 Ağustos 2004)
- HITCHNER Bruce R.. “Dayton and the Future of Bosnia From the Wall Street Journal- Europe”
<http://www.publicinternationallaw.org/areas/poldev/balkans/index.html>
- HOLBROOKE Richard. **Bir Savaşı Bitirmek**, Çev.B.Ç.Dişbudak, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999,
- <http://geocities.com/dagtho/yugconst19310903h.html>
- <http://globalsecurity.org/military/library/report/1997/Said.htm>
- <http://.hermetics.org/Bogomiller.html>
- <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/>
- <http://<.ratsko.org.yu/istorija/srbi-balkan/spasovski-zivkovic-stepibosnia.htm>
- <http://britannica.com/eb/article-22394>
- <http://faq.macedonia.org/politics/eu/zagreb.summit.pdf>
- <http://www.1sımaroc.com/cultureuk/history4.html>
- <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>
- <http://www.balkanpeace.org/hed/archive/ apr03/hed5645.shtml>
- <http://www.bihturk-biz.ba/code/pdf/Ocak-Subat%2005.pdf>
- <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/>

- <http://www.cbbh.gov.ba/en/aboutus.html>
- <http://www.ccbh.ba/eng/>
http://www.corpuschristischoolno.com/WORLD/Bosnia/updates/9603/19/ind_ex.html
- <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1474&l=1>
- http://www.dcaf.ch/docs/pp06_defence-reform.pdf
- <http://www.euforbih.org/sheets/fs050225a.htm>
- <http://www.eupm.org>
- <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-western-balkans-relations/article-129607-47k>
- <http://www.fbihvlada.gov.ba/>
- <http://www.fipa.gov.ba/index2.htm>
- <http://www.fpif.org/fpiftxt/2956>
- <http://www.hdzbih.org>
- <http://www.icg.org>
- http://www.internationalmediator.de/html/pic_1995.html
- http://www.monaco-consulate.com/news_1024.htm
- <http://www.nato.int/>
- <http://www.ohr.int/decisions/>
- http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372
- <http://www.parlament.ba/>
- <http://www.pavelicpapers.com/documents/vatican/va0010.html>
- <http://www.predsjednistvobih.ba/>
- <http://www.royalfamily.org/exhibits/hist-doc/constitution.html>
- <http://www.setimes.com>
- <http://www.seeurope.net/en/Story.php?StoryID=56460&LangID=1>
- <http://www.sipri.org/contents/director/ESDPTurkeyFacts.doc>
- <http://www.transcomm.ox.ac.uk/traces/iss9pg2.htm>
- http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/untaes_b.htm
- <http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>
- <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>
- <http://www.un.org/icty/index.html>

- <http://www.unhcr.ba/publications/B&HSAF~1.pdf>
- <http://www.unhcr.org>
- <http://www.vijeceministara.gov.ba/>
- <http://www.vladars.net/>
- HUNTINGTON Samuel P: "The Clash of Civilization" **Foreign Affairs**. V.72, No: 3, (Summer 1993)
- **ICG Report** " Brčko: What Bosnia Could Be", Balkan Report, No.31 (10 February)
- **ICG Report**: "Republika Srpska: Poplasen, Brčko and Kosovo – Three Crises and Out?" Balkans Report No.62, (6 April 1999)
- **ICG Reports**. 'Republika Srpska—Poplasen, Brčko and Kosovo: Three Crises and Out', Sarajevo, 6 April 1999
- **ICG Reports**. "Bosnia's Nationalist Governments: Paddy Ashdown and the Paradoxes of State Building" Balkans Report No146, 22 July 2003,21-23
- **IFIMES Researches** "The End Of Paddy Ashdown's Political Career?", 2005. <http://www.ifimes.org>
- Independent, 28 Eylül 1995.
- International Crisis Group (ICG). **Is Dayton Failing?: Bosnia Four Years After the Peace Agreement**". ICG Balkans Report No.80. Brussels: International Crisis Group,1999
- **International Forum Bosnia**, "The Return of Refugees and Displaced People as a Precondition for the Survival of Bosnia and Herzegovina", Sarajevo, Mart 1999.
- International Herald Tribune. 30 Ağustos- 6 Ekim -17 Ekim – 22 Kasım 1995
- IRVINE Jill A. **The Croat Question**, Oxford:Westview Press,1993
- IRWIN Zachary. "The Islamic Revival and the Muslims of Bosnia and Herzegovina," **East European Quarterly**, Vol.17, (1983)
- IŞIKLI Alpaslan. **Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi**, Ankara: Ankara Üniv. SBF Yayınları, 1980
- IZETBEGOVIĆ Alija. **Tarihe Tanıklığım**, Çev. Alev ERKİLET-Ahmet DEMİRHAN-Hanife ÖZ, İstanbul: Klasik, 2003
- İslam Ansiklopedisi. İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati; c.2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1979
- JAZBEC Milan. Defence Reform in the Western Balkans: **The Way Ahead, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)**, Policy Paper, (Geneva, 2005)

- JAZBEC Milan. **Defence Reform in the Western Balkans: The Way Ahead**, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper, (Geneva, 2005)
- JEFFER John. "U.S and the Former Yugoslavia: Improving on Dayton" **Foreign Policy in Focus**, V.1, No:18, (December 1996).
- JEFFREY. Alex "Building state capacity in post-conflict Bosnia and Herzegovina: The case of Brčko District", **Political Geography**, Vol. 25, N.2 , (February 2006)
- JELAVIC Barbara. **History of the Balkans**, Twentieth Century, Vol. 2 Cambridge, 1983
- JELAVIC Barbara: **Russia's Balkan Enlargement: 1806-1914**, (U.K:Cambridge University Press, 1991)
- JOULWAN George A. "SHAPE and IFOR: adapting to the needs of tomorrow" **NATO Review**, Vol 2, (March 1996)
- JUDAH Tim "From Dayton To Brussels", **World Today**, (November 1, 2005)
- KADRİC J., **Brčko: Genocide and Testimony**, (Sarajevo: Institute for the Research of Crimes Against Humanity and International Law,1998)
- KALDOR Mary. 'Security structures in Bosnia and Herzegovina', der. CAWTHRA Gavin- LUCKHAM Robin, **Governing Insecurity: Democratic Control of Military and Security Establishments in Transitional Democracies**, Londra-New York: Zed Books, 2003
- KAMPSCHROR Beth. "BH'nin Yeni Haber Alma Yasası Yürürlükte" **Southeastern European Times**, (30 Eylül 2003)
- KANN Robert A. **A History of the Habsburg Empire**.,(Berkeley: University of California Press), 1974
- KARAL Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi** (II. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, (1908-1918), C.IX, Ankara: TTK Yayını, 1996
- KARAL Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**, C.V, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1876-1907), 4.B, Ankara: TTK Yayını, 1983
- KARAL Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**, C.VII, Islahat Fermanı Devri (1861-1876), Ankara: TTK Yayını, 1954
- KARATAY Osman. "Bosna Krallık Soyu Kotromanic'lerin Aslı Hakkındaki Tartışmalar", **Bilig**: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S.23, (Güz 2003).
- KARATAY Osman. **Bosna-Hersek Barış Süreci**, Ankara: Karam Yayınları, 2002
- KARATAY Osman. **Kosova: Kanlı Ova**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998

- KARDAŞ Şaban. **Humanitarian Intervention: The evolution of the idea and practice** (İnsani müdahale: Kavram ve uygulamanın gelişimi), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001
- KASALAK Kadir. **Milli Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1993
- KASAPOVIC Mirjana, “Parliamentary Elections in Bosnia and Herzegovina” **Electoral Studies**, Vol.16, No.1
- KEANE Rory, “EUFOR Mission for Bosnia by the end of 2004” **European Security Review** No.23 (July 2004)
<http://www.isis-europe.org/ftp/Download/ESR23-Bosnia.pdf>
- KESIC Obrad. “Defeating “Greater Serbia”, Bulding Greater Miloseviç,” **Crises in the Balkans**, Ed. Constantine P. DANOPOULOS-Kostas G.MESSAS, Colordo: Westview,1997.
- KESKİN Funda. **Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ü. SBE, Ankara 1996
- KETT Maria E. “Internally Displaced Peoples in Bosnia- Herzegovina: Impacts of Long term Displacement on Health and Well-being” **Medicine, Conflict And Survival**, Vol. 21, No. 3, 199 – 215 (2005)
- KIM Julie, “Bosnia and the European Union Military Force (EUFOR): Post-NATO Transition” **CRS Report for 21774**, (March 14, 2005)
<http://www.fas.org/sqp/crs/row/RS21774.pdf>
- KIM Julie, “Bosnia: Overview of Issue Ten Years After Dayton” **CRS Report** RS22324, (November 14, 2005)
- KING Charles. “A World Waits for Signals from Bosnia”,**The World Today**, (February 1996)
- KLAIC Nada. **Povijest Hrvata u Srednjem Vijeku**, Zagreb, 1990,
- KNAUS Gerald - Cox Marcus, “Bosna Nereye Gidiyor?” **NATO Dergisi**, Kış 2000-2001
- KNAUS Gerald, “Debate: Does the international presence in the Balkans require radical restructuring?” **Nato Review**, Winter 2005.
- KOVAC Janez. “Bosnia’s British Bulldozer” **International War and Peace Report**, No. 383, (18.11.02)
- LAMPE Jhon R. **Yugoslavia As A History: Twice There Was a Country**, Cambridge University Press, 1996.,
- Law on the Council of Ministers of Bosnia and Herzegovina, Office of the High Representative, (3 Aralık 2002), Article 23
- LEGGE Michael. “The Making of Nato’s New Strategy”, **NATO Review**, (Web Edition), No. 6, V. 39, (Aralık 1991)

- LEURDIJK Dick A. "Before and after Dayton: the UN and NATO in the Former Yugoslavia", **Third World Quarterly** , V.18, No:3 (September 1997)
- LURAGHI Raimondo. **Sömürgecilik Tarihi**, Çev. Halim İNAL, 2.B İstanbul, 2000
- MAGAS Branka. **Destruction of Yugoslavia: Tracking the Breakup**, (1980-1992), London, 1993
- MALCOM Noel. **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkıım Karadağlı, Om Yayınevi: İstanbul, 1999
- MANDACI Nazif. **Makedonya Cumhuriyeti'nde Arnavut-Makedon Çatışması ve Ohri Süreci** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2003.
- MARZO Salvatore Di. **Roma Hukuku** 5.Baskıdan Çev.Ziya Umur, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954
- MAYALL James. "The concept of humanitarian intervention is revisited", **Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention** SCHNABEL Albrecht - THAKUR Ramesh Chandra (Ed.), The United Nations University: 2000
- MAZOWER M. **War in Bosnia: An Analysis**, London, 1992
- MERTUS Julie False Dawn. "Bosnia Ten Years after Dayton", **Report of Foreign Policy In Focus**, (November 23, 2005)
- Meydan Larousse. C.V, 861
- MOLNÁR Eva (ed.), **Hungary: Essential Facts, Figures ana Pictures**, MTİ Media Data Bank, 1994
- MORRIS Chris, "EU force deploys in Macedonia", **BBC News**, (31 March 2003)
- MUJEZINOVIC Mirzet, "Bosna Hersek'teki Anayasa Tartışmaları ve Reform Süreci" **The Journal of Turkish Weekly**,
- **NATO Dergisi**, "Paddy Ashdown ile Söyleşi", Kış 2004 (web edition)
- **NATO Fact Sheet** "NATO's Role in the Implementation of the Bosnian Peace Agreement", No.11,Eylül 1996
- **NATO Pres Release NAC-S(99)65**. 24 April1999.
- NELSON, Harold D. "Morocco, a country study " **Foreign Area Studies**, The American University, DA Pam No.550-49 Washington, DC: GPO, 1985
- Nezavisne Novine (Sarajevo), (20 Mayıs 2005) (31 Mayıs 2005) (5 Ekim 2005), (5 Ağustos 2005)

- NICHOLAS Fiorenza. "Macedonia Force: After IFOR, SFOR, and KFOR, Are You Ready for MFOR?" **Armed Forces Journal International**, (August 19, 2001),
- NYROP Richard F. (ed.). **Yugoslavia, A Country Study**, Area Handbook Series, 2.B, The American University, Foreign Area Studies (Washington, 1982)
- **OHR Decision** "Decision establishing the Expert Commission on Intelligence Reform", (30 Mayıs 2003)
- **OHR Decisions** Decision Establishing the Police Restructuring Commission, (5 Temmuz 2004),
- **OHR Decisions** Remarks by the High Representative Paddy Ashdown at the Opening of the Premises of the State Investigation and Protection Agency, Saraybosna, 14 Temmuz 2004
- **OHR Decisions.** Decision on Constitutional Amendments in the Federation & Decision on Constitutional Amendments in Republika Srpska, (19 Temmuz 2002)
- **OHR Decisions.** Decision Removing Ante Jelavic From His position as the Croat Member of the BiH Presidency, , (March 7, 2001),
- **OHRB**, Office of High Representative Bulletin, 10, (16 July 1996) <http://www.ohr.int/bulletins/b960722.htm> (er. April 2005)
- OMRANIN Ivo. **Diplomatic and Political History of Croatia**, Philadelphia, Pensilvanya:Dorrance, 1972,
- ONASA (Sarajevo), 3 Temmuz 2000
- ORAN Baskın (ed.). **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- **OSCE Documents.** The Elections in Bosnia And Herzegovina, (14 September 1996) http://www.osce.org/documents/odihr/1996/10/1195_en.pdf
- Oslobodjenje (Sarajevo), 20 Kasım 1990, 4 Haziran 2005
- OTTAWAY Marina: **Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism**, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2003
- OWEN David: **Balkan Odyssey**, London:Indigo Publishers, 1996
- ÖZKAN Ayşe. **Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan Tarafından İlhakı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2002
- PAGE Kogan. **Europe Review 2003/2004**, 15. edition, The World Business Organization

- PAJIC Zoran. "Bosnia-Herzegovina: From Multiethnic Coexistence to "Apartheid and Back", Ed. Payam AKHAVAN and Robert HOWSE, **Yugoslavia From Former and Future**, Cevenvre UNRISD, 1995
- PAPPENKORT Bernd "Defence Reform In Bosnia And Herzegovina – A Long Way Towards Partnership For Peace", **Austrian Armed Forces Publications**, http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_140.pdf
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri (II. Kitap)**, 3. B, Ankara, Turhan Kitabevi 1993
- PETERS Kyle. Barbara Yale Ajay CHIBBER "Reform and Growth: Evaluating the World Bank Experience", Washington **OED Conference Presentations**, Washington, 4 October 2004), World Bank, 2006)
- PETRITSCH Wolfgang, 'Disappointing Progress of Bosnia and Herzegovina on the Path to Closer European Integration', **OHR Press Release**, (June 28 2001), http://www.ohr.int/print/?content_id=4469
- **PIC Bonn Conclusions** Bosnia and Herzegovina 1998: Self-Sustaining Structures', Bonn, 10.12.1997, XI,
- **PIC Declaration**, Annex: The Peace Implementation Agenda, Reinforcing Peace in Bosnia and Herzegovina The Way Ahead, Madrid, 16 Dec 1998, Section VI: Bosnia and Herzegovina within Europe,
- PINSON Mark-MOTTAHEDEH Roy P. (ed.) **The Muslims of Bosnia-Herzegovina: Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia**, 2.B, Cambridge:Harvard University Press), 1994
- PONSARD Lionel, "Güvenlikte Yeni Bir Dönem" **NATO Dergisi**, No:3, Sonbahar 2004 (No:3)
- PRASO Murat. "Demographic Consequences of the 1992-95 War", **Bosnia Report**, <http://www.barnsdle.demon.co.uk/bosnia/dem.html>
- PRELEC Marko:" Franjo Tudjman's Croatia and the Balkans", **Crisis in Balkans**
- PUGH Michael - COBBLE Margaret. "Non-Nationalist Voting in Bosnian Municipal Implications for Democracy and Peacebuilding" **Journal of Peace Research**, Vol. 38, No. 1, (2001)
- RAMET Sabrina P. **Nationalism and Federalism in Yugoslavia**, 1962-1991, 2B, (Bloomington, University of Indiana, 1991)
- RECCHIA Stefano. "Bosnia Ten Years after Dayton: The Challenges of Domestic, Empowerment and Multi-ethnic Integration", (Presented at the **International conference Ten years after Srebrenica: Lessons and Perspectives for Bosnia and Herzegovina**") Heinrich Böll Foundation, Saraybosna (10.07.2005)

- Remarks by the High Representative Paddy Ashdown at the Opening of the Premises of the State Investigation and Protection Agency, Saraybosna, 14 Temmuz 2004
- Remarks by the High Representative Paddy Ashdown at the Opening of the Premises of the State Investigation and Protection Agency, Saraybosna, (14 Temmuz 2004)
- **RFE/RL Newslines**, 4 Ocak 1997, 11 Mart 2003, 31 Mayıs 2005
<http://www.rferl.org/newslines/1997/01/4-SEE/see-100197.asp>
- **RFE/RL Reports** “Bosnia-Herzegovina: The Dayton Debate Revisited”, Vol: 8, No: 39 (22 October 2004)
- RHODES Anthony. **Where the Turk Trod-A Journey to Sarajevo with Slavonic Mussulman**, London, 1956
- RICH Roland. “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, **European Journal of International Law**, Vol.4, No. 1 (1993)
- ROBINSON Pierce. “Misperception in Foreign Policy Making: Operation ‘Deliberate Force’ and the Ending of War in Bosnia”, **Civil Wars**, Vol.4, No.4 Winter 2001
- ROGEL Carole. **The Breakup of Yugoslavia and the War in Bosnia**. Westport, CN: Greenwood Pres, 1998
- ROGIER –DUCASSE Marianne. “Recovering from Dayton: from 'peace-building' to 'state-Building' in Bosnia and Herzegovina”, **Helsinki Monitor** V.15, No. 2, 2004
- SABIC, Senedo, Selo. **State Building Under Foreign Supervision: Intervention Bosnia Herzegovina, 1996-2003**, Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence; National Defence Academy, Vienna and Institute for International Relations, Zagreb, (2005)
- SABIC, Senedo, Selo. **State Building Under Foreign Supervision: Intervention Bosnia Herzegovina, 1996-2003**, Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence; (National Defence Academy, Vienna and Institute for International Relations, Zagreb, 2005)
- SAMARY Catherine. **Yugoslavia Dismembered**, Fransızca’dan çev.Peter DRUCKER, New York: Monthly Review Press, 1995
- SCHEAR James A., “Bosnia’s Post-Dayton Traumas” **Foreign Policy**, No.104, Fall 1996
- SCHULTE Gregory L. “Bringing peace to Bosnia and change to the Alliance”, **NATO Review** (Web Edition) Vol.45 No.2,(Mart 1997)
- SERRY Robert - BENNETT Christopher, “ Doğru Rotada Kalmak”, **NATO Dergisi**, No:4, (Kış 2004)

- Session:'Human Rights in a Divided Europe' **International Konferenz: 'Human Rights in Europe: A Fragmented Regime'** Department of Political Science Hannover University (September, 17-18 2004)
- SHAW Stanford J - KURAL Ezel. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet HARMANCI, V.II, İstanbul: E Yayınları, 2000
- SILBER Laura and LITTLE Allan. **The Death of Yugoslavia**, London: Penguin Books,1996.
- SKRBIC Mirna and VOGEL T. K. "Bosnia: Representative of Change" **Transition Online**, (December 19, 2005), <http://www.tol.cz>
- SLOAN Elinor C. **Bosnia and New Collective Security**, Westport: Praeger Publishers, 1998
- **Slobodna Bosna**, "Interview with Carlos Westendorp" (30 Kasım 1997), <http://www.ohr.int/press/i971130a.htm>
- SMUTS Jan C. **The League of Nations: a Practical Suggestion**, London: Hodder and Stoughton, 1918
- SOLANA Javier, "NATO's Role in Bosnia: Charting a New Course for the Alliance" **NATO Review**, (March 1996),
- SOYSAL İsmail ve KUT Şule **Dağılan Yugoslavya ve Bosna Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler**, 1990-1996, İstanbul: OBİV, 1997
- SOYSAL İsmail. **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, Cilt II (1945-1990), (Ankara: TTK Yayını 2000),
- SÖNMEZOĞLU Faruk: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, (İstanbul: Der Yayınları,2000), 512-513.
- SPASOVSKI Milana - ZIVKOVIC Dragica - STEPIC Milomir. "The Ethnic Structure of the Population in Bosnia Herzegovina", **The Serbian Question in The Balkans**,
<http://<.ratsko.org.yu/istorija/srbi-balkan/spasovski-zivkovic-stepicbosnia.htm>
- STAMNES Eli. "Critical Security Studies and the United Nations Preventive Deployment in Macedonia", **International Peacekeeping S. 11:** (Spring 2004)
- SRNA (Banja Luka). 3 Temmuz 2000, 28 Nisan 2001
- Statement of 30 April 1993 by the Government of the Federal Republic of Yugoslavia, **32 International Legal Materials**, 1993, 1581.
- STEDMAN Stephen John, ROTHCHILD Donald, Elizabeth M. COUSENS (Ed.). **Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements**, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002,

- STEVANOVIC Vidosav: **Halkın Tiranı: Milosević**, Çev.(İngilizce'ye:Zlata FILIPOVIC; Türkçe'ye Hasan YÜKSEL), İstanbul: Kapı Yayınları, 2005
- SUÇESKA Avdo. "Bosna Eyaletinde Mütesellimlik",V. **Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri**, (23-28 Eylül 1985), İstanbul
- SUGAR Peter F.. **Industrialization of Bosnia-Herzegovina**, 1878–1918, University of Washington Press, 1963
- TANNER Marcus. **Croatia: A Nation Forged in War**, (London: Yale University Press, 1997),
- TAYLOR A.J.P. **The Habsburg Monarchy,1809-1918**, (London:Penguin Books, 1990);
- TEMPERLEY Harold William Vazeille. **A History of the Peace Conference of Paris**, VI, London, 1924
- TERRETT Steve. **The Dissolution of Yugoslavia and the Badinter Commission: A contextual study of peace-making efforts in the post-cold war world**, (Burlington: Ashgate, 2000)
- **The New York Times**, 14 Aralık 1994, 27 Eylül-15 Ekim-9 Kasım 1995
- **TIME**, 4 Aralık 1995
- TINDEMANS Leo. (.et all) **Unfinished Peace**, Report of International Commission in Balkans, Berlin: Aspen Institute, Washington: Carnegie Endowment, 1996
- TOAL Gerard. "Embedding Bosnia-Herzegovina in Euro- Structures: From Dayton to Brussels" **Eurasian Geography and Economics**, Vol.46, No. 1, (January 2005)
- TOMASEVICH Jozo. **War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetnicks**, Stanford University Press, Stannford, 1975
- **Transition Online**. "Bosnia: Ten Years After", November 22, 2005
- TRAYNOR, Ian."Bosnia's arms to Iraq scandal claims top political scalp", **Guardian Unlimited**, Special Report: Serbia, (3 Nisan 2003) <http://www.guardian.co.uk/serbia/article/0,2479,928400,00.html>
- TURAN Muzaffer. "Balkanlar'da Osmanlı-Öncesi Türk İzleri", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Haz.Azize AKTAŞ Yasa-Sevay OKAY ATILGAN, Ankara: AKM Yayınları, 4-7 Eylül 1989
- TURKOVIC, Bisera. "Reform of the Security Sector in Bosnia and Herzegovina" **Post-Cold War Defense Reform: Lessons Learned in Europe and the United States**, GYARMATI, Istvan and WINKLER, Theodor, (ed.). (Washington: Brassey's, 2004)
- **Türk Hukuk Sözlüğü**. Ankara 1974
- UDOVICKI Jasmina-STITKOVAC Ejup: "Bosnia and Hercegovina: The Secon War", **Burn This House:The Making and Unmaking Yugoslavia**,

Ed. UDOVICKI Jasmina- RIDGEWAY James, Durham&London: Duke University Press, 1997

- **UN Documents.** Security Council Resolution 1021 (1995)
- **UN Documents.** “An Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping”, Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, (17 June 1992),
- **UN Documents.** S/24111-UN Doc. A/47/277 (1992);
- **UN Documents.** S/25429, Annex I,II,III,IV (1993).
- **UN Documents.** S/26233, Annex (1993).
- **UN Documents.** Security Council Resolution No:755, 20 May 1992.
- **UN Documents.** Security Council Resolution. S/RS/824 (1993) 6 May 1993
- **UN Documents.** Security Council Resolution, No.827 (May 25,1993),
- **UN Documents.** Security Council Resolutions – 1035 (21 December 1995),
- **UN ICTY Pres Release,** “Radovan Karadžić and Ratko Mladić Accused Of Genocide Following The Take-Over Of Srebrenica” (16 November 1995),
- **UNHCR News.** “Bosnia and Herzegovina: landmark MOU signed with the Council of Europe Development Bank” (15 March 2005)
- **UNHCR Publications.** Review Of The UNHCR Housing Programme In Bosnia And Herzegovina Inspection and Evaluation Service, (November 1998)
- **UNHCR Publications.** UNHCR’s Concerns with the Designation of Bosnia and Herzegovina as a Safe Country of Origin, (July 2003),
- **UNHCR Report.** United Nations High Commission for Refugees, Return statistics 1996– 2006
- **UNHRC Press Releases** One Millionth Returnee Goes Home In Bosnia & Herzegovina, SARAJEVO, 21 Eylül 2004,
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, C.I, Ankara: TTK Basımevi, 1982
- ÜÇOK Coşkun. **Siyasal Tarih, 1789-1960**, 3.B Ankara 1980
- ÜLGER İrfan Kaya: **Yugoslavya Nasıl Parçalandı: Balkan Dramının Perde Arkası**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2003
- ÜLMAN Haluk. **Birinci Dünya Savaş’na Giden Yol**, Ankara: Ankara Üniversitesi,SBF Yayını, 1973

- ÜNAL Hasan, "Balkan Odyssey", **The National Interest**, Spring, 1996
- ÜNAL. Hasan **Otoman Foreign Policy During the Bosnian Annexation Crisis**, 1908-1909, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Manchester, Faculty of Arts, Department of Middle East Studies, (Kasım 1992)
- VEJNOVIC Dusko- LALIC Velibor. "Community Policing in a Changing World: A Case Study of Bosnia and Herzegovina", **Police Practice and Research**, Vol. 6, No. 4, (September 2005), p.363–373
- **Venice Commission Report**. -CDL-AD(2005)004 "Opinion On The Constitutional Situation In Bosnia And Herzegovina And The Powers Of The High Representative", , 62nd plenary session, (11-12 Mart 2005)
- VETSCHERA Heinz, "The Negotiations on Regional Arms Control under Annex 1-B, Art. V of the Dayton Agreement –A Preliminary Post-Mortem", **Helsinki Monitor**,no. 3/2001
- War Crimes Chamber Project: **Project Implementation Plan Registry Progress Report** (OHR, October 2004), <http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/pdf/wcc-project-plan-201004-eng.pdf>
- WELLER Marc - WOLFStefan F. ""Bosnia and Herzegovina Ten Years After Dayton: Lessons for Internationalized State Building"" **Ethnopolitics**, Vol. 5, No. 1, (March 2006).
- **WEU Document** "Developments in South-Eastern Europe", Assembly of the Western European Union, A/1820, (4 Haziran) 2003, http://assembly.wcu.itnetwork.fr/en/documents/sessions_ordinaires/rpt/2003/1820.html
- WILKES John. **The Illyrians**, Blackwell Publishers: USA Oxford UK&Cambridge:, 1992
- WOODWORD Susan L. **Balkan Tragedy Chaos and Dissolution Ater War**, Washington: The Brookings Instituton, 1995
- **World Bank Experience**, OED Conference Presentations (**Washington** 4 October 2004), World Bank, 2006)
- YALÇINKAYA Haldun. "Geleneksel Barışı Koruma Kavramının Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde NATO Harekâtı ile Uğradığı Değişim" **Bilim Dergisi**, Kara Harp Okulu Yayını, (Şubat 2002)
- YANNIS Alexandros. "The Creation and Politics of International Protectorates in Balkans: Bridges Over Troubled Waters", **JIRD**, V.5 S.3, September, 2002
- **Yeni Asya Gazetesi**, "Bosna'da Acının İzleri Hala Silinmedi" (29 Nisan 2005)
- **Yeni Şafak**, (31 Ekim 2004)
- YERASIMOS Stefanos. **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, (İstanbul: İletişim, 1995

- YILMAZ Türel. “Balkan Tarihinden Bir Kesit: XIX’uncu Yüzyılda Balkanlarda Bağımsızlık Hareketleri” **Kamu Hukuku Arşivi**, Dicle Üniv.Hukuk Fak. Yayını, S.3, (Şubat 1999)

EKLER

EK-1

Dayton Anlaşması Metni

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti (tarafklar);

-Bölgedeki trajik mücadeleye son verecek kapsamlı bir karar ihtiyacını tanıyarak; bu sona katkıda bulunmayı ve kalıcı bir barış ve istikrarı sağlamayı arzu ederek;

-8 Eylül 1995'te anlaşılmış temel ilkelere, 26 Eylül 1995'te anlaşılmış ileri temel ilkelere ve 14 Eylül ve 5 Ekim 1995'te anlaşılmış ateşkeslere taahhütlerini teyit ederek;

-29 Ağustos 1995'te Federal Yugoslav Cumhuriyeti heyetine verilen Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) adına anlaşmanın onunla ilgili kısımlarını imzalama yetkisini, varılan anlaşmanın tavizsiz ve sürekli uygulama mecburiyeti ile birlikte göz önüne alarak, aşağıdaki şekilde anlaşmışlardır:

1. MADDE: Taraflar ilişkilerini BM Sözleşmesi, Helsinki Nihai Belgesi ve diğer AGİT belgelerinde belirlenen ilkelere uygun olarak düzenleyeceklerdir. Özellikle taraflar birbirlerinin hakimiyet haklarına tam saygı gösterecekler, uyuşmazlıkları barışçı yollarla tartışacaklar ve Bosna veya diğer bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı tehdit ve güç kullanımı içeren hareketlerden kaçınacaklardır.

2. MADDE: Taraflar barış uygulamasının askeri yönleri ve bölgesel istikrarla ilgili düzenlemeleri anlaşmanın Ek 1-A ve Ek 1-B kısımları ile belirlendiği şekilde kabul edecek ve uygulayacaklardır. Taraflar Ek 1-A ve Ek 1-B' de geçen taahhütlerini tam olarak uygulayacaklardır.

3. MADDE: Taraflar iki birim (Sırp Cumhuriyeti ve Federasyon) arasındaki sınır belirlenmesi ile ilgili düzenlemeleri Ek 2'de geçtiği şekilde gerçekleştireceklerdir. Taraflar burada yapılan taahhütlere saygı gösterecek ve tamamen uygulayacaklardır.

4. MADDE: Taraflar Ek 3'te öngörülen seçim tasarısını onaylarlar. Taraflar bu tasarının uygulanmasına saygı gösterecek ve yardımcı olacaklardır.

5. MADDE: Taraflar Bosna-Hersek Anayasası ile ilgili Ek 4'te belirlenen düzenlemeleri onaylar. Taraflar bu düzenlemenin uygulanmasına saygı gösterecek ve yardımcı olacaktır.

6. MADDE: Taraflar Ek 5 ve Ek 9'da belirlenen tahkim kurulu, insan hakları kurulu, mülteciler ve yerlerinden olmuş kimseler kurulu ve milli anıtları koruma kurulu kurulması ile ilgili düzenlemeleri onaylar. Taraflar buradaki taahhütlerin yerine getirilmesine yardımcı olacaklardır.

7. MADDE: İnsan haklarının gözetilmesinin ve mültecilerin korunmasının kalıcı bir barış için hayati önemde olduğunu tanıyarak, taraflar insan haklarıyla ilgili anlaşmanın EK 6'sının birinci bölümünde belirlenen şartları ve mültecilerle ilgili Ek 7'de geçen hükümleri tam olarak uygulamakta anlaşılırlar.

8. MADDE: Taraflar bu barış anlaşmasının uygulanmasını içeren düzenlemeleri, özellikle sivil yönlere özgü olanları Ek 10'da belirlendiği şekilde ve uluslararası polis gücünü içeren hükümleri Ek 11'de geçtiği gibi onaylar. Taraflar buradaki taahhütlerin yerine getirilmesine yardımcı olacaklardır.

9. MADDE: Taraflar, tüm kesimlerin savaş suçlarının ve diğer insan hakları ihlallerinin araştırılması ve yargılanması yükümlülüklerine uygun olarak, bu anlaşmanın ilgili eklerinde sözü edilen veya başka bir vechle BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen barış anlaşması uygulaması için çalışan tüm kuruluşlarla işbirliği yapacaklardır.

10. MADDE: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti birbirlerini uluslararası sınırları içerisinde bağımsız devletler olarak tanırlar. Bu tanımanın ayrıntıları ileride yapılacak görüşmelerde ele alınacaktır.

11. MADDE: Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

İmzalar: Bosna-Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya.
Şahitler: AB, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere, ABD.

Ek 1-A: BARIŞIN ASKERİ YÖNLERİNİ İÇEREN ANLAŞMA

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti (taraf) aşağıdaki şekilde anlaşmışlardır:

1. FIKRA: Genel Zorunluluklar

1) Taraflar en çabuk şekilde Bosna'da normal hayat şartlarının oluşturulmasını üstlenirler. Bunun için, tarafların birbiriyle ve onlara yardımcı olan diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde zorlu gayretler gerektirecek büyük bir katkısının gerektiğini kabul ederler. Uluslararası camianın yaklaşık bir yıl için bölgeye, anlaşmanın aşağıda tanımlanan bölgesel ve diğer askeri hükümlerin uygulanmasına yardım etmek üzere bir güç gönderme isteğini memnuniyetle karşılarlar.

(a) BM Güvenlik Kurulu, üye ülkeleri veya bölgesel kuruluşları çokuluslu bir uygulama gücü (IFOR) kurmak için yetkilendiren bir bildirge hazırlamaya çağırılmıştır. Taraflar bu gücün NATO üyesi olan veya olmayan ülkelere kara, hava ve deniz güçlerinden oluşacağını; Bosna'da bu anlaşmanın (bundan sonra 'Ek') hükümlerini temin etmek için konuşlandırılacağını anlar ve onaylarlar. Taraflar IFOR'un Ek'in askeri hükümlerini uygulamaya komutanın UNPROFOR'dan IFOR'a geçmesiyle başlayacağını ve bu oluncaya kadar UNPROFOR'un görevinin devam edeceğini kabul ederler.

(b) NATO'nun Kuzey Atlantik Kurulu'nun (NAC) yönetim ve siyasi denetiminde, NATO kumanda zinciri çerçevesinde böyle bir güç kurabileceği kabul edilir. Taraflar onun hareketlerini kolaylaştırmayı üstlenirler. Taraflar bu ekte belirlenmiş tüm mecburiyetleri uygulamayı üstlenirler.

(c) Bu ekin askeri hükümlerinin uygulanmasına diğer devletlerin yardımcı olabileceği üzerinde anlaşılmıştır. Taraflar bu devletlerin katılım şekillerinin onlarla NATO arasındaki anlaşmaya tabi olduğunu onaylarlar.

2) Bu zorunlulukların amaçları şöyledir:

(a) Düşmanlıkların kalıcı olarak kaldırılması. Birimler birbirlerini tehdit etmeyecek ve güç kullanmayacaklar ve diğerinin rızası ve başkanlık divanının kararı olmadan bir birimin silahlı güçleri diğer birime girmeyecektir. Bosna'daki bütün silahlı güçler, ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliği çerçevesinde hareket edecekler.

(b) IFOR'a yetki sağlamak ve bunu desteklemek, özellikle IFOR'u bu ekin hükümlerine itaati ve kendisi için güvenliği sağlamak amacıyla gerektiğinde hareket yapmakta yetkilendirmek.

(c) Ek 1-B' de geçtiği şekilde kalıcı güvenlik ve silah denetim tedbirlerinin sağlanması. Bu, taraflar arasında sürekli barışı teşviki ve anlaşmada belirlenen siyasi düzenlemelere ulaşılmasını kolaylaştırmayı amaçlar.

3) Taraflar bu ekle üstlenilen yükümlülüklerin her iki birimde de eşit olarak uygulanacağını kabul eder. İki birim de anlaşmaya uymak konusunda eşit derecede yükümlü olacaklar ve IFOR'un bu ekin uygulamasını temin için girişebileceği hareketlerde eşit davranılacaklar.

2. FIKRA: Düşmanlığın Kesilmesi

1) Taraflar 5 Ekim 1995'te başlayan ateşkese uyacaklar ve birbirlerine karşı saldırgan tutuma girmekten kaçınmaya devam edecekler. Burada saldırgan tutum, taraflardan birinin kuvvetlerini kendi hatlarında ileri sürmesini de içerir. Taraflar kendi denetimindeki veya kendi denetlediği bölgede bulunan tüm askeri personel ve kuruluşların -buna sivil silahlı topluluklar, muhafız birlikleri, askeri polis, ordu yedekleri ve işleri bakanlığına bağlı özel polis güçleri de dahildir- bu anlaşmaya uymalarını taahhüt eder.

- 2) Paragraf 1'de belirlenmiş yükümlülükleri icrada taraflar, bu ekte yetkilendirilenler hariç, tüm silah ve patlayıcı kullanımına son verecekler. Yeni mayınlama yapmayacak, barikat ve diğer engeller kurmayacaklar. IFOR'un onayı olmadan, kendi kışlaları dışında veya 4. Fıkra'da tanımlanan ayırım bölgesinde devriye gezmeyecek, hava ve kara hareketinde bulunmayacaklar.
- 3) Taraflar, uluslararası makbul ölçülerle ve uluslararası tanınmış insan haklarına ve temel hürriyetlere uygun olarak, sivil hukuk kurumlarını koruyarak ve diğer gerekli tedbirleri alarak kendi yetki alanlarında herkese emin ve güvenli bir ortam sağlayacaklar. Taraflar komuta devrinden sonra 30 gün içinde tüm silahlı sivil grupları silahsızlandırmayı ve dağıtmayı üstlenirler.
- 4) Taraflar Bosna'da bu anlaşmaya uygun olarak çalışan araştırmacılar, gözlemciler, danışmanlar ve diğer çalışanlarla tam işbirliği yapacaklar. İşlerini kolaylaştıracaklar.
- 5) Taraflar herhangi bir misillemeden, karşı saldırıdan veya bu ekin ihlali durumunda karşı tarafa tek taraflı hareketten şiddetle kaçınacaklar. Taraflar bu ekteki hükümlerin ihlaline ancak 8. Fıkra'da tanımlanan usulle tepkide bulunacaklar.

3. FIKRA: Yabancı Güçlerin Çekilmesi

- 1) Bosna'daki bütün yabancı güçler, kanuni ve askeri olarak Bosna Cumhuriyeti'ne, Federasyon'a veya Srpska'ya tabi olsalar bile, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra 30 gün içinde donanımlarıyla birlikte Bosna'yı terk edeceklerdir. Bosna'da kalan tüm güçler de onun siyasi bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne uygun hareket edeceklerdir. Bu anlaşmayla Bosna'da bulunan uluslararası güçler bundan muafdir.
- 2) Ferdi danışmanlar, serbest savaşçılar, eğitmenler, gönüllüler, komşu ve diğer devletlerden askeri personel dahil bütün yabancı güçler 3. Fıkra'nın 1. Paragrafı hükümünce Bosna'dan çekileceklerdir.

4. FIKRA: Güçlerin Yeniden Düzenlenmesi

- 1) Bosna Cumhuriyeti ve birimler güçlerini üç aşamada yeniden düzenleyeceklerdir:
- 2) Birinci Aşama:
 - (a) Taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdiği anda, hızla tüm birliklerini ateşkes anlaşması anındaki sınırların iki yanında oluşturulacak ve tüm karşı güçleri kesin hatlarla ayıracak ara bölgenin gerisine çekilecekler. Bu çekiliş komuta devrinden sonraki 30 gün içinde tamamlanmalıdır. Ara bölgeler bu ekin ekindeki haritada gösterilmiştir.
 - (b) Ara bölge ateşkes hattının her iki tarafında iki km. genişleyerek oluşturulacak. IFOR'unkiler hariç, bu bölgede hiçbir silah bulunmayacak. IFOR'un özel izni dışında hiçbir fert dört km'lik ara bölgede silah bulunduramaz ve taşıyamaz. Bunun ihlali IFOR'un askeri tedbirine tabidir.
 - (c) Saraybosna ve Gorazde için aşağıdaki özel hükümler uygulanacaktır:

SARAYBOSNA

- (1) Komuta devrinden sonraki yedi gün içinde taraflar ateşkes hattındaki mevzilerini boşaltacaklardır.
- (2) Taraflar Saraybosna'daki ara bölgeden çekilişi, komuta devrinden sonraki 30 gün içinde yapacaklar. Bu ara bölgenin genişliği hattın her iki yanında bir km. olacak. Ancak bu ara bölge IFOR komutanı tarafından Saraybosna'nın şehir bölgesi göz önüne alınarak daraltılabilir veya kırsal kesimde her iki tarafta iki km'ye kadar genişletilebilir.
- (3) IFOR'un özel izni ve resmi görevini yapan polisler dışında hiçbir fert ara bölgede silah bulunduramaz ve taşıyamaz.

- (4) Taraflar bu üç paragraftaki hükümlerin ihlalinin IFOR'un askeri tedbirine tabi olduğunu kabul ederler.

GORAJDE

- (1) Taraflar Gorazde Koridoru'nda iki şeritli bir yol yapılacağına anlaşılır. Bu yol tamamlanana kadar iki geçici yol iki birim tarafından kullanılacak. Bu yollarda sivil ulaşım için tam bir dolaşım serbestisi olacak. Taraflar bu yolları askeri amaçlı, ancak IFOR'un izniyle ve denetiminde kullanacaklar. Bu bakımdan, IFOR bu yol üzerinde iki tarafın da askeri ve sivil trafik hareketlerini denetlemek hakkına sahip olacak.

- (2) Taraflar bu paragraftaki hükümlerin ihlalinin IFOR'un askeri tedbirine tabi olduğunu kabul ederler.

- (3) Taraflar bir güven oluşturma tedbiri olarak bu yol boyunca iki km'lik alanda hiçbir güç ve ağır silah bulundurmayacekler.

- (d) Taraflar komuta devrinden sonra 30 gün içinde aşağıdaki işlemleri tamamlayacaklardır:

- 1) Taraflar ara bölgelerden veya birliklerinin çekildiği yerlerden bütün mayınları, kurulu bombaları sökecek veya tahrip edecek,
- 2) Bilinen mayın ve bomba mevkilerini işaretleyecek,
- 3) IFOR komutanlığına istendiği şekilde bütün mayınları ve savaş gereçlerini sökecek veya tahrip edeceklerdir.

- (e) IFOR, ara bölgede yaşayan tüm askeri personelin, asil veya yedek, kendi meskenine en yakın IFOR komutanlığına kaydolmasını istemekte yetkilidir.

- 3) İkinci Aşama: Bu aşama, birimler arası sınır hattının ateşkes hattını takip etmediği yerlerde uygulanır.

- (a) Genel Çatı Anlaşması'na göre, bir birimin işgalinde olup diğerine devredilecek yerlerde mevcut birim, NATO'ya komuta devrinden sonra 45 gün içinde o bölgeyi tamamen boşaltacak. Bu bütün güçlerin uzaklaştırılması yanında donanımlarının, mayınların, kurulu silahların ve patlayıcı maddelerin de imha edilmesini ve götürülmesini içerir. Düzenli bir geçiş dönemi sağlamak için diğer birime devredilen yerlere, devir yapılan birim komuta devrinden sonra 90 gün boyunca askeri güç sokmayacak. Taraflar IFOR'un bu yerlerde komuta devrinden sonraki 30. ve 91. günler arasında askeri güvenlik sağlama hakkı olduğunu kabul ederler. Toprak devrinden sonra, Ek A' daki haritada gösterildiği gibi, IFOR tarafından birimler arası sınır boyunca yeni ayırım bölgesi oluşturulacak ve burada tarafların askeri yükümlülükleri diğer ayırım bölgelerindeki gibi olacak.

- (b) IFOR bu yeni ara bölgede yaşayan tüm askeri personelin, asil veya yedek, kendi meskenine en yakın IFOR komutanlığına kaydolmasını istemekte yetkilidir.

- 4) Genel: Aşağıdaki hükümler 1. ve 2. aşamalarda uygulanır:

- (a) Görülür bir işaretleme sağlamak için IFOR, birimler arası sınırın ve ara bölgenin işaretlenmesine nezaret edecek. Bu nişanların yerleştirilmesi konusunda nihai yetki IFOR'dadır. Taraflar sınırların ve ara bölgelerin sınır taşlarıyla değil, bu anlaşmaya eklenen haritayla belirlendiğini kabul ederler.

- (b) Taraflar aşağıdaki eylemlerin IFOR'un harekâtına konu olacağını kabul ederler:

- (1) Komuta devrinden sonraki 30 günde bütün güçlerini ve silahları dört km'lik ateşkes ara bölgesi dışına çıkartmamaları.

- (2) Devredilecek bölgeleri komuta devrinden sonraki 45 gün içinde boşaltıp temizlememeleri.
 - (3) Devralınan arazide komuta devrinden sonra 90. günden önce askeri birlik konuşlandırmak.
 - (4) Birimler arası sınır IFOR tarafından yürürlüğe konduktan sonra güçleri ve izinsiz silahları buranın dışında tutmamak.
 - (5) Tarafların anlaşığı savaşın durdurulması halinin ihlali.
- 5) Üçüncü Aşama: Taraflar güven tesisi tedbiri olarak,
- (a) Komuta devrinden sonra 120 gün içinde bütün ağır silahlar IFOR komutanlığınca belirlenmiş yerlere toplanacak. Ağır silah kapsamına bütün tank ve zırhlılar, 75 mm'nin üzerindeki toplar, 81 mm. üzerindeki havanlar ve 20 mm. üzerindeki bütün uçaksavarlar girer. Bu toplama, tarafların bu anlaşmanın başarısı konusundaki karşılıklı güvenlerini artırmayı ve genel olarak Bosna barışına yardımcı olmayı amaçlar.
 - (b) Komuta devrinden sonraki 120 gün içinde, kışlalarda barınamayacak olan askerler terhis edilecek. Terhisle birlikte bu kişilerde bulunan, şahsi olanlar da dahil, bütün silah ve patlayıcı maddeler, iletişim araçları, arabalar ve diğer askeri donanım geri alınacak.
- 6) Bu ekin hiçbir hükmüne karşı koymadan, taraflar IFOR'un kimi güçlerin kendisine, işlevine veya diğer tarafa karşı tehdit oluşturduğu kanısına vardığında, Bosna'nın herhangi bir bölgesinde kimi güçlerin ve silahların yerini değiştirmeye, uzaklaştırmaya, geri çekmeye veya askeri harekâtları durdurmaya hakkı olduğunu kabul ederler. IFOR'un talebine rağmen geri çekilmeyen, yerini değiştirmeyen veya tehdit durumuna son vermeyen güçler, gerektiğinde itaati sağlamak için zor kullanılması da dahil, IFOR'un askeri hareketına konu olurlar.

5. FIKRA: Beyanlar

- 1) 8. Fıkra'da tanımlanan Karma Askeri Kurul oluşturulduktan sonra taraflar, bu Kurulu, bütün bilinen mayın alanları, patlayıcı maddeler, tuzaklar ve insanların serbest hareketine engel teşkil eden bütün hususlar, ayrıca böyle tehlikelerin bulunmadığı yollar hakkında bilgilendirecekler. Bu bilgilerdeki değişikliklerden de Kurul haberdar edilecek.
- 2) Komuta devrinden sonraki 30 gün içinde taraflar, Karma Askeri Kurul'a kendi güçlerinin aşağıdaki özellikleri ile ilgili bilgi verecekler, Kurul bu bilgideki değişikliklerden de haberdar edilecek.
 - (a) Ateşkes hattı ve birimler arası sınır boyunca 10 km'lik bölge içindeki güçlerin sayısı, türü, konumu ve silahı,
 - (b) Birliklerin ilerleme yönünü ve cephe hattını gösteren haritalar,
 - (c) Ateşkes hattı ve birimler arası sınır boyunca 10 km'lik bölge içindeki mevzilerin, mayın alanlarının, patlayıcıların, barikatların, tuzakların, cephaneliklerin, komuta merkezlerinin ve iletişim hatlarının konum ve tanımları,
 - (d) Tüm yerden havaya roketatarların, menkul olanlar da dahil, uçaksavarların, radarların ve ilgili komuta ve denetim sistemlerinin konum ve tanımları,
 - (e) 4. Fıkra'nın paragraf 2-d ve 3-a'larına göre uzaklaştırılmayacak, sökülmecek ve yok edilmeyecek tüm mayınların, patlayıcıların, tuzakların, engellerin, silah sistemlerinin, araçların ve diğer askeri donanımın tanım ve konumları,
 - (f) IFOR tarafından istenen herhangi diğer bir askeri bilgi.

- 3) Komuta devrinden sonra 120 gün içinde taraflar Karma Askeri Kurul'a kendi güçlerinin aşağıdaki özellikleri ile ilgili bilgi verecekler, Kurul bu bilgideki değişikliklerden de haberdar edilecek.
- (a) Bütün birliklerin konumu, türü, gücü, sayısı ve silahı,
 - (b) Bunu gösteren haritalar,
 - (c) Mevzilerin, mayın alanlarının, patlayıcıların, barikatların, tuzakların, cephaneliklerin, komuta merkezlerinin ve iletişim hatlarının konum ve tanımları,
 - (d) IFOR tarafından istenen herhangi diğer bir askeri bilgi.

6. FIKRA: Uygulama Gücü'nün Konuşlandırılması

- 1) Bu anlaşmanın hükümlerinin etkili uygulanması ve itaatin sağlanması ihtiyacını göz önüne alarak, BM Güvenlik Kurulu, üye ülkeleri ve bölgesel kuruluşları BM Bildirgesi'nin 7. Bölümü uyarınca IFOR'u kurmak için yetkilendirmeye çağırılmıştır. Taraflar bu gücün, Bosna'da bu anlaşmanın hükümlerine uyulmasını sağlamak için NATO üyesi olan ve olmayan ülkelerin kara, deniz ve hava güçlerinden oluşacağını kabul ederler. Taraflar IFOR'un birimler arası sınırın iki yanında ve Bosna'nın her tarafında konuşlanma hakkı olduğunu kabul ederler.
- 2) Taraflar IFOR'un aşağıdaki hakları olduğunu kabul ederler:
- (a) Bu anlaşmaya tüm tarafların uymasını sağlamak ve gözetlemek (Birliklerin anlaşılan süreler içinde çekilmesi ve yeniden konuşlandırılması ve Ayrım Bölgesi'nin oluşturulması da dahil),
 - (b) Anlaşmada belirlenen sınır hattının ve ara bölgenin işaretlenmesine nezaret,
 - (c) Yerel askeri ve sivil yöneticilerle ve diğer uluslararası kuruluşlarla görevinin gerektirdiği noktalarda irtibat anlaşmaları yapmak,
 - (d) IFOR'a dönüştürülmeyecek BM güçlerinin geri çekilmesine yardım etmek.
- 3) Taraflar IFOR'un, belirlenmiş esas görevleri ve kaynakları dahilinde ve istendiğinde, aşağıdaki hususlarda destek faaliyetinde bulunmaya hakkı olduğunu kabul ederler:
- (a) Özgür ve açık seçimler de dahil, barış uygulamasıyla ilgili diğer çalışanlara güvenli ortam sağlanması,
 - (b) İnsani yardımla meşgul kuruluşlara yardımcı olmak,
 - (c) UHNCR ve diğer kuruluşlara insani yardım işlevlerinde yardımcı olmak,
 - (d) Sivil halkın, mültecilerin ve yerlerinden olanların serbest dolaşımına müdahaleye engel olmak ve bunu gözetlemek, kişilere ve hayatlarına karşı kasıtlara meydan vermemek,
 - (e) Mayın alanlarının ve tuzakların temizlenmesini gözlemek.
- 4) Taraflar, bu anlaşmanın uygulanması için Kuzey Atlantik Kurulu'ndan yeni emirlerle IFOR'un yeni görev ve yükümlülükler alabileceğini kabul ederler.
- 5) Taraflar, IFOR komutanının tarafların müdahale veya izinleri söz konusu olmaksızın IFOR'u korumak ve yukarıda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli ve uygun gördüğü her şeyi yapma yetkisinde olduğunu ve kendilerinin IFOR'un bu konudaki isteklerine uyacaklarını kabul ederler.
- 6) Taraflar bu yükümlülüklerin icrasında IFOR'un Bosna içinde askeri özellikte olduğuna inandığı tüm güçleri, eylem ve faaliyetleri gözlemlemeye ve teftişe hakkı olduğunu kabul ederler. Bunun taraflardan birince reddi, müdahalesi veya inkarı bu anlaşmanın ihlali

sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

- 7) Bosna-Hersek Ordusu (ABH), Hırvat Savunma Kurulu (HVO) ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu (VRS) IFOR birlikleri dahilinde komuta mahalleri oluşturacaklar. Bu mahaller 10 km'lik ayırım bölgesi içinde bulunan kendi birliklerini yönetecek ve denetleyecekler. Komuta mahalleri, IFOR tarafından istendiğinde bu bölgelerdeki birliklerin durum raporunu verecekler.
- 8) Komuta mahallerine ek olarak ABH, HVO ve VRS, haberleşmenin devamı ve genel savaşkesin korunması için IFOR komutanlığında irtibat timleri kuracaklar.
- 9) Bosna'da kara ve hava hareketleri aşağıdaki hükümlere göre yapılacak:
 - (a) IFOR, Bosna içinde karada, havada ve suda tam ve engelsiz hareket serbestisinde olacak. IFOR yükümlülüklerini icrada kendisine destek, eğitim ve harekât için gerektiği durumlarda herhangi bir arazi veya tesisi kullanmak, burada ordugâh kurmak, manevra yapmak haklarına sahiptir. IFOR ve mensupları, savaş yüzünden zarar görmüş hiçbir özel veya kamu mülkünden mesul olmayacak. IFOR'un serbest dolaşımını engelleyen barikatlar ve denetlikler bu anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.
 - (b) IFOR komutanı, Bosna hava sahasındaki sivil hava ulaşımını ve Bosna yetkililerinin askeri ve sivil savaş dışı hava faaliyetlerini sağlamak veya çok gerekli olduğunda bunları kaldırmak için düzenleme koyma yetkisine sahiptir.
 - (1) Taraflar IFOR'un izni olmadan askeri veya askeri amaçlı sivil hava ulaşımı olmayacağını kabul ederler. İzin dahilinde olanlar hariç, Bosna üzerinde uçabilecek askeri uçaklar sadece IFOR'un desteğinde olanlardır. IFOR komutanının bilgisi dışındaki tüm askeri uçuşlar, IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.
 - (2) Bütün erken uyarı, hava savunma ve atış denetim radarları bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 72 saat içerisinde kapatılacaklar ve IFOR komutanı izin vermedikçe böyle kalacaklardır. İzin alınmamış erken uyarı, hava savunma ve atış denetim radarlarının kullanımı bu anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.
 - (3) Taraflar, IFOR komutanının Bosna hava sahasının sivil denetimine devrini Bosna'nın yetkili kuruluşlarına yapacağını kabul ederler.
 - (c) IFOR komutanı Bosna içinde kara askeri ulaşımını düzenlemek ve denetlemek için, tarafların birliklerinin hareketi de dahil, gerekli düzenlemeleri yapmaya yetkilidir. Karma Askeri Kurul, askeri ulaşım ile ilgili düzenlemelerin yapılmasında yardımcı olabilir.
- 10) IFOR iletişim için gerekli tüm gereç ve hizmetleri kullanma yetkisine sahiptir.
- 11) Taraflar, kendi bölgelerinden engelsiz geçiş de dahil, IFOR ve mensuplarına bu ekin B Eki'nde geçen tüm yardımları, imkanları ve imtiyazları vereceklerdir.
- 12) Taraflar 1. Fıkra'nın paragraf 1-c'sinde geçen tüm askeri birliklere 6. Fıkra'nın 11. paragrafında geçen yardımları, imkanları ve imtiyazları vereceklerdir.

7. FIKRA: UNPROFOR'un Çekilmesi

IFOR'un Bosna'ya gelişiyle UNPROFOR'un çekilmesi için gerekli şartlar oluşmuştur. BM'den NATO ile istişare içinde, IFOR'a dahil olacak birlikler hariç, UNPROFOR'un çekilmesi için gerekenleri yapması rica edilir.

8. FIKRA: Karma Askeri Kurul'un Oluşturulması

- 1) IFOR'un Bosna'da konuşlanmasıyla Karma Askeri Kurul oluşturulacak.
- 2) Kurul,
 - (a) Bu ekin uygulanmasında, ateşkes ihlalleri ve diğer itaatsizlik iddiaları gibi IFOR komutanı tarafından çözümü istenen konularda tarafların merkezi organı olacak.
 - (b) Raporlar alacak ve tarafların bu ekin hükümlerine uymasıyla ilgili özel faaliyetlerine karar verecek.
 - (c) Taraflar arasında bir dizi yerel şeffaflık tedbirinin belirlenmesi ve uygulanmasında IFOR komutanına yardım edecek.
- 3) Kurul'a IFOR komutanı veya temsilcisi tarafından başkanlık edilecek ve şu üyeleri içerecek:
 - (a) Tarafların en üst düzey komutanları,
 - (b) Başkanın kararlaştıracığı kişiler,
 - (c) Taraflar Kurul'a görevini yapmada danışmanlık edecek ikişer sivil atayabilir.
 - (d) Anlaşmada tanımlanan yüksek temsilci veya onun temsilcisi Kurul toplantılarına katılacak ve siyasi-askeri nitelikli konularda tavsiyede bulunacak.
- 4) Kurul'da şu an Savaş Suçluları Mahkemesi tarafından suçlanan hiç kimse bulunamayacak.
- 5) Kurul, IFOR komutanı için bir danışma organı olacak. Meseleler mümkün ölçüde karşılıklı anlaşma ile çözülecek. Fakat, askeri konuları içeren tüm nihai kararlar IFOR komutanınca alınacak.
- 6) Kurul IFOR komutanının çağrısıyla toplanacak. Yüksek temsilci gerektiğinde toplanmasını isteyebilir. Taraflar da Kurul'un toplanmasını isteyebilir.
- 7) IFOR komutanı IFOR'un güvenliğiyle ilgili ciddi durumlar olduğunda veya tarafların bu eke itaati konusunda askeri alanda karar verme yetkisindedir.
- 8) Kurul yukarıda belirtilen işlevleri icrada kendisine yardımcı olacak altkurullar oluşturacak. Bu altkurullar bölgenin, IFOR komutanının yöneteceği şekilde tümen veya alay seviyesinde veya benzer kademede olacak ve taraflar ile IFOR komutanlarından oluşacak. Yüksek Temsilcinin temsilcisi kurul toplantılarına katılacak ve siyasi-askeri nitelikli konularda tavsiyede bulunacak.
- 9) IFOR komutanı ve Yüksek Temsilci arasında kendi yükümlülüklerini icrayı kolaylaştıracak uygun irtibat düzenlemeleri yapılacak.

9. FIKRA: Esir Değişimleri

- 1) Taraflar uluslararası insani yasalar ve bu ekin hükümleri uyarınca tuttıkları askeri ve sivil esirleri gecikmeksizin serbest bırakacak ve diğer tarafa devredecek.
 - (a) Taraflar Kızıl Haç tarafından taraflara danıştıktan sonra yapılabilecek bir planla tüm esirleri bırakmak zorundadırlar.
 - (b) Taraflar Kızılhaç ile esirlerin bırakılması planının uygulanması ve gözlemlenmesinde tam işbirliği yapacaklar.
 - (c) Komuta devrinden sonra 30 gün içinde taraflar ellerindeki tüm esirleri bırakacaklar.
 - (d) Bu süreci hızlandırmak için, taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 21 gün içinde Kızılhaç'a, diğer taraflara, Yüksek Temsilciye ve Karma Askeri

Kurul'a ellerindeki esirlerin listesini verecekler. Bu listeler esirleri isim, milliyet, rütbe ve hüviyet veya askeri numara ile tarif edecekler.

- (e) Taraflar Kızılhaç'ın tüm hapisanelere ve esirlere serbestçe ulaşma yetkisini kabul ederler. Taraflar, Kızıl Haç'ın esirlerle en geç bırakılmalarından 48 saat önce bire bir görüşmesine imkân sağlayacaklar.
 - (f) Taraflar, bir esirin devredilmeyi reddetmesi durumunda onun ailesine veya bir başka esire misillemede bulunmayacaklar.
 - (g) Bu hükümlere karşı gelmeksizin, taraflar Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nin buradaki hükümlere göre serbest bırakılacak, ancak savaş suçuyla suçlanmış kişilerle ilgili tutuklama ve kendisine teslim isteğine uyacaklar. Taraflar Mahkeme yetkilileriyle istişare için yeterli bir süre içinde bu kişileri alıkoymalıdır.
- 2) Tek veya toplu gömütlerin yerlerinin kayıtlı olarak bilindiği veya bu tür mezarlıkların tespit edildiği durumlarda, taraflar diğer tarafların bu konuyla ilgilenen yetkililerine karşılıklı anlaşmış bir süre için buralara girme ve o taraftan gömülü asker ve sivillerin cesetlerini çıkarma izni vereceklerdir.

10. FIKRA: İşbirliği

Taraflar, Genel Çatı Anlaşması'nda belirlendiği şekilde barış uygulamasına çalışan veya BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen (Savaş Suçları Mahkemesi de dahil) tüm birimlerle tam işbirliği içinde olacaklardır.

11. FIKRA: Askeri Kademelere Bildirilmesi

Taraflar, bu ekin hükümlerini ve uyulmasını isteyen emirleri derhal tüm birliklerine ulaştıracaklardır.

12. FIKRA: Yorumda Son Yetkili

Birinci Fıkra uyarınca, IFOR komutanı barış sürecinin askeri yönleri hakkındaki bu anlaşmanın yorumlanmasında nihai yetkilidir.

13. FIKRA: Yürürlüğe Giriş

Bu ek imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 1-B: BÖLGESEL İSTİKRAR ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlardır:

1. FIKRA: GENEL ZORUNLULUK

Taraflar bölgesel istikrar ve silah denetimi için etkili tedbirler alınmasının bölgede kalıcı bir barış oluşturulmasının temeli olduğunu kabul ederler. Bunun için şeffaflık ve güven ve tarafların kendi güvenlikleri ve bölgede silahlanma yarışından kaçınma gerekliliğine uygun en düşük sayıdaki dengeli ve sabit savunma güçleri oluşturmayı başarmasını amaçlayan, güvenlik alanında yeni işbirliği şekilleri inşasının öneminde anlaşılırlar. Taraflar bölgesel bir istikrar yapısı için aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

2. FIKRA: GÜVEN VE GÜVENLİK İNŞA TEDBİRLERİ

Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra yedi gün içinde Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti, AGİT'in '1994 Viyana Güven ve Güvenlik İnşa Tedbirleri Görüşmesi Belgeleri' çerçevesinde, karşılıklı güven artıracak ve çatışma tehlikesini azaltacak bir dizi tedbirde anlaşmak üzere, AGİT'in nezareti altında, gerekli siyasi düzeyde görüşmelere başlayacaklar. Bu görüşmelerin amacı bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 45 gün içinde bir başlangıç tedbir paketinde anlaşmaktır. Bu paket şunları içerir:

- (a) Belli bölgelerde askeri konuşlanma ve faaliyetlerin kısıtlanması,
- (b) Anlaşmanın Ek 1-A 3. Fıkrası'nın ışığında, yabancı güçlerin ülkeden çıkartılması,
- (c) Ağır silah mevkillerinin sınırlandırılması,
- (d) Birliklerin ve ağır silahların Ek 1-A'nın 4. Fıkrası'nda belirtildiği gibi kişilere ve belli mevkilere çekilmesi,
- (e) Sivil silahlı toplulukların dağıtılmasının bildirilmesi,
- (f) Uluslararası yardımlar ve eğitim çalışmaları da dahil, belli tasarlanmış askeri faaliyetlerin bildirilmesi,
- (g) Silah üretim imkânlarının belirlenmesi ve gözlemlenmesi,
- (h) Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşmasında (AKSKA) tanımlanan beş tür silah hakkında, top çaplarını 75 mm. ve üzerinde kabul ederek, derhal karşılıklı bilgi değişimi,
- (i) Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti güçleri arasında hemen askeri irtibat birimleri oluşturulması.

3. FIKRA: BÖLGESEL GÜVEN VE GÜVENLİK İNŞA TEDBİRLERİ

Yukarıdaki fıkrada geçen tedbirleri daha geniş bir temelde uygulamak için taraflar bölgesel bir güven ve güvenlik inşa tedbirleri anlaşması için girişime geçmeyi kabul ederler. Taraflar,

- (a) Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonraki 90 günde silah almamak,
- (b) Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonraki 180 gün içinde veya 4. Fıkra'da geçen anlaşma imzalanıncaya kadar ağır silah ve cephanesi, mayın, uçaksavar ve helikopter almamakta anlaşılırlar. Ağır silahlar 75 mm. ve üzerindeki tank ve topları, 81 mm. üzerindeki havanları ve 20 mm üzerindeki uçaksavarları içerir.

4. FIKRA: ALTBÖLGE SİLAH DENETİM TEDBİRLERİ

- 1) Kendi güvenliklerine ve bölgede silahlanma yarışından kaçınma gerekliliğine uygun, en düşük sayıdaki dengeli ve sabit savunma güçleri oluşturmanın önemini tanıyarak ve en az miktardaki silahlanmanın çatışmaların tekrarlanmasını engellemede esas unsur olacağını anlayarak, taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içinde AGİT gözlemcilerinin varlığında, bu amacı içeren bir silahlanma seviyesi için ön anlaşma amacıyla görüşmelere başlayacaklar. Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içinde taraflar askeri insan gücünü gönüllü sınırlandırmak için de anlaşma için görüşmelere başlayacaklar.
- 2) Taraflar silahlanma anlaşmasının aşağıdaki ölçüler içinde asgari seviyede temelleneceğinde anlaşılırlar:
 - (a) Anlaşma ile sahip olunan tanklar, toplar, zırhlılar, savaş uçakları ve saldırı helikopterleri için AKSKA'da belirlendiği gibi, sayısal tahditler koyacaklar. 75 mm. üzerindeki toplar bu tanıma dahil olacak.
 - (b) Bir taslak oluşturmak için bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içinde taraflar alt paragraf (a)'da geçen silahlarını bildirecekler.
 - (c) Bu bildiri şekli bölgenin özel durumu göz önüne alınarak yapılacak.
- 3) Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 180 gün içinde taraflar sayısal tahditlerle ilgili görüşmeleri tamamlayacaklar. Bu yapılamazsa, tarafların nüfuslarıyla belirlenmiş 5:2:2 oranına uygun aşağıdaki tahditler uygulanacak.
 - (a) Yugoslavya'nın belirlenen silah varlığı taslak olacak.

- (b) Yugoslavya'nın tahdidi bu taslağın yüzde 75'i olacak.
 - (c) Hırvatistan'ın tahdidi bu taslağın yüzde 30'u olacak.
 - (d) Bosna'nın tahdidi bu taslağın yüzde 30'u olacak.
 - (e) Bosna'daki birimlerin payı Federasyon için 2, Sırp Cumhuriyeti için 1 oranında olacak.
- 4) AGİT, taraflara burada belirtilen görüşmelerde ve varılacak anlaşmanın uygulanma ve teyidinde yardımcı olacak.

5. FIKRA: BÖLGESEL SİLAH DENETİMİ ANLAŞMASI

AGİT taraflara, eski Yugoslavya içinde ve çevresinde bir bölgesel denge oluşturmak amacıyla bir özel temsilci atayarak AGİT Güvenlik İşbirliği Forumu hükümleri çerçevesinde görüşmeler yapmalarında yardımcı olacaktır. Taraflar bu amaçla AGİT'le ve teftiş yapan diğer taraflarla tam işbirliği yapmayı üstlenirler. Hatta taraflar bu konuda çıkabilecek pürüzleri çözmek için AGİT temsilcilerinin de bulunduğu bir heyet oluşturmayı kabul ederler.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu ek imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 2: BİRİMLERARASI SINIR HATTI VE İLGİLİ KONULAR ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılır:

1. FIKRA: BİRİMLERARASI SINIR HATTI

Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınır lahikadaki haritada olduğu gibi çizilecektir.

2. FIKRA: TARAFLARCA DÜZENLEMELER

Taraflar birimler arası sınır hattını ancak karşılıklı rıza ile değiştirebilirler. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde taraflar bu tür değişiklikler yapmadan önce IFOR komutanına danışacaklar ve durumu bildireceklerdir.

3. FIKRA: IRMAKLAR

- 1) Sınırın bir ırmağı takip ettiği yerlerde sınır çizgisi tabii değişikliklere uyacak. Başka türlü anlaşılmadıkça ırmak yatağında yapılan suni değişiklikler sınırı etkilemeyecek. Karşılıklı anlaşma olmadan ırmak yatağında değişiklik yapılamaz.
- 2) Irmak yatağındaki ani bir tabii değişiklikte (yeni bir yatak oluşumu gibi) çizgi tarafların anlaşmasıyla belirlenecek. Bu olay IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde olursa, taraflar böyle bir belirleme yapmadan önce IFOR komutanına danışacaklar ve durumu bildirecekler.

4. FIKRA: SINIR ÇİZİMİ VE İŞARETLEME

- 1) Taraflarca kesin kaynak olarak anlaşılan, birimler arası sınır hattını çizen lahikadaki 1: 50 000 ölçeğindeki harita ile Ek 1-A'da geçen ayırım bölgesini belirten harita, 50 metre hata payıyla doğrudurlar. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde IFOR komutanı taraflara danıştıktan sonra bu çizgi ve bölgeleri tam olarak, Saraybosna'da ise ayırım bölgesini gerektiği şekilde belirleme hakkına sahiptir.
- 2) Yukarda tanımlanan çizgiler ve bölgeler, tarafların temsilcilerince IFOR'la işbirliği içinde veya onun gözetimi altında işaretlenebilirler. Bu konudaki nihai yetki IFOR'dadır. Bu

çizgiler ve bölgeler fiziki konum ve işaretlerce değil; üzerinde anlaşılan haritalarca belirlenir.

- 3) Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından taraflar birimler arası sınır hattının tam belirlenmesini de içeren bir teknik belge hazırlamak için eşit üyeli bir karma kurul oluşturacaklar. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde hazırlanacak böyle bir belge, IFOR komutanının onayına tabiidir.

5. FIKRA: BRČKO BÖLGESİ İÇİN TAHKİM

- 1) Taraflar lahikadaki haritada gösterilen Brčko bölgesindeki sınır hattının tartışmalı kısımları için bağlayıcı bir tahkimi kabul ederler.
- 2) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra altı aydan geç olmamak üzere, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti birer hakem atayacaklar. Bundan sonra 30 gün içinde tarafların hakemleri anlaşarak üçüncü bir hakem gösterecekler. Anlaşamazlarsa, hakem Uluslararası Adalet Divanı başkanınca atanacak. Üçüncü hakem, kurula başkanlık edecek.
- 3) Taraflarca başka türlü anlaşılmadıkça, tutanaklar UNCITRAL kanunlarına göre tutulacak. Hakemler ilgili kanuni ve adil ilkeleri uygulayacaklar.
- 4) Başka türlü anlaşılmadıkça, 1. paragrafta gösterilen alan şimdiki gibi yönetilmeye devam edecek.
- 5) Hakemler bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra bir yıldan geç olmayarak kararlarını açıklayacaklar. Karar nihai ve bağlayıcı olacak ve taraflar ertelemeyen uygulayacaklar.

6. FIKRA: GEÇİŞ

Buraya kadar tanımlanan şekillerde bir birimden diğerine devredilen yerlerde, yetkinin düzenli devri için bir geçiş dönemi olacak. Geçiş dönemi IFOR komutanına UNPROFOR'dan komuta devrinden sonra 45 gün içinde tamamlanacak.

7. FIKRA: LAHİKANIN KONUMU

Lahika (harita) bu anlaşmanın bütünler bir parçasını oluşturacak.

8. YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 3: SEÇİMLER ANLAŞMASI

Bosna'da özgür, açık ve demokratik seçimleri sağlamak, halkı temsil eden bir yönetim kurmak ve demokratik hedefleri başarmaya yardımcı olmak için AGİT'in ilgili belgeleri çerçevesinde Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılar:

1. FIKRA: DEMOKRATİK SEÇİMLERİN ŞARTLARI

- 1) Taraflar, bilhassa siyaseten tarafsız bir ortamda, serbest ve açık seçimleri gerçekleştirmek için gerekli şartları oluşturacak, korku ve sindirme olmadan gizli oy hakkını sağlayacak ve koruyacak, basın ve ifade özgürlüğünü temin edecek, örgütlenme (siyasi partiler dahil) özgürlüğü sağlayacak ve dolaşım serbestisini taahhüt edecekler.
- 2) Taraflar AGİT' ten iki birimde de mevcut toplumsal şartlarda seçimlerin verimli olup olmayacağını doğrulamasını ve bu şartların oluşturulmasında kendilerine yardım etmesini isterler.
- 3) Taraflar AGİT Kopenhag Belgesi'nin 7. ve 8. maddelerine (bu anlaşmaya eklenmiştir) tam olarak uyacaklar.

2. FIKRA: AGİT'İN KATILIMI

- 1) **AGİT:** Taraflar AGİT' ten bu anlaşmada konulduğu gibi bir seçim tasarısı yapmasını isterler.
- 2) **Seçimler:** Taraflar AGİT' ten, AGİT ve gerekli gördüğü diğer kuruluşlarla işbirliği içinde belirlenmiş bir şekilde, Bosna Temsilciler Meclisi, Bosna Devlet Başkanlığı, Federal Temsilciler Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, kanton ve belediye yönetimleri seçimlerini hazırlamak ve gerçekleştirmekte nezaretçi olmasını isterler.
- 3) **Kurul:** Bu amaçla taraflar AGİT' ten bir 'Geçici Seçim Kurulu' (Kurul) kurmasını isterler.
- 4) **Zamanlama:** Seçimler bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra altı ay içinde veya AGİT bir ertelemeyi gerekli görürse, en geç dokuz ay içinde yapılacak.

3. FIKRA: GEÇİCİ SEÇİM KURULU

- 1) **Kanun ve Düzenlemeler:** Kurul aşağıdakileri içeren seçim kanun ve düzenlemelerini hazırlayacak: Siyasi parti ve bağımsız adayların kaydı; aday ve seçmenlerin yeterlilikleri; yerli ve yabancı seçim gözlemcilerinin katılımı; açık bir seçim kampanyasının sağlanması; kesin seçim sonuçlarının belirlenmesi ve yayınlanması. Taraflar, dahili ilgili bir kanuna aldırılmaksızın, bu seçim kanun ve düzenlemelerini tam uygulayacaklardır.
- 2) **Kurulun Vekaleti:** Kurulun sorumlulukları seçim kanun ve düzenlemelerinde geçtiği şekilde, aşağıdakileri kapsayacaktır:
 - (a) Özgür ve açık seçimlerin gerçekleşmesi için gerekli yapı ve kurumsal çatıyı temin için seçim sürecinin tüm yönlerine nezaret.
 - (b) Seçmen kayıt ölçülerini belirlemek.
 - (c) Bu anlaşmaya göre belirlenmiş seçim kanun ve düzenlemelerine uyulmasını sağlamak.
 - (d) Bu anlaşmanın hükümlerinin veya bu anlaşmaya göre yapılmış seçim kanun ve düzenlemelerinin ihlaline müdahale edilmesini sağlamak. Bu, ihlalci kişi veya kuruluşların cezalandırılmasını da içerir.
 - (e) Uluslararası kuruluşlardan ve yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşlarından çalışanlar da dahil, gözlemcileri yetkilendirmek ve tarafların yetkilendirilmiş gözlemcilere engelsiz erişim ve dolaşım imkanı vermesini sağlamak.
- 3) **Kurulun Terkibi ve İşlevi:** Kurul AGİT Bosna Şefi, Yüksek Temsilci veya onun temsilcisi, parti temsilcileri ve AGİT şefinin istişareyle karar vereceği diğer kimseleri içerir. AGİT Şefi kurul başkanı olacaktır. Kurul içindeki uyuşmazlıklarda başkanın kararı nihai olacak.
- 4) **Ayrıcalıklar ve Dokunulmazlıklar:** Başkan ve Kurul, iletişim imkanları kurmak, yerel ve idari kadro oluşturmak haklarına ve Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi uyarınca diplomatik çalışanların sahip olduğu tüm ayrıcalık ve dokunulmazlıklara sahip olacaklar.

4. FIKRA: ELVERİŞLİLİK

- 1) **Seçmenler:** 1991 sayımında Bosna vatandaşı görünen 18 yaş ve üzerindeki herkes, seçim kanun ve yönetmeliklerine göre oy hakkına sahip olacak. Genel bir kural olarak, 1991 yılında yaşadığı yerde yaşamayan herkesin, eski belediyesindeki kütükte kaydını yaptırmak ve bu kayıt Geçici Seçim Kurulu ve yerel seçim kurullarınca onaylanmak şartıyla, şahsen veya gıyaben o yerde oy kullanması beklenecek. Böyle bir vatandaş, oyunu başka bir yerde kullanmak için de başvurabilir. Bir mültecinin oyunu kullanması, onun Bosna'ya dönüş isteğinin doğrulanması olarak yorumlanacak. Seçim gününe kadar, insanların seçime şahsen katılımını çoğaltmak için mülteci dönüşü sürüyor olmalı. Kurul 1991 sayımında yazılmamış kimseler için de oy kullanma kuralları düzenleyebilir.

9. FIKRA: DAİMİ SEÇİM KURULU

Taraflar, gelecekteki diğer seçimlerin yükümlülüklerini icra için kalıcı bir seçim kurulu oluşturmakta anlaşılırlar.

10. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 4: BOSNA-HERSEK ANAYASASI

ÖNSÖZ: Kurucu halklar olarak Boşnaklar, Sırp lar ve Hırvatlar ve diğer tüm Bosna vatandaşları, insanın değerine, özgürlüğüne ve eşitliğine saygı üzerine kurulu; barış, uzlaşma, adalet ve müsamahaya adanmış; çoğulcu bir toplumda ancak demokratik yönetim kurumlarının ve açık işlemlerin barışçıl ilişkiler üreteceğine inanmış; pazar ekonomisinin geliştirilmesi ve özel mülkiyetin korunmasıyla genel gönenc ve iktisadi büyümeyi sağlamak isteyen; BM Amaçlar ve İlkeler Bildirgesi'nin izinde; Bosna'nın uluslararası kanunlara uygun olarak egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına tevdi edilmiş; uluslararası insani yasalara tam saygıyı temin etmesi kararlaştırılmış; Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, Uluslararası Medeni, Siyasi, İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri ve Milli, Kavmi, Dini veya Lisani Azınlıklara Mensup Olma Hakkı Bildirgesi ile diğer insan hakları belgelerinden mülhem; 8 Eylül 1995'te Cenova'da ve 26 Eylül 1995'te New York'ta imzalanan temel ilkelere atıfta bulunan Bosna-Hersek Anayasası'nın aşağıdaki şekilde olduğunu kabul ederler:

1. FIKRA: BOSNA-HERSEK

- 1) **Devamlılık:** Bosna-Hersek Cumhuriyeti, burada tanımlanmış içyapısı ve uluslararası tanınmış sınırları ile uluslararası kanunlar altında meşru varlığına devam edecektir. BM'nin bir üyesi olarak kalacaktır ve BM sistemi içindeki kuruluşlara veya diğer uluslararası kuruluşlara üye olabilir.
- 2) **Demokratik İlkeler:** Bosna-Hersek, hukukun yönetiminde, serbest ve demokratik seçimlerle işleyen bir demokratik devlet olacaktır.
- 3) **Terkip:** Bosna-Hersek iki birimden, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşur.
- 4) **Meta, Hizmet, Sermaye ve İnsanın Hareketi:** Bosna içinde dolaşım serbestisi olacak. Bosna ve birimler meta, hizmet, sermaye ve insanların ülke içindeki dolaşımını engellemeyecekler. Birimler diğer birim ile sınır üzerinde denetim yapmayacak.
- 5) **Başkent:** Bosna'nın başkenti Saraybosna olacak.
- 6) **Simgeler:** Bosna, Meclis tarafından belirlenmiş ve başkanlıkça onaylanmış simgelere sahip olacak.
- 7) **Vatandaşlık:** Meclis tarafından düzenlenecek bir Bosna vatandaşlığı ve her birimin kendi yönetimince düzenlenecek birim vatandaşlığı olacak. Bu aşağıdaki gerektirmelere uyacak:
 - (a) Her iki birimin vatandaşları da Bosna vatandaşlarıdır.
 - (b) Hiç kimse devletsiz bırakılacak şekilde Bosna veya birim vatandaşlığından keyfi çıkarılamayacak. Hiç kimse cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet, doğum veya başka sebeple Bosna ve birim vatandaşlıklarından mahrum bırakılmayacak.
 - (c) Bu anayasa yürürlüğe girmeden hemen önce Bosna vatandaşı olanlar, bundan sonra da vatandaşdır. 6 Nisan 1992'den sonra ve bu anayasanın yürürlüğünden önce gerçekleştirilen vatandaşlıklar meclis tarafından düzenlenecek.
 - (d) Bosna vatandaşları, Bosna ile diğer bir devletin Meclis tarafından onaylı karşılıklı anlaşması olması kaydıyla, başka bir devletin vatandaşlığına sahip olabilirler.

Çifte vatandaşlık sahibi kimseler, eğer ikamet ettikleri ülke Bosna ise Bosna'da ve birimlerdeki seçimlerde oy verebilirler.

- (e) Yurtdışındaki bir Bosna vatandaşı, Bosna'nın korumasına mazhar olacak. Birimler, Meclis tarafından belirlendiği şekliyle kendi vatandaşlarına Bosna pasaportu verebilirler. Bosna, vatandaşlarına bir birim tarafından verilmeyen pasaport verebilir. Bosna ve birimler tarafından verilen tüm pasaportlar için bir kayıt merkezi olacaktır.

2. FIKRA: İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLER

- 1) **İnsan Hakları:** Bosna ve her iki birim, uluslararası tanınmış insan haklarını ve temel özgürlükleri en üst seviyede sağlamayı taahhüt ederler. Bunun için, bu anlaşmanın Ek 6'sı uyarınca bir Bosna İnsan Hakları Kurulu oluşturulacak.
- 2) **Uluslararası Ölçüler:** Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'nde konulan tüm hak ve hürriyetler Bosna'da uygulanacak. Bu tüm diğer kanunların üzerinde olacak.
- 3) **Hakların Sayılması:** Bosna'daki herkes yukarıdaki paragrafta atfedilen insan hak ve hürriyetlerine sahip olacak. Bu aşağıdakileri içerir:
 - (a) Yaşama hakkı.
 - (b) İşkenceye veya insan haysiyetini düşüren muamele ve cezalara uğramama hakkı.
 - (c) Köle olmama, zorla veya mecburi çalıştırılmama hakkı.
 - (d) Kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı.
 - (e) Sivil ve adli konularda ve suç sürecini ilgilendiren diğer konularda açık dinlenme hakkı.
 - (f) Özel hayat, aile hayatı, ev ve haberleşme hakları.
 - (g) Düşünce, vicdan ve din hürriyeti.
 - (h) İfade hürriyeti.
 - (i) Barışçı toplanma ve başkalarıyla örgütlenme hürriyeti.
 - (j) Evlenme ve aile kurma hakkı.
 - (k) Mülkiyet hakkı.
 - (l) Eğitim hakkı.
 - (l) Dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı.
- 4) **Ayrımlanmama:** Bu ekte sıralanan veya burada geçen uluslararası anlaşmalarda geçen tüm hak ve hürriyetler Bosna'daki herkese cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet, doğum veya başka bir sebep söz konusu olmadan uygulanacaktır.
- 5) **Mülteciler ve Yerlerinden Olanlar:** Tüm mülteciler ve yerlerinden olanlar serbestçe kendi asıl evlerine dönme hakkına sahiptir. Anlaşmanın Ek 7'si uyarınca, bu kişiler 1991'den beri süren düşmanlıklar yüzünden kaybettiği mülkünü geri alma veya tazmin etme hakkına sahiptir.

- 6) **Uygulama:** Bosna-Hersek ve birimler içinde faaliyet gösteren tüm mahkeme, hükümet organı ve diğer kuruluşlar 2. paragrafta belirtilen insan hakları ve temel hürriyetlere uyacak ve uygulayacaklar.
- 7) **Uluslararası Anlaşmalar:** Bosna, Ek 1'de sıralanan uluslararası anlaşmaların tarafı olacaktır.
- 8) **İşbirliği:** Bosna'daki tüm yetkili organlar, Bosna için kurulmuş uluslararası insan hakları denetim kurumlarına, bu ekte geçen uluslararası anlaşmalara göre kurulmuş gözlemci organlara, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'ne ve BM Güvenlik Kurulu'nca yetkilendirilmiş insan haklarıyla ilgili kuruluşlara engelsiz ulaşma imkanı sağlayacak ve bunlarla işbirliği yapacaktır.

3. FIKRA: BOSNA VE BİRİMLERDEKİ KURULUŞLARIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

1) Bosna-Hersek Kuruluşlarının Yükümlülükleri:

- (a) Dış siyaset.
- (b) Dış ticaret siyaseti.
- (c) Gümrük siyaseti.
- (d) Ek 7'de geçen mali siyaset.
- (e) Bosna'nın kurumlarının ve uluslararası işlerinin finanse edilmesi.
- (f) Göç, mülteci ve muhacir siyaseti ve düzenlemeleri.
- (g) İnterpol'le işbirliği de dahil, uluslararası ve birimlerarası ceza kanunlarının uygulanması.
- (h) Ortak ve uluslararası iletişim imkanlarının oluşturulması ve yürütülmesi.
- (i) Birimler arası ulaşımın düzenlenmesi.
- (j) Hava ulaşımının denetimi.

2) Birimlerin Yükümlülükleri:

- (a) Birimler Bosna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal etmemek üzere komşu ülkelerle özel bakımlı ilişki kurabilirler.
- (b) Birimler Bosna hükümetine ülkenin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesinde gerekli tüm yardımı sağlayacaklar.
- (c) Birimler, uluslararası tanınmış ölçütlere ve uluslararası tanınmış insan hak ve hürriyetlerine göre çalışan sivil kanun tatbik kuruluşları oluşturarak, herkese yargı konusunda emin ve güvenli bir ortam sağlayacaklar.
- (d) Birimler, Meclis'in onayıyla diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla anlaşma yapma hakkına sahiptir. Meclis kendi onayını gerektirmeyen anlaşmaları bir kanunla tanımlayabilir.

3) Birim ve Kurumların Kanun ve Yükümlülükleri:

- (a) Bu anayasada Bosna yönetimininkiler içinde sayılmayan tüm hükümet işlev ve yetkileri birimlere aittir.
- (b) Birimler ve alt bölümleri, bu anayasaya ve Bosna'nın kurumlarının kararlarına tamamen uyacaklar. Anayasa kendisine uymayan tüm Bosna ve birim

kanunlarını lağveder. Uluslararası kanunların genel ilkeleri Bosna ve birimlerin kanunlarının bütünler bir parçası olacaktır.

4. **Eşgüdüm:** Başkanlık, Bosna yönetiminin sorumluluğu içinde olmayan alanlarda, birimler itiraz etmedikten sonra, birimler arası eşgüdümü kolaylaştıracak kararlar alabilir.

5. **Ek Yükümlülükler:**

(a) Bosna yönetimi birimlerce anlaşılmış kimi diğer konularda, anlaşmada Ek 5'ten 8'e kadar tanımlanan alanlarda veya gerektiğinde ülkenin egemenliğini, toprak bütünlüğünü, siyasi bağımsızlığını ve uluslararası şahsiyetini korumak için gerekli yerlerde, Bosna kurumlarının görev bölüşümüne uygun olarak, kendi üzerine görev alabilecek.

(b) Bu anayasa yürürlüğe girdikten sonraki altı ay içinde birimler, tabii kaynakların kullanımı ve iktisadi işbirliği tasarımları da dahil, Bosna kurumlarına yeni görevler verilmesi konusunu görüşmeye başlayacaklar.

4. FIKRA: MECLİS

Meclis iki kısımdan oluşacak: Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi.

1) **Halk Meclisi:** Halk Meclisi 10'u Federasyon'dan (beşer Boşnak ve Hırvat) ve beşi Sırp Cumhuriyeti'nden olarak 15 üyeden oluşacak.

(a) Federasyon'dan Hırvat ve Boşnak milletvekilleri Federal Halk Meclisi tarafından, Sırp Cumhuriyeti'nden vekiller de Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi'nce seçilecek.

(b) Taraflardan en az üçer kişinin olması kaydıyla Halk Meclisi'nin dokuz üyesi yetersayıyı oluşturacak.

2) **Temsilciler Meclisi:** Bu meclis üçte ikisi Federasyon'dan, üçte biri de Sırp Cumhuriyeti'nden olmak üzere 42 üyeden oluşacak.

(a) Temsilciler Meclisi'nin üyeleri, kendi birimlerinden, yasamasını Meclis'in yaptığı bir seçimle belirlenecekler. İlk seçim Genel Çatı Anlaşması'nın Ek 3'üne göre yapılacak.

(b) Temsilciler Meclisi üyelerinin salt çoğunluğu yetersayı oluşturacak.

3) **Usuller:**

(a) Meclisler seçimlerden sonra en geç 30 gün içinde Saraybosna'da toplanacak.

(b) Meclisler çoğunluk oyu ile kendi içtüzüklerini belirleyecek, her ulustan bir kişi olacak, dönüştürümlü çalışılacak şekilde başkan ve yardımcılarını seçecek.

(c) Tüm yasamalarda her iki kanadın da onayı gerekir.

(d) Meclislerde kararlar mevcut üyelerin çoğunluğunun oyuyla alınacak. Vekiller her iki birimin de temsilcilerinin toplam oylarının en az üçte birinin çoğunluğu oluşturmasını sağlamak için ellerinden geleni yapacaklar. Eğer sağlanan çoğunluk her iki birimin temsilcilerinin oylarının üçte birini içermezse, başkan ve yardımcılarını bir kurul olarak toplanacak ve üç gün içinde buna onay almaya çalışacaklar. Bu yapılamazsa, karar bulunup oy verenlerin çoğunluğunca alınacak. Bunda muhalif oyların üye sayısının üçte ikisini geçmemesine dikkat edilecek.

(e) Bir karar teklifi, üç ulustan birinin temsilcilerinin çoğunluk oylarıyla o ulusun hayati çıkarlarına aykırı ilan edilebilir. Böyle bir kararın onayı için Halk Meclisi'ndeki üç tarafın çoğunluk oyları gereklidir.

- (f) Tarafların çoğunlukları Paragraf (e)'deki çağrıya itiraz ederlerse, Temsilciler Meclisi başkanı konuyu çözmek üzere her ulustan birer kişi olarak bir kurul toplayacak. Bu kurul beş gün içinde çözümde başarılı olamazsa, konu Anayasa Mahkemesi'ne götürülecek.
- (g) Halk Meclisi, Başkanlık Divanı veya meclisin kendisince feshedilebilir. Kendini feshetmesi için üç tarafın en az iki üyesinin verdiği çoğunluk oyu gereklidir, ama bu anayasa yürürlüğe girdikten sonraki ilk seçimde oluşturulan Halk Meclisi kendini feshedemez.
- (h) Meclis'in kararları yayınlanmadan yürürlüğe girmeyecek.
- (i) Her iki kanat, oturumlarının tam tutanaklarını yayınlayacak ve kendisince belirlenmiş özel durumlar hariç, oturumlarını aleni yapacak.
- (j) Mebuslar Meclis'teki görev alanları çerçevesinde bulunan eylemlerinden dolayı cezai mesuliyette olmayacaklar.

4) Yetkiler: Meclis aşağıdakilerden yükümlü olacak:

- (a) Başkanlığın kararlarını uygulamak veya bu anayasaya göre kendi yükümlülüklerini icra için gerektiği şekilde yasama yapmak.
- (b) Bosna'nın kuruluşlarının çalışması ve dış borçları için gerekli kaynakları ve miktarlarını tespit.
- (c) Bosna'nın kurumları için bir bütçe onaylamak.
- (d) Anlaşmaları onaylamak.
- (e) Kendi diğer görevlerini veya birimlerin karşılıklı anlaşmasıyla verilmiş görevleri yerine getirmek.

5. FIKRA: BAŞKANLIK

Bosna-Hersek Başkanlığı, Federal bölgeden seçilmiş bir Boşnak ve bir Hırvat ile Sırp Cumhuriyeti'nden seçilmiş bir Sırp üyeden oluşacak.

1) Seçim ve Görev Süresi:

- (a) Başkanlık üyeleri Meclis tarafından konulmuş bir seçim yasasıyla doğrudan birimlerden seçilecekler. İlk seçim Ek 3'e göre yapılacak. Başkanlıkta boşalan bir yer, meclis tarafından konulmuş kanunla ilgili birimce doldurulacak.
- (b) İlk seçimde seçilen üyelerin görev süresi iki yıl olacak. Bundan sonraki seçimlerde dört yıl olacak. Birinci seçimde seçilen üyeler ikinci seçimde aday olabilir; bundan sonra olamazlar.

2) Usuller:

- (a) Başkanlık kendi kural ve tüzüğünü belirleyecek.
- (b) Başkanlık üyeleri aralarından bir başkan seçecekler. İlk dönemde en çok oyu alan başkan olacak. Bundan sonrakilerde başkanın seçilme usulü Meclis tarafından belirlenecek.
- (c) Başkanlık bütün kararları mutabakatla almaya çalışacak. Mutabakat çabaları boşa gittiğinde iki üye de karar alabilir.
- (d) Muhalif kalan bir başkanlık üyesi, alınan bir kararı alınmasından sonra üç gün içinde kendi seçildiği birimin hayati çıkarlarına aykırı ilan edebilir. Böyle bir itiraz eğer Sırp üyeden gelirse Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne, Boşnak veya Hırvat üyelerden gelirse Federal Halk Meclisi'nin Boşnak veya Hırvat üyelerine

götürülür. Eğer bu itiraz götürüldüğü mecliste on gün içinde kabul edilirse, Başkanlık kararı iptal edilir.

3) Yetkiler:

- (a) Bosna'nın dış siyasetini belirlemek.
 - (b) En fazla üçte ikisi Federal bölgeden olmak üzere, Bosna'nın elçilerini ve uluslararası temsilcilerini atamak.
 - (c) Bosna'yı uluslararası kuruluşlarda ve Avrupa örgütlenmelerinde temsil etmek, ülkenin üye olmadığı kuruluşlara üyelik talebinde bulunmak.
 - (d) Bosna'nın anlaşmalarını görüşmek ve Meclis'in rızasıyla onaylamak.
 - (e) Meclis'in kararlarını icra.
 - (f) Bakanlar Kurulu'nun tavsiyesi çerçevesinde Meclis'e yıllık bir bütçe teklif etmek.
 - (g) Bir yılıktan az olmamak kaydıyla Başkanlığın harcamalarını istendiğinde Meclis'e bildirmek.
 - (h) Gerektiğinde uluslararası kuruluşlar ve Bosnalı sivil toplum örgütleriyle işbirliği.
 - (i) Meclis tarafından veya birimlerce anlaşılarak verilmiş diğer görevleri icra.
- 4) **Bakanlar Kurulu:** Başkanlık, Temsilciler Meclisi'nin onayıyla göreve gelecek bir bakanlar kurulu başkanı atar. Başkan bir dışişleri ve bir dış ticaret bakanıyla Temsilciler Meclisi'nce belirlenmiş diğer bakanları aday gösterir.

- (a) Başkan ve bakanlar Bosna'nın 3. Fıkra'da belirtilen siyaset ve kararlarını uygulayacak olan Bakanlar Kurulu'nu oluştururlar.
- (b) Federasyon'dan bakanların oranı üçte ikiyi geçmez. Başkan aynı zamanda bakan yardımcılarını atayacak. Bu yardımcılar bakan ile aynı ulustan olmayacak. Bakan yardımcılarını Temsilciler Meclisi'nin onayıyla göreve başlayacaklar.
- (c) Meclis tarafından güvensizlik oyu verilirse Bakanlar Kurulu istifa edecek.

5. Daimi Kurul:

- (a) Her bir başkanlık üyesi, silahlı kuvvetler üzerinde sivil komuta yetkisinde olacak. Birimler birbirlerini tehdit etmeyecek ve güç kullanmayacaklar; diğer birimin ve başkanlığın onayı olmadan bir birimin orduları diğer birimin toprağına geçmeyecek. Bosna'daki bütün silahlı güçler, ülkenin egemenliği ve toprak bütünlüğüne uygun olarak hareket edecekler.
- (b) Başkanlık üyeleri Bosna'daki askeri konuları düzenlemek için bir daimi kurul oluşturacaklar. Başkanlık üyeleri bu kurulun içinde olacak.

6. FIKRA: ANAYASA MAHKEMESİ

1) Oluşumu: Bosna Anayasa Mahkemesi dokuz üyeli olacak.

- (a) Dört üye Federal Temsilciler Meclisi, iki üye Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından seçilecek. Kalan üç üye başkanlık ile istişareden sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başkanınca seçilecek.
- (b) Hakimler yüksek ahlaki nitelikte seçkin hukukçular olacak. Bu şekilde herhangi bir seçmen Anayasa Mahkemesi üyesi olabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce seçilen kimseler Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşları olmayacak.

(c) İlk atanan hakimlerin görev süresi, istifa etmemeleri veya diğerlerinin oybirliği ile uzaklaştırılmamaları durumunda beş yıl sürecek. İlk oluşumda seçilenler ikinci defa seçilemeyecekler. Bundan sonra seçilenler istifa etmemeleri veya diğerlerinin oybirliği ile uzaklaştırılmamaları durumunda 70 yaşına kadar çalışabilecekler.

(d) İlk beş yıldan sonraki dönemde Meclis Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından seçilen kimseleri başka şekilde seçmek için bir tüzük belirleyebilir.

2) Usuller:

(a) Mahkeme üyelerinin çoğunluğu yetersayı olacak.

(b) Mahkeme, üyelerinin çoğunluk oyuyla kendi tüzüğünü oluşturacak. Mahkemenin kararları yayınlanacak, kararların sebepleri açıklanacak.

3) Yargı: Anayasa Mahkemesi aşağıdaki anayasaya sahip olacak:

(a) Anayasa Mahkemesi Bosna Anayasası üzerinde birimler arasında, birimlerle Bosna arasında veya Bosna'nın kurumları arasında doğacak uyuşmazlıklarda karar alma yetkisine sahiptir. Bu aşağıdakileri de içerir:

- Birimlerden birinin komşu bir ülke ile kuracağı özel bakışimli ilişkinin Anayasa'ya uygunluğunu, Bosna'nın egemenliği ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren hükümler de dahil, kararlaştırmak.
- Bir birimin anayasa veya bir yasanın bu anayasa ile çelişip çelişmediğini belirlemek.

Bir Başkanlık üyesi, Bakanlar Kurulu Başkanı, meclislerden birinin başkan veya yardımcısı, Meclis'in iki kanadından herhangi birinin dörtte bir üyesi veya birim meclislerinin dörtte bir üyesi bir konuyu Anayasa Mahkemesi'ne götürebilir.

(b) Anayasa Mahkemesi, Bosna'daki herhangi bir mahkemede alınmış bu anayasaya aykırı düşen kararları temyiz etme hakkına sahiptir.

(c) Anayasa Mahkemesi, Bosna'daki herhangi bir mahkeme tarafından gönderilen bir kanunun bu anayasaya, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler Sözleşmesi'ne veya Bosna kanunlarına uygun olup olmadığıyla veya mahkemenin kararının uluslararası kamu hukukunun genel kurallarına uygunluğuyla ilgili tartışmaları çözümlenmek hakkına sahiptir.

4) Kararlar: Anayasa Mahkemesi'nin kararları nihai ve bağlayıcı olacak.

7. FIKRA: MERKEZ BANKASI

Para basma ve para siyaseti belirleme konusunda tek yetkili olacak bir Bosna Merkez Bankası kurulacak.

1) Merkez Bankası'nın sorumlulukları Meclis tarafından belirlenecek. Fakat bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonraki altı yıl içinde para basarak kredi veremez, bundan sonra Meclis bu yetkiyi verebilir.

2) Merkez Bankası'nın ilk yönetim kurulu IMF tarafından Başkanlık'a danışıldıktan sonra atanan bir müdür ve Başkanlık tarafından altı yıllığına atanmış ikisi Federasyon'dan (bir Boşnak, bir Hırvat), birisi Sırp Cumhuriyeti'nden üç üyeden oluşacak. Müdür, Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşı olmayacak.

3) Bundan sonra, Bosna Merkez Bankası'nın yönetim kurulu başkanlık tarafından altı yıllığına atanmış beş kişiden oluşacak. Yönetim kurulu kendi üyeleri arasından bir başkan seçecek.

8. FIKRA: MALİYE

- 1) Başkanlığın teklifiyle, Meclis her yıl Bosna'nın kurumlarını ve uluslararası harcamalarını finanse etmek için harcanacak bir bütçe belirleyecek.
- 2) Bu bütçe zamanında yapılmazsa, önceki yılın bütçesi geçici olarak kullanılacak.
- 3) Federasyon, bütçenin üçte ikisini; Sırp Cumhuriyeti, üçte birini karşılayacak.

9. FIKRA: GENEL HÜKÜMLER

- 1) Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi tarafından hüküm giyen veya suçlanan hiç kimse Bosna topraklarındaki kamu kurumlarında çalışamaz ve seçimlerde aday olamaz.
- 2) Bosna kurumlarında çalışan birisinin tazminatı, çalışma süresi içinde azaltılamaz.
- 3) Bosna kurumlarındaki makamlara atanmış memurlar, genellikle Bosna halklarının temsilcileri olacaklar.

10. FIKRA: DEĞİŞİKLİKLER

- 1) **Değişiklik Usulü:** Bu anayasa Temsilciler Meclisi'nde mevcut olup oy verenlerin üçte iki çoğunluğu da dahil, Meclis kararıyla değiştirilebilir.
- 2) **İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler:** Hiçbir anayasa değişikliği 2. Fıkra'da geçen hakları ve hürriyetleri kısıtlayıcı veya kaldırıcı nitelikte olamaz.

11. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

- 1) Bu anayasa Genel Çatı Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte yürürlüğe girer.
- 2) Bu anayasanın yürürlüğe girişinden sonra üç ay içinde birimler anayasalarını bu anayasaya göre düzenleyecekler.

Ek 5: TAHKİM ANLAŞMASI

Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti, 8 Eylül 1995'te Bosna, Hırvatistan ve Yugoslavya arasında anlaşılan Cenevre Temel İlkeleri'nde konulan aşağıdaki zorunluluklara uymayı kabul ederler:

Paragraf 2.4. "İki birim aralarındaki uyuşmazlıkları çözmek için tahkime başvurmayı karşılıklı taahhüd edecekler."

Paragraf 3. "Birimler aşağıdakiler üzerinde ilkede anlaşılabilirler:... 3.5. İki birim arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için bir tahkimin oluşturulması ve uygulanması."

Ek 6: İNSAN HAKLARI ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilirler:

BÖLÜM BİR: İNSAN HAKLARINA SAYGI

1 FIKRA: TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Taraflar yargı sistemleri içerisinde herkese uluslararası tanınmış temel hak ve hürriyetleri temin edecekler. Bu aşağıdakileri içerir:

- (a) Yaşama hakkı.
- (b) İşkenceye veya insan haysiyetini düşüren muamele ve cezalara uğramama hakkı.
- (c) Köle olmama veya zorla veya mecburi çalıştırılmama hakkı.
- (d) Kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı.
- (e) Sivil ve adli konularda ve suç sürecini ilgilendiren diğer konularda açık dinlenme hakkı.
- (f) Özel hayat, aile hayatı, ev ve haberleşme hakları.

- (g) Düşünce, vicdan ve din hürriyeti.
- (h) İfade hürriyeti.
- (i) Barışçı toplanma ve başkalarıyla örgütlenme hürriyeti.
- (j) Evlenme ve aile kurma hakkı.
- (k) Mülkiyet hakkı.
- (l) Eğitim hakkı.
- (m) Dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı.
- (m) Bu fıkroda ve uluslararası anlaşmalarda sıralanan hak ve özgürlüklerin kullanımı cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet ve doğum gibi hiçbir sebeble ayrıma tutulamaz.

BÖLÜM İKİ: İNSAN HAKLARI KURULU

KISIM A: GENEL

2 FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

- 1) Bu anlaşmadaki yükümlülüklerin ifasına yardım için taraflar bir insan hakları kurulu oluşturacaklar. Kurul iki kısımdan oluşacak: 'Ombudsman' Bürosu ve İnsan Hakları Odası.
- 2) Ombudsman Bürosu ve İnsan Hakları Odası aşağıdakileri göz önünde bulunduracak:
 - (a) Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ndeki tanıma giren vaki veya iddia edilen insan hakları ihlalleri.
 - (b) Uluslararası anlaşmalarda tanımlanmış cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet ve doğum gibi sebeplere dayalı vaki veya iddia edilen ayrımlar.
- 3) Taraflar herkesin Kurul'a veya diğer insan hakları kurumlarına insan hakkı ihlali sebebiyle başvuru yapmasını kabul ederler. Taraflar bu iddialarla başvuruda bulunan kimselere yönelik hiçbir cezai müeyyidede bulunmayacaklar.

3 FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

- 1) Kurulun muvafık etkinlikleri ve mesleki yeterlilikte çalışanları olacak. Ombudsman ve Oda Başkanı tarafından atanmış, etkinlikler ve çalışanlarla ilgili gerekli idari düzenlemelerden sorumlu bir icra memuru olacak.
- 2) Kurul ve çalışanlarının maaş ve masrafları ortak olarak taraflarca belirlenecek ve Bosna tarafından karşılanacak. Maaş ve masraflar Kurul'un görevini yapmasına yetecek kadar olmalı.
- 3) Kurul, Ombudsman Yönetimi ve Oda'nın merkezi Saraybosna'da olacak. Ombudsman Bürosu Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti arazisinde en az birer büro açacak. Oda bir olayla ilgili çalışmada öyle gerektiği kanaatiyle başka yerlerde toplanabilir.
- 4) Ombudsmanlar ve Oda üyeleri görevleri çerçevesindeki hareketlerinden dolayı suçlama ve tevkife maruz kalmayacaklar. Ombudsmanlar ve Oda üyeleri Bosna vatandaşı değilse, kendilerine ve ailelerine Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi uyarınca diplomatlara ve ailelerine tanınan tüm hak ve ayrıcalıklar tanınacaktır.
- 5) Tarafsızlığı koruma ihtiyacını göz önünde bulundurarak, Kurul muvafık olduğunda bir hükümetten, uluslararası kuruluştan veya sivil toplum kurumundan yardım isteyebilir.

KISIM B: İNSAN HAKLARI GÖZLEMCİLERİ (OMBUDSMAN)

4. FIKRA: İNSAN HAKLARI GÖZLEMCİLERİ (OMBUDSMAN)

- 1) Taraflar İnsan Hakları Gözlemci (Ombudsman) Bürosu kuracaklar.
- 2) Gözlemciler AGİT Bosna Şefi tarafından taraflarla istişareden sonra yinelenmemek üzere beş yıllığına atanır. Gözlemci kendi çalışma arkadaşlarını serbestçe seçecek. Aşağıda, 14 Fıkra'da geçen devire kadar gözlemci Bosna veya bir komşu ülkenin vatandaşı olmayabilir. Bu devir gerçekleşikten sonra gözlemciler başkanlık tarafından atanacak.
- 3) Gözlemci Bürosu'nun üyeleri yüksek ahlaklarıyla tanınmış ve insan hakları alanında yetkin olacaklar.
- 4) Gözlemci Bürosu bağımsız bir kuruluş olacak. Görevini yapmasında hiç kimse veya tarafların kurumları müdahale etmeyecekler.

5. FIKRA: GÖZLEMCİNİN SELAHİYETLERİ

- 1) Başvuranın özellikle Oda'yı tercih ettiği durumlar hariç, Kurul tarafından duyulan insan hakları ihlali iddiaları Gözlemci Bürosu'na tevdi edilecek.
- 2) Gözlemci 2. Fıkra'nın 2. paragrafındaki tanıma giren, bir parti, kişi, topluluk, sivil toplum kuruluşu tarafından kendilerine yapıldığı iddia edilen insan hakları ihlallerini kendi girişimiyle veya şikâyetler üzerine araştırabilir. Taraflar bu yetkinin verimli kullanımını hiçbir şekilde engellemeyi temin ederler.
- 3) Gözlemci sistemli veya ayrımcılık temeline dayalı ihlallere öncelik vermek şartıyla, hangi ihlal iddialarının hangi öncelikle soruşturma gerektirdiğini kendisi kararlaştıracak.
- 4) Gözlemci araştırmanın hemen ardından neticeyi içeren bir tezkire yazacak. İnsan hakkı ihlal ettiği belirlenen taraf belli bir süre içinde tezkiredeki sonuçlara nasıl uyacağını yazılı olarak açıklayacak.
- 5) İnsan Hakları Odası'nın yetki alanı içine giren bir şikâyet alınırsa, gözlemci herhangi bir aşamada şikâyeti Oda'ya gönderebilir.
- 6) Gözlemci herhangi bir zamanda yetkili bir hükümet kurumu veya görevlisine özel tezkire de sunabilir. Bu tezkireleri alanlar gözlemci tarafından belirlenen bir süre içinde, gözlemci tarafından sorulan özel konular da dahil, cevaplarını verecekler.
- 7) Gözlemci, bir kişi veya birim onun hazırladığı tezkireleri dikkate almazsa, Genel Çatı Anlaşması'nın 10 Fıkrası'nda tanımlanan Yüksek Temsilciye ve gerektiğinde ilgili birimin cumhurbaşkanına verilmek üzere bir özel tezkire hazırlar. Gözlemci İnsan Hakları Odası nezdinde de bu rapora dayalı olarak muamele başlatabilir. Gözlemci Oda nezdindeki bir muameleye müdahale edebilir.

6. FIKRA: YETKİLER

- 1) Gözlemci tasnifli olanlar da dahil bütün resmi belgelere, adli ve idari dosyalara erişme ve inceleme ve hükümet görevlileri de dahil herhangi bir kimseden gerekli bilgi ve belgeyi sağlayarak işbirliği yapmasını isteme hakkına sahiptir. Gözlemci idari oturumlara ve diğer toplantılara katılma ve kişilerin tutuklu bulunduğu yerlere girme ve teftiş etme hakkına sahiptir.
- 2) Gözlemci ve takımından, Oda'nın talimatıyla elde edildiği durumlar hariç, bütün gizli belgelerin gizliliğini koruması ve tüm belge ve dosyalara kuralları içinde davranması istenir.

KISIM C: İNSAN HAKLARI ODASI

7. FIKRA: İNSAN HAKLARI ODASI

- 1) İnsan Hakları Odası 14 üyeden oluşacak.
- 2) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde Federasyon dört, Sırp Cumhuriyeti iki üye atayacak. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu taraflara danıştıktan sonra Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşı olmayacak kalan üyeleri belirleyecek. Bunlardan birini başkan seçecek.
- 3) Oda'nın tüm üyeleri yüksek yargı organlarında çalışmaya yetkili kimseler olacak. Odanın üyeleri beş yıllığına atanacak, atama yenilenebilir.
- 4) Aşağıdaki 12. Fıkra'da belirlenen devirden sonraki atamalar Bosna Başkanlık Divanı'nca yapılacak.

8. FIKRA: ODANIN YETKİLERİ

- 1) Oda, bir tarafın hak ihlaline maruz kalma iddiasında bulunan veya kayıp veya öldürülmüş kimseler adına hareket eden taraf, kişi, topluluk veya sivil toplum kuruluşlarından, gözlemci vasıtasıyla veya doğrudan, bildiri ve başvurular alacak.
- 2) Oda hangi başvuruların hangi sırayla kabul edileceğini belirleyecek.
- 3) Oda aşağıdaki sebeplerle bir başvuruyu incelemeyi durdurma veya reddetme kararı alabilir: **(a)** Şikayetçinin davasını takibe niyetlenmemesi, **(b)** konunun çözümlenmiş olması veya **(c)** Oda tarafından belirlenmiş herhangi diğer bir sebep. Sonuçların insan haklarına saygı amacına uyması şartıyla, bu durumda başvurunun incelenmesine devam edilmeyecek.

9. FIKRA: DOSTANİ ÇÖZÜM

- 1) Bir olayın başlangıcında veya bir muamelenin herhangi bir merhalesinde, Oda bu anlaşmada geçen hak ve hürriyetlere saygı temelinde bir konunun karşılıklı anlaşılabilir çözümü için çabalayabilir.
- 2) Oda böyle bir çabada başarılı olursa, o konuda bir tezkere yazacak ve Yüksek Temsilciye, AGİT'e ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne gönderecek. Bu tezkerede olay hakkında kısa bir bilgi ve varılan sonuç verilecek. Bir sonucun tezkeresi, insan haklarının korunması amacıyla veya Oda ile ilgili tarafların anlaşmasıyla, tamamen veya kısmen gizli olabilir.

10. FIKRA: ODA'DAKİ MUAMELELER

- 1) Oda'nın başvuruların hükme bağlanması için açık ve etkili usulleri olacak. Bu usuller yazılı bir dava dilekçesi ve, Oda uygun görürse, olayın veya delillerin açıklanması için dinlenmeyi içerir. Oda geçici tedbirler istemek, uzmanlar atamak ve delil ve şahit bulmaya zorlamak haklarına sahiptir.
- 2) Oda ikisi Federasyon'dan, biri Sırp Cumhuriyeti'nden, dördü de Bosna ve komşu ülkeler dışından olarak yedi kişilik oturumlarda bulunur. Bir oturum bir başvuruyu kabul ederse, Oda bir tarafın veya gözlemcinin talebiyle bu kararı gözden geçirebilir. Bu gözden geçirme Oda'nın kararına göre ek deliller aranmasını içerebilir.
- 3) Kanunlara göre olağan sayılmayan durumlar hariç, Oda'nın dinlemeleri alenen yapılacak.
- 4) Başvurucular muamelelerde vekilleriyle veya kendi seçtikleri temsilcileriyle temsil edilebilirler, ancak Oda tarafından geçerli bir sebeple mazur görülmedikçe şahsen de bulunacaklar.
- 5) Taraflar Oda'ya tüm gerekli bilgileri sağlamayı ve işbirliği yapmayı kabul ederler.

11. FIKRA: KARARLAR

- 1) Muamelelerin neticelenmesinin akabinde Oda hemen kararı yayınlayacak. Bu kararda;
 - (a) Erişilen gerçeklerin bir tarafın bu anlaşmadaki yükümlülüklerini ihlal edip etmediği, ve, ediyorsa,
 - (b) Tarafların bu ihlali gidermek için, durdurulması ve mali tazminat sağlanması emirlerini de dahil, neler yapacağı yazılır.
- 2) Oda kararları üyelerinin çoğunluğunun katılımıyla alacak. Oda üyelerinin bir kararda oy çoğunluğu sağlayamadıkları durumlarda, Oda Başkanı'nın oyu belirleyici olacak.
- 3) 10 Fıkra'nın ikinci paragrafında geçen gözden geçirmeye maruz konularda Oda'nın kararları nihai olacak.
- 4) Bir üye bir konu hakkında ayrı bir karar yayınlama yetkisinde olacak.
- 5) Oda kararlarının sebeplerini yayınlayacak. Kararlar yayınlanacak ve ilgili taraflara, Yüksek Temsilciye, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ve AGİT'e gönderilecek.
- 6) Taraflar Oda'nın kararlarına tamamen uygulayacaklar.

12. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Oda bu anlaşmaya uygun olarak kendi işlevini ifada gerekebilecek kanun ve düzenlemeleri yürürlüğe koymaya yetkilidir.

BÖLÜM ÜÇ: GENEL HÜKÜMLER**13. FIKRA: İNSAN HAKLARIYLA İLGİLİ KURULUŞLAR**

- 1) Taraflar insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çalışan uluslararası kuruluşları ve sivil toplum kurumlarını destekleyecek ve teşvik edecekler.
- 2) Taraflar BM İnsan Hakları Kurulu, AGİT, BM Mülteciler Yüksek Yönetimi ve diğer devletlerarası ve bölgesel kuruluşların Bosna'da insan hakları konusunun yakından araştırılması çağrısına ve bu amaçla yerel bürolar açılması, gözlemci atanması gibi çalışmalara katılacaklar ve onlara tam bir kolaylık sağlayacaklar.
- 3) Taraflar insan haklarıyla ilgili araştırmada bulunan sivil toplum kuruluşlarına serbest çalışma imkanı tanıyacak ve görevlerini ifada onları engellemekten kaçınacaklar.
- 4) Bosna'daki tüm yetkililer bu anlaşmada tanımlanmış kuruluşlarla, Bosna için kurulmuş insan hakları gözetim birimleriyle, ilgili uluslararası anlaşmalara göre kurulmuş gözlemci kuruluşlarla, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'yle ve BM Güvenlik Kurulu tarafından insan hakları konusunda yetkilendirilmiş diğer kurumlarla işbirliği yapacak ve çalışmalarında tam serbesti sağlayacak.

14. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, Kurul'un kesintisiz çalışma sorumluluğu, taraflar başka türlü anlaşmazsa, taraflardan Bosna'nın kurumlarına devredilecek. Taraflar başka türlü anlaşmazlarsa, Kurul yukarıda belirlendiği gibi çalışmaya devam edecek.

15. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar Bosna çapında bu anlaşmanın hükümlerini etkili şekilde duyuracaklar.

16. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

EK 7: MÜLTECİLER VE YERLERİNDEN OLANLAR ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

KISIM BİR: KORUMA

1. FIKRA: MÜLTECİLERİN VE YERLERİNDEN OLANLARIN HAKLARI

1) Bütün mülteciler ve yerlerinden olanlar savaştan önce yaşadıkları evlerine dönme hakkına sahiptir. Mülteciler 1991'den beri süren düşmanlıklar yüzünden mahrum kaldıkları mülklerini onarma ve onarılamayacaklar için tazminat alma hakkına sahip olacaklar. Mültecilerin erken dönüşü Bosna'daki mücadelenin durulmasının önemli bir amacıdır. Taraflar, üçüncü ülkelere geçici olarak sığınanlar da dahil, kendi bölgesini terk etmiş kişilerin dönüşünü kabul edeceklerini onaylarlar.

2) Taraflar mültecilerin emniyet içinde, taciz, sindirme, zulüm ve ayrımcılığa maruz kalmadan döneceğini taahhüt ederler.

3) Taraflar kendi bölgeleri içinde mültecilerin emin ve gönüllü dönüşünü engellemeye yönelik hareketlere karşı tüm gerekli tedbirleri alacaklar. Kendi yetki alanları içerisinde herkes için insan hakları ve temel hürriyetlere saygıyı sağlama ve mültecilerin dönüşü için uygun ortamı geciktirmeden gerçekleştirme vaatlerini göstermek için, taraflar aşağıdaki güven yapıcı tedbirleri alacaklar:

- a) Ayrımcı niyet ve etkideki yasa ve uygulamaları kaldırmak.
- b) Basın yoluyla veya başka türlü yapılan yazılı ve sözlü, etnik ve dini düşmanlık içeren tacizleri engellemek ve hemen bastırmak.
- c) Ordu, yarı ordu, polis, kamu görevlileri veya diğer fertlerin tehditlerine, basın yoluyla, uyarıda bulunmak ve hemen durdurmak.
- d) Nerede olursa olsun etnik veya azınlık nüfusun korunması ve bunlara uluslararası insani yardım kuruluşları ve gözlemcilerce ulaştırılması.
- e) Etnik veya azınlık topluluklara mensup kimselerin haklarını ihlal eden ordu, yarı ordu veya polis hizmetlerindeki kişilerle kamu görevlilerinin sorgulanması, azli veya yerinin değiştirilmesi.

4) Gideceği yerin seçimi fert veya ailenin kararına bağlı olacak ve ailenin bütünlüğü ilkesi korunacak. Taraflar mültecilerin nereye gideceklerine müdahale etmeyecek; kimseyi ciddi tehlike ve emniyetsizliğin olduğu veya normal bir hayat için gerekli altyapının bulunmadığı yerlerde kalmaya veya oraya gitmeye zorlamayacak. Taraflar, yerel dönüş şartları hakkında bilinçli karar verebilmeleri için mültecilere yeterli bilgi imkanı sağlayacaklar.

5) Taraflar, sığınan ülkeler ve ilgili taraflarla istişare neticesi, erken, barışçı, düzenli ve aşamalı bir dönüş tasarımı geliştirmek için UNHCR'ye başvuracaklar. Taraflar böyle bir tasarımı uygulamakta ve kendi kanunlarını buna uyarlamakta anlaşılırlar. Aynı zamanda mülteci kabul eden ülkeleri uluslararası kanunlara göre mülteci dönüşüne yardımcı olmaya çağırırlar.

2. FIKRA: DÖNÜŞ İÇİN UYGUN ORTAMIN OLUŞTURULMASI

1) Taraflar kendi topraklarında, hiçbir özel topluluğa müdahale etmeksizin, mültecilerin gönüllü dönüşü ve düzenli bütünleşmeleri için gerekli siyasi, iktisadi ve toplumsal şartları oluşturmayı üstlenirler. Taraflar mültecilerin UNHCR tasarımına uygun olarak barışçıl, düzenli ve aşamalı bir şekilde gönüllü dönüşleri için mümkün olan tüm yardımı sağlayacak ve bunun için çalışacaklar.

2) Taraflar dönecek kimselere askeri hizmette buldukları gerekçesiyle ayırım yapmayacaklar ve mültecilerin kendi hayatlarını yeniden kurabilmeleri için askeri ve diğer mecburi hizmetlerden muafiyet isteklerine olumlu işaret verecekler.

3. FIKRA: ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE GÖZLEM İLE İŞBİRLİĞİ

1) Taraflar BM Genel Sekreteri tarafından mültecilerin dönüşü ve yerleştirilmesi için çalışan tüm kuruluşları eşgüdümlemek üzere yetkilendirilen UNHCR'nin insani yardımdaki öncül katkısını takdir ederler.

2) Taraflar UNHCR'ye, Uluslararası Kızılhaç'a (ICRC), BM Gelişme Programı'na (UNDP) ve diğer benzer uluslararası, ulusal ve sivil-toplumsal kuruluşlara insanların araştırılması, tıbbi yardım sağlanması, yiyecek dağıtımı, uyum sağlama yardımı, geçici veya kalıcı meskenlendirme çalışmalarında ve diğer benzer etkinliklerinde idari engeller çıkarmadan, mültecilere ulaşma imkanı sağlayacaklar. Bu faaliyetler geleneksel koruma görevlerini, temel insan haklarının ve insani şartların gözlemlenmesini ve bu kısımda belirtilen hükümleri de içerir.

3) Taraflar bu kuruluşların tüm çalışanlarına güvenlik sağlayacaklar.

4. FIKRA: YERLEŞTİRME YARDIMI

Taraflar, UNHCR ve diğer benzer kuruluşlar tarafından geliştirilmiş, ihtiyaç içindeki bütün dönüş yapan mültecilere yönelik, ayrımsız, hayatlarını döndükleri yerli toplumda yeniden kurmayı sağlayacak kısa dönem yerleştirme yardımının şartlarını kolaylaştıracaklar.

5. FIKRA: KAYIP KİŞİLER

Taraflar, kayıp kişiler hakkında ICRC bünyesindeki arama çalışmaları için bilgi sağlayacaklar. Taraflar kayıp kişilerin kimlikleri, yerleri ve başlarına gelenleri belirlemede ICRC ile işbirliği yapacaklar.

6. FIKRA: AF

1 Ocak 1991'den beri Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'nce tespit edilmiş ciddi bir insanlık suçu veya savaşla alakasız bir kamu suçu işleyenler hariç, bir suçla zanlı ve hükümlü bulunan dönüş yapan kimseler affedilecekler. Hiçbir durumda, siyasi veya öbür uygun olmayan sebeplerle suç isnadı yapılmayacak ve af uygulaması kaldırılmayacak.

KISIM İKİ: MÜLTECİLER KURULU

7. FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

Taraflar mülteciler için bağımsız bir kurul kuracaklar. Kurulun merkezi Saraybosna'da olacak, isterse diğer yerlerde şube açabilir.

8. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Taraflar aynı amaçla çalışan uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlarla işbirliği içinde bulunan Kurul ile işbirliği yapacaklar, kararlarına saygı gösterecek ve hemen uygulayacaklar.

9. FIKRA: TERKİBİ

- 1) Kurul dokuz kişiden oluşacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde Federasyon, ikisi üç yıllığına ve öbür ikisi dört yıllığına dört kişi; Sırp Cumhuriyeti biri üç yıllığına, diğeri dört yıllığına iki kişi atayacak. Kalan üyeleri beş yıllığına olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi atayacak ve bir başkan belirleyecek. Kurul'un üyeleri tekrar atanabilir.
- 2) Kurul üyeleri yüksek ahlaki kişilikleriyle tanınmış olmalıdır.
- 3) Kurul kendi tüzüğünde belirlendiği gibi gruplar halinde toplanabilir. Bu ekteki göndermeler oturum gruplarını da içerir, ancak kanun ve düzenlemeleri sadece Kurul yapabilir.
- 4) Aşağıdaki 16. Fıkra'da geçen devirden sonraki üyeler Bosna Başkanlığı tarafından atanacak.

10. FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

- 1) Kurul işlevini ifaya yardım etmek üzere idari, mali, hukuki vb. alanlarda mesleki yeterlilikte bir kadroya sahip olacak. Kadro Kurul tarafından atanacak bir icra müdürü tarafından yönetilecek.
- 2) Kurul ve çalışanlarının maaş ve giderleri taraflarca ortak belirlenecek ve eşit olarak karşılanacak.
- 3) Kurul üyeleri görev alanları içinde işlediklerinden dolayı hukuki ve cezai sorumlulukta olmayacak. Bosna vatandaşı olmayan Kurul üyeleri ve aileleri Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'nde tanımlanan diplomatların sahip olduğu konumda bulunacaklar.
- 4) Kurul, anlaşılmış şartlarda, kendi görev alanına giren ihtisas çalışmalarında uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlardan yardım isteyebilir.
- 5) Kurul Genel Çatı Anlaşması'yla kurulmuş diğer birimlerle ve BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlarla işbirliği yapacak.

11. FIKRA: YETKİLER

Kurul 1 Nisan 1992 tarihinden itibaren gönüllü olarak satılmamış veya devredilmemiş emlakla ilgili iddiaları kabul eder ve karar verir. Şikayetler emlakın geri verilmesi veya tazmini şeklinde olabilir.

12. FIKRA: KURUL ÖNÜNDEKİ MUAMELELER

- 1) Kurul, bir iddia alındığında, iddianın emlakın gerçek değeri üzerinden yapıldığını tespit ederek kanuni sahibini belirler. Kurul, kendi çalışanları veya usulünce görevlenmiş bir uluslararası veya sivil toplumsal kuruluş vasıtasıyla, Bosna'daki tüm emlak kayıtlarına ve teftiş, keşif ve değer biçme amacıyla tüm mülklere ulaşma yetkisinde olacak.
- 2) Kurul tarafından bir mülkün kanuni sahibi olduğu tespit edilen ve mülkünü geri almak isteyen kimsenin bu isteği karşılanacak. Kurul tarafından bir mülkün kanuni sahibi olduğu tespit edilen ve mülkünün karşılığında tazminat isteyen kimsenin bu isteği Kurul'un belirleyeceği rakama göre karşılanacak. Kurul, üyelerinin çoğunluk oyuyla karar alacak.
- 3) Bir mülkün kanuni sahibini belirlemede Kurul yasadışı devir işlemlerini, baskı altında yapılan işlemleri, çıkış müsaadesi veya belgesi karşılığında olanları veya bir türlü etnik temizlikle alakalı bulunanları geçerli kabul etmeyecek.
- 4) Kurul, kendine gelen iddialar için mülk değeri belirlemede sabit oranlar tespit edebilir. Oranlar mümkünse 1 Nisan 1992 tarihinden önceki değerlere göre belirlenecek. Bu olmazsa Kurul'un koyacağı bir makyasa göre de belirlenebilir.
- 5) Kurul, bir iddiaya konu olduğunda veya terk edildiğine karar verildiğinde tapu, ipotek, kira akdi veya başka türlü bir elden çıkarma ile ilgili devir veya tayin için gerekli tüm işlemleri sonuçlandırma yetkisine sahiptir. Kurul, özellikle kanuni sahibinin karşılığında tazminat aldığı veya yerel kanunla terk edilmiş görüldüğü durumlarda bir mülkü her iki taraftan bir Bosna vatandaşına satma, ipotek etme ve kiralama yetkisindedir. Kurul nihai mülkiyet belirlemesi muallakta olan bir mülkü kiraya verebilir.
- 6) İddia sahibinin mülkü karşılığında tazminat aldığı durumlarda, Kurul mülkün gelecek sahibi için bir para bağıışı veya tazmin senedi verebilir. Taraflar uluslararası camianın Bosna'nın iskanının finansesi ve tamirine yardımda, Kurul tarafından ücret yerine telafi senetlerini kabul etmesini ve bu telafi senetlerine sahip kimselerin o evi elde etmede öncelik verilerek ödüllendirilmesini hoş karşılarlar.
- 7) Kurul'un kararları nihai olacak ve Kurul tarafından verilen tapu, ipotek ve senetler Bosna'da meşru olarak tanınacak.
- 8) Bir taraf veya şahsın Kurul'la işbirliği yapmaması, onun kararlarını engellemeyecek.

13. FIKRA: BOŞ MÜLKLERİN KULLANIMI

Taraflar, Kurul'a bildirerek ve UNHCR ve bu konuda çalışan diğer uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlarla işbirliği yaparak mültecileri geçici olarak boş meskenlerde barındırabilirler.

14. FIKRA: MÜLTECİ EMLAK FONU

- 1) Bosna Merkez Bankası'nda bir mülteci emlak fonu oluşturulacak ve Kurul tarafından yönetilecek. Fon, sahiplikleri Kurul'un çalışması içinde bulunan mülklerin alımı, satımı, kira veya ipoteklenmesi yoluyla elde edilen gelirle takviye edilecek. Fon'a taraflar veya devletler ve uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlar tarafından katkıda bulunulabilir.
- 2) 12. Fıkra'ya uygun olarak verilmiş telafi senetleri, Kurul tarafından belirlenmiş şartlara göre fonda gelecekteki borçlanmaları oluşturabilecek.

15. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Kurul bu anlaşmaya uygun olarak kendi görevlerinde gerekli olacak kanun ve düzenlemeleri belirleyecek. Bu kanun ve düzenlemeleri çıkarırken Kurul, yerel mülkiyet hakları kanunlarını göz önünde bulunduracak.

16. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, taraflar başka türlü anlaşmadıkları takdirde, Kurul'un mali ihtiyaçlarının karşılanması ve çalıştırılması taraflardan Bosna hükümetine devredilecek. Devir olmazsa Kurul burada belirlenen şartlarda çalışmaya devam edecek.

17. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar, bu anlaşmayla ilgili Bosna'da ve Bosna vatandaşlarının yaşadığı bilinen ülkelerde etkili bilgilendirmede bulunacaklar.

18. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

EK 8: MİLLİ ANITLARI KORUMA KURULU ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlar:

1. FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

Taraflar millî anıtları korumak üzere bir kurul kuracaklar. Kurul'un merkezi Saraybosna'da olacak, diğer şehirlerde büroları olabilir.

2. FIKRA: TERKİBİ

- 1) Kurul beş kişiden oluşacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde, üç yıllığına olmak üzere Federasyon iki, Sırp Cumhuriyeti bir üye atayacak. UNESCO Genel Başkanı beş yıllığına olmak üzere kalan üyeleri atayacak ve bir başkan seçecek. Kurul üyeleri tekrar atanabilir. Savaş Suçluları Mahkemesi'nce suçlanan hiç kimse Kurul'da yer alamaz.
- 2) 9. Fıkra'da tanımlanan devirden sonra üyeler başkanlık tarafından atanacak.

3. FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

- 1) Kurul kendi işlevini ifada yardımcı olacak, Bosna'daki tüm etnik toplulukları içeren, mesleğinde ehil bir kadroya sahip olacak. Kadro Kurul tarafından atanacak bir icra müdürü tarafından yönetilecek.
- 2) Kurul çalışanlarının masrafları birimlerce belirlenecek ve her ikisince eşit karşılanacak.
- 3) Kurul üyeleri görev alanları içindeki fiillerinden dolayı hukuki ve cezai müeyyideye tabi tutulamaz. Kurul'un Bosna vatandaşı olmayan üyeleri ve aileleri, Viyana Diplomatik

İlişkiler Sözleşmesi'ne göre diplomatların sahip olduğu ayrıcalık ve konuma sahip olacaklar.

4. FIKRA: YETKİ

Kurul kültürel, tarihi, dini ve etnik önemi olan anıtların tayini ile ilgili talepleri alacak ve değerlendirecek.

5. FIKRA: KURUL ÖNÜNDEKİ MUAMELELER

- 1) Bir taraf veya Bosna'dan ilgili bir kişi Kurul'a bir varlığın milli anıt olarak tayini için talepte bulunabilir. Bu talep dilekçeleri varlıkla ilgili bilgilerin yanında şunları özellikle içerecek:
 - (a) Varlığın mevkii,
 - (b) Şimdiki sahibi ve durumu,
 - (c) Tamir için gerekli maliyet ve mali kaynak,
 - (d) Bilinen teklif edilmiş kullanım,
 - (e) Milli anıt olarak tayini için esaslar.
- 2) Varlık için karar verildiğinde, Kurul, sahibi olan kişiye veya ilgili diğer kişi ve birimlere kendi görüşlerini sunma imkânı tanır.
- 3) Böyle bir dilekçenin Kurul'a verilmesinden sonra bir yılda veya bu eke göre bir karar alınıncaya kadar, hangisi önce olursa olsun, taraflar söz konusu anıta hasar verecek kasıtlardan kaçınacaklar.
- 4) Kurul her seferde kendi uygun gördüğü şeyleri içeren ve kararın sebebini ayrıntılı anlatan yazılı karar bildirgesi yayınlayacak. Kurul, kararları üyelerin çoğunluk oyuyla alacak. Kurul'un kararları nihai ve yerel kanunlara göre uygulanabilir olacak.
- 5) Kurul'un bir varlığın tarihi anıt olarak tasnifini içeren bir karar yayınladığı durumlarda, anıtın kendi topraklarında bulunduğu birim (a) onun korunması ve kollanması için gerekli tüm kanuni, idari, mali, ilmi ve teknik her türlü tedbiri alacak ve (b) zarar verebilecek kasıtlardan kaçınacak.

6. FIKRA: SEÇİLEBİLİRLİK

Aşağıdaki nitelikleri içerenler milli anıt seçilebilecek: Ortak kültürel, tarihi, dini ve etnik mirasa sahip bir topluluk için önemi olan menkul veya gayrimenkul varlıklar, mimari, tarihi ve sanatsal binalar, arkeolojik alanlar, bina toplulukları ve mezarlıklar.

7. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Kurul bu anlaşmaya uygun olarak, kendi işlevini ifa için bir iç tüzük belirler.

8. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Tarafların, kanton ve belediyelerinin kuruluşları ve çalışanları, istenen bilgi ve yardımın tedariki de dahil, Kurul ile işbirliği içinde olacak.

9. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, taraflar başka türlü anlaşmadıkça, Kurul'un kesintisiz çalışma sorumluluğu taraflardan Bosna hükümetine devredilir. Bu olmazsa, Kurul yukarıda belirlenen esaslara göre çalışmaya devam eder.

10. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar bu anlaşma ile ilgili Bosna çapında etkili bilgilendirme yapacaklar.

11. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 9: KAMU TEŞEBBÜSLERİ KURULMASI ANLAŞMASI

Altyapının tamirinin, ulaşım ve diğer faaliyetlerin yürütmesinin ülkenin iktisadi dirilişinde ve barış uygulamasına dahil kurum ve kuruluşların pürüzsüz işlemesinde önemli olduğunu akılda tutarak, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlar:

1. FIKRA: KAMU TEŞEBBÜSLERİ KURULU

- 1) Taraflar kamu hizmetleri, enerji ve iletişim gibi ortak alanlarda faaliyet gösterecek Bosna kamu teşebbüslerinin kuruluşuna nezaret etmek üzere bir Kamu Teşebbüsleri Kurulu oluşturacaklar.
- 2) Kurul beş üyeli olacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonraki 15 gün içinde Federasyon iki, Sırp Cumhuriyeti bir üye atayacak. Atanan kişiler Bosna'nın iktisadi, siyasi ve kanuni özelliklerine aşina ve yüksek ahlaki konumlarıyla tanınıyor olmalıdırlar. Kurul'un uluslararası tecrübeden faydalanacağını tanıyarak, taraflar Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası başkanından, kalan iki üyeyi belirlemesini ve birini başkan seçmesini isterler.
- 3) Kurul özellikle böyle şirketler için uygun dahili yapıyı, başarılarını ve kalıcı faaliyetlerini teminde gerekli şartları ve uzun dönem yatırım sermayesini tedarikte en iyi yolları araştırarak.

2. FIKRA: BİR ULAŞIM ŞİRKETİNİN KURULUŞU

- 1) Ulaşım, demiryolları ve limanlar gibi iki tarafın da çıkarına ulaşım faaliyetlerini düzenlemek ve çalıştırmak için bir kamu kuruluşunun aciliyetine inanan taraflar, bu maksatla Bosna-Hersek Ulaşım Şirketi'ni kuracaklar.
- 2) Ulaşım Şirketi'nin merkezi Saraybosna'da olacak; gereken diğer yerlerde de büroları bulunabilir. Şirket işlevini ifa için mesleki yeterlilikte, Bosna'nın etnik dokusunu yansıtan bir yönetim kurulu ve kadro oluşturacak. Başta tanımlanan Kurul yönetim kurulunu seçecek; yönetim kurulu kadroyu belirleyecek.
- 3) Ulaşım Şirketi kendi geliştireceği tasarımlara göre mülk inşa etme, elde etme, işletme ve satma yetkisinde olacak. Kendi faaliyetleri için kullanılmak üzere kira ve ücret belirleme ve toplama; işlevlerini icrada gerekli anlaşma ve sözleşmelere ve diğer faaliyetlere girme yetkisine sahip olacak.
- 4) Ulaşım Şirketi, taraflarca anlaşılan ulaşım çalışmalarında bulunacak. Taraflar, anlaşmalarının bir parçası olarak, şirkete gerekli hukuki yetkiyi verecekler. Taraflar bu anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip, 15 gün içinde şirketin hangi faaliyetlerde bulunacağını belirlemek üzere toplanacaklar.
- 5) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 15 gün içinde taraflar şirketin başlangıç çalışma bütçesine verilecek parayı belirleyecekler. Taraflar değişik zamanlarda şirkete değişik fonlar ile kendilerine ait kimi faaliyet ve hakları devredebilir. Taraflar hangi yollarla şirketin sermaye artırma yetkisinde olacağına karar verecekler.

3. FIKRA: DİĞER KAMU TEŞEBBÜSLERİ

Kurul'un tavsiyesiyle, taraflar Ulaşım Şirketi'nin kuruluş şeklini enerji ve iletişim gibi alanlardaki diğer kamu şirketlerinin kurulması için örnek alabilir.

4. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Kurul, Ulaşım Şirketi ve diğer kamu kuruluşları, barış uygulaması çalışmasına dahil veya Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi de dahil, BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen müesseselerle işbirliği içinde olacaklar.

5. FIKRA: AHLAKİYAT

Kurul üyeleri ve Ulaşım Şirketi'nin müdürleri, Kurul veya Şirket ile anlaşma veya sözleşme içindeki başka bir işle veya mali bağlantı ile veya şirketin çalışmalarıyla doğrudan etkilenen başka bir işle alakalı olamazlar.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 10: BARIŞ SÜRECİNİN SİVİL UYGULAMASI ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlar:

1) FIKRA: YÜKSEK TEMSİLCİ

1) Taraflar barışın sivil yönlerinin uygulanmasının gerektiği sürece insani yardımların sürdürülmesi, altyapının düzeltilmesi ve iktisadi yapılanma, Bosna'nın siyasi ve anayasal kurumlarının kurulması, insan haklarına saygının ve mültecilerin dönüşünün sağlanması ve Ek 3'te geçen açık ve hür seçimlerin yapılması gibi geniş bir alanı kapsadığını kabul ederler. Çok sayıda uluslararası kuruluş bunun için yardıma çağrılacaktır.

2) Maruz kaldıkları bu karmaşıklıklara nazaran, taraflar BM Güvenlik Kurulu bildirelerine uygun olarak, tarafların kendi çalışmalarına yardım, onları teşvik etmek ve gerektiğinde barış uygulamasının sivil cihetleri için çalışan kuruluşların faaliyetlerini eşgüdümlemek üzere bir yüksek temsilci atanmasını isterler.

3) FIKRA: EŞGÜDÜM VE İRTİBAT USULLERİ VE YETKİLERİ

1) Yüksek Temsilcinin görevleri:

(a) Barış uygulamasını gözlemek.

(b) Barış uygulamasının tüm sivil cihetlerine uymaları ve kendi aralarında ve ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaları için taraflarla yakın temasta bulunmak.

(c) Barışın sivil yönlerinin verimli uygulanmasını temin için Bosna'daki sivil kurum ve kuruluşların çalışmalarını eşgüdümlemek. Yüksek Temsilci, kendi çalışma alanları içinde özerkliklerine saygı duymakla birlikte, onların çalışmalarının barış sürecine etkileri konusunda genel bir rehberlik verecek. Sivil kurum ve kuruluşlardan Bosna'daki çalışmalarında tüm gerekli bilgileri sağlayarak Yüksek Temsilciye yardım etmeleri istenir.

(d) Kendisi uygun görürse, sivil uygulamada doğan zorlukların çözümüne yardım etmek.

(e) Özellikle onarım konusunda yardımda bulunan kuruluşların toplantılarına katılmak.

(f) Düzenli olarak bu anlaşmada belirlenen görevlerle ilgili barış uygulamasının ilerleyişi hakkında BM'ye, AB'ye, ABD'ye, Rusya'ya ve ilgili diğer hükümet, taraf ve kuruluşlara bilgi vermek.

(g) Bu anlaşmanın Ek 11'i uyarınca kurulan Uluslararası Polis Görev Gücü (IPTF) Komiserliği'ne rehberlik etmek ve ondan tezkereler almak.

2) Kendi görevi çerçevesinde, Yüksek Temsilci Bosna'da bir kurul (Karma Sivil Kurul) toplayacak ve başkanlık edecek. Kurul, tarafların üst düzey siyasi temsilcilerinden, IFOR komutanı veya temsilcisinden ve Yüksek Temsilcinin gerekli gördüğü sivil kurumların temsilcilerinden oluşur.

- 3) Yüksek Temsilci gerektiğinde Bosna'da yöresel seviyede alt karma sivil kurullar kurabilir.
- 4) Kurulacak bir Karma İstişare Kurul belirli zamanlarda veya Yüksek Temsilci ile IFOR komutanı anlaştığında toplanacak.
- 5) Yüksek Temsilci veya onun atayacağı temsilci IFOR komutanı veya onun atayacağı temsilci ile sürekli temasta olacak ve kendi sorumluluklarının yerine getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla irtibat düzenlemeleri yapacak.
- 6) Yüksek Temsilci, aralarında anlaştıkları şekilde, IFOR ile burada tanımlanan kurullar vasıtasıyla düzenli bilgi alışverişi ve irtibatı koruyacak.
- 7) Yüksek Temsilci, Ortak Askeri Kurul toplantılarına şahsen veya temsilci ile katılacak ve özellikle askeri-siyasi türdeki konularda tavsiyelerde bulunacak. Yüksek Temsilcinin temsilcileri de Ek 1-A'da açıklanan Ortak Askeri Kurul'un altkurul çalışmalarına katılacaklar.
- 8) Yüksek Temsilci görev ve işlevini ifade kendisine yardımcı olacak Bosna içinde ve dışında diğer bazı sivil kurullar da kurabilir.
- 9) Yüksek Temsilci IFOR üzerinde yetkiye sahip olmayacak ve IFOR komuta zincirine ve askeri hareketlere müdahalede bulunmayacak.

3. FIKRA: ÇALIŞANLAR

- 1) Yüksek Temsilci burada tanımlanan görevleri ifade yardım sağlamak için gerekli gördüğü şekilde bir kadro atayacak.
- 2) Taraflar uygulanabilir anlaşmalarla IFOR'a sağlanan yardıma eş oranda Yüksek Temsilcinin Bosna'daki faaliyetlerini kolaylaştıracaklar.
- 3) Yüksek Temsilci Bosna kanunlarına göre, emlak alım-satımı yetkisi de dahil, kendi görevini ifade gerekebilecek kanuni yetkiye sahip olacak.
- 4) Ayrıcalık ve muafiyetler aşağıdaki şekilde düzenlenecek:
 - (a) Taraflar Yüksek Temsilcinin bürosu, şubeleri ve arşivleri ile diğer eşyalarına Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'nde diplomatik binalara, şubelere, arşivlere ve eşyalara tanınan ayrıcalıkların aynısını verecekler.
 - (b) Taraflar Yüksek Temsilci ile çalışanlara ve ailelerine Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi çerçevesinde diplomatlara ve ailelerine tanınan aynı ayrıcalıkları verecekler.

4. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Taraflar Yüksek Temsilci ve çalışanları ile tam işbirliği içinde olacaklar.

5. FIKRA: NİHAİ YORUM YETKİSİ

Yüksek Temsilci bu anlaşmanın sivil barış uygulamasıyla ilgili hükümlerini yorumlamada nihai yetkilidir.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

EK 11: ULUSLARARASI POLİS GÖREV GÜCÜ ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlardır:

1. FIKRA: SİVİL KANUN UYGULAMASI

- 1) Genel Çatı Anlaşması'nın anayasa olarak üzerinde anlaşılan Ek 4'ünün 3. Fıkrası'nda belirtildiği gibi taraflar uluslararası ölçütlere ve uluslararası kabul görmüş insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı içinde çalışan sivil kanun uygulama kurumlarını işleterek ve

diğer tedbirleri alarak kendi yetki alanlarındaki herkese emin ve güvenli bir çevre sağlayacaklar.

- 2) Yüklümlüklerini yerine getirmede kendilerine yardım için taraflar, BM'den Güvenlik Kurulu kararıyla Bosna içinde aşağıdaki 3. Fıkra'da belirtilen görevleri yapacak bir uluslararası polis görev gücü (IPTF) kurmasını isterler.

2. FIKRA: IPTF'İN KURULUŞU

- 1) IPTF bu anlaşmada geçen işlevlerini icrada özerk olacak. Etkinlikleri Ek 10'da tanımlanan Yüksek Temsilci tarafından eşgüdümünecek.
- 2) IPTF, BM Genel Sekreteri tarafından Güvenlik Kurulu'na danışarak atanan bir komiser tarafından yönetilecek. IPTF, kanunun tatbikinde tecrübeli yüksek ahlaki nitelikte kimselerden oluşacak. IPTF komiseri devletlerden, uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlardan yardım isteyebilir ve alabilir.
- 3) IPTF komiseri, Yüksek Temsilcinin rehberliğinde olacak.
- 4) IPTF komiseri düzenli olarak yükümlülüğündeki konularla ilgili Yüksek Temsilciye ve BM Genel Sekreteri'ne tezkere verecek, IFOR komutanına ve gerekli gördüğünde diğer kuruluşlara bilgi sağlayacak.
- 5) IPTF tüm faaliyetlerinde uluslararası tanınmış ölçütlere ve uluslararası tanınmış insan hakları ve temel hürriyetlere göre hareket edecek ve Bosna'nın kanunlarına saygı gösterecek.
- 6) Taraflar IPTF komiseri ve çalışanlarına 1946 BM Ayrıcalıklar ve Muafiyetler Sözleşmesi'nin 18. ve 19. kısımlarında tanımlanan hakları verecekler. Özellikle tutuklama ve sorgulamalara maruz kalmayacaklar ve cezai yaptırımlardan kesinlikle masun olacaklar. IPTF çalışanları için BM ve diğer devletlerin uygulanabilir kanun ve düzenlemelerindeki ceza ve müeyyideler uygulanacak.
- 7) IPTF ve kısımları, arşivleri ve diğer eşya ve malları 1946 BM Ayrıcalıklar ve Muafiyetler Sözleşmesi'nde belirlenen ayrıcalık ve muafiyetlere sahip olacaklar.
- 8) Yüksek Temsilcinin IPTF'in çalışmalarını diğer sivil kurumlar ve IFOR ile eşgüdümüne için IPTF komiseri veya temsilcisi Ek 10'de tanımlanan Karma Sivil Kurul'un ve Ek 1'de tanımlanan Ortak Askeri Kurul'un ve bunların altkurullarının toplantılarına katılabilir. IPTF komiseri, ilgili kurulların kendi alanına giren konuları tartışması için toplanmasını isteyebilir.

3. FIKRA: IPTF YARDIM TASARISI

- 1) IPTF yardım tasarısı aşağıdaki unsurları içerecek:
 - (a) Kanun tatbik çalışmalarının ve etkinliklerinin gözlenme ve denetlenmesi.
 - (b) Kanun tatbik güçlerine ve çalışanlarına tavsiyede bulunmak.
 - (c) Kanun tatbik çalışanlarının eğitimi.
 - (d) IPTF'in yardım işlevi dahilinde tarafların kanun uygulamalarını kolaylaştırmak.
 - (e) Kamu düzenine yönelik tehditleri tespit ve Bosna'nın kanun tatbik kurumlarına bunlarla ilgilenmesini tavsiye.
 - (f) Bosna hükümet yetkililerine daha verimli kanun tatbik kurumları için tavsiyede bulunmak.
 - (g) IPTF'in uygun gördüğü yerlerde tarafların kanun tatbik güçlerine eşlik ederek yardımcı olmak.

- 2) Yukarda konulan yardım tasarısının unsurlarına ek olarak, IPTF kendi sorumlulukları ve kaynakları çerçevesinde taraflardan veya tarafların kanun tatbik güçlerinden gelen yardım isteklerini değerlendirecek.
- 3) Taraflar, uluslararası çalışanlarının güvenliğinin sağlanması da dahil, açık ve serbest seçimler için gerekli toplumsal şartları oluşturmada kendi yükümlülüklerini onaylarlar. Taraflar IPTF'den bu yükümlülüklerini yerine getirmede kendilerine yardıma öncelik vermesini isterler.

4. FIKRA: TARAFLARIN ÖZEL SORUMLULUKLARI

- 1) Taraflar IPTF'le tam işbirliği içinde olacaklar ve kanun uygulama kurumlarını buna yönlendirecekler.
- 2) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 30 gün içinde, taraflar IPTF komiserine veya onun atadığı birine konumu, büyüklüğü ve güç yapısı da dahil, kendi kanun tatbik güçleri hakkında tam bir bilgi verecekler. IPTF komiseri istediğinde taraflar kanun tatbik kurumlarının ve çalışanlarının eğitim, hareket, istihdam ve hizmet kayıtları da dahil ilave bilgi sağlayacaklar.
- 3) Taraflar IPTF çalışanlarının hiçbir surette görevlerini yerine getirmelerini engellemeyecekler. İstendiğinde IPTF çalışanlarının herhangi bir yer, kimse, hareket, işlem, kayıt veya diğer şeylere hemen ve tam erişmelerine izin verecekler. Bu, kanun ve hukuk güçlerinin hareket yaptığı yeri ve hareketi gözlemlemek ve teftiş etmek de olabilir.
- 4) IPTF istediğinde, taraflar eğitimin ardından kanun tatbik görevi alacak yetkin personelin bu eğitim için hazırlanmasını sağlayacaklar.
- 5) Taraflar IPTF'in hareketlerini, istendiğinde ulaşım, işe, barınma, iletişim ve diğer imkanlarla ilgili uygun yardımı sağlayarak kolaylaştıracaklar.

5. FIKRA: İŞBİRLİĞİNDE BAŞARISIZLIK

- 1) IPTF çalışmalarına bir engel veya müdahale, isteklerine uymayı ret veya tarafların sorumlulukları ve bu anlaşmadaki diğer zorunluluklarını karşılamada başarısızlık IPTF ile işbirliğinde başarısızlık sayılacak.
- 2) IPTF komiseri, IPTF ile işbirliğindeki başarısızlıkları Yüksek Temsilci ve IFOR komutanına bildirecek. IPTF komiseri bu tür bir bilgi aldığı anda Yüksek Temsilciden Karma Sivil Kurul'un toplantıya çağırılması ve BM'ye, ilgili devletlere ve uluslararası kuruluşlara ileri önlem için danışılması da dahil, gerekli tedbirleri almasını isteyebilir.

6. FIKRA: İNSAN HAKLARI

- 1) IPTF çalışanları, kanun tatbik güçlerinin ve çalışanlarının uluslararası tanınmış insan hakları ve temel hürriyetler ihlaline karıştıklarıyla ilgili güvenilir bir duyum aldıklarında, bunu Ek 6'da geçen İnsan Hakları Kurulu'na, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'ne ve ilgili kurumlara bildirecekler.
- 2) Taraflar, yukarıdaki paragrafta belirtilen kuruluşların kanun tatbik güçlerinin araştırmalarında işbirliği içinde olacaklar.

7. FIKRA: UYGULAMA

Bu anlaşma Bosna'nın ve birimlerin kanun tatbik kuruluşları için uygulanır. Kanun tatbik kuruluşları kanunların tatbiki, suç araştırması, kamu ve devlet güvenliği veya tutuklama gibi konularda yetkili kuruluşlardır.

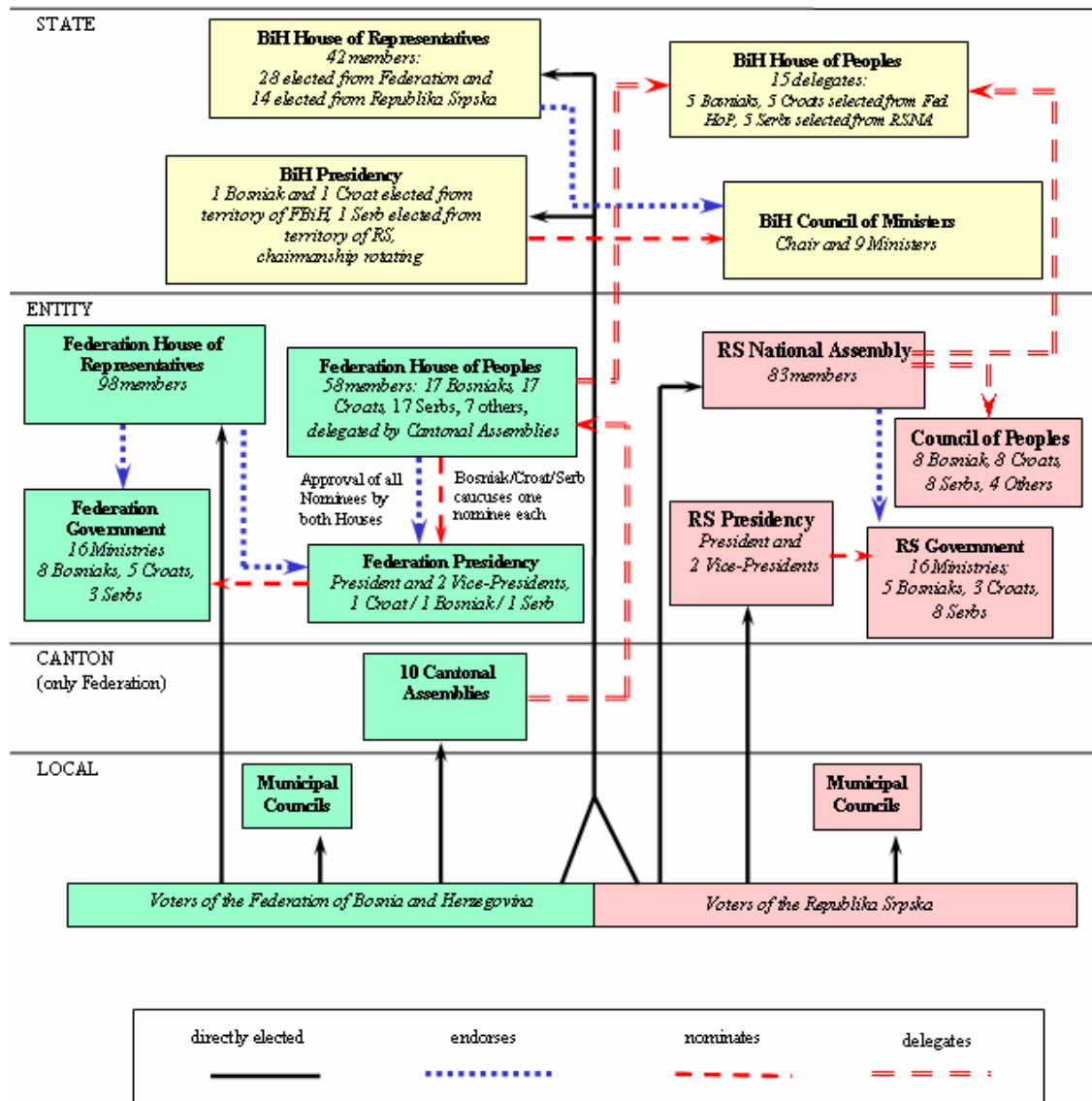
8. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

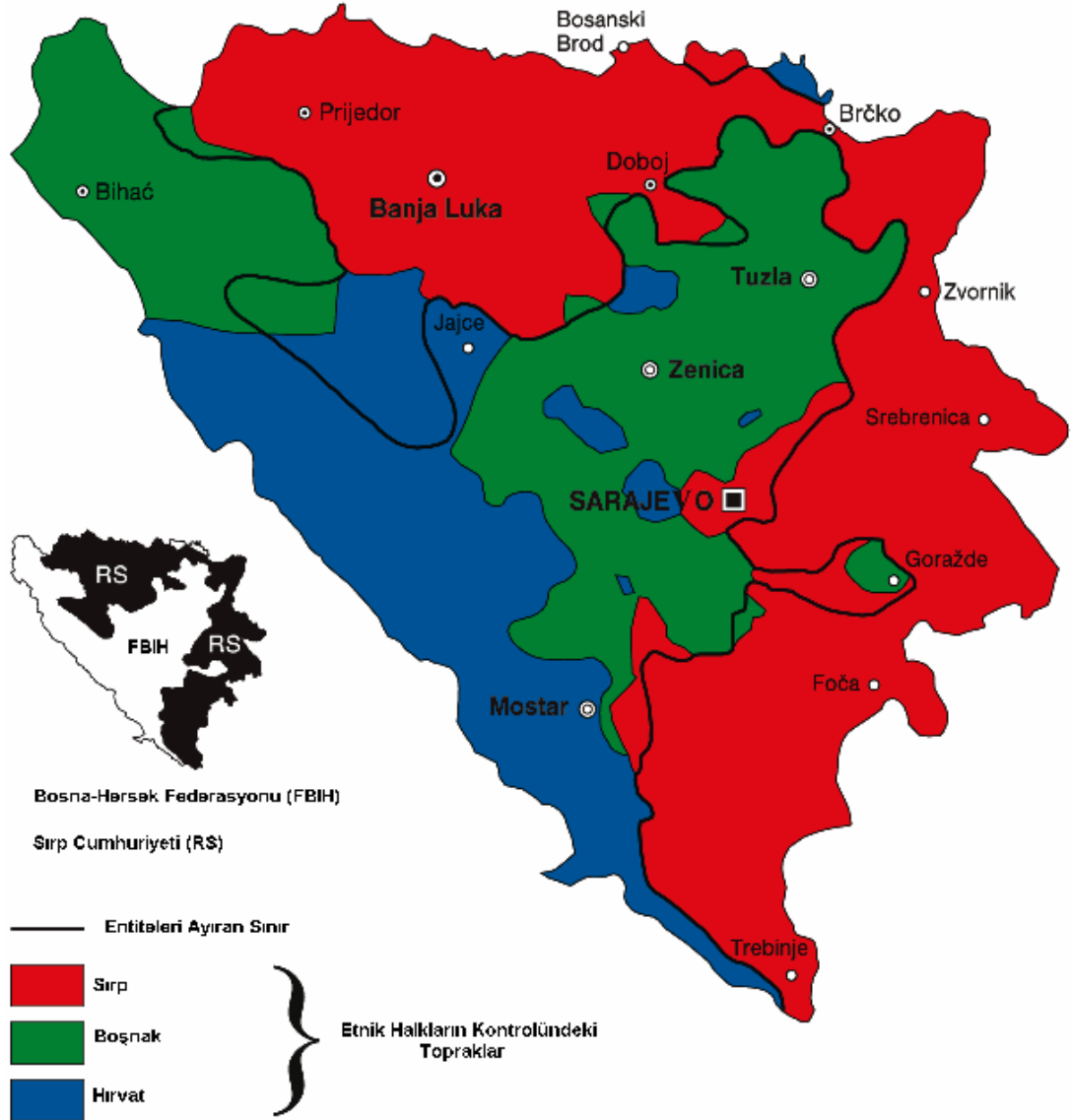
EK-2

BOSNA-HERSEK DEVLETİ YASAMA VE YÜRÜTME ORGANLARI

BiH's Legislative and Executive Bodies



EK-3
DAYTON ANTLAŞMASINA GÖRE
BOSNA-HERSEK SINIRLARI



EK-4
BOSNA-HERSEK FEDERASYONU (FBIH)
VE KANTONAL YAPI



- 1 - Una Sana (Boşnak)
- 2 - Posavina (Hırvat)
- 3 - Tuzla Podrinje (Boşnak)
- 4 - Zenica Doboј (Boşnak)
- 5 - Bosna Podrinje (Boşnak)
- 6 - Central Bosnia (Karma)
- 7 - Herzegovina Neretva (Karma)
- 8 - West Herzegovina (Hırvat)
- 9 - Sarajevo (Boşnak)
- 10 - Herceg Bosna (Hırvat)

| | | | |
|--|---------------------------|---|------|
| | Bosnak Kantonalari | } | FBIH |
| | Hırvat Kantonalari | | |
| | Bosnak-Hırvat Kantonalari | | |
| | Sırp Cumhuriyeti | | |

ÖZET

Bosna-Hersek devleti yakın geçmişte Eski Yugoslavya Federasyonu'nun oluşturduğu altı cumhuriyetten birisi idi. Ülke 1992 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra Nisan 1992'de Birleşmiş Milletler'in bir üyesi olmuştur. Bu bağımsızlık ilanından sonra Yugoslavya topraklarında uzun süreli bir iç savaş yaşanmıştır. Söz konusu savaş Aralık 1995'te Uluslar arası toplumun diplomasi politikası ve askeri müdahalesi sonucu imzalanan Dayton Barış Antlaşması ile sona ermiştir.

Dayton Antlaşması, Bosna-Hersek'te; Bosna-Hersek Federasyonu (FBiH) ve Sırp Cumhuriyeti (RS)'den oluşan iki entiteli bir devlet yapısı yaratmıştır. Aynı zamanda Bosna devletinin anayasası niteliğini de taşıyan Dayton Antlaşması, ülkeyi üç etnik anayasal halkın, Boşnak, Sırp ve Hırvatların eşitliği prensibine göre kurmuştur. Bosna-Hersek'te Uluslar arası toplumun temsilcisi olarak bulunan Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR), tüm sivil kurumların başı ve alınan kararlar üzerinde son sözü söyleme yetkisi olan bir makamdır.

Bosna-Hersek merkezi otoriter bir toplumdan demokratik sürece ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde bulunmaktadır. Ülkenin önünde toplumun savaş sonrası yeniden inşası için gerekli olan, hukuki, siyasi, sosyal ve askeri reformları içeren uzun ve zorlu bir yol haritası bulunmaktadır.

Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek'i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli başlıklı tez üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Uluslar arası himaye kavramı açıklanmış ve Uluslar arası toplumun müdahale politikasının geçmişi incelenmiştir. Ardından, teze model teşkil eden ülke Bosna-Hersek'in Slavların Balkanlara geldiği dönemden bağımsızlığına kadar geçen tarihçesi ele alınmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde Bosna'da 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaşın ayrıntıları, barışı sağlamak için yürütülen uluslararası arabuluculuk çabaları ve uluslararası toplumun Dayton Antlaşması ile Bosna'da yeniden devlet inşası süreci incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Bosna'da savaştan günümüze ekonomik gelişmeler ve ekonomik yapılandırmaya da yer verilmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde Dayton Antlaşması hükümlerinin Bosna'da hem devlet hem de entiteler düzeyinde uygulanması, OHR'nin yerel kurumlar üzerindeki karar yetkisi, Uluslararası Eski Yugoslavya Savaş Suçluları Mahkemesi ile işbirliği süreci, mültecilerin geri dönüşüne yönelik politikalar analiz edilmiştir. Buna ilaveten son bölümde Bosna-Hersek'in AB ve NATO ile bütünleşmesi için gerekli olan reform süreci ve anayasanın yenilenmesi tartışmaları da incelenmiştir.

Bosna-Hersek'in gelecekte AB'nin bir parçası olabilmesi için ülke ile AB arasındaki İstikrar ve Ortaklık Antlaşması'nın tamamlanması gerekmektedir. Bu hedef ayrıca Balkanlar bölgesinin istikrarı için de önem taşıyan bir konudur. Bosna-Hersek'e kalıcı bir Avrupa perspektifi sunulmasının ülkedeki reform sürecini hızlandıracağı tahmin edilmektedir.

ABSTRACT

Bosnia and Herzegovina was one of the six republics of the Federal Republic of Yugoslavia in the past. It was internationally recognized as an independent country and became a member of the United Nations in April 1992. Civil war broke out in Yugoslavia after the independence. This war ended with the signing of the Dayton Peace Accord, in December 1995 as a result of international diplomacy and intervention policy

As a result of Dayton Accord Bosnia was a state consist of two entities, the Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH) and Republika Srpska (RS). The Accord outlines the State Constitution, which establishes the equal rights of the three constituents of ethnic backgrounds; Bosniaks, Serbs, and Croats.

The Office of the High Representative (OHR) is the chief civilian peace implementation institution in Bosnia. OHR has mandate to oversee the operations established by The Accord. The High Representative has the authority to make final decision for the civilians.

Bosnia and Herzegovina is a transition country from centralized authoritarian government to democracy and market economy. This is a long lasting process of social reconstruction. It includes the reform of the law enforcement, along with ongoing reforms of the economy, political system, and modifying the military.

This dissertation consist of three parts. In the first part, it has been explained the term of international protectorete and historical process of international community's intervention policy. In the same part, Bosnian history from Slavic times to the independent was explained.

In the second part of this study, details of war in Bosnia between 1992-1995, international mediation process for peace and establishing international state building model under Dayton Accord were clarified. Economic development and reconstruction from war to present were also analysed in the same section.

In the last part of dissertation, implementation of Dayton Accords in Bosnia, both at state and entity level, regulations of OHR over the local institutions, return policy of refugees, cooperation with International Crime Tribunal for Yugoslavia were studied. In addition, the reform process which is necessary for integration of Bosnia to EU and NATO was discussed. Debates of constitutional amendment has been also examined in this last section.

The establishment of a Stabilisation and Association Agreement (SAA) is crucial for Bosnia and Herzegovina's future to be part of the EU, as well as stabilizing of the surrounding region in Balkans. It is expected that the perspective of negotiating and concluding this agreement will act as an incentive for the expediting of the reform process in Bosnia and Herzegovina.